

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૯૫૨ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ દેવી અને અનહર-૧

વિષય ૬ - ૩

દેવી

અને

મનહર.

પ્રથમ ભાગ.

દોહરો.

મિત મરણુ છે કારમુ, અલ્પ ઉધાર ન થાય;
પતંગ પાવકમાં પડી, પગમાં સળગી જાય.

સર્વ દુઃખ સ્વાધીન.

અમદાવાદ

અન્યવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં છાપ્યું.

વિ. સં. ૧૯૬૩

૧૯૫૭ ઈ. સ.

લખનાર.

હરીલાલ મોતીલાલ ગાંધી.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ

ગુજરાતી કૌપીરાઈર-સંગ્રહ

૧૯૫૨

પ્રસ્તાવના.

સાંપ્રત સમયમાં ગુજરાતી ભાષા સાહિત્ય પ્રભાકરના થતા હૃદય કાળમાં હજારો નવલ કથાઓ દીન પ્રતિદીન બહાર પડતી જાય છે; તેમાં આ એક નવલ કથા પણ બહાર પડે છે. પ્રસ્તુત નવલ કથામાં જમાનાનું તાદૃશ્ય ચિત્ર જેમ અને તેમ અસરકારક અને હૃદયદાયક ચિત્રવામાં આવ્યું છે.

બાળલગ્નના બળાપા, કુળ મોટાઈના કરાપા અને દ્વિત્રિયાના અનાચારના સપાટા વિવિધ પાત્ર દ્વારાજે અતાવ્યા છે. જન મંડળને પ્રસ્તુત નવલ કથાના પાત્રોદ્વારા ઘણું શીખવાનું અને જોવાનું મળી આવશે. દેવી અને મનહરના હૃદય અવસોદન કરતા જનસમાજને કોઈ નવીનજા પાઠ શીખવાનો મસી આવશે અને પ્રેમીઓના હૃદયનું સારી રીતે પીછાન થશે, તેમના સ્વભાવનું જાન થશે; અને તેમની વર્તણૂકનું ભાન થશે.

જમાનાના જુલમનો જાણીતો ચિતાર અતાવવાસાથે આ નવલકથા ની વસ્તુ સંદર્ભના કોંકે એક ભરી રીતે ગુંથવામાં આવી છે. વિદ્વાન પાંચેન્દ્ર આ એકભરી ગુંથણીમાંથી તત્ત્વભરી ગુંથણીનું જાન શુદ્ધ બરી લેશે તો લેખકનો થમ સફળ થયો ગણાયે. આ નવલ કથામાં જૂના કવિઓનાં તથા આધુનિક કવિઓનાં કાવ્યો દાખલ કર્યાં છે, તે સાથે સ્વચ્છેદ સાક્ષર શબ્દાભાષાં ઝવેરીનાં કાવ્યો પણ દાખલ કર્યાં છે માટે તે સર્વેનો અર્થ સપ્રેમ આભાર માનવામાં આવે છે.

આક્ટોબર ૧૯૦૭

કનો.

વિન્યાદશમી ચન્દ્ર દર્શન ૧૯૬૩

હ. મો. ગાંધી.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ	૧	સુ.	મુગ્ધાની દુગ્ધા.....	૫૮	૧
..	૨	બુ.	હૃદયના ઉભરા.....	..	૧૪
..	૩	બુ.	હૃદયનો મેળાપ.....	..	૩૫
..	૪	થુ.	લીલાની લીલા.....	..	૫૮
..	૫	મું.	હૃદય ઇચ્છા.....	..	૬૫
..	૬	ફ.	જડીયાનો ફાપ.....	..	૭૭
..	૭	મું.	પેસાદારની પુત્રી કે રક્ષાતી કુત્રી.....	..	૮૬
..	૮	મું.	ચંદ્રદર્શન.....	..	૧૦૩
..	૯	મું.	કાગળને પાને લંસણી.....	..	૧૨૩
..	૧૦	મું.	હૃદયવેદના.....	..	૧૭૫
..	૧૧	મું.	પ્રેમ કે પાવક.....	..	૧૫૧
..	૧૨	મું.	પ્રેમતરંગ કે દુનિયાદારંગ.....	..	૧૬૪
..	૧૩	મું.	ભાગી ભામનોના ભગવાન.....	..	૧૮૩
..	૧૪	મું.	મથુરાની ગંગા.....	..	૧૯૬
..	૧૫	મું.	અનિતીના અખાંડ.....	..	૨૦૪
..	૧૬	મું.	ગેવરા કુલટા.....	..	૨૧૨
..	૧૭	મું.	કલંક લાદળા.....	..	૨૨૬
..	૧૮	મું.	સંસાર ત્યાગ.....	..	૨૩૫

દેવી પ્રિતિ
અને

મનહર.

પ્રકરણ ૧ છું.

મુરખાની દુગ્ધા.

દાહરો.

પ્રિતિસમ પાવક નહીં, વિચારી કરજે પ્રિત,
પ્રિત કરે જો કે થકી, નભાવજે તે નિત.

સ્નેહ, પ્રિતી અને પ્યાર મનુષ્યને ઈશ્વર તરફથી વાર-
સામાં મળેલા છે, જે પાંખીની માફક મનુષ્યને ઈશ્વરે પાંખો
આપી હોત તો ઉડી ઉડીને પ્રિતિનો સ્વાદ આખત અને
પ્રેમનો અનુભવ કરત પણ લાચાર પાંખો નથી.

જ્યાં પ્રેમ ત્યાં નહીં નેમ કુશળ ક્ષેમ જન પ્રેમી રમે,
મહા ત્રિધ્મઋતુનો તાપ પણ ઉર ચકવાક તણે ગમે;
ચઢતા પગથિયા પ્રેમના ટોચે ચઢી જન તગ તગે,
જયકાર જસ રસરાજનો જગને જીવાડી ઝગઝગે.

ધુરી વસન્ત, કામળ કુસુમ, જ્યક્તું જોખન, કાકાલાનું
ગાન, ચંદ્રનો પ્રકાશ, આંખાની ડાળ, સરોવરની પાળ,
અને મધુકરોના ગુંજવર દેખીતા પ્રિય અને સુખદ છે,
પણ અનુભવની કસોટીમાં અપ્રિય અને દુખદ છે. ભો-
ગીને જોગની, ભોગીને જોગની, ઝવેરીને રોગની અને
વૈદને ઝવેરાતની કોંમત હોતી નથી તેમ કુદરતની કોંમત અપ્રેમીને હોતી
નથી. શ્રદ્ધાની સુંદરતા, કુદરતનો ખ્હાર, પુષ્પનો પરાગ, મધની મીઠાસ
અને જોખનની મળ પવિત્ર અને મરતાન પ્રેમીજનોજ ભોગવી જાણે.

મનમોહક મૂઝ્યાને મૂઝ્યાવસ્થા વ્યતિત થતા જેમ જીવાનીના અં-
કુરો કુટે છે તેમ સુખદાયક શિશિર ઋતુ જતા વસંત ઋતુના અં-
કુરો કુટવા લાગ્યા. વાલમના દર્શનથી વિરહીણી આનંદ પામી વધવા
માંડે છે, ચંદ્રરાજના દર્શનથી ચંકારી હર્ષિત ગઈ વિકાસવા માંડે છે,
મેઘરાજના દર્શનથી આતુર મયુરી મંદ હાસ્ય કરી ટીહુ ટીહુ પોકારી
નાચવા માંડે છે. અને પ્રભાકરના દર્શનથી પ્રેમ ઘેલી કમલિની જેમ
વરંધેલી થઈ પ્રકૃત્વિલત થાય છે, તેમ વસંતના દર્શનથી ડોહર, શુભાષ,
પારિજાતક, શિરિષ, મોગરો, જાઈ, જીઈ, બકુલ, કણેર અને ચંપાદીની
લતાઓમાં લપાએલી કુસુમકળીકાઓ પણ આનંદથી વિકાસવા લાગી.
સરોવરની કુંજમાં કમળ કુસુમપર મોહીત થએલા પ્રેમઘેલા મધુકરોને

ગુંબરવ મદનરાજના ધનુષ્યની પશુચના ટંકારની માફક સંભળાવવા
 લાગ્યો, મલયગિરીનો વાયુ આ સમયે પુષ્પ લતાઓને નૃત્ય ક્રિયા
 શિખવાડવાનો આરંભ કરવા લાગ્યો. પ્રસંગને અનુસરતી સંગીતસહિયની
 ગરજ પુરી પાડવાસાર કોકીલાઓએ પોતાનું મંજુલ પંચમગાન શરૂ
 કર્યું. કોકીલાઓના કામળ કંઠથી નળે પુષ્પ લતાઓ શીદા શીદા થઈ
 ગઈ હોય તેમ તેનાપર પુષ્પ વૃષ્ટી કરવા લાગી. નાના પ્રકારના પંખીઓ
 આમતેમ આનંદથી ઉડવા લાગ્યા. ચોમેર ઉડતી ધ્રુવાઓની ધારાઓ
 નળે ગગનમાં વરસતા વરસાદની માફક વરસવા લાગી. અંખાના કુસુમો
 ચોગર દમથી વિજય મેળવતા રસરાજને કુંદનમય પુષ્પોથી વધાવતા
 હોય તેમ જણાવા લાગ્યા. સર્વત્ર વિરહણી વર્નિતાઓના હૃદય સિવાય
 આનંદ અને ઉદ્ધાસ વ્યાપી રહ્યો, માન ગર્વિતા મૂંઝાઓ મોહનના પ્રે-
 મથી મલકાવવા લાગી. લલિત વૃક્ષોના પાંદડાઓ કામિજનોના વિચારની
 માફક નાચવા લાગ્યા. પ્રભાકર પોતાના તેજસ્વીન કીરણોથી નવ પલ્લ
 નોને નુતન વિકસેલી લલિત લતાઓને પોતાના તેજમાં અંબનવા લાગ્યો.
 નવ પલ્લવપર પડેલા રસમીઓના તેજના પ્રભાવથી કુદરતનો દેખાવ
 ચિતાકર્પક થઈ રહ્યો, અને અષ્ટી સૌંદર્યતા એટલી બધી સુહાવા લાગી
 કે નળે રતિરાણીએ કુસુમાયુધનું આવાગમન સાંભળી પોતાનું વિ-
 લાસગૃહ વિદ્યુત પ્રભાના દીપકથી નળે ઝાકઝમાળ ના કર્યું હોય !!
 આવો મોહક મનોવેશક અને આલ્હાદક અવનવો દેખાવ રાજનગર બ-
 હાર અંપકલાલ શેઠની વિધવા શેઠાણી જડીબાએ કાંપમાં બંધાવેલા
 બંગલાના બગીચામાં થઈ રહ્યો હતો. બગીચાના માળીએ આજ રોજ
 બગીચાની શેઠાણી દેવીની વરસગાંઠને નિમિત્તે બગીચાને લલિત સુમન
 આગાઓ અને આસોપાલવના તોરણોથી શ્રંગાર્યો હતો. શેઠાણી જડી-

બાથે ઉનાળામાં પોતાની કુળદીપક દીકરીઓને હવાખાવા સાર અને શિયાળામાં વારંવાર ગંગતા દુધ લેના રોગથી બચવાને સાર ગંગવર ખર્ચ કરી બંગ્ગો બધાઓ હતા.

હમણા થોડાક દીવસથી શેઠાણી પણ પોતાની દીકરીઓને લઈને બગીચામાં રહેવા આવ્યા હતા. શેઠાણીને સંપત્તિમાં ફક્ત ચાર કન્યા રહેતા હતી; એક પણ પુત્ર રહ્યાં તે બેનસીય હતાં; તે પણ કન્યાઓથી સતોપ પામી અપૂર્વ આનંદ માનતા હતા, અને તેમને પુત્રથી અધિક લાડ શેઠ અંકલલાલના મરણ પછી લગાવતા હતા. લીલા, ચતુરા, દેવી અને માણેક એ પ્રમાણે ચાર કન્યાઓ વયમાં ચઢતા ઉતરતી હતી. શેઠાણીએ મોટી કન્યા લીલાને પ્રેમચંદ શેઠના પુત્ર મોકળીઆલાલ વેરે પરણાવી હતી, ચતુરાને જોહાલાલના પુત્ર જાદવરાય વેરે પરણાવી હતી, માણેકને વીજલાલ શેઠના પુત્ર નારણલાલ વેરે પરણાવી હતી, અને દેવીને મગનલાલના દીકરા લગાભાઈ વેરે પરણાવી હતી.

શેઠાણી જડીયાનો વિચાર દેવીને માતીલાલના પુત્ર મનહરલાલ વેરે પરણાવવાનો હતો, પણ દેવીની મોટી જ્ઞેન લીલાવતીએ પોતાના સ્વાર્થની ખાતર અને પાપી પેટને હંફ કરવા સાર કાંઈક નાણાની રકમ ઉઘાપત કરી રહેને ચાંદલીયા ચુંટાઈ ગય, લાડવો લુંટાઈ ગય, નવીન માતી વીંધાઈ ગય, તાજ સુમનકળી ચુંથાઈ ગય એટલા માટે સાહસ કરી અન્યાય કરી જુલમ કરી પાપાચાર કરી જ્ઞેનની પ્રિતી ઉપર ત્રાપ મારી દેવી સમાન દેવી જ્ઞેનનું લગ્ન લગાભાઈ રાભાભાઈ કુંભારભાઈ એક ગામડીઆ બચુચક હેવાન જેડે શેઠાણીને અટમસટમ સમજાવીને કરાવી દીધું. તેમાંયે લાકડે માંકડું વળગાડી દેવીના નસીબમાં પોતાના પાપી સ્વાર્થની આગ લગાડી કસાઈને ઘેર કામધનુ બાંધી,

કુંભારને ઘર હાથણી બાંધી, માંદગાની કાંટે રતનની માળા બાંધી અને કાગડા વેરે હંસણી વરાવી, શોક્ય ઉપર દેવીને દીધી, એક માની ચાર દીકરીમાંથી સર્વથી મોટી બહેને માનું મન ભભાવીને સદાને વારને કાળુ કર્યું.

આર્યાવતમાં આર્યબાળાઓ જેમ શોક્યનું નામ સાંભળીને બહાણે છે તેમ જમનું નામ સાંભળીને બહાણી નથી. જ્યાં સુધી હીંદુ સંસારમાં શોક્યનો અનાચાર ચાલેજ નય છે ત્યાં સુધી હીંદુ દંપતીઓમાંથી કોઈ દીવસે પણ શોકનો નાશ થવાનો નથી. જ્યાં સુધી નાણાની કાચળીઓ સાથે કામધનુ કન્યાઓની સ્વાર્થના ખતરમાં હરાજી થાય છે ત્યાં સુધી હીંદુ ઘર સંસાર કાઈ દીવસ પણ સુધરવાનો નથી. જ્યાં સુધી પિતા કારણે એક ઉપર બીજી, બીજી ઉપર ત્રીજી, ત્રીજી ઉપર ચોથી અને ચોથી ઉપર પાંચમી સ્ત્રીઓ કરવામાં આવે છે; આર્ય બાળામૃગ-લીઓને શોક્યસિંહ પાસે કાઢી ખવરાવવામાં આવે છે, ત્યાં સુધી હીંદુ કુટુંબો કોઈ પણ દીવસે શાંતી અને સુખ પામવાના નથી. જ્યાં સુધી કામળ કન્યાઓની આંતરડીઓ શોક્ય શત્રુઓના ત્રાસથી કંકળાવવામાં આવે છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ દીવસે આર્ય સંસારનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી. જ્યાં સુધી આર્ય સંસારમાં કન્યાઓને સંપૂર્ણ રીતે સુખ આપવામાં આવતું નથી ત્યાં સુધી આર્યનો ઉદય હંમેશાં દુરજ રહેવાનો છે, જ્યાં સુધી આર્ય સંસારમાં કન્યાઓનાં મન હરકોઈ પ્રકારે પણ દુભવામાં આવે છે ત્યાં સુધી આર્ય સંસારમાં પ્રેમનું સાચુ સુખ કદીપણ જણાવવાતું નથી.

આ પ્રમાણે લીલાવતીએ પોતાની માના શ્રવણદ્વારા વિપરેડી શે-હાણીને ઘેલી બનાવી કાન ભંભેરીને દેવીના અવતાર રૂઢ કર્યો; આ

પ્રમાણે ચાર દીકરીઓના લગ્ન કરી ચારે કન્યાઓની ચિંતા માથા ઉપરથી શેઠાણીએ ઝાઝી કરી નાંખી હતી. શેઠાણીનું મન પવિત્ર અને નિખાલસ હતું; તેથી વખતો વખત દેવીના લગ્નથી તેમને પશ્ચાતાપ થતો હતો, હમેશા રાતના દેવીના પ્રેમનો કાંઈ શેઠાણીનું કાળજી કાતરી ખાતો હતો, પણ કળજી લીલાવતીના પ્રસંગથી દેવીનો બનાવ શેઠાણીના મનમાં ને મનમાં દબાઈ જતો હતો. આ પ્રમાણે જ્યારે શેઠાણીનું ઘર તંત્ર ચાલ્યા કરતું હતું, આ વાતને પાંચ પાંચ વરસ વીત્યા પછી અતુરને એક કન્યા સ્તન પ્રાપ્ત થયું; તેનું નામ શેઠાણીએ દેવીના પ્રેમની ખાતર મેનાસુન્દરી રાખ્યું; અને થયેલી જીલ્લને સુધારવાની ખાતર મેનાનું લગ્ન બાલ્યાવસ્થામાં આઠ વરસની વયે દેવીના લવિષ્યમાં થનારા પતિ મનહરલાલ સાથે કર્યું. આ લગ્નથી શેઠાણીને કાંક સંતોષ વળ્યો. જે કે કળજી લીલાવતી તો મનમાં બળી ગઈ પણ શેઠાણી આગળ તેનું કાંઈ ચાલ્યું નહીં.

દેવી પણ આ લગ્નથી કાંક રાજ થઈ; કેમકે કુદરતે કૃપા કરીને દેવી અને મનહરલાલ વચ્ચે તારામૈત્રીનો પ્રેમ પ્રસંગ કરાવ્યો હતો; અગાઉ પણ કાંઈક થુલ પ્રસંગે દટીરાગ થયેલો હતો, એટલે પ્રેમના બીજ એક બીજના હૃદય ક્યારામાં રોપાઈ ગયેલા હતા; જે કે મનની લાવનાના પાણીથી સિંચન થયા કરતું હતું પણ પ્રસંગના ખાતર વિના બરાબર ઊગી નીકળ્યા નહોતા; જે કે વખતો વખત સ્નેહ ફુલગા ધુટતા હતા પણ લગ્નના તાપથી કરમાઈ જતા હતા; જે કે વખતે લગ્નના તાપમાંથી સ્ફુલ્લ થઈને ઊગી નીકળતા હતા, તો વડીલોની આમન્યાની ચકલીઓ તેને ખાઈ જતી હતી; જે કે પ્રસંગે પ્રસંગે નયન મેળાપનાં કંડીઆથી તે ઢાંકવામાં આવતા હતા પણ પ્રસંગ વિષ્ણુ

ધીમે ધીમે કરમાઈ જતા હતા; આ પ્રમાણે પ્રેમ ખીજતું રોપાણુ થ-
 ઐલું હતું, દેવી નિરંતર આ લમથી ઉદાસ રહેતી હતી; પણ મેના
 અને મનહરનો સંબંધ થવાથી કાંક કાંક ઉમંગમાં આવતી હતી. જો કે
 તે તો શોક સાગરમાં ડુબી ગઈ હતી પણ કાંક દીવાસા લાકડાને આ-
 ધારે ટેકા રાખી દરિયામાં ડુબકા ખાધા કરતી હતી. તેના મનમાં તો
 સંપૂર્ણ આશા હતી કે કોઈ દીવસે ભાગ્યોદય થશે; મનહરના દીલા-
 સાના કાષ્ટને શોક સાગરમાંથી કાઢશે. આ સંજોગો પ્રમાણે કુદરતે
 સારો નરસો પ્રસંગ આપી દેવી અને મનહરનો પ્રેમ તાજે ક્યો હતો.

અત્યારે દેવી અને મનહરના હૃદય ક્યારામાં રોપાણેલા પ્રેમ ખીજે
 પ્રસંગ ખાતરથી એક નાનુક છોડવાના આકારમાં ખીલી નીકળ્યા છે,
 અગાઉ જે ફક્ત લોચન મેળાપ થતો હતો અને નયનો નચાવીને અન્યો-
 અન્ય આનંદ મનાતો હતો ત્યારે હાલમાં વાણી વિનોદ અને પ્રેમ પત્રિ-
 કાથી આનંદ મનાતો હતો. હૃદયના ઉભરાઓ વ્યારે વ્યારે ઉભરાઈ
 આવતા હતા ત્યારે કાગળ મારફતેજ હલવાતા હતા. જો કે યોગવાનો
 પ્રસંગ મળતો પણ સાધારણ મળતો એટલે એક ખીજનની ખબર અ-
 ન્તર પૃથ્વી સાધારણ મેમાનગીરી ધરજમાઈ જેટલી સરભરા કરીને સં-
 તોષ મનાતો હતો; પણ હૃદયનો પ્રેમ ખરાબર જોવો જોઈએ તેવી રીતે
 દર્શાવતો નહોતો. આ રીતે મનહર અને દેવીના સંજોગો ચાલતા હતા,
 તેઓ એક ખીજના મેળાપ સાર ખાનગી પ્રસંગો પુષ્કળ શોધતા હતા,
 પ્રસંગો મળતા હતા પણ કુદરત તેમની વચ્ચે હરકતો મુકાને પ્રસંગો
 પાછા ઠેલી દેતી હતી.

દેવીની ઉમર સોળવરસની હતી; તે ઘણાજ લાડ પાનમાં અને
 શ્રિમંતાઈના દોરદમામમાં ઉછરી હતી, એટલે તે પોતાના સાસરીયાના

તેજમાં અંબતી નહોતી; કેટલીક વાર તેની સાસુની સામે પણ ચાં જતી હતી, અને તેના વર ભગાભાઈને પણ પજવવામાં આકા રાખતી નહોતી આ યોવનાનો પોતાના પ્રિયતમ તરફ ઉત્તમ અનુરાગ નહોતો. એકે કેટલીકવાર વાત વંડી જતા ભગાભાઈને કૃત્રીમ પ્રેમથી મનાવી લેતી હતી પણ ભગાભાઈ જનતે ભગાભાઈ જેવા હતા એટલે તેની દેવીને સ્વાર દરકાર કે બીક કે પ્રીત નહોતી. આ આગાનું રહેવું સાસરે નિયમિત થતું નહીં. શ્રિમંતોની કન્યાઓ સાસરે નિયમિત રહેતીજ નથી એ નિયમાનુસાર આ આગાપણુ પિયરમાં જાડો વખત રહેતી હતી. આ પ્રમાણે શેડાણીના કુટુંબની કથા હતી; હવે આ કથા મુકાદ્દમ વાંચક વ્રંદને રહેલી કથાના રસથી રંગીન કરવામાં આવે છે.

કામ્પમાં આવેલા અંગણમાં પેસતાંજ એક માંડા વિશાળ બગીચા આવી રહેલો હતો, તે સામે શેડાણીના એ ભવ્ય માળાઓ આવી રહેલા હતા. બીજી બાજુએ એક નાની સરખી રમણીય કુંજ બનાવી હતી; અને તેની પાસે શ્રિમ સમયમાં વિશ્રાંતી લેવા સારૂ સ્થા મંડપ, કેલીગૃહ, ભોજનગૃહ, શયનગૃહ વીગેરે બંધાવ્યા હતા. બગીચામાં કુંજ આગળ એક નાનો હોજ હતો, અને તેની અંદર એક ઉત્તમ કારીગરી વાળો ડુવારો બંધાવ્યો હતો. વચ્ચે વચ આરસપાણુનો ગોદ હતો, અને તેની આસપાસ રેતી પાથરી દીધી હતી બગીચામાં વિવિધ પ્રકારના વૃક્ષો લાવેલા હતાં, અને ઉત્તમ મુગધી આપનાર ડુલોના છોડોએ મુકળ પેસા ખરચીને શેડાણીએ પોતાની લાડીકી દીકરીયોના વિલાસને માટે મંગાવ્યા હતા, કુંડામાં આ બગીચાને અને અંગણને એક નંદના આગ ઈંદ્રભુવન જેવો બનાવવામાં આવ્યો હતો. બગીચામાં હર હર જુની કારીગરી વાળી ખુરશીઓ, કાચો, પાટલીઓ વીગેરે ગોઠવી દીધી હતી;

પાતાની ચાર દીકરીઓ સાથે ચાર નાના નાના અંગણો આ અંધારામાં
 હતાં; અને તેમાં દેવીને સાથે એક દેવી વિલાસ ગૃહનામનું મણીમય
 ભુવન ઘણુંજ ખર્ચ કરીને શેઠાણીએ બનાવ્યું હતું; કારણ કે દેવીના
 જન્મ પછી શેઠાણીને અદગક સંપત્તિ પ્રાપ્ત થઈ હતી. શેઠાણી જો કે
 આવેલો અનર્થ જીલમ અને પાપાચાર દેવી સાથે કર્યા હતાં તેપણુ દેવી
 એ દેવીજ હતી; અને દેવીજ શેઠાણીનું હૃદય, ચેતન્ય લાડી ચક્ષુ અને
 પ્રાણ હતી. શેઠાણીને દેવીવિના એક પણ પગ ચાલતું નહીં. દેવી
 આખોદીવસ ઘણું કરીને પાતાના વિલાસ ગૃહમાંજ ગાળતી
 હતી; અને પાતાની માનિતી પ્રાણપ્રિય ગેનપણીઓ જનમુદ
 તથા મલલકર્મીને અંગે એલાવી વિનોદ કરતી હતી. આજે
 દેવીનો જન્મ દીવસ છે; આખા અંગણમાં આનંદ આનંદ પથ-
 ગામ રહેલો છે, દેવી પણ ઉત્તમ પ્રકારના ભોજનો જમીને અંગણમાં
 અપોરના વખતે જરા આડી થયેલી છે.

હવે યરાયર બાર ઉપર ચારનો ઈંદ્રો થતાં વિલાસગૃહમાંથી
 આ ઉન્મત યૌવના દેવી જાણે તરતજ જાગેલી હોય તેમ નયનો
 વિલાસતી વિલાસતી મંદમંદ પગલા ભરતી ભરતી કુંજમાં આવી;
 અને એક કાચપર બેઠી, પગવાર સુધી બેસતા મંદપવનની મુગ્ધ-
 થીકાર જોરે લાગતાં પુનઃ દેવી કાચપર આડી થઈ નિદ્રાવશ થઈ
 ગઈ, આ વખતે દેવી વિલાસગૃહમાંથી તરતજ નિદ્રા ક્ષત્તે કુંજમાં
 આવી હતી, તેના અંગ પર ફક્ત તેણે પરિધાન કરેલો ચુલાળી
 સાળુ સિવાય અન્ય વસ્ત્ર નહોતું. તેના બાંધો સુંદર માલક અને
 નાજુક હતા; તેનું શરીર પુષ્ટ શ્વેત અને રૂપેરી હતું; તેના મિંચાયલા
 ક્ષિત લાચનો જાણે કમળની બીડાયેલી પાંખડીઓ હોય તેવા દેખાતા

હતા, તેની બ્રહ્મી જાણે વિરપુરોની છાતી ભેદવાના કામ બાણે હોય તેવી જાણાતી હતી, તેનું તેજે મય વિશાલ ભાલ જાણે રસરાજને સ્મર્યું કરવાનું મદનક્ષેત્ર હોય તેમ જાણાતું હતું; તેના ગુલાબી ગાંઠો જાણે કદલીપત્રના કાપી કાપીને કડકા ચોટાડ્યા હોય તેવા સુક્રામળ મોહક અને સુંદર દેખાતા હતા; તેના અર્ધ ઉઘાડા અધરોષ જાણે અનંગરાજને વિશ્રાંતી લેવાના ચોટલા હોય તેમ જાણાવા લાગ્યા, તેનું વદન જાણે મદનરસથી ભરેલો ઝરો હોય તેમ જાણાવા લાગ્યું. તેના સહેજ સહેજ દેખાતા દાડમના કળી જેવા દાંત જાણે પ્રિતીરસ કોઈ લઈ ના ના જાય તેમ રક્ષણ કરનારા રસરાજના દારપાત્રો હોય તેમ જાણાવા લાગ્યા, તેના ગાલપરના છુંદણ જાણે મદનરાજે અમૃતરસ પીતી વખતે કરેલા ડંસની માફક શોભવા લાગ્યા. તેના ભાલપરનો કુંકુમ ચાંદ્રો જાણે બરફના સપાટ શીખરપર એક ચણોહી પડી હોય તેમ શોભવા લાગ્યા. તેના કંઠમાં વિરાજમાન થયેલી મોતીની માળા જાણે ચંદ્રરાજની આસપાસ તારીકાઓ વીંટળાઈ વળી હોય તેમ દીપવા લાગી.

આ પ્રમાણે દેવી કોચપર પંડેલી હતી. ઋતુ વસંત ચાલતી હતી, એટલે મંદ પવનની લહેરોથી તેનું ગુલાબી વસન મંદ મંદ ઉડતું હતું. શ્રીમંતોના ઘરમાં ઐરા સ્વભાવિક રીતે જ ઝીણા વસ્ત્રો પસંદ કરનાર હોવાથી આ કુટુંબમાં પણ તેમજ થયું હતું. સ્વેતવર્ણુ રૂપેરી શરીર આ વસનમાંથી દેખાતું હતું; પણ આ બાળા યૌવનાવસ્થામાં પોતાના બગીચામાં નિંદ્રા વશ થવાથી તેની લગ્નનું રક્ષણ થયું હતું. આ પ્રમાણે દેવી નિંદ્રાવશ થઈ હતી; એટલામાં મંદપવનથી તેના રતન મંડળપરનો છેદો જરાખસી ગયો; આ બાળા જેમ જાગૃત થઈને પુનઃ નિંદ્રાવશ થઈ હતી તેમ રસરાજ પણ વસંતઋતુના વખતે પોતાના વિલાસગૃહમાંથી જાગૃત થઈને

સ્તનમંડળની કુજમાં નિંદ્રાવશ થયો હતો; અને તેના જગૃત થવાથીજ સ્તનમંડળપરનું વસન ચલાયમાન થઇ ગયું હતું. આ યૌવનાના શ્વેત-વર્ણાં રૂપેરી સ્તનમંડળ જાણે પ્રીતીરસથી ભરેલા ચાંદીના બે કળશો ગોઠવી દીધા હોય અગર દેવીની જોખન વાડીમાં રસરાજે પોતાના બે તંબુ તાણ્યા હોય એમ શોભતા હતા. તેના શિરપરના શામ ચક્રચક્રીત, સુંવાળા અને મોહક દ્રેશોની બે લટો કંઈ અને સ્તન પ્રદેશની આસપાસ વિંટળાઇ વળેલી હોવાથી જાણે આ બાળાના બદનનું અને રસરાજના શિ-લિરનું રક્ષણ કરનાર રક્ષકો બે વિપદરો હોય અગર તેના શિરરૂપી રાક્ષ-ડામાંથી અમૃતના કળશનું પાન કરવા આવેલા બેનાગો હોય; અગર કામદેવને દહન કરનાર પાર્વતીપતિ શંભુનું પૂજન કરવાને બે નાગણો આવેલી હોય એમ જણાતું હતું; આ પ્રમાણે દેવી આશરે પા કલાક સુધી તેના મનમોહક અને ચિતાકર્ષક દેખાવમાં નિંદ્રાવશ થઇને પડી હતી.

થોડીવાર થઇ એટલામાં તેની બે બહેનપણીઓ જનસુદ અને મહા-લક્ષ્મી દેવીને મળવા સારૂ દેવીપાસે આવી. દેવીને ઉપરની નિથતીમાં સુતેલી જોઇને જનસુદ બોલી—

“ મહાલક્ષ્મી બહેન છે કાંઈ ભાન

એતો જોખન,

આવું ?

એવું !

શું આવું ?

એવુંજ ! નજરે જોયા જેવુંજ !

અરે બચ્ચું આમ તે હોય ?

હા જલેન આવુંજ હોય !

શું આવું હોય ?

એતો રામબાણ વાગ્યા હોય તેજ બળે !

અહીં આમતો ન હોય ! આતો ગાંડપણ કહેવાય !

અરે એતો રાજાપણ કહેવાય ! જોખન અવસ્થામાં ગાંડપણ આવે
તે ગાંડપણ નહીં પણ કુદરતી રાજપણ કહેવાય !

ગત ગત તુતો સદાએ દારી કરતી ને કરતી !

અરે શું આ દારી છે !

ના ના જોખનની દારી છે !

અરે દેહી આતો પ્રેમની દારી !

ત્યારે પ્રેમાવશ થવાય ત્યારે રસરાજ આવી રીતે ઘેરી લે; અને
નિંદાનું ઘેન ચઢાવી આવી ફોજેલી કરાવે; તું સમજ ?

આવીં કાઈ અજ્ઞાનું આવી ચઢે તો દેવીબાની આગમમાં શી
મણા રહે !

અહીં જો તો ખરી આવીએ ઉંધ હતી હશે કે કાંઈ વસ્તુનું જાન
પાગુ નહીં !

ઉંધ રાંડ એવી નાજુએ દેવદાનવ કે દેવી !

ખરેખર એમજ છે, આતો આપણે દેવીને જગાડીએ.

હા આતો ! ”

કહીને વસ્ત્રનો છંદા તાણ્યો, છાતીપરનો છંદા તદન ખસી ગયો,
મહાલક્ષ્મી હસી પડી; અરે આતો જગાડતા ખરી ફોજેલી થઈ !

“ જલેન મહાલક્ષ્મી તમે તો દેવી જલેનને પૂરા બનાવ્યાં ! અધુરા
હતા તે પૂરા ખુશ્તી કર્યાં ! ! ”

આ પ્રમાણે પ્રેમોદગાર ઢાઢી મહાલક્ષ્મીએ અને ગ્નસુદે દેવીને જગાડવા માંડી પણ દેવી જગી નહીં, છેવટે બંને સખીઓ દારી; ગ્નસુદે કાનમાં ઝૂંક મારી પણ દેવી જગી નહીં, મહાલક્ષ્મી દેવીના ગિ-તાકપેકે મોહક અને સુન્દર દેખાવથી મોહીત થઈ ગઈ અને ગ્નસુદેને કહેવા લાગી કે 'જેન હવે દેવીને જગાડવાનો એક ઉપાય મને જાં છે; જો તું કહે તો જગાડું ! ગ્નસુદે કહ્યું કે શો ઉપાય ?

“ તે એકજ છે ?

પણ શો !

બતાવું !

હા.

જો. ”

કહીને એકદમ પ્રેમચુબન દેવીના મનોહર કપોલપર કચું ચુબ-નના અવાજથી એકદમ દેવી જગીને બેઠી થઈ ! અને આમ તેમ નજર કરી તો તરતજ તેના નજરે તેની પ્રિય સખીઓ ગ્નસુદે અને મહાલક્ષ્મી પડી ! દેવી હસી ઢાંક શરમાણી; પણ શરમને દાખીને બોલી કે:—

“ અહો કેણુ જહેન ગ્નસુદે ?

હા.

અહો જહેન મહાલક્ષ્મી તમે પણ આવ્યા છો કે !

હા જહેન ! ”

પ્રકરણ ૨ જી.

હૃદયના ઉભરા.

દાહરો.

લાયનમાં લાયન મળે, મન મનડામાં જાય;
લાવ લાવ ભેળાભળે, હૃદયવાત ત્યાં થાય.

હૃદયને એકાંત જોઈતી નથી. નયનને જાત જોઈતી નથી,
પ્રિતિને પૈસો ગમતો નથી, પણ લાયકાત જોઈને હૃદય હૃદયને
મળે છે, નયન નયનને નિરખે છે, અને પ્રિતી પ્રિતીને મળે છે.

રસ અંધના શુભ પંથને, કોઈ બુદ્ધિવંત નિહાળશે;
નવનિત સમરસગિતથી, મૃદુરીત લેહુ લાળશે;
સંસાર સુખ સિમાસમાં, સ્નેહી તરણા સંસાર છે;
સમજે તો શાંતીસાર નહીંતો પાપને સંતાપ છે.

ડાહ્યા-ઝવેરી.

સ્તી પૂણિમાના ચંદ્રાજને જોઈને ઉભરાવા માંડે છે. પંખીઓ વસંતરાજના દર્શનથી કીલકાલાટ કરી મુકે છે, વનસ્પતિ વરસાદને જોઈ ખીલવા માંડે છે અને કુસુમ ફાગમાં ફાલવા માંડે છે તેમ પ્રેમીઓ પણ પ્રેમીઓના દર્શનથી આનંદ માને છે, અને અન્યો અન્યમાં મનોભાવનાઓના ઉભરાઓ ફલવાય છે.

અત્યાર સુધી દેવીપણુ એકલી હતી, જનતે એકલી હતી, વિચારે એકલી હતી, અને હૃદયમાં પણ એકલી હતી; પણ પોતાની વાત વિસામા રૂપ વિશ્રાંતિ ભુવને જસુદ અને મહાલક્ષ્મી આવવાથી દેવીના હૃદય ગામમાં કાંઈક વરિત થઈ; શુન્યતાના તિમિરને વરતી પ્રભાકર ઉદય થવાથી નાશ થયો, તેજસ્વી કીરણોનો ચક્રચક્રાત પ્રકાશ દેવીના હૃદયમાં પડવા લાગ્યો, ત્રણે મૂર્ધાઓ અન્યોઅન્ય મલકાવા લાગી, જસુદે મલકાટનો લાભ લઈ દેવી પ્રત્યે કદાક્ષ કર્યું.

“ જોન હમણું વસંતના દર્શનથી આંખો ખુલ્લ કાઢ્યો છે ! ”

સખી કુસુમ લતાઓ પણ પ્રેમધેલી મર્મ જોઈકવા લાગી છે !

જસુદ, દેવીની કનકલતા પણ હમણા ખુલ્લ ખીલી છે !

હા એના કનક કયારામાં જોખનની ડાળીઓ ખુલ્લ ઝુકા ઝુક કરી રહી છે ?

કેમ ન ઝુકે ? વનમાળીની ચતુરાઈ પાર વિનાની છે !

વનમાળી બખૂચક છે ! સખી છાની રહે ! વચનના બાણ માર કાળજી કોરી નાંખે છે !

દેવી જોન વનમાળી બખૂચક છે કે ચંપકલતા બખૂચક છે ?

સખી ચંપકલતા તો ચતુર અને સુંદર છે ! સ્નેહમાં પ્રચક્ષિત
થઈ શકે એવી પાણીદાર નાબુક અને કામળ છે,

સખી વનમાળી વિહારી નિપુણ અને ખંતી છે ! તેના ખંત
વિના આ વાટીકા આવી સુંદર વિકસે નહીં !

ઘેલી ! ઘેલી રે ઘેલી તદ્દન ઘેલી !

અલભેલી લત્તા ખીલી, પણ વનમાળીની ચતુરાઈ વગર ખીલી !
કુદરતના આધારે ખીલી !

કેમ જુદું એમ ?

એતો એમ !

હું ના સમજી !

હજી વાર છે !

કેમ !

વાટીકામાં ખીજ રોપાયા નથી, પાણી સીંચાયું નથી અને ખા-
તરની ખોટ છે !

કાનામાં !

તારામાં !

અરે મારી વાટીકા તો નવ પક્ષવ નવીન ડાળીઓ વાળી છે !

ચાલ તું એની જહાર તો ભે !

ત્યારે દેવીની વાટીકા બરાબર ખીલી નથી એમ તું કહેવા માગે છે ?

ના, ના દેવીની વાટીકા તો ખુબ ખીલી છે !

ત્યારે આ કટાક્ષ શા ઉપર ?

તું શું સમજે ?

કેમ હું માણસ નહીં !

માણસ પણ માણસાઈ વગરનું

શું હું ચતુરા નહીં ?

ચતુરા પણ ચતુરાઈ વગરની ?

ત્યારે તમે ચતુરાઈવાળા ?

હાજતો !

એમ કે ?

હા ! ચતુરાઈ વિનાની ચતુરા વાસ વિનાના કુસુમ સમાન છે.

બાળ્યું પહેન આમ શું કરે છે ? શું કામ તલસાવે છે ! મારા ભેદને ભાગો ?

મારી મધુરી જરા જોખનમાં આવી નતગો, પછી છોકરવાની ત્યાગો એટલે તરતજ ભાન આવશે, અને ભેદ ભાગશે.

આમાં તો કાંક આરજ ખુબી રહેલી છે.

ત્યારે ખુબી ખતાવોતો ખરા.

તારા પ્રેમચક્ષુથી જોઈ લે, તારી સમક્ષ છે.

એમ લ્યો ત્યારે જોઈ !

જરી જુઓ !

હા...હવે મેં જોઈ ! હું સમજી ! મહાલક્ષ્મી પહેન હું સમજી !

કહે શું સમજી ?

ચેતી ગઈ છું. ચેતી ગઈ છું તારી ચતુરાઈ ચેતી ગઈ છું.

શું ચેતી ? તાર કપાળ !

જુઓ સાંભળો. તમે એમ કહેવા માંગો છો કે “વસંતના દર્શનથી આંખો ખુબ ખીલ્યો છે !” એટલે દેવી પહેનને જીવાનીના દર્શન થતાં તેનો કાચારૂપી આંખો ખુબ ફાલ્યો ! કેમ કેવી ચેતી ગઈ ?

હા હવે ચેતી. પછી ?

જે. “કુસુમ લતાઓ પણ પ્રેમધેલી થઈ ખુબ બહેંકવા લાગી છે” એટલે દેવીની કાયા આંખાની ડાળીઓ અર્થાત અવયવો પણ પ્રેમધેલા થઈ ખુબ ખીલવા લાગ્યા છે ! કેમ બરાબરને !

ઓ તારીની ? આતો હવે સમજી ! પ્રેમશાસ્ત્રનું પિજ્ઞાન થવા લાગ્યું ! કહે પછી !

પછી તમે કહ્યું કે “દેવીની કનકલતા પણ હમણા ખુબ ખીલી છે !” એટલે દેવીની કુંદન જેવી કનકલતા કાયા પણ પરણ્યા પછી ખુબ ખીલી છે, જીવાનીના અંકુરો ફટવા લાગ્યા છે જીવ્યોને.

કિશોરી કિશોરતા ગઈ, જીવાની જામી જણાય,

નિતાંબ કુચતો ભર થયા અંગોઅંગ બદલાય.

ઓ મારી ચંકારી ! તું તો પૂરે પૂરી પ્રેમ પડિતા બની ગઈ પછી ? બહેન આળા બાળાના ગયા, બદન હવે બદલાય,

નયન મુખ રસમાધ ગયા અંતર ઉંચુ થાય.

અરે આતો પ્રેમ જ્ઞાનનો ઝરો ફટ્યો ! જે સાંભળ !

બાલપણમાં હા હતી, હવે હા બદલાઈ,

મંદ હાસ્યે ના ના કહે હા લિતરમાં સમાઈ

અરે વાહરે વાહ તું તો પૂરી પ્રેમી બની ગઈ !

જે સાંભળ !

બાળપણમાં લાગતી બાજંબાજી ફીક,

અડતાં તું ના ના કહે અંતર પેડી બીક

આય આય આટલી બધી સમજણ ક્યારે આવી ?

જે સાંભળ !

“ગગને વાદળી સ્યામમાં ચમક ચમક વીજ થાય,
તેમ ઝોદણી આછીમાં ગૌર અંગ ઝલકાય. ”
ઝોદો બસુદ તો આપુ પ્રેમ શાસ્ત્ર લણી ગઈ !
લે જે તારે.

બાલપણમાં નાયતી મીઠા વદીને વેણ,
હવે નચાવે નયનથી કટાક્ષમાં કહી કેણ
સખી આજ તો તેં પ્રેમનું પુરાણ ઉકેલ્યું ?
લે હવે છેલ્લું કહું છું.

મંદ હાસ્યમાં મોહીનિ લાચનમાંહી તંત્ર,
ભુરફાથી જગ ભોળાવે વશિકરણનો મંત્ર
કહે હવે કાંઈ બાકી છે !

હા હજી છે ! જે સાંભળ તમે કહ્યું કે “ વનમાળીની અતુરાઈ
પાર વિનાની છે, કેમ ન કુકે, ” એટલે તમે તો કહ્યું કટાક્ષમાં પણ
દેવીએ તેનો પ્રત્યુત્તર સમજીને આપ્યો ! વારીકા ખીલાવનાર વનમાળી
વાડી ઉપર અથાગ પરિશ્રમ લેછે ! બીજું દેવીબાના દેવ વનમાળી
દેવીબાની કાયા વાડીનું સારી રીતે જતન કરે છે. વારંવાર પ્રિતિ જળ
સીંચે છે, અને સ્નેહનું ખાતર પૂરે છે; આથી દેવીબાને ચટકા લાગ્યો
અને કહ્યું કે છાની રહે વનમાળી બેદરકાર બખૂચક છે ! એટલે દેવ
છદ્ધ સોળ છે, મોખાગ બુદ્ધિના મૂઠ છે, અક્ષલના ભંડાર છે, અને
અતુરાઈના ચિતાર છે.

ઑય ઑય તું તો હવે પ્રેમ શાસ્ત્ર લણીને પાર ઉતરી ગઈ !
વાહરે મારી મધુરી મેના તારી વાણીની મીઠાસ. પછી કાંઈ !

પછી તમે ટપો માર્યો કે વનમાળી બખૂચકે છે ચંપકલતા બખૂચકે છે ?

ત્યારે મેં ટપો પૂરો કર્યો કે ચંપકલતા ચતુર અને સુંદર છે; મુખેથી સંસાર સાગર પાતાની ચતુરાઈથી તરી શકે એમ છે, પણ સાગર તરવાનું નાથ નાવકું કાણું અને કાહોણું છે; એટલે દેવીના સંસાર સાગરના કિનારા પર આવી વિધાતાને ઉપાસગ્ન આપી દીલગીરીમાં ગરકાવ થઈ ગયાં છે !

વાહરે વાહ ! મારી મધુરી બુલબુલ તેતો ખુબ કરી !

મારી હવનપ્રાણુ બસુદ તું હવતી રહે ! આજ તારી મનોભાવનાએ મારા મનની મુઝામણુ ઓછી કરી દીધી છે. ખૂદન મારા મનના ઉભરા શી રીતે સમે ?

“ સરવે સરોવર સૂકા ચાતક લેખે,

ચંદ્ર વિના જેમ ચંદ્રાર ઉજડ દેખે,

વાહ વાહ બરાબર કહ્યું. તારી પણ એજ દશા છે.

સખી એતો—

“ વિન્યું હોય તે એ સાચુ પરમાણુ,

પિડા પ્રસુતાની શું વંજા બાણુ ? ”

નજ બાણુ કેમકે—

“ વેદ તે બાણુ ન કાષ્ઠથી કહેવાયે,

સ્નેહ તણો ધા મલમ થકી ન રૂઝાયે ”

બસુદ દેવીના હૃદયની વેદના આત્યારે વધતી જણાય છે.

ત્યારે વેદના ઓછી કરો.

ખૂદન એમ ઓછી ન થાય.

“ પય ઉભરાયુ તે છાટે નીર સમાયે.
હૃદય વેદના હૃદય જાણથી હરાયે,
તાવુ તેલ મળે ત્યમ લડકા થાયે,
ઔપધ મંત્રથી બમણી વધી જાયે, ”

“હેન તમારે મસ્કરી છે, મારો પ્રાણ રંધાય છે. દુનિયા અવળી છે.

કેમકે— “કાઈને કહેતાં અદેખા હરીએ,
અંતર આગે ઢાંક્યા ધીકી મરીએ
કાંઈ કાઈ જેમ ખોળુ કરે ખાઈ ખાઈ,
તેમ પ્રેમ કાંઈ કાળજ મુજ કરી ખાઈ,
ઉપરથી તન સાર સૌ કો દેખે
ભિતર લડકા પ્રાણ પોતાનો પેખે. ”

“હેન ત્યારે તમે તો દુખીને દુખી કર્યા !

ત્યારથી મનહરલાલ સાથેનો વિવાહ ભાગી ભગાભાગને જોડે
જોડાયો છે ત્યારથી તેતો સદાયે સંકટના સંકટમાં જોડાયો છે. હવે
ત્યારે વિશ્વપતિને દયા આવે ત્યારે દુઃખ કાંઈક ઓછું થાય.

“હેન જનસુદ જેની માતાને દયા ન આવી, જેની વડીલ “હેનને
દયા ન આવી તો વિશ્વપતિને ક્યાંથી આવે ? ” એના કટાક્ષમાં મહાલ-
ક્ષ્મીએ જનસુદને તીણો માર્યો !!

“ સખી મારા ભવિષ્યમાંજ દુઃખ લખાએલું છે.

“હેન એમ નિરાશ થવાનું કાંઈ કારણ નથી.

સખી “ લખ્યું હશે જે વિધિએ લલાટે
કદી ન કરશે તે શિર સાટે,

મિથ્યા મરે માનવી યરી ધાલ,
લખેલી મિથ્યા કદિ ન થનારી ”

“હેનનું કહેવું બરાબર છે કેમકે—

“ સુલાખોની ધડી લાલી,
જુવાની ક્યાં જતી લાળી
સંધ્યાના રંગ ક્ષણે જશે,
હૃદયના રંગ બદલાશે ”

જેન તમે ગમે તેમ કહો પણ મારી આંખનાં આંસુ કદી સુકાશે નહીં ! મારા અંતરની આગ કદી જુઝાશે નહીં, મારી આંતરડીના કકળાટ સદાય આજુબ રહેશે !

જેન નિરંતર આમ પશ્ચાતાપ કરીને છંદગી પૂરી કરશે ?

સખી જ્યાં સુધી આર્ય સંસારમાં આર્ય બાળાઓના બાળલગ્ન કરવામાં આવે છે, ત્યાંસુધી અંતરની અગ્નિ કદી જુઝાશે નહીં. જ્યાં-સુધી મિથ્યાભિમાની માત પિતાઓ કુળના કુવામાં પોતાની પામર કન્યાઓ ગળે કુળ મોટાઈના દોરડા બાંધી ફાંસે છે ત્યાંસુધી કન્યાઓનો કકળાટ કદી મટશે નહીં. જ્યાંસુધી કામધેનું કન્યાઓની સ્વાર્થના અગ્નરમાં પૈસાદાર કસાઈઓના આગળ હરાજ થાય છે ત્યાંસુધી કામધેનું કન્યાઓ મનવાંઝીત ફળને કદી આપવાને શક્તિવાન થશે નહીં. જ્યાંસુધી વરનું હૃદય કન્યા તપાસશે નહીં; અને જ્યાંસુધી કન્યાનું હૃદય વર વિચારશે નહીં અથવા વડીલોદ્વારા વરકન્યાના હૃદયની સરખામણી થશે નહીં ત્યાંસુધી વરકન્યા આર્ય સંસારમાં દંપતિ તરીકે પોતાનો કારભાર કુશલતાથી કોઈકાળે પણ નભાવી શકશે નહીં. જ્યાંસુધી વરકન્યાના પ્રેમની કસોટી ધર અને પૈસા ઉપર થાય છે ત્યાંસુધી વરક-

ન્યામાં અલ્લાહીક પ્રેમની લાગણી કદી ઉત્પન્ન થશે નહીં. ન્યાંસુધી લાકડે માંકડાં વળગાડી માળાપો આનંદ માને છે ત્યાંસુધી વરકન્યા-
ઓના વિવાહ કહેવાશે નહીં પણ મોઢાણુ વિક્રય અને હરાજીજી કહેવાશે. ન્યાંસુધી કન્યાઓનાં લગ્ન નાણાની કાથળીઓ સાથે કરવામાં આવે
છે ત્યાંસુધી કન્યાઓ છતાં ધણીએ રંડાએલી છે. ન્યાંસુધી કન્યાઓના
ગુણ, વય, અને રૂપની વર સાથે સરખામણી કરવામાં આવતી નથી
ત્યાંસુધી કન્યાઓના લગ્ન એક દુઃખની વધામણી નિશાની રૂપ છે.

દેવીજીને આ વખતે કન્યાદાન સંબંધી ઉચ્ચ વિચારવાળું એક
કાવ્ય મને યાદ આવે છે જુઓ સાંભળો તેમાં ઉપરના ઉદગારજી
આલેખાયલા છે.

“ પાત્ર જોઈને દાન અપાય તો એટલું કન્યાદાન,
દંપતિ ભોગવે યુગ લવિષ્યમાં ગુણનાં ગાદને ગાન;
રૂપ વપુ ગુણ કુળ જુઓને કન્યાની સમાન,
જોડવી જોડીને જુગતેથી જન્મમાં વર જોઈને વિદાન.
ગાય કન્યાથી જોર ન થાય; જેમ દોરે તેમ ચાલીને જાય.
વારવાર વિચાર કરીને કરો વિવાહનું કામ. ”

જીને જનસુદ કન્યા વિદાન યુવાન, ડાહી, નિપુણ અને પ્રેમી અને
વર અભણ, ખોખલો ઘેલો, બજુચક અને પૈસાનો પ્રેમી આ પ્રમાણે
જે દેશમાં થતું હોય તે દેશના વરકન્યા ક્યાંથી સુખી થાય ? આર્ય
સંસારમાં કન્યા અવતરી એટલે માળાપને ઓનાના ઈંડા મુકનારી કુકડી
અવતરી ! માળાપને દોલત મેળવવાનો ખજાનો મળ્યો ! મનગમતા રૂ-
પીઆ આપનાર એક કલ્પવૃક્ષ મળ્યું ! દુનિયામાં ધન અને યશને પ્રાપ્ત
કરાવનારી એક સરાફની પેઢી મળી ! સંસારમાં મોજ મળ મળ ભારવાનું

એક જલદુર્લભ જન્મ મળ્યું ! મન્ન મળ્યો ! કન્યાઓના વડીલોના દળદર શીટાડનારી એક મોહીની મળી ! દેવી મળી ! પૈસા કમાવાનો કીમીઓ મળ્યો !

જ્યાં આ પ્રમાણે આશાઓ રાખીને કન્યાઓના જન્મથી આનંદ મનાતો હોય ત્યાં કન્યાઓના સાચા મુખની આશા શી રીતે રખાય ? તેના આત્મિક માનસિક અને ધાર્મિક કલ્યાણની દરકાર એક કીરતાર શિવાય કોણ રાખે ? કન્યાનો સાચો બેલી કીરતાર કે માખાપ ! કન્યારૂપી ગાયનો ધણી કુટો કસાર્થ એક આપ કે મા ! ગાયના વેચાણ થયા પછી ગાયનો ધણી સાસુ સસરા કે ધણી ! ધણી જે નમાલા મોજગ બુદ્ધિના મૂઢ મળ્યો તો કન્યાનો ધણી આખુ સાસરું !! જેમ ગાયને ગરદન મરાય તેમ મારે !! જ્યાં સુધી દૂધ દે ત્યાં સુધી દરકાર; જ્યારે અશક્ત થઈ દુધ દેતી બંધ થાય એટલે તેની પીઠપર પારાવાર ડહાણુ ગાળોનો વરસાદ અને મેણાના ઝાપટા. ખીચારી હાડ હાડ થાય અને છેવટે બા-ગદોરની પાંજરાપોળમાં મુકવાનો સમય આવે અને તેનાપર શોક્ય આવે !! જે દેશમાં કન્યાઓની વહુઓની અને સ્ત્રીઓની આવી અધમ દશા થાય તે દેશની સંતતી શી રીતે દેશાભિમાની દેવાંશી થઈ શકે ? તે દેશની સ્ત્રીઓ શી રીતે કુળતારણી પતિવ્રતાઓ નીપજી શકે ? જ્યાં કન્યાના વેચાણથી વિવાહથી અને લગ્નથી ધરના યુજરાત આવે તે દેશની આખાદી શી રીતે થાય ?

કન્યાનો આપ વરનો પૈસો જેતો હોય, મા વરનું કુળ જેતી હોય, ભાઈ વરની વિદ્વતા જેતો હોય ભાભી વરની આજ્ઞાકી જેતી હોય, બેન વરની જીવાની જેતી હોય, વડીઆઈ વરનું ઘર જેતી હોય અને કન્યા વરનો પ્રેમ અને ગાહપણ જેતી હોય તો આ પ્રમાણે કન્યાના

વડીલો જેને જે રૂચે અને ફાવે તેવી આશાઓ જોતા હોય ત્યાં બળી-
આના જે ભાગ થઈ જાય ! કન્યાના લગ્નની તાણું તાણા થાય અને
જેનો સ્વાર્થ જલ્દી સધાય તે પ્રમાણે ચોકડા ગોઠવઈ જાય ! ત્યાં કન્યાના
પ્રેમ અને ગાહપણની આશા અંધર ઉડી જાય !! વડીલોનું ધાર્યું થાય
અને સ્વાર્થની ઉબાળી થાય !! બિચારી પામર ગરીબ ગાય કન્યાના
વિચાર હવામાં જાય ! વિદ્વતા બળીને ખાખ થઈ જાય ! સુંદરતા સ્વા-
ર્થની સરિતામાં તણાઈ જાય, ગ્યાલાકી ચોળાઈ જાય અને પ્રેમ હૃદય-
માંને હૃદયમાં સમાઈ જાય, કરમાઈ જાય અને આખરે ખવાઈ જાય !
જ્યાં આ પ્રમાણે લગ્નો થાય ત્યાં સંસાર સુધારાની આશા શી રીતે
રખાય ? જુદા જુદા સ્વભાવ, વિચાર, પ્રેમ ગુણ અને વર્તણૂકનું ચલણ
થાય ત્યાં અક્યતા પ્રેમ અને સુખની શી આશા રખાય !! વરધારે
કાંઈ અને થાય કાંઈ ! કન્યા ધારે કાંઈ અને થાય કાંઈ ! કંઈ છે કે

“ ભાઈ તો જુગોળને ખગોળમાં રંભે છે

કન્યાને ચૂંસો ચિત્તમા ગંભે છે

કન્યા ઉમંગે કુસુમ માળ ભરતિ,

વરને શરરિ ઉધેઈ ફરતી;

કન્યા ઉમંગે વરને વધાવે,

વર મોટી લઈને વહુને નચાવે;

કન્યા ઝરખે વર વાટ જોતી,

પિયુ વિના પાલવે અશ્રુ હોતી;

કન્યા સુકી પિયુ પરદારે રાગે,

કરી ગુલામી નિચ પ્રિતી જાયે.

ધંબરતણુ ધંશા પ્રિતેથી ખાયે,

મોડો મુકી બુંપડી માંહી જાયે;
 ગુલાબ કસ્તૂરી મૂકીને પ્રિતે,
 ચહે લક્ષણ આકડો નિતચિતે.
 કન્યા કિશોરી ઘર ઉર ખટકે,
 તણને માયા ઘર જ્ઞાન ભટકે.

આ પ્રમાણે જ્યારે અને કન્યાના દીલ અને પ્રેમની જોડણી થાય ત્યાં વરકન્યા શી રીતે સુખેથી રહે ? જ્ઞેન આવી મારા કર્મની કહાણી છે !

દેવી જ્ઞેન હું ઘણી દીલગીર છું !

મારી મધુર દેવી માફ કાળજી કોરાઈ જાય છે !

સખી ત્યારે મારો જીવ ગભરાઈ જાય છે !

જ્ઞેન હવે જનવાની જની ગઈ ! હવે ધીરજ ધારી સંસારની ધુરા પ્રિત, ખંત અને ઉમંગથી જોડીને ગૃહસ્થાશ્રમ ગાળને સંસાર સાગરપર લાવો અને પછી તમારાં બાળજન્યોએ પતિના નાવમાં ચતુરાઈથી જોસારી સંસારસાગર નિપુણતાથી તરી જઈ મનુષ્યા દેહ સફળ કરો !

જ્ઞેન મહાલક્ષ્મી જ્યાં નાવડું કાણું હોય, કોહી ગયેલું હોય, ત્યાં શું કરવું ? એવા દુર્બળ નાવમાં જોસી સંસારના મધ્ય દરિયે પુખ્તી મરવું તેના કરતા નાવમાં ન જોસવું એ કેવું સાફ ?

જ્ઞેન દેવી માત પિતાએ જે નાવ આપણને આપ્યું તેમાં સંતોષ રાખીને તે ન્હાવને તાંબાના પતરા ચોઢાવીને ઉપયોગમાં લેવું.

જ્ઞેન મહાલક્ષ્મી મારાથી તો બોલ્યા વના નથી રહેવાતું ! હું તો વડીલોની આમાન્યાને કુવામાં નાંખી કહી દઉં છું કે નાણા સાટે દીકરીને શોક્યની શુભી ઉપર વીંધનાર, સ્વાર્થને ખાતર કન્યાને કસાઈને ઘરે બાંધ-

નાર, અને કુળને ખાતર કન્યાને ભર જંગલમાં રજાતી મુકનાર મા
આપો, વડીલો અને મુરખીઓ તે કન્યાના વડીલો કહેવાય કે જમાનાના
કુસાઈઓ કહેવાય ? કાળ કહેવાય ! કે કન્યાના કુંવારા લોહીના તરશ્યા
કેસરીઓ કહેવાય ?

નસુદા બહેન એ માઆપો નહીં પણ કન્યાના કાળ કહેવાય.

માલલક્ષ્મીએ ! નિરપરાધી કન્યા કુસુમને બહુચક હેવાન વરોના
ધગધગતા અંગારાના ઢગલામાં ઝીકનાર માઆપો ભલે સ્વાર્થ સાધી ક-
ન્યાના લગ્ન કરી કન્યાદાન દીધું સમજે પણ દુનિયા તો કન્યાને હળા-
હળ વિપ દાન દીધું કહેશે !

લગ્ન દુધના પ્યાલામાં સોમલ સાકર નાંખી સ્વાર્થની પહેરામણી
કરી પરજોડના સાસરામાં દીકરી વળાવનાર દાનસ્તા ગાંધી માઆપોનું
પ્રભુ કહ્યાણુ કરે.” આ વાક્યો કહેતાં દેવીની આંખમાંથી આંસુની
ધારા ચાલી !!

ધન્ય છે ધન્ય છે, આર્ય સંસારની કન્યા દેવી તારા નામને
ધન્ય છે ! ધન્ય છે ગરીબ ધનુ કન્યા દેવી ધન્ય છે તારી સહન શી-
લતાને ! ધન્ય છે અથાગ દુઃખમાં સંતોષ રાખનારી શાણી કન્યા દેવી
ધન્ય છે તારા સંતોષને ! પારધી માઆપો અને સાસરીઆની સ્વાર્થી
અને જુલમગાર જાળમાં પકડાયેલી પામર પંખાણી કન્યા દેવી ધન્ય છે
તારા માઆપ પ્રયેના પ્રેમને ! સ્વાર્થના શંદમાં પ્રસાદ ગએલી, આ-
મન્યાની સાંકળે બંધાઈ ગએલી, લજ્જાની બેડીઓથી પરવશ પડેલી
જુલમગારોના જુલમે જકડાઈ ગએલી, કપટાચારીઓના કપટે વિપપાન
મયેલી બહુચક વરના તાપે બળી મરેલી, દયાહિન કુર સાસુ સંસારાઓના
હાથથી દુઃખના દરિયામાં હડસેલી મુકાએલી દુખકા ખાતી દુઃખી કન્યા

દેવી ધન્ય છે તારી ધીરજને ! દેવી કન્યા તને લાગ્યો ધન્યવાદ છે !
ભારત વર્ષની આર્ય કન્યાઓ તમારા ગૃહસ્થાશ્રમને કરોડો ધન્યાવાદ છે !

“બસુદ્ધ જ્ઞેન ! હવે મારાથી સહન થતું નથી ! દુનિયાને ખતાવવા
ખાતર હું મારો સંસાર નભાવી રહું છું ! મને સંસારમાં કાંઈ પણ સાફ
લાગતું નથી ! પ્રકૃત મનહર સિવાય કાંઈ પણ ઉપર મારો મોહ નથી !
સઘળી વસ્તુઓ મારા આત્માને દ્રોહમય લાગે છે ! મનહરના તાંતણે
મારો પ્રાણ પ્રોવાધ રચ્યો છે !

જ્ઞેન દેવી ધીરજ ધર ! પરમાત્મા સા સાચા વાના કરશે ? કાલ
સવારે તમારા નાથ સુધરશે.

અરરર ! સ્વાર્થી માયાપોષ્યે બાળ લગ્નની માંડાણમાં કરેલા બાળ
લગ્નો, કન્યાઓ જમાનાના બલમ જોરમાં જોળનના જૂલમી તોરમાં
અને કેળવણીના ફેશન ભર્યા દોરમાં શી રીતે સ્વીકારી શકશે ! ઉછરતી
નાણુક દુનિયાના કાંઈ પણ રંગમાં રંગાયા વગરની અજ્ઞેતી મુગ્ધ કન્યા
ઘેનુઓ પોતાના ગળે પાળી સ્વાર્થી વડીલોની છરી શી રીતે મુકવા
દેશે ? રૂઢી બંધનના કાંસા શી રીતે સહન કરશે ? પોતાની અજ્ઞાન
અવસ્થામાં લધાએલા અનાગ્યારનો બોજ શી રીતે ઉપાડી શકશે ? ધર
સંસારનું ધુસર શી રીતે ધારી શકશે ? સુડી વચ્ચે મોપારીના ધા જોવા
લગ્નો શી રીતે નભાવી શકશે ! સાથે છંછુદર ગળ્યા સમાન પરણેતર શી
રીતે પાળી શકશે ! પરણેતર નભાવી શકશે નહીં ; પરણેતરનો ત્યાગ પણ
કરી શકશે નહીં ; તેમ પરણેતરનો સ્વિકાર પણ કરી શકશે નહીં ?

જંગલના પંખીના અવ્યાંને લાવી કુંદનના પાંજરે પુરે ; મોતી
અને માણેકનો ચારો મુકા અને દુધના પાન પાચ્યો તોપણ તે તેનાથી
કદી રીઝશે નહીં ; તેના પોપણના વાસ્તે તો ખેતરના છુટા છવાએલા

દાણાજી બસ થશે ? પરાધીનતાને આધીન રહીને જેટલા વખત પાંજરામાં રાખશે તેટલો વખત પાંજરામાં રહી શકશે પણ જરા જવાની છુટી મળશે; અગર પાંજર ખુલ્લું રહી જશે તો તરતજ તે ઉડી જશે; તેમ કન્યા પંખીણીઓને બાલપણમાં લગ્નના પાંજરામાં પુરશે તો તે વડીલોની પરાધીનતાને વશ થઇ પુરાશે, પણ તે સમજણના રૂપમાં આવતા તરતજ વિચાર પીછાના આધારથી ઉડવા પ્રયત્ન કરશે; માટે બાળ લગ્નની જગો તોડી દઇ કન્યા પંખીણીઓને સમજતી કરી વય વિચાર કુળ શિયળ અને ડહાપણથી સરખામણી કરી તેને પરણાવવામાં આવશે તોજ તે પોતાનો ગૃહસ્થાશ્રમ દીપાવી શકશે.

સુકુમાર બાળાને એક બોખલા ખવીસ સાથે પરણાવીને કહેશે કે બાઇ સ્વામીનાથને પ્રભુ માની પતિવ્રત પાળો અને પતિની પૂજા કરો, અને કોઈ યુવાન બાળાને પાંચ વરસના ઢોંગલા સાથે પરણાવીને કહેશે કે પતિની ચાકરી કરો, આ સિદ્ધાન્તો કોઇ પણ કાળે કોઈ પણ ભગીરથ પ્રયત્ને તેના મનમાં ઉતરશે નહીં; અને જતે દિવસે તેને અવસર મળતા દુનિયાને લાત લગાવી પોતાના મનનો રસ્તો કરશે, માટે માબાપોએ અને વડીલોએ વર કન્યાના મનની સરખામણીનો ખાસ કરીને વિચાર કરવો. અને પછી તેમને લગ્નના ધુંસરામાં જોડવા, વિચાર વગર લગ્ન કરવાથી વર કન્યાઓના મનમાં હરીફાઈ લડાઈ અને સ્વચ્છંદી પણું ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેમાંથી તે વખતે પ્રેમ, આમન્યા, લગ્ન, વિનય, સુભુદ્ધિ અને કુળના ટેકવું અભિમાન અલૌકિક રીતે અદ્રશ્ય થઇ જાય છે, તે કોઇ કાળે પણ સતત પ્રયત્નથી તેમના મનમાં પુર્ન જન્મ અને સંકટના સાગર શિવાય આવવું નથી.

દેવી ખેન ત્યારે તમારી તમે શી રીતે નમાવી શકશો ? કેમ

કરશે ? શું ઉપાય લેશે ?

અત્યારે તેનો કાંઈ પણ ઉત્તર અપાય તેમ નથી !

કાંઈ ઉપાય યોગ્ય શકાશે ?

હા...કદત ઉપાય એકજ છે !

શે ?

ત્યારે લેવાય ત્યારે નં નં !

મને કહેતો ખરા ?

કહેવામાં કાંઈ સાર નથી !

કેમ ?

એમ !

ના, ના, મને કહેા મારા સમ ?

એમાં સમ ખાવાની જરૂર નથી !

ત્યારે મને નહીં કહેા ?

ના !

મારાપર તમારી આટલી પ્રિતી ?

ના, પ્રિતી પાર વિનાની છે !

શી રીતે જણાય ?

વખત આવતાં જણાશે !

ત્યારે મન સાંકડું છે ?

ના, મન મોકળું છે !

ત્યારે મારો સમાસ નથી ?

સમાસ સુખેથી છે !

ત્યારે કહેા ?

કવીશ !

કવીશ ?

અરે કવીશ !

ક્યારે ?

જરાવાર છે !

હીક આખરે જુદાઈ ?

જનસુદ જુદાઈ નથી !

ત્યારે જુદાઈને માથે શીંગડા ?

મારૂં માથું પકાવો નહીં !

ત્યારે ભેદના બીંગડા ઉખેડી નાંખો ?

અરે ઘેલારે ઘેલી ! ઉપાયમાં આત્મ ત્યાગ કે સંસાર ત્યાગ !!

હું આશું ? ” આ વચન સાંભળીને જેમ માથાપર વજ્રપાત પડે તેમ જનસુદ અને મહાલક્ષ્મી વિચારમાં પડી ગઈ, થોડીવાર સુધી અન્યો અન્ય એક બીજાના સામું ટગર ટગર જેમ રહી ! આખરે મહાલક્ષ્મીને કાંક વિચાર આવ્યો ને કહ્યું ?

“ જુદેન અતે આવા વિચાર ઉપર આવ્યા ?

ત્યારે શું કરે ?

દેવી જુદેન હું કહું તેમ કરશો !

જનસુદ તારું કહ્યું હું સુખેથી કરીશ ! કહો ?

કહેવામાં એટલું કે દેવીબા હવે મીરાંબાઈ બને !!

વાહ વાહ જનસુદ ધન્ય છે તારી બુદ્ધિને ?

જુદેન સંસારમાં રહી ભગવાનને ભજે ?

અહુ સાર ! મહાલક્ષ્મી જુદેન તમે કાંઈ કહો છો ?

તમારા જેવા વિચારશિળ વિદ્વાન અને ડાહી બેનને હું શું કહું ? છતાં પણ એટલું તો કહું છું કે આત્મ ત્યાગનો વિચાર માંડીજ વાળજે ! ત્યારે શું કરું ?

કરવાનું જન પ્રજ્ઞતા હો અને સંસારત્યાગના નિશ્ચયપર આવતા હો તો કુમુદચુન્દરી જ્ઞેન જેવું તમારે જીવન પવિત્ર બનાવજે, અને જ-માનાના કસાઈ માળાપોને એક દુઃખી કન્યાનો હૃદય દ્રાવક તાદરશ ચિતાર તમારા દૃષ્ટાંતથી આપજે !

હા...હા આ ઉપાય મારે વાસ્તે ઉત્તમ છે ! જ્ઞેન ખુશીથી હું કુમુદ બનીશ, અને મારા મનહરને સરસ્વતિચંદ્ર, નવીનચંદ્ર ગણીને તેમની મન વચન અને કર્મથી પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિ કરીશ !! સખી અત્યારે મારા આત્મામાં કાંઈક નવીન ઉગ્ગરશ આવ્યો ! મારી રંગેરંગમાં અ-લૌકીક મધુર રક્ત રેડાયું !! મારા હૃદયમાં નવીન ચૈતન્યનો પ્રકાશ થયો !! હું આજ નવીન અલૌકીક આનંદમાં આવી છું !!

જ્ઞેન તે આનંદની ખુશાલીમાં લ્યો આ ગુલાબ ?

સખી તમારે મન પણ ગુલાબ, તન પણ ગુલાબ, વિચાર પણ ગુલાબ અને તમારો ચૈતન્યચંદ્ર મનહર પણ ગુલાબ માટે આ ગુલાબ લઈ આનંદમાં વધારો કરો !!

લાવ સખી તારું ગુલાબ હું આજ ઉમંગથી લઉં છું !

આહા...ગુલાબ ગુલાબ તારામાં કેવી સુકુમારતા અને નાળુકાઈ છે ? આવી કોમળતા અને નાળુકાઈ કન્યાઓના માળાપના મનમાં ક્યારે આવશે ! તેમના વિચાર ગુલાબ જેવા કોમળ ક્યારે થશે ? આહા ગુલાબ, ગુલાબ, ગુલાબ તારામાં મીઠી મધુરી અને મોહક સુગંધી છે !! આહા વર કન્યાના માળાપ ક્યારે આવી વરકન્યાના મન અને પ્રેમ

ગુલાબની મીઠી સુગંધી લેતા શીખશે? આહા ગુલાબ ગુલાબ તારી પાંખડીઓ કેવી સુંદર અને હળી મળી ખીડાયેલી છે; આહા વરકન્યાના માખાપ પોતાના સંતતી ગુલાબના છોડને હૃદયના પ્રેમવય, ગુણરૂપ અને શિલની સરખામણીના મંદુરા પાણી ક્યારે પાશે? તેમનામાં યોગ્ય વયના ખાતર પુરી ગુલાબને ક્યારે આવું પાંખડીવાળું સુક્રમળ કરશે? આહા ગુલાબ ગુલાબ તારા પુ'કેસરની માફક વડીલો વરકન્યા ગુલાબનું પુ'કેસરનું ક્યારે જતન કરશે? આહા ગુલાબ ગુલાબ તારા છોડના કાંટા જેમ તારાથી દુર થયા છે તેમ વર કન્યાના ગુલાબ વડીલો છોડના સ્વાર્થાં કાંટા ક્યારે દુર થશે? આહા ગુલાબ ગુલાબ તારા જેમ જગત પ્રેમથી સ્વિકાર કરી આનંદ માને છે તેમ વર કન્યાના દાંપત્ય પ્રેમ અને સુખ ગુલાબનો સ્વીકાર કરી વડીલો ક્યારે આનંદ પામશે?

દેવીજીને તમારા દૃષ્ટાંતથી વડીલોના મનમાં કોક દિવસે સારી અસર થશે? અને આગુલાબ જેમ તમારા કરમાં શોભા આપે છે તેમ વર કન્યાના પ્રેમ અને સુખ ગુલાબો વડીલોના કરમાં જતે દીવસ શોભા આપશે!

મારી મંદુરી મહાલક્ષ્મી અને મીઠી બસુદ! આજ હૃદય હૃદયને મળ્યું! નયને નયનને નીરખ્યાં અને પ્રિતી પ્રિતીમાં મળી!! હૃદયના ઉભરા ઠલવાઇ ગયા! સખીઓ આજે મારા શરીરમાં સુધામૃત રેડાયાં!!

જીને! હવે અમે રજા લઇએ?

હા ચાલો, હું પણ તમારી સાથેજ આવું છું!! તમે મારા મનનો શ્રમ યોછો કર્યો તો આજે હું તમારા તનનો શ્રમ તમારી સાથે આવી યોછો કરીશ!! અરે ભીમા!

ખહેન આવ્યો !

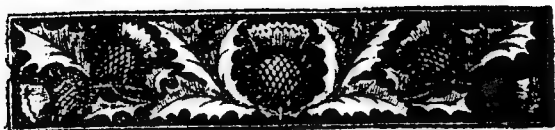
નન સીંગરામ જોડી લાવ !

આ લાવ્યો !

સખીઓ ચાલો બંગલે જઈએ !

હા ચાલો !! કહી તરુ દેવીઓ, તરુ સખીઓ, શુવ માયા અને
કાયા જસુદ, મહાલક્ષ્મી અને દેવી બંગલામાં ગઈઓ !!

પ્રકરણ ૩ જી.

હૃદયનો મેળાપ.

દાહરો.

મન માને ત્યાં નવ જુએ પ્રેમી હીરા હેમ,
આંધ્યા રૂંધ્યા નવ રહે પાણી પવન ને પ્રેમ.

દાવાનળ અગ્નિના ધગધગતા અંગારામાં તપાવતા
સોનું વધારે કસોટીવાળું થઈ કુંદન બને છે. દુઃખના મહા-
સાગરમાં ડુબી જતા મન વધારે ધીરજવાળું થઈ નિર્મળ બને
છે, અને ગમે તેવી કંગાલ સ્થિતિમાં અને વિરહમાં પ્રેમ
અચળ થઈ પવિત્ર બની હૃદયમાં અને લોચનમાં લાય-
કાત પ્રમાણે વસી રહે છે.

પ્રિતી સુધારસ અજબરસ કોઈ વિરલોપી જાણશે,
અન્તરઘટની વાસના કોઈ અનુભવી પરમાણુશે;
ભાવનાના ભેદ તો ભગવાન જેવા ભાળશે,
ગાતા અને ખાતા પિતા તાપો ત્રિવિધી ટાળશે.

ડાહ્યા.-ઝવેરી.

હિતાના પ્રવાહને ગમે ત્યાં વોકો ચુકો નહેરો કરી ખેંચી
 બચી પણ અન્તે સાગરને મળે છે, કમળને ગમે તે
 જગાશયમાં હજારો ગાઉને અન્તરે રોપો પણ પ્રભાકરની
 પ્રભાના દર્શન થતાં તરતજ પ્રકૃલિત થઇ જાય છે.
 સુરજ જેમ જેમ સ્થાન બદલતો જાય છે તેમ
 તેમ સુરજમુખી પણ પોતાનું મુખ ફેરવી સૂર્ય ભણીજ નમેયા કરે છે.
 ભિખ્મ ત્રિખ્મ ઋતુના સખત તાપમાં જ્યારે બીજી વનસ્પતિઓ કરમાઇ
 જાય છે ત્યારે જવાસાઓને પ્રેમી ત્રિખ્મના દર્શન થતા લીલાકલ્હાર થઇ
 રહે છે. જ્યારે મેઘ ગર્જનાથી સર્વ આણીઓ ભિતી પામે છે તારે
 મયુરીઓ આનંદ પામી નાચવા માંડે છે, સ્વાર્તાબિંદુની વૃષ્ટિ થાય છે.
 ત્યારે છીપો માતી ઉત્પન્ન કરે છે, મૃત પામેલા દેડકાઓના ખોળી-
 આઓ મેઘવૃષ્ટિના સ્પર્શથી સજીવન થઇ કુંદકુંદ કરી રહે છે, લોહને
 ગમે ત્યાં સંતાડો પણ ચમકના આકર્ષણથી ગમે ત્યાંથી ખેંચાઇને
 ચમકને ચોંટે છે, તેમ પ્રેમીઓ કરોડો ગાઉના અન્તરે ગમે તેવી સ્થિતિમાં
 વસે છે પણ હૃદયના પ્રેમાકર્ષણો એકદમ ખેંચાઈ આવી એકઠા થઇ
 જાય છે. કેમકે—

“ છાનો ના છુપ્યો રહે નેના કરો નેહ,
 ગરજ ઉઠે ધડી ધડી જ્યમ વાદળમાં મેહ.”

વિન્યાદશમીની વિજય વરતાવતી રજની ચમક ચમક ચમકી રહી
 છે, વિલાસી પ્રેમીઓ રજનીમાં પ્રેમ વિલાસ માણી રહ્યાં છે. પીયર
 છાંડી છાંડીને પ્રેમધેલી પ્રમદાઓ આજ રાત્રે સાસરે આવી પ્રિયતમની
 મોઝમાં લપાઇ રહેલી છે. ગમે તેવા મ્હેણા ટુણા કલેશ કંકાશ, રિસામણા

મનામણા બાગી બાગીને રસિકજનોએ પોતાની રસિકાઓને ઘેર બોલાવી વિજયાદશમીનો અનુષ્ઠાન બહાર ઉડાવી રહ્યા છે. વિજયાદશમીનો પ્રેમવિજય વરતાવનાર પ્રેમી ચંદ્રરાજની ચંદ્રલામાં કંઈક લલિત લલનાઓ પોતાના લલિતલાલોને કુસુમમાળાઓ પહેરાવી રસરાજના વિલાસમાં મરત થઈ થનથન નાચી રહી છે. માનગર્વિતા મહિલાઓ માનનો ત્યાગ કરીને મોહન સાથે રસરંગમાં મજા મારી રહી છે. કંઈક વિરહણી વનિતાઓ પોતાના વાલમ વિદેશમાં હોવાથી ચંદ્રરાજને અણુગમે બતાવી પોતાના શયનભૂવનમાં કવિ દયારામના શબ્દોમાં વાલમને ઉપાલગ્ન આપી રહી છે કે—

“આસોના દીવસ તો અતિ રળિયામણા,
ખાવું પીવું કરવા નવલા બેલત્તે,
ભેગા બેસી જમીએ રમીએ સોગટે,
છાતીમાં બીડીને રાખું છેલત્તે,
એ મહિને નવ જઈએ પિયુ પરદેશમાં
વાત વિચારી જુએ નાણનાં વિરત્તે.”

નવી જુવાનીમાં આવતી નવીન મગધાઓ મોહનના દર્શનથી ઉમંગની ઉરમીઓમાં અને જ્યેષ્ઠનના જોરમાં નુતન કુસુમ કળાઓની માફક મગમગાટ મારી રહી નાચવા લાગી ! રાતના સાડા આઠ વાગ્યા છે; ઘેર ઘેર રંગ રાગ અમન અમન ઉડી રહ્યા છે. બાળકો યુવાનો અને વૃદ્ધો પોતપોતાની મન માનતી મજાઓ મારી છે.

આ વખતે દેવીના બંગલામાં પણ કંઈ નવીન બહાર ઉડી રહ્યો છે, આખા બંગલામાં ભભકાઉં ધ રોશનાઈ ઝળહળી રહી છે. બાગબગીચા ઝરખા, માળીઆ, અટારીઓ અને બંગલાના વાસીઓના હૃદયમાં કંઈક

નવીન અને અપૂર્વ ઉન્નતિ આવી રહ્યો છે. દેવીનું હૃદય અને વદનકમળ
 કાંઈક નવાજ આનંદમાં ઝળાઝળા થઈ રહ્યું છે. આજરોજ મનહરલાલ પો-
 તાના સાસરે જમવા આવનાર છે. આ વખતે જમાઈની સરભરા સાડે વિવિધ
 પ્રકારની ગોઠવણો થઈ રહી છે. સાળીઓ મનહરલાલ આવવાના છે એ
 સાંભળી ઉમંગના ઉમંગકામાં સારી રીતે આવી ગઈ છે ! શેઠાણી જડીયા
 પણ કાંઈ નવાજ ઉમંગમાં આવી હસ્તાયંધ ફરતા ફરતા ઘાલ મેલ
 કરી રહ્યા છે ! શેઠાણીની ચાર કુળ દાપક દીકરીઓ પણ મોહક અને
 કીમતી વસ્ત્રાભૂષણો પહેરી રમકજીમક નાચી રહી છે. આ વખતે
 દેવીનો ઠાઠમાઠ કાંઈ દેવી પ્રકારનો અલૌકિક ભાસે છે. આજે તેના
 મુખ ઉપર ઉમંગકાના નવીન શેરડા માલમ પડી આવે છે. તેના લલિત
 લોચનમાં પ્રેમ આજે અદ્ભુત રીતે ઉઝાળા મારી રહ્યો છે. તેના મુ-
 ખમાં આજે વારંવાર મંદહાસ્ય થઈ રહ્યું છે, અને પળે પળે તેના
 ગુલાબી ગાંઠોમાં ખાડા પડી રહ્યા છે. તેનું સર્વાંગ અર્તિ મોહક થઈ
 થનથન પ્રેમમાં નાચી રહ્યું છે ! આજે વારંવાર તે દેવાનખાનામાંથી
 બહાર આવે છે અને અંદર જાય છે. તેના ઓરડાનો બહાર અને
 શ્રંગાર આજે અલૌકિક રીતે શ્રંગારાઈ રહેલો છે. ઇંગ્લીશ કાગિરીની
 ફેશનઅંધ ટાપટીપ આખા ઓરડાને ઓપી રહી છે. આરસપાણના
 ટેબલો ખુબીઅંધ રીતે ગોઠવી દીધા છે, નાણુક નાણુક ખુરશીઓ પણ
 વળ પ્રમાણે ગોઠવી દીધી છે. આજે દેવીએ તેના ભારેમાં ભારે, કી-
 મતીમાં કીમતી અને મોહક સુંદર શ્રંગાર સજેલો છે. આજની રાતે તે
 ઘણી રહીઆણી, રૂપાણી, રસાણી કાંઈ સ્વર્ગની દેવીસમાન જણાય છે;
 તિલોત્તમા ઉર્વશી, મેનકાનું માન મુકાવી દે એવી રીતે બણીહણીને દીવા-
 નખાનામાં વાસકસળ્લ નાયકાની માફક કાચપર અટ્ટેલીને બેઠેલી છે.
 ઘાટપોટનો વાદળી રંગનો રેશમી ખુબીદાર ચણીઓ પહેર્યો છે, લીલા

રંગનો સાડીનનો કબજો કસકસીને ચુસ્ત પહેરી દીધા છે, અને ચુલાળી રંગની મનહર ચીનાઈ સાડી આખા શરીરને શ્રંગારી રહી છે. આજે દેવીના અન્તરનો આધાર, મનનોમણી, શરીરનો શ્રંગાર અને મનથી માનેલો ભરથાર મનહર આવવાનો હતો. જે કે મનહરલાલ તો પ્રસંગોપાત આવતો હતો પણ આજના આવાગમને દેવીના મન ઉપર જનદુષ્ટ અસર કરી દીધી હતી. આ જનદુના જલમ જેરથી દેવી ઉમંગના ઉમંગકામાં ઉતરી ગઈ ચકોરી ચંદ્રોદયની વાટ જુએ તેમ તે મનહરની વાટ જોઈ રહી હતી !

આ પ્રમાણે બગીચામાં આશાતંતુઓ હાલંહાલા કરી રહ્યા હતા; એવામાં સડકપર દુરથી ઘોડાની પડબી સાંભળાઈ ! પગની પડબીથી દેવીના હૃદયમાં મનહરના પ્રેમની પણ પડબી પડી ! પડબી પડતાની સાથે દેવી દીવાનખાનામાંથી બહાર આવી; અને તેની સાથે મેલટ્રેનની 'માફક મનહરની વિકટોરીઆ બંગલાના કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થઈ ગઈ !' દેવીના લોચનો નાચીરહ્યા ! હૃદય ઝુલીરહ્યું ! શરીર પુલકાયમાન થઈ ગયું ! મોહું મંદ હાસ્યથી મલકાઈ રહ્યું ! મનહર વિકટોરીઆમાંથી બહાર આવ્યો ! લોચન લોચનને મળ્યા ! હૃદયે હૃદયને ધોકલી દીધા. દેવી શરમાઈ નીચું જોઈ મલકાતી મલકાતી દીવાનખાનામાં ગઈ, મનહરની મોહક મૂઝા ચાલી ગઈ ! પરણેતર મૂઝા મેના શરમની મારી આવીપાછી થઈ ગઈ !

“બા, બા મનહરલાલ આવ્યા !” એ વધાઈ સાળીઓએ શેઠાણીને આપી દીધી ! શેઠાણીનું હૃદય જમાઈની વધાઈ સાંભળી ઝુલી ગયું ! “ઓહો મનહરલાલ આવ્યા !” આવો આવો પધારો ના શબ્દ નીકળી પડ્યાં !! દીકરીઓના અને શેઠાણીઓના હૃદયો હ-

રખાઈ ગયા ! દેવીના ચિતમાં અજબ ચમકાર થયો ! સાસુ સાળીઓએ અંતરનો આવકાર આપી મનહરલાલને વધાવ્યા ! થોડીવાર થઈ નહીં એટલામાં કપડાલત્તા ઉતારી મનહરલાલ ભોજનશાળામાં ગયા ! દેવી અને મનહરની મોહિના મેનાસુંદરી સિવાય સર્વ સ્ત્રીમંડળ ભોજનશાળામાં ગયું !! ચંદ્રની આસપાસ ચમક ચમક કરતી તારીકાઓ વીંટળાઈ વળે તેમ મનહરની આસપાસ મોહક મૃગ્યાઓ સાળીઓ વીંટળાઈ વળી ! હવે મનહરને નિરાંતે જમવાદ્ય આપણે જરા દેવીના દીવાનખાનામાં નજર કરીએ.

દીવાનખાનામાં દેવી એક સોપાપર જેસી રાધાની મનહર ઇચ્છીતું અવલોકન કરી રહી હતી ! દેવીના મગજમાં મનહર સંબંધી કાંઈ એવજ વિચાર આવતા હતા ! સખીયો સાથે હૃદયના ઉલ્લાસનો પ્રસંગ આવળે તેને યાદ આવ્યો હતો ! પ્રસંગને યાદ કરી દેવી વિધાતાને નીચે પ્રમાણે કહી કહીને નિસાસા નાંખતી હતી ! “ વિધાતા વિધાતા ! વેરણ થઈને આખરે હંસણીને કાગડા સાથે વરાવી ! ધુતારી વિધાતા મનહરની પ્રથમ આશા આપી અને ધુતી લઈને મારા મનહર મણી ખીજને આપી દીધા ! ઠગારી વિધાતા મારી સાથે ઠગાઈ કરી મારા ઠાકોર મનહરને લઈ લીધા ! પ્રેમનો પ્યાલો આગળ ધરીને ખીજને પાછા દીધા અને મને ટીંગળાવી મારી વિધનો પ્યાલો આપ્યો ! કઠોર વિધાતા આ ગરીબડી બાળાને આશાના બહાણમાં જેસારી નાવ તોડી નાંખી સંકટ અને નિરાશાના જેટમાં એકલી મુકી દીધી ! રૂઝળતી કરી ! આખરે મારા મનના મણી મનહર સાથેનો સંબંધ તોડાવી લીધા ! દુનિયા દુનિયા તને હવે શી રીતે જીતાશે ? જીતાય યા ના જીતાય પણ દુનિયા હવે તારી દરકાર કરીશ નહીં ! લોક મને બુઝી કહો કે સાધવી કહો તેની મને કાંઈ પરવા નથી !! હું તો મારા મનહરના મોહક તેજમાં મળી જ-

મંદશ !! મારા મનહરની મન વચન અને કર્મથી ભક્તિ કરીશ ! હ-
લિતાએ જેમ કૃષ્ણની પ્રેમ લક્ષણા ભક્તિમાં પ્રાણુ અર્પણુ કરી દીધા
હતા. તેમ હું પણ મારો પ્રાણુ આપી મનહરમાં મળી જઈશ !

લલિતાનો જેમ કૃષ્ણ ભાઈ હતો, આપ હતો, પતિ હતો, પ્રભુ હતો
અને તેનું દુનિયાનું જે કાંઈ સાર કહેવાય તે તમામ કૃષ્ણ હતો ! તેમ
મનહર મારો પ્રભુ છે !! દુનિયામાં જે કાંઈ સાર છે તે તમામ મન-
હરમાં વસી રહેલું છે ! મનહર વિના હવે માગથી થીજીર રહેવાશે
નહીં !! મારા મનના મનહર મારા જિતના જિતહર ! મારા દિલના દી-
લહર ! હવે મને તમારી કરો ! હવે મારે માઆપ સંસાર કે સાસરી-
આની પરવા નથી, હું તો ફક્ત મનહરનીજ રાગી છું ! મનહર, મનહર !
મને હવે તમારા હૃદયની અધિકારી કરો ! જગતની લાજ મુકીને ગો-
પાંગનાઓ વજતી એકાન્ત કુંજમાં શ્રી કૃષ્ણને મળવા સાર મધ્ય રાતે
ગઈ હતી ! અને પ્રેમની અધિકારી થઈ હતી તેમ મનહર મેં હવે જગતને
છોડ્યું છે ! હવે મને તમારી કરો ! મનહર.....મનહર.....મનહર
મનહર.....મનહર ! મનહરે ! મનહરે ! મનહરે ! મનહરે !! હાં ! હરે !” આ-
પ્રમાણે પ્રેમોદગાર કાઢી નીસાસા નાંખવા લાગી !

આ વખતે મનહરલાલ પણ જમીને સુખવાસ કરી પ્રકત મલ્લમલતું
ઝીલું પહેરણુ પહેરી કુદરતી રીતે પ્રસ્તો દસ્તો દેવીના દીવાનખાના આગળ
આવી પહોંચ્યા ! દેવીને કાંક પ્રેમોદગાર કાઢતી સાંભળીને છાનો માનો
વપાદને આરણ્યા આગળ સુપ ઉભો રહ્યો, દેવીના હૃદયની સંપૂર્ણ તપાસ
મનહરલાલે કરી લીધી ! દેવીના પ્રેમોદગારથી તેનું પવિત્ર હૃદય પલંગી ગયું !
તેના સુખમાંથી પણ પ્રેમોદગાર નીકળવા લાગ્યા. “ અરે આ સુકુમાર
આળા મારા ગુણનું ગાન કરી રહી છે. મારા પ્રેમમાં પલંગી રહી છે.

મારા હૃદયની અધિકારી થવા પ્રભુ પ્રાર્થના કરી રહી છે, વિધી, વિધી તે મને પણ દગો કર્યો ! મારી દેવીને પણ હગી ! દેવી, દેવી તારા પ્રેમની ખાતર હું દુનિયાની દરકાર કરીશ નહીં. આખા અનંત બ્રહ્માંડમાં શ્રી કૃષ્ણ પ્રકૃત પ્રેમનાજ ભુખ્યા હતા, જેનું હૃદય પ્રેમથી ભરપૂર જોતા હતા તેના હૃદયમાં તરતજ નિવાસ કરતા હતા, તેમ મારી મીઠી દેવી, હું પણ તારા પ્રેમનોજ પ્યાસી છું, ઉપાસી છું. મારી ચૈતન્ય ચંદ્રીકા, તારા વિના હવે હું કાણુવાર પણ રહી શકીક નહીં. દેવી, દેવી તને જોતાંજ મારા મનમાં કાંઈ કાંઈ થઈ જાય છે. મારું હૃદય આરજ પ્રકારનો રસાનંદ અનુભવે છે. દેવી, દેવી મારી દેવાંશી દેવી તું સદાયે મારીજ છે, હા. જગતમાં આપણે જુદા પડ્યા ! પણ હૃદયમાં એકજ છીએ. કુમુદ અને ચંદ્ર જગતમાં ભિન્ન ભિન્ન રૂપે દેખાતા હતા પણ હૃદયમાં એકજ હતા. તેમ દેવી અને મનહર દુનિયામાં જુદે જુદે રૂપે દેખાય છે પણ દીલમાં એકજ છે. તે કદી જુદા પડશે નહીં. તારા પવિત્ર પ્રેમાદગાર સાંભળી મારું હૈયું હાથ રહેતું નથી. દેવિ ? દેવી ! દેવી ! દેવી !” આ પ્રમાણે મનહર પણ પાતાના મગજના મસ્તાન પ્રેમાદગારમાં રમતો હતો. એવામાં દેવીને કાંક વિચાર આવ્યો; ને મન સાથે બોલવા લાગી કે “ અતુર ચંદ્ર ચંદ્રીને દર્શન દઈ તરત ચાલી જશે. પ્રેમી પ્રભાકર કમળને ખરેખર ખાલાવી તરતજ રસ્તે પડી જશે; તેમ મારો મનહર પણ મને પ્રેમમાં પલાળી નયનથી નચાવીને તરતજ જતો રહેશે માટે ચાલ હું મારા લોચનને અને મનને દર્શનથી પવિત્ર કરું, તૃપ્ત કરું ! અત્યાર સુધી મારા શરીરમાં લોચન મનનો જાલિમ ઝઘડો ચાલી રહ્યો હતો; અને તેમાં એ મન લોચન લડાલડા કરી મને પરવશ બનાવી દીધી હતી; કવિ દય, - રામ કહી ગયા છે કે:—

“ લોચન મનનો રાજ ઝધડો લોચન મનનો,
રસિયા જનનો રાજ ઝધડો લોચન મનનો. ”

આહા મારા લોચન અને મન ઉપર પ્રમાણે મનહરને વાસ્તે
સડી રહ્યાં છે મારે રસીક હૃદય પણ મનહરને વાસ્તે ચનચનાટ નાચી
રહ્યું છે,

“ પ્રિત પ્રથમ કાણે કરી નંદ કુંવરની સાથ,
મન કહે લોચન તેં કરી લોચન કહે તુજ હાથ. ”

આ પ્રમાણે મનહર વાસ્તે મન અને લોચન મેણાં દુણાં ચલાવી
રહ્યાં છે,

“ નટવર નિરખ્યા નેન તેં સુખ આવ્યું તુજ ભાગ્ય,
પછે બધાવ્યું તેં મુજને લગન લગાડી આગ. ”

આ તાલાવેલીમાં હું પરવશ થઈ ગઈ ! મારા શરીરનું એ જાન
બૂલી ગઈ !

“ સુણ ચક્ષુ હું પાંગળું, તું મારું વાહન,
નિગમ અગમ કહ્યું સાંભળ્યું દીઠા વિના ગયું મન. ”

ચક્ષુ પાંગળા છે; અને મન પવન વેગી છે; ચક્ષુને રજળતા કરી
મન એકલપેટુ થઈ આગળ દોડી ગયું,

“ ભલો કરાવ્યો મેં તને, સુંદરવર સંજોગ,
તણ મને તું નિત્ય મળે હું રહું દુઃખ વિજોગ. ”

જ્યારે મેં તને સંજોગ કરાવ્યો; ત્યારે તું મનેજ મુકીને ચાલવા
લાગ્યું, આ દીક કહેવાય નહીં.

“ વનમાં વાલાણ કને હું વસુ છું નેણ,
પણ તુજને વેણ મેળવે, હું ના ભોગવું ચેન. ”

માટે મન તું એકલપેટાપણું મુકી દધને મને સાથે લે.

“ એન નથી મન કેમ તને, ભેટે શ્યામ શરીર,

દુઃખ મારે જાણે જગત, રાત દિવસ વહે નીર. ”

અરેરે મારે સર્વસ્વ ગયું ! ધાર્યું ધુળ મળી ગયું ! હું સદાને
વાસ્તે દુઃખીઆરી રહી !!

“ આશા સકળ મનમાંથી રહી જને,

મનનું ધાર્યું થયું કંઈ જને,

પંખીણી પડી પાંજરે લાચાર

કરજે કરણા હે કીરતાર, ”

“પંખીણી પડી પાંજરે લાચાર”ના શબ્દો શ્રવણ કરી મનહરની
આંખમાંથી અશ્રુજંદુ નીકળી પડ્યા ! નિશ્વાસ મુક્યો અને કહ્યું
“ દેવી, લાચાર દેવી, પામર દેવી આખરે હું તારો ચર્મશ ” આ
શબ્દો નીકળતાંની સાથે દેવી એકદમ દીવનખાના બહાર આવી, મન-
હરને ઉભો જોઈ ચમકી, અચંખામાં પડી, અને પ્રેમમાં આવી છલ-
કાઈ ગઈ; છલકાતી છલકાતી પણ છેતરાઈ ગઈ ! છેતરાતાં છેતરાતાં
પણ છખીલીએ છળ કરી તીણા માર્યો.

“ ચોરી કરતા તો સારી રીતે શાખ્યા છે ?

આણે ચોરી !

હા ચોરી.

મેં શું ચાર્યું ?

મારું તમામ !

તીક.

હા, હા ફીક, તમે પણ કૃષ્ણની પેઠે રાધાનું હૃદય તપાસતા શી-
યા ખરા !

અરે કૃષ્ણ ક્યાં ને રાધા ક્યાં ! અહીંતો ક્યાંઈએ નથી !

આવો, આવો પધારો અન્દર આવો” !

મનહર કાંક શરમાતો શરમાતો મંદમંદ હાસ્ય કરતો દીવાન ખા-
નામાં ગયો, એક સોશપર બેઠો, દેવી ટેબલને હાથ અડાડી ઉભી રહી,
આ સ્થિતિમાં મનહર અને દેવી પાંચેક મિનિટ સુધી વિચારમાં, શરમ-
માં અને અચંખામાં ગરકાવ થઈ ગયાં ! આખરે દેવી હિમત ધરી બોલી,

“ છાના માના નટવરની માફક લપાઇને મારું બધું સાંભળી
લીધું ને !

મને કાંઈ ખબર નથી ! હું તો સહેજ ઉભો ઉભો કુદરત જો-
તા હતો !

અરે વાહરે તમારી કુદરત !

ખરેખર હું કુદરતી ચંદ્રીકા જોતો હતો !

વાહરે ચતુરચંદ્ર ! ચંદ્રીકામાં શું જોયું ?

ચંદ્રોદયમાં ચંદ્રીકા રમઝુમ નાચી રહી હતી ! આતુર અને આતુ-
ર ચંદ્રારી ચંદ્રરાજને જોઈ થનક થનક પ્રેમમાં ડોલી રહી હતી !

પછી શું જોયું ?

આખું જગત ચંદ્રોદયમાં ચક્રોળે ચઢ્યું હતું ! ફક્ત એજ વિ-
રહથી ઝુરતા હતા !

કોણ ?

કોઈ નહીં !

કેમ કોઈ નહીં !

નાના હુતો બોલતાસુ બોલીગયો ! પણ કોઈ નહીં.

એમકે ?

હા. હા.

હોવે ! હું કાંઈ નહીં સમજતી હઉં કેમ ?

તમે કાંઈ અદેશો આપુશો નહીં !

એતો પકડાઈ ગયા ! હવે સાચુ બોલો, કોણ ખુરતા હતા !

અરે હું તો લવી ગયો ! મને શું કામ બાંધી લ્યો છો ?

અરે તમે મને કંધી નાંખી, બાંધી લીધી અને કહેો છો કે બાંધી લ્યો છો ?

મને શું કામ બનાવો છો ?

મને પૂરે પૂરી બનાવી, આશામાં નચાવી, નિરાશામાં છુટાવીને અધવચ્ચ અકળાવી !

અરે તમે તો મારી પત્તર ફાડવા માંડી ! મને તાવવા માંડ્યો !

તાવી તાવીને મને પરવશ કરી, છતાં કહો છો કે તાવવા માંડ્યો !

કહો કહો કોણ ખુરે છે ?

અરે કમળ અને બ્રમર !

અરે વાહરે તમારી ચતુરાઈ ! હું તો કાંઈ સમજતીજ નહીં હોઉં કેમ ? કહો કહો સાચુ કહી દો !

અરે ચક્રવાક અને ચક્રવાકી !

તદ્દન બોલુ !

સુરજ મુખી અને સૂર્ય !

બધુ બૂહુ !

ત્યારે તમે કહો !

રાધા અને કૃષ્ણ !

હું આશુ'ં

રાધા અને માધવ !

રાધા ક્યાં ને માધવ ક્યાં ?

વન્દરાવનની કુંજમાં રાધા કૃષ્ણને શોધે છે અને કૃષ્ણ રાધાને
બોલે છે.

અરે એતો શોધાઈ ગયા !

ના હમણા શોધે છે !

આ શું કહો છો ?

સત્ય કહું છું !

મને બતાવો રાધા-માધવ ! અને બતાવો વન્દરાવનની કુંજ !

તમે બુઝ્યો ! તમારી પાસેજ છે !

અરે આટલામાં તો કાંઈ નથી !

તમારે જોવાની દરકાર હોય ત્યારે બુઝ્યાને ?

હું દરકાર વાળો છું ! ક્યાં છે મને બતાવો ? (ફરી આમ
તેમ બુઝ્યે છે)

અરે તમારી સમક્ષ છે !

મારી સમક્ષ તો તમે છો અને હું છું !

અરે તમારી સમક્ષ છે, જરા પ્રેમ ચક્ષુથી બુઝ્યો !

લ્યો પ્રેમ ચક્ષુથી જોઉં. (ઉડી આમ તેમ ફરી બુઝ્યે છે)

વાહરે તમારી ચતુરાઈ ? વાહરે તમારી નિપુણતા ?

અરે આમાં ચતુરાઈ શી છે ? નિપુણતા ક્યાં છે ?

હગારા હગતા તો સારી રીતે આવડે છે ?

અરે ચતુરાઈ તે ચતુરા પાસે હોય ! નિપુણતા નારીપાસે હોય
કેમકે નિપુણતા અને ચતુરાઈની ખાણ ચતુરા છે, નારી છે !

હા તે ખરું પણ તમે ખાણમાંથી નિપુણતાના અને ચતુરાઈના
માનનાર છો માટે તમારી પાસે છે ! મારી પાસે કાંઈ નથી !

કાંઈ નથી શું ? હૃદયમાં રાખીનેજ કરો છો !

અરે મનેતો કાંઈ જણાવું નથી.

જરા નજર કરો !

લ્યો નજર કરું છું !

કેમ કાંઈ દેખાય છે ?

ના, ના.

હજી !

ફક્ત તમનેજ જોઈછું !

જુઓ જુઓ આ રહ્યા રાધા માધવ !

ક્યાં છે ? (પાછો કરે છે).

આ રહ્યા !

હું ક્યાં ? (આમ તેમ જુઓ છે) વાહ વાહ તમે પણ સારી
મસ્કરી કરો છો ?

અરે આ રહ્યાં !

ક્યાં છે ?

જાણ્યું આમતે શું કરતા હશે ? જુઓને આ રહ્યાં !

ક્યાં છે ? અહીંયાં ફક્ત દેવી અને મનદર છે !

અરે આ રહ્યાં !

ક્યાં !

જરા ઉંચુ જુઓ !

ઉંચેતો ચંદ્ર અને તારીકાઓ છે !

અરે હુતો તમારાથી હારી ?

અરે મને હરાવ્યો ! ઉંચેતો ચંદ્ર અને ચંદ્રીકા છે

આ ભીતે જડ્યા ! જુઓ !

ત્યારે એમ કહેના રાધા કૃષ્ણને ભીતે જડ્યા છે ! હા.....હા

વે જોયાં !

શું જોયું ?

રાધા કૃષ્ણ ઝુરતા જોયાં !

જોયાં ?

હા જોયાં !

આ બેમાં વાંક કોનો ?

તમે કહો તેનો ?

તેનો ન્યાય તમે કરો !

ન્યાય તમે સારી રીતે જાણો છો !

શું કામ બનાવો છો !

સત્ય કહું છું કે તમે નાય કરો !

તમે કરો તમે !

અમારો ન્યાય સાચો નહીં લાગે !

બોલો કોનો વાંક ?

રાધાનો !

કેવળ અસત્ય ! પક્ષ કેવો પકડ્યો ! પુરુષ પુરુષનાંજ હોય !

ત્યારે કહી દોને ! નારી નારી જાતનાં ?

હા.....નારી નારીની!

ત્યારે પુરુષ પુરુષનાં ?

એમજ દેવી રાધાની !

ત્યારે મનહર નટવરના !

તમે કહો તેમ.

રાધાનો વાંક શી રીતે કહાડ્યો !

કારણકે રાધાએ ભાળા બાળ નટવરને જમના કીનારે આવી મા-
મોહ પાશમાં બાંધી વન્દરાવનમાં લલચાવીને લઈ ગઈ; અને ત્યાં સારી
રીતે માર્યો !

અરે તમે આશુ બોલો છો ?

રાધાએ નટવરને વન્દરાવનમાં માર્યો !

શેનાથી માર્યો !

નયનના બાણથી માર્યો ! હૃદયના ખંજરથી માર્યો !

વાહરે વાહ ! ધુતારા ગમે તેટલા પણ તમે નટવરના !

ત્યારે તમે રાધાના !

પછી શું ?

નટવરને મારી રસમાં રમાડી, વિરહથી બાંધી વ્રજની કુંજમાં ર-
ખડો. મુકી એકલપેટી રસીકડી રાધા રીસાઈને ચાલી ગઈ! સંતાઈ
ગઈ!

ખીચારા ડાહ્યાડમરા નટવર વ્રજની કુંજમાં બહુ દુઃખ પામ્યા ?
હાજતો !

કૃષ્ણજી બહુ ભલા !

ભલા વગર રાધાને વળગતા ગયા !

ત્યારે તમે તો અળગાને અળગા રહો છો !

હું ક્યાં અળગો છું !

અરે અળગાતો ક્યાં; ને અળગા રહ્યા !

હું અળગો નથી !

નથી ?

હા...નથી !

ત્યારે તો તમે મારા ! “

કહીને ઉમંગમાં આવી દેવી મનહરની કોટે બાઝી પડવા ગઈ !
મનહર યુક્તિથી સટકી ગયો; દેવી ઝંખવાણી પડી શરમાઈ ગઈ, મન-
હરે પ્રસંગ વિચારી કહ્યું, “ અરે સજુર, સજુર, બસ કરો, ઉતાવળા
ન થાઓ; વાર છે, સહસા ન કરો ” કહીને દેવીના હાથ પકડી રાખ્યા,
દેવીના મોંપર રતાશ આવી ગઈ, થરથર કંપવા લાગી, નિસાસા નાં-
ખવા લાગી, અને હમણાંજ મૂર્છાવશ થઈ જશે એમ અચેત થવા
લાગી; એટલે મનહરે દેવીને ધીમેથી દોરી કોચપર બેસાડી; બેસાડતાની
સાથે દેવીના ચિતમાં સ્પર્શતા ચેતન્યનો અમકાર થયો; ને કહેવા લાગી.

“ આખરે જુદાઈ ?

જુદાઈ નથી !

અતે અળગા રહ્યા !

ના અળગો નથી !

નથી ત્યારે મને કેમ રોકાઓ ?

રોકતો નથી !

ત્યારે હૃદયમાં સમાસ કરો.

સમાસ, સમાસ, સમાસ થશેજ ! ધીરજ રાખો !

મને એકવાર તમારી કહો !

કહેલાજ છે !

શું ?

મારા !

કાણુ ?

એક છે !

કાણુ ?

છે !

નટવર !

હા.

ત્યારે રાધા તમારી !

રાધા નટવરની !

અરે મારા મનદર નટવર આ રાધાને તમારી કહો ! શું કામ તલસાવો છો ?

રાધા નટવરની છેજ !

ના, દેવી મનદરની છે એમ કહો !

કહે શું વિશેષ છે ? માની લ્યોને !

ના કહો !

મારી છે !

શું મારી છે ?

મારી છે !

એમ કહો કે દેવી મારી છે !

દેવી મારી છે.

અરે દેવીને તો તમે મારેલીજ છે.

જુઓ પાછાં ફરી ગયાં !

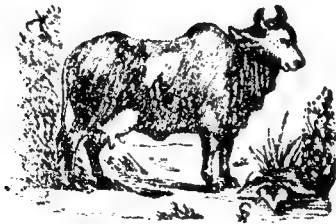
મારી દેવી એમ કહો !

મારી રાધા !

દેવી કહો !

મારી દેવી. "

મારી દેવી સાંભળતાની સાથેજ દેવી મનહરની કોટે બાજ્યા ગઇ
મનહર દેવીનો હાથ ઝાલી ઉભો રહ્યો ! રસ રેલાઇ ગયા ! પ્રેમ ઉલ-
રાઇ ગયો ! સ્થુલ શરીર રાખવત્ ઉભા રહ્યા, અને બંને ચૈતન્યો એક-
મેક થઇ ગયા ! હૃદયના મેલાપ થઇ ગયા ! જોગ્યન અને મન અ-
ન્યો અન્ય દર્શન કરી હરબાઇ ગયા !

પ્રકરણ ૪ થું.

લીલાની લીલા.

દોહરો.

બાલપણમાં જોડલા જોડી દે માઆપ,
જુવાનીમાં જુદા પડે આપી નિત્યે શાપ.

સ્વભાવ જોયા વિના, હૃદય તપાસ્યા વિના અને સ.
દુશુણે શોધ્યા સિવાય જે જોડલા જોડવામાં આવે છે તે
અંતે જુદા પડી જીવન અંત સુધી દુઃખી થાય છે.

ચઢશે ચઢી માતાપિતા કરતા હરાજી બાળની,
વળગાડી માંકડુ લાકડે પરવાન રાખે આળની;
જુદા પડી છન્દે ચડે ધાર્યું કરે મનમાનતું,
દરકાર દુનિયાની તજે બાણે નજનકો બાણતું.

ન તેરસને તહેવાર છે. ધન ધાવાનું પર્વ છે. આજના તહેવારમાં તરૂંશો અને તરૂંશીઓ તરેહવાર લીન થઈ ગયેલાં છે. દીવાળીનાં દીવ્ય ટાંકણાપર શેઠાણી જડીયા પોતાના કુટુંબ પરિવારને લઈ અંગસાથી ઘેર આવેલા છે. શેઠાણીએ અગીયાને અને અંગલાને શણગારવામાં જેમ કાળજી રાખી હતી તેમ શહેરની અંદરની હવેલીને પણ શણગારવામાં કાળજી રાખી હતી.

આજે શેઠાણીએ ધન ધાધને પોતાના મન પણ ધાયા હતા. શેઠાણી અને તેની ચાર કુળદીપક લાડકી દીકરીઓ જમી પરવારીને આનંદમાં ધરના આગલા ખંડમાં બેસીને રાત્રી વાગતા રમત ગમત અને વાર્તાવિવેચનામાં તદલીન થઈ રહ્યા હતા. શેઠાણી પણ તીખી મીઠી વાર્તા કરી વિનોદ માણતા હતા. દેવી આ સવળ સાંજની મનમાં મનમાં મજલાતી હતી; યુગાતી હતી અને કાંક શરમાતી હતી. શેઠાણીને જમાઈઓ તરફથી ફક્ત મગદરલાલ સિવાય સારું સુખ મળતું નહોતું; તેમનું મગજ હમેશાં દીકરીઓની ચિન્તાથી ઘેરાયેલું રહેતું હતું; “સુખે સુખે નહીં દીકરીના માથાપ” પ્રમાણે તેમને પણ નિરાંતે નિદ્રા આવતી નહીં.

આ પ્રકરણમાં લીલાની લીલા બતાવવાની છે માટે લીલા સંબંધી કાંક વાંચકદંદને વધારે આગળાણ કરાવીએ તો દીક કહેવાશે.

લીલા એ શેઠાણીની ચાર દીકરીઓમાંથી મોટી દીકરી હતી. લીલાતે લીલાજી હતી. તેની ઉંમર આશરે વીસ બાવીશ વરસની હતી. શરીર ધઉં વરણું કાંક શ્વેત અને મોહક હતું; બાંધો બનડો ઘાટીલો અને

ચિતાકર્ષક હતો. તેનું સર્વાંગ સુંદર અને લાવણ્યવન્તુ હતું. સ્વભાવે લીલા ધણી કડક હતી; શેઠાણીને પેટ માંડવામાં પ્રથમ લીલા રત્ન પ્રાપ્ત થયું હતું; તેથી લીલાને હૃદયી બનદે લાડપાન લડાવીને ઉછેરવામાં આવી હતી. તેને કોઈ પણ પ્રકારની ધાર્સ્તી કે બીક માયાપ તરફની કે સાસરીઆ તરફની હતી નહીં, તેની દરેક હોઠે પુરી ખાડવામાં આવી હતી, અને તેની હોઠને આધીન થઈનેજ દેવીના સુખનું સત્યાનાશ વાળવામાં આવ્યું હતું; જે લીલાની હોઠ વચ્ચે હરકત કરતા ન થઈ હોત તો મનહર અને દેવીની મનહર જેડી જેડાઇ ગઇ હોત પણ લાગ્યાર લીલાએજ દેવીને છુટી નાંખી હતી.

લીલાને મોકળીઆલાલ સાથે પરણાવી હતી. મોકળીઆલાલ પણ પોણાઆઠ છઠ્ઠ સોળના બાઇ ભગાભાઇ જેવા હતા. ભગાભાઇ અને મોકળીઆલાલની એક વિશ્વમાં જેડી હતી. જે પ્રમાણે દેવી અને લીલાની જેડી હતી, તે પ્રમાણે જમાનામાં મોકળીઆલાલ અને ભગાભાઇની પણ નમુનાદાર જેડી હતી. લીલાનો ધણી મોકળીઆલાલ ન-માલો દમવગરનો અને અકલનો ખાં હતો, તેથી લીલા હંમેશાં ઉદાસ અને ચિંતાતુર રહેતી હતી. લીલાનું લાકડું લોલાના બાપે તેના એક ભાઇબંધની પ્રપંચ બગમાં પ્રસાદ જઈ મોકળીઆલાલ સાથે જેડયું હતું; તેમ લોલાએ તેના કરતાં દેવીને વધારે સુખી કરવી નથી; એવી ઇર્ષ્યા ભગાભાઇ સાથે દેવીનું પાનું પાડી શોક્યની શળી ઉપર મા પાસે દેવીને વીંધાઈ દીધી હતી. લીલા ઘણી ઉન્મત્ત, છહેલી, જેખનના જેરમાં ફાટી પડતી; મનસ્વી અને મલકાતી હાથણી જેવી મસ્તાન કો-ઈની તમા રાખનારી નહોતી.

તેને જે સાડ લાગે તે હંમેશાં કરતી. તેના મનની ઇચ્છામાં દ્રાઇ પણ પ્રકારનો અત્યંત આવતો હતો તો તે તરતજ આબુએ

મુકા પોતાની ઈચ્છા એકદમ પર પાડતી હતી. તેની ઈચ્છા ગમેતેવી હોય; સારી હોય અગર નરસી હોય; જમાનાને અનુસરતી હોય યા અણુ અનુસરતી હોય; ઘરની લગ્નગની રક્ષક હોય કે વિનાશક હોય તોપણ તલમાત્ર પણ પરવા નહીં રાખતા તેના મનને જેમ ફીક લાગે તેમ તરતજ દુનિયાને લાત લગાવીદ્ધ કરીદેતી હતી. તેની મરજીમાં આવે ત્યારે તે સાસરે જતી હતી; તેની ઈચ્છા સુધી તે પીયરમાં રહેતી હતી. કોઈ કોઈવાર મા દીકરી ચડભડી જતા હતા; અને શેઠાણી તેને વારંવાર ધમકાવતા હતા પણ ધમકાની અસર લીલાને તલમાત્ર પણ થતી નહીં. જ્યારે તેના મનમાં આવે ત્યારેજ તે સાસરે જતી હતી; એ શિવાય કોટી પ્રયત્ને પણ જતી નહોતી. સાસરે કોઈને પણ તે ગણતી નહીં, તેના ઘણી મોકળીઆલાલને તો દોર સમાનજ લેખતી હતી; વારંવાર તેના સામી થઈ જતી અને ત્રાસ પમાડીને થકવી નાંખી મુગો કરીદેતી હતી. આ પ્રમાણે લીલા એક મરતાન લાથણુ, નાગણુ અને વાઘણુ હતી. આ નાગણુને સાસરામાં કે પીયરમાં કોઈપણ છ'છેડતું નહીં. ઉપર લખેલા ગુણ દોષ પ્રમાણે લીલા સાસરામાં અને પીયરમાં પોતાની લીલા ચલાવી રહી હતી.

અપેરના ત્રણ વાગ્યા છે. શેઠાણી અને દીકરીઓ વાતોના ગપાટા સપાટા મારી રહી છે એવામાં લિલાના સ્વામિનાથ મોકળીઆલાલ એકદમ અચાનક લેલાને તેડવા સાડે આવ્યા. લટક મટક કરતા સાસરે આવ્યા; અને ચડપલ્લને ઘરમાં પેડા. એકાએક મોકળીઆલાલને આવેલા જોઈને શેઠાણી અને દીકરીઓ અચંખામાં પડી; કાંક વિચારમાં અને ગલરાટમાં પડી શરમ અને અચંખામાં દબાઈ ગઈ! આજરોજ મોકળીઆલાલ પણ લીલાથી થાકીને, કંટાળીને, ત્રાસીને તેના છેલા છેલા ખુટકા કરવાસાડે આવ્યા હતા, સ્વભાવે જરા તપી ગયા હતા, આંખો

રહેજ રહેજ રાતી થઈ હતી; મોપર કાંકે કોધના ચિન્હો છવાયા હતા; એકંદરે રોડમાં ને રોડમાં સાચુ સમક્ષ જઈ ઉભારણા ! શેઠાણી જ-માઈને જોઈને એકદમ ગભરાયા અને ગભરાટમાં ઘોલી ગયા.

“ કેમ આજ કાંઈ અચાનક આવવું થયું ?

જ્યારે મન થયું ત્યારે આવ્યો !

આવ્યા તો ભણે આવ્યા. તમારું ઘર છે, પણ વેળા વરતીને આવવું હતુંને, આતો ઢંગ ધડા વગરના આવ્યા !

લ્યો હવે આઘી પાછી જવા દઈ મારા માણસને મારી સાથે મોકલો ! ” આ સવાલને જવાબ શેઠાણી આપવા જાય છે એટલામાં લીલા વાઘણની પેઠે તાકુટીને ઘોલી ઉઠી.

“ હું તમારે ત્યાં કોઈ પણ દીવસ આવવાની નથી, સમજ્યા ?

આજે આવ્યા વગર છુટકો નથી, માટે ચાલ એકદમ લૂગડાં પહેરી આગળથા.

કોટી ઉપાયે પણ આવીશ નહીં.

હવે તારી લાયરી જવા દઈ આગળથા; નહીંતો...તો...તો.

નહીં તો શું કરશો ? જાઓ તમારાથી થાય તે કરી લેજો. હું કદી પણ તમારે ઘરે આવીશ નહીં.

અરે આવે છે કે નહીં ? નહીંતો ચોટલો ગાલીને ઘરમાંથી દબાવી જઈશ, તું મને ઓળખે છે ?

હા. હું તમને ઓળખું છું કે તમે એક જખૂસક છો.

અરે જખૂસકની કહેનારી એકદમ આગળથા નહીં તો ઝુડી નાંખીશ.

તમારા શરીરને ઝુડો તમારા લૂગડાને ઝુડો એટલે ધૂળ ઉડી જાય.

સાંડ કરેશા, એકદમ આવે છે કે નહીં ? નહીંતો લગાવી દઉં !

કર્કશ તમારી મા ! નીકળો મારા ઘરમાંથી નહીંતો જોવા જેવું થશે !

કુલટા એકદમ આગળથા. નહીંતો ટાંડીઓ જાલી ઘરમાંથી બહાર કાઢીશ.

તમારા જોવા તો મારે ત્યાં ટકે ટકે બહુ રહ્યા છે.

તારા જેવી છુડીઓ પણ ટકા ટકાની તેર મળે છે સમજ ? આલ આગળથા.

તમારા જોવા જાણ પોણા આઠની સાથે પરગયાથી મારો જન્મ-રો રડ ગયો.

અરે હવે આવે છે કે નહીં ? નહીંતો તારું ખરાબ થશે.

તમારાથી જે થાય તે કરી લેજો.

અરે જડીયા સમજી જાઓ. જરા લાલ્લે, આ તમારી છોડી શું ખોલે છે તેનો તોલકરો. શું શેડીઆની છોડીઓ આવી સ્વછંદી અને ધણીને દોર ગણુનારી હશે. લે આલ આગળથા.

તમને એકવાર તો કહ્યું કે તમારાથી થાય તે કરી લેજો.

જોજો હાં, થશે તે કરીશ.

અરે તમને કોઈ ગામમાં દેવું હોય તો ખીજ કરી લેજો.

એમ ?

હા. કાણ દેહે ? જોઈ તો ખરી !

હીક બતાવી આપીશ. તારાથી સવાઈ લાવું.

રસતાની ધુળ લાવજો, કે કુંભારના ઘરની લાંબા કાનવાળી ખોલી લાવજો.

હીક છે હીક, ” કહી રોક્ષમાં ને રોક્ષમાં મોકલ્યાઆગાલ ઘર તરફ

રવાના થઈ ગયા. ધનતેરસનો તહેવાર શેઠાણીના ઘરમાં સારી રીતે ઉજવાઈ ગયો. બધા શીયાવીયા થઈ શરમાઈ ગયા, ગલરાઈ ગયા; શેઠાણી લાજના માર્યા મુંઝાઈ ગયા ને વિચારમાં વિચારમાં સ્તબ્ધ થઈ ગયા, છેવટે કાંક અંતરમાં ઓછું આવવાથી કંકળી ઉઠ્યા,

“અલી લીલડા તુંતો હવે હદ બહાર જતી રહી. આ સાર ન કહેવાય; આથી ધરતી આખર વધે નહિં પણ ફજેતી થાય,

ફજેતી તો તમે હાથે કરીને કરેલી છે, હવે ફજેતી દેવી ? ગામમાં કુવો હવાડોએ ના મળ્યો કે આવા ઉંટ રાખા ભેડે મને પરણાવીને જીવતી બાળી ?

ત્યારે તેં શું ઓછું કર્યું છે ? દેવીને તેં જીવતી બાળી !

તમારી મોકાણમાં આ રોગ વળી ગયા. હું તો મારો જીવ જરૂં પણ તે રોયાને ત્યાં જઈશ નહીં. તમારે જેમ કાવે તેમ કરજો,” કહીને ધબધબ કરતી રીસમાંને રીસમાં મેડા ઉપર ચઢી ગઈ ! માણેક દેવી વિગેરે આધાપાછા થઈ ગયા. શેઠાણી પણ લાજના માર્યા ઘરમાં જઈ કામે વળગ્યા.

લીલા ધબધબ કરતી મેડે જઈ પોતાના ખંડમાં ગઈ ! ધનતેરસને દીવસે ઘણીઘણીઆણીનું ખંડ થયું તેથી ખિન્ન થઈ, પણ કાંક વિચાર આવવાથી પ્રસન્ન થઈ ઉમંગમાં આવી, અને આશાની સરિતામાં સ્નાન કરવા લાગી, એક કોચપર બેઠી, કુચીઓનું કુમખુ લીધું, કળાટ ઉઘાડ્યું, મોગરાના તેલ અને અત્તરની શીશી કાઢી માથુ ઉઘાડી ચોટલો છુટા કર્યો. ફ્રેન્સી કાંસડીમાં મોગરાનું તેલ નાંખી માથામાં ઘાલ્યું. હાથવતી સારી પેઠ મલીશ કર્યું. માથુ ધુણાવીને વાળને છુટા કર્યો. એક ફ્રેન્સી ઇંગ્લીશ ખશ લઈ ઉપર ઉપરથી ઓળી વાળ ચકચકાત મુંવાળા

કર્તા. કમાનદાર હાથીદાંતનો કાંસકો લઇ વાળને સારી રીતે ઝોળ્યા; વેણી કસકસાવીને બાંધી ! પાછળથી વાળની ઝોડી પાડી માથું મોઢકે કપડું. પેટી ઉઘાડી એક દાંતની ઝીણી કાંસકી કાઢી, તેનાથી આગળના વાળ બરાબર સુશોભિત ગુચ્છવાળા સરખામંધ કતરતાકતરતા ઝોળ્યા, જરા ગુલાબનું અત્તર લઇ નાના બ્રશમાં નાંખી ચોટલાના આગલા ભાગમાં લગાવ્યું. પછી કરતુરીનો સાણુ કાઢી જરા હાથમાં ઝીસરાઈને લડ જરા ગુલાબજળ લીધું, અને સાણુનું શીણુ લીધું. હાથમાં ચોળી મોં પર લગાવ્યું. અને જરા છાતીપર ઝોળ્યું; ત્યારબાદ ગરમ પાણીમાં ગુલાબજળ નાંખી મોં ધોયું. એક ટુવાલમાં થોડું માટીનું અત્તર છાંટી તે વડે મોં અને શરીર સાફ કર્યું; આયનો લીધા; કપાળમાં બીંદી કરી; અને મનગમતા સુંદર વસ્ત્રાલુપ્તો તથા અલંકારો પરિધાન કરી વિશ્વામિત્રનું માન મુકાવા જેમ ઉવર્ણી તપોવનમાં ગઇ હતી તેમ મંદીરમાં ઠોકારજીના દર્શન કરવા સાર લીલા ચાલી.

વૈષ્ણવ ધર્મમાં વિષ્ણુરૂપ હાલના દાંલિક ધર્માચાર્યો ધારી બેઠા છે, દર્શનાતુર ભક્તાણીઓને ગોપીકારૂપ માની બેઠા છે. ધર્મ ઘેલા પોમલા ભક્ત જનોને ગોપ ગણો ગણી બેઠા છે. ઠોકારજીના મંદીરને ગોકુળ બનાવી દીધું છે. તેમના ખાનગી અવાસને ગોકુળની એકાન્ત વન્દરાવનની કુંજને ગણી ભક્તાણી ગોપીકાઓ સાથે વિલાસ ઉડાવી રહ્યા છે. ઠોકારજીની ઠઠમઠ કરનારાઓને યોધવજી માની બેઠા છે; આ પ્રમાણે ધર્માચાર્યોમાંના કેટલાક દાંબીક ધાર્મિક મહારાજાઓ દુનિયાના દેવતા બની ધર્મને બહાને ધર્તિંગ અને અનાચાર માણી રહ્યા છે.

જમાનાના જાદુઈ જોરમાં મહારાજાઓ વૈષ્ણવ ધર્મને લગ્નવી માર્યો છે, વૈષ્ણવ પ્રજાની રીતીનીતીનું સાત્યાનાસ કાઢી નાખ્યું છે. પોમલી અને

ઘેલી ભક્તાણીઓનો અતિવ્રત ધર્મ તેમણે છીનવી લીધો છે. નવયુવાન **લીલાવતી** જેવી લટકાળી લલનાઓએ લગ્ન વિવેક અને શિયળને મહારાજના ચરણમાં અર્પણ કરી દીધા છે. સ્વામિભક્તિ હંકારજના દર્શન બળદમાં મુખીઆણને ઘેર ધરાણે મુકી છે. સાસુ સસરાની આમન્યા અને કુળની દરકાર મહારાજની પ્રેમદુતિ રાંડીરાંડ આખલીઓ હાથણીઓને સાચવવા આપી છે. પ્રેમલક્ષણા ભક્તિમાર્ગની દુર્દશા પો-મલી ભક્તાણીઓ અને અનાચારી મહારાજને કરી નાંખી છે.

લટકાળી લીલાવતી કેડે કુંચીઓ અને કાથળી ધાલી ધરમાંથી નીકળી હંકારજના મંદીર ભણી વળી ! રસ્તામાં બે ચાર સાહેલીઓ પણ સામેલ થઈ ! એક પ્રેમદુત્તી ડોશલી પણ તેમનામાં ભળી, અને શયનના દર્શનસાર મંદીર ભણી ગઈ ! એક કવિ નીચેના કાવ્યમાં પોમલીઓના તનમનનું સારી રીતે ચિત્ર બતાવે છે.

“ જુવાનીમાં દીવાની થયેલી છટી છોકરીઓ,
કેડે કાથળીઓ ધાલી વાંકી વાંકી ચાલેછે;
મંગળાને શણગાર રાજભોગ અને સેન,
કરતી ફરતી બધા મંદીરમાં મ્હાલે છે.
હંકારના દર્શનનું ભાન નથી જરી પણ,
માતા પિતા સાસુને ઠગવા ડોળ ધાલે છે;
લાજતો લુંટાય નિતિસારી નાસી જાય,
મુખે કાજળ ધસાય તોયે ઉમંગમાં મ્હાલે છે.

આ પ્રમાણે જુવાનીના જોરમાં ભાગી પડતી ભામનીઓ દર્શન કરવા સાર મંદીરભણી ચાલી ! મંદીરના રસ્તાઓ તરણ તરણથી ખી-ચોખીચ ભરાઈ ગયા. પ્રેમલાઓની પુષ્કળ દોડ ધામ થવા લાગી ! જય

જ્યના જ્યદોષ સંભળાવવા લાગ્યા; અને હાકોરજના મંદીરના દાર ઉધડતા પોમલાટોજી કચરં કચરા કરતું મંદીરમાં દાખલ થઇ ગયું. કેટલા ધરડા હચરા ભકતો અને ભક્તાણીઓ ઠેસ ખાઇ ખાઇને જોમ જુમના રેતીમાં ભકતો આજોટે તેમ ગોડીમડાઓ ખાવા લાગ્યા ! લીલાવતી સાહેલીઓ અને પ્રેમદુતી ડોરી પાણુ દર્શનમાં સામેલ થઇ ગઇઓ ! દર્શન કર્યાં; ધીમે ધીમે વખત વ્યતિત થતા લોકો વેરાઇ ગયા મંદીરમાં લીલા અને પ્રેમકાર વિધવા પ્રેમદુતીજ રહી. પ્રેમકાર લીલાને લઈ મહારાજના મેડા ઉપર ગઇ ! મહારાજને પગે પ્રેમકાર અને લીલા પડ્યા; પ્રજ્ઞામ કરી શરમાતા શરમાતા મંદહાસ્ય કરતા બંને જણા મહારાજની સમક્ષ બેઠા, અને પ્રેમકારે લીલાવતીના સકેત પ્રમાણે વાત ઉપાડવા માંડી.

“ આપજી ! આ લીલાવતી જાહેન બહુજ ધર્મિષ્ઠ છે, પ્રભુના દર્શનના બહુજ પ્યારી છે; અને આપની સેવાના અન્તરથી ઉપારી છે.

કેમ ન હોય ? તે પાણુ હરીજન છે !

મહારાજ આપના શરણે તે અત્યારે આવ્યાં છે; તેમના મનની ભાવડ ભાગો !

પ્રેમકાર પરોપકારને અર્થેજ અમારી દેહ છે. જેનું જે રીતે ભલુ થતું હોય તે કરવું એ અમારો પરમ ધર્મ છે.

મહારાજ એને આપના ચરણની અધિકારી કરો.

અધિકારી થવું બહુજ મુશ્કેલ છે. અધિકારીના સર્વે પાપો ગુ-રને શીર લેવા પડે છે.

આપજી ! તમારે તો સર્વે ઉપર દયા રાખવી જોઈએ ! દરેકને સમાન ગણવા જોઈએ.

હું તો દરેકને સમાન ગણું છું. ગોપીઓ અને ભક્તાણીઓમાં

કાંઈ પણ લિજ્જતા જોતો નથી.

ત્યારે લીલાને અધિકારી કરો.

એતો અધિકારીજ છે.

નામ હારજ પ્રસાદથી પાવન કરો.

બહુ સાર ત્યારે કરે પછી કાંઈ ? તમારે માન્યા વગર મારે કાંઈ છુટકો છે ? “લક્ષ્મણે આધિન લગવાન છે !”

વાંચકો મહારાજનો પ્રસાદ અને લીલાનો અધિકાર તમે તમારી મજેજ મનમાં વિચારી લેજો. આ પ્રમાણે લીલાવતી લીલા કરવા સાર મંદીરમાં આવી પ્રસાદ આરાગવા બેઠી, અને મહારાજની અધિકારી થઈ અને સંસારની ખટપટ, આમન્યા, ધર્મ અને નિતી પાળી મંદીરને આપરે મુકી.

પ્રકરણ પમું.

હૃદય જીવન.

દાહરો.

પ્રેમ સુધાને પામવા, તજે દુનિયા દરકાર,
પ્રેમામૃત પી પ્રેમીઆ અમર કરે અવતાર.

વૈભવ અને વિપત્તિ જેને સરખા છે, અમીરી અને ફી-
કીરીનો જેને ખેદ નથી, જાત અને કુળની જેને દરકાર નથી
અને જેને જંગલ અને મહેલની પરવા નથી એવા પવિત્ર
મંસ્તાન પ્રેમી જનોજ પ્રેમની ખરી મઝા ભોગવી જાણે છે.

ચિન્તા મણી છે પ્રેમ જગતમાં અજબ તેજ ભંડાર,
તિમિર હણે તનમનના નિત્યે જ્યોતિ ઝલક દેનાર;
પાવન સ્પર્શે પળમાં થાયે કુંદન અજબ દેહાર,
દેવાંશી પ્રેમિજન વિના વિરલા પાલણુ હાર.

નિવારની સાંજે અંજની સુત હનુમાનનો તહેવાર કાં-
પમાં ધામધુમ ભરી રીતે ઉજવાય રહ્યો છે. પરણેલા
અને વગર પરણેલા નરનારીઓનાં ટોળે ટોળા હનુમા-
નજીની સાધના કરવા સાર ઉભરાઈ ગયા છે. આ
નવલ કથાની નાયકા મનહરલાલની પરણેતર મૃગ્યા
મેનાસુંદરી પણ દરશનિવારે કાંક હનુમાનજીનું પારખુ પડવાથી સાં-
જરે દર્શન કરવા સાર જાય છે. મેનાની જોડે દેવી પણ દર શનિવારે
દર્શન સાર જવા લાગી છે. નાયક **મનહરલાલ** પણ પોતાના હમે-
શના સિરસ્તા મુજબ સાંજના વિકટોરીઆમાં બેસી કામ્પનું ચક્ર મા-
રી આવે છે, આ પ્રમાણે શનિવારે હનુમાનજીની જયન્તી ઉજવાય છે,
આજ પણ એવીજ રીતે ઉજવવી શરૂ થઈ છે.

દેવી અને મેના સીગરામમાં બેસી હનુમાનજીની પૂજા કરી પ્રણામ
કરી પાછા વળ્યા. જેવા પોતાના બંગલામાં પ્રવેશે છે એટલામાં મનહરલા-
લની વિકટોરીઆ પૂર જોસમાં કાંપમાં જતી જોઈ! સીગરામ ઉભુ રખાવ્યું.
વિકટોરીનો વેગ કાંક આછો થયો. દેવીએ સ્મિત વદને મંદ હાસ્યે મનહ-
રલાલને કહ્યું કે “વળતા પધારજો” આનો પ્રયુત્તર “સાર” શબ્દ મળી
વિકટોરીઆ ચાલી ગઈ. ઉમંગને ઉમંગમાં દેવી અને મેના બંગલામાં
ગયા. દેવીએ શેઠાણીને વધામણી ખાધી કે મનહરલાલ આવે છે. શે-
ઠાણી ખુશી થયાં. દેવી એકદમ પોતાના વિલાસગૃહમાં ગઈ. મેના સું-
દરી પણ પોતાના ભુષનમાં જતી રહી. થોડીક વાર થઈ એટલામાં દે-
વી અને મેના બંને જણા બગીચામાં ફરવા લાગ્યા. આમ તેમ કુદર-
તની શોભા નિહાળવા લાગ્યા. એવામાં વિકટોરીઆમાં જડેલી ટોકરીનો

આવાજ થયો. દેવીએ કમ્પાઉન્ડમાં ભ્રેયું. ભેતાની સાથે વિકટોરીઆ અગીઆમાં દાખલ થઈ ગઈ. શેઠાણી ઉમંગ ભર્યા આવ્યા; આવતા આવતા ઉમંગેક મુખમાંથી નીકળી પડ્યો. “મનહરલાલ આવ્યા ? આવો આવો” કહીને આવકાર આપ્યો. મનહર સાસુ ભેટે મીઠી મીઠી વાતો કરવા લાગ્યો; એટલામાં દેવીએ મનહરની સરભરા કરવા સાર બોલાવ્યો. “મનહરલાલ આવો, અહીંયાં પધારો, પાન સોપારી ખાઓ” આવકાર દાયક શબ્દો સાંભળી મનહર દેવીના દેવી ભુવનમાં ગયો.

મેના સુંદરી હસતી હસતી શરમાતી જતી રહી. સાસુ પણ ઉમંગને ઉમંગમાં સરભરા સાર બંગલામાં ગયા, મનહર દેવી ભુવનમાં ગયા. મનહર દેવીના ભુવનમાં દાખલ થઈ, એક સુંદર કોચપર દમામમાં બેઠો. દેવી સકોચાતી સકોચાતી કાંક શરમમાં અને હરખમાં ટેબલને હાથ વ્યડકાડી ઉભી રહી. મનહરલાલ ખીસ્સામાંથી રેશમી રૂમલ કાઢી પવન નાંખવા લાગ્યો. દેવીને વિનય યાદ આવતા એક ફેન્સી જપાનીસ પંખો લાવી આપ્યો. પંખો મઈ મનહર વખત વિતાડવામાં પ્રવર્ત થયો. દેવી ટેબલને અટ્ટેલી ચપગા સમી મેઘરાજ સમક્ષ ઉભી રહી. દેવીની નજર આઘી પાછી થતી ત્યારે તેની મોહક મુદ્રા મનહરલાલ નિહાળી નિહાળીને તૃપ્ત થતો, અને મનહરની દૃષ્ટી આઘી પાછી થતી ત્યારે દેવી અંગુઠા વતી ધરણી ખોતરતી મનહરની મુખમુદ્રા નિહાળી ઉરમાં મકલાતી હતી.

દેવી શરમમાં પડી. પ્રેમમાં પલળી ગઈ, આગલો પ્રસંગ યાદ આવ્યો શરીર કાંક કંપવા લાગ્યું. મોંપર રતાશ તરી આવી, અને હૃદય ધીમે ધીમે ધબકવા લાગ્યું. ધબકારાથી કાંક

ગળામાંની મોતીની માળા પણ સ્પુરાયમાન થવા લાગી. આ સ્થિતી મનહરે જોઈ. મનમાં વિચાર્યું કે દેવી મારા પ્રેમમાં પલળી ગઈ, મનની મુંઝામણ અત્યારે તેને મારી નાંખે છે, માટે કાંક પ્રસંગ લઈ મનની મુંઝામણ આછી કરવા ઉચિત ધાર્યું.

“હૃદય ધડકતું કેમ દેખાય છે?”

દેવી આ શબ્દ સાંભળી કાંક મલકાઈ અને શરમમાં પડી સ્તબ્ધ થઈ ગઈ અને ઉત્તર દીધો નહીં.

“આજ આટલું બધું હૃદય કેમ ધબકે છે?”

(ઉત્તર મળ્યો નહીં)

મારા આગ્યાથી આજે મુંઝામણ કેમ થાય છે?

(ચુપકા).

હૃદય જાણવાનો મને અધિકાર નથી?

હૃદય જાણવાનો તમે અધિકાર રાખો છો?

હા રાખું છું.

રાખો છો?

હા.

એમ.

મને ઉત્તર આપો.

હૃદય જાણવાના અધિકારી ક્યાંથી થયા?

તમે જુઓ ત્યારથી થયો.

હું તો કાંઈ જોતી નથી.

જરા દીધું દૃષ્ટીથી જુઓ.

જોયું.

કેમ !

કાંઈ જ્ઞેતી નથી.

જ્ઞાન દૃષ્ટીથી જુઓ એટલે તરત અંતરમાં ઉતરશે.

જ્ઞેયું.

કેમ.

મારે કાંઈ નથી.

પ્રેમ દૃષ્ટીથી જુઓ એટલે જાણાશે.

જ્ઞેઉછું.

કેમ ?

જ્ઞેવાતું નથી, આંખે ઝાંઝવા વળી જાય છે.

ઝાંઝવા કેમ વળે છે ?

મારી આંખમાં ચૈતન્ય નથી; હમણાંથી જરા જરા ઝાંખવળે છે.

ચૈતન્ય ક્યાં ગયું ?

મંદવાડમાં નાશ પામ્યું.

તમને ક્યારે મંદવાડ થયો હતો ?

હમણાંજ થઈ ગયો.

શાથી થયો.

હૃદય સમાગમના મિષ્ટાન વધારે ખાવામાં, આવ્યાં અને તેથી અજીર્ણ થઈ પ્રેમજ્વર આવ્યો.

હું પ્રેમજ્વર શીરીતે આવ્યો ?

રહેહતું પુષ્કળ અજીર્ણ થઈ ગયું એટલે વિકાર વધી ગયો.

હવે કેમ છે ?

અશક્તિ છે. નબળાઈ છે. ચક્ષુમાં ચૈતન્યની ખામી રહે છે.

ત્યારે ચૈતન્ય પ્રાપ્ત થાય એવી શક્તિની ઔપધી ખાઓ.
 એવી મોંઘી પ્રેમમાત્રા ખવરાવનાર નિપુણ વૈદ જડતો નથી.
 વૈદતો ઘણા છે; પણ તમે પૈસા ખરચતાં સંક્રાંચ ખાતા હશે ?
 ત્યારે તમે પ્રેમ માત્રા લાવી આપો; તમે કહો તેટલા પૈસા હું
 તમને પ્રથમથીજ આપું, પછી કાંઈ ?
 તમારે કેવી માત્રા જોઈએ છે ?

“ પ્રેમમાત્રા અજબ ગુણકાર,
 ત્રિવિધી તાપને હરનાર;
 સદા શાંતી દીલે કરનાર,
 રમે રંગમાં ચેતન ભરનાર;
 હોયે સ્વાદે મીઠી સુખકાર,
 ખાતાં બગડે ન સુખ લગાર;
 પાશ્વગથી નહીં જરા પુટનાર,
 સ્વાસ્થ્યના ઘેન નહીં મુકનાર;
 અજબ શક્તિ દીલે ભરનાર,
 સુંદર કાયા કુંદન કરનાર;
 લાવો માત્રા સુખદ આવાર,
 સદા માનીશ હું ઉપકાર.”

જે માત્રા આપવાની ઈચ્છા હોયતો હમણાં કહી તેવી આપો.
 પણ તમારે તેને યોગ્ય અનુપાનમાં ખાવી પડશે.
 ખુશીથી.

હો આ પ્રેમમાત્રા આપું છું, હું કહું તે પ્રમાણે ખાઈ જાણજો.
 કહેડો.

સાંભળો—“ વિમળ હૃદયના મધુ મહી, લ્યો ધૃત પુનિત વ્યવહાર,

એ ઉત્તમ અનુપાનમાં, થશે દવા ગુણકાર.

વાર આ માત્રાથી માર દુઃખ તરત દુર થશે ?

હા.

ગરમી કરશે નહીં. મારી પ્રકૃતી ઘણી ગરમ છે.

તેથીજ તમાર હૃદય ધબક, ધબક થયા કરે છે કેમ ?

હા મારા અંતરમાં ગરમી ઘણી છે.

એટલે.

અગનથી લોહી તપી જાય છે અને ઉછળે છે.

શાની ગરમી છે ?

મારા અંતરનો પ્રેમ મારા હૃદયમાંથી બહાર નીકળવાને પ્રયત્ન કરે છે.

ત્યારે કાંટો.

કાંદું.

હા.

ઓ મારા પ્રેમી હૃદય ! મારા હૃદયનો પ્રેમ તું તારામાં ઝીલજો,”
કહીને દેવી એકદમ મનહરની કાંટે બાંધી પડવા ગઈ; મનહર એકદમ
ઝાંઝપરથી ખસી ગયો;

“ અરે હાં હાં ગજબ શો ?

દગો, દગો, કપટ, કપટ.

અરે આશુ કરો છો ?

મને દગો દીધો.

કાણે ?

તમે !

શી રીતે ?

મારા હૃદયના પ્રેમનો તિરસ્કાર કર્યો. મને કુવામાં ઉતારી વ-
રત વાડ્યું !

ક્યારે ?

હમણાં.

ના.

ના શું હા.

કેવી રીતે ?

મને તરછોડી

અરે આશું ?

તમે કેમ ખસી ગયા.

હૃદયના ભારથી.

વચન તોડ્યું.

નથી તોડ્યું.

ત્યારે મારા પ્રેમનો સત્કાર કરો.

તમારા પ્રેમનો સત્કારજ છે.

મને પ્રેમને પથે દોરો.

એ વાટો તો વસમી છે.

ભલે રહી.

ખાડું દુઃખી થશે. સાપે છછુંદર ગળ્યા જવો ઘાટ થશે. ગળા-
શે પણ નહીં અને છોડાશે પણ નહીં. પરતાશે. સમજી બદલશે.

હું સમજી છું.

શું સમજ્યાછો.

પ્રેમના પંથની મુશ્કેલી !

કહો ભ્રમ્ય.

સાંભળો—“ ન્યારો છે સહુ પંથથી પ્રેમ પંથ અલિરામ,

જપ તપની ભાવટવિના મનવાંચ્છીત મજેધામ.

ગ્યાહો તમે તો મનવાંચ્છીત ધામમાં જવાસાઈ પ્રયત્ન કરતા
દશેા કેમ ?

હાથ !

પ્રેમપંથના જ્ઞાની સંતોને પૃથ્વીઆવો કે પ્રેમપંથમાં કેવું મુખ્ય છે ?

મારે પૃથ્વીની કાંઈ જરૂર નથી. તમે પૃથ્વીઆવો.

મેં તો પૃથ્વી છે !

શું જાણ્યું મને કહો ભ્રમ્ય ?

હ્યો શ્રવણકરો—“ પ્રેમપંથના જ્ઞાની સંત પણ કદાચ પામ્યા ન પાર,

સ્વર્ગમૃત્યુ પાતાળ સર્વેમાં પ્રેમની તડામાર;

પ્રેમપાર્થિવના રાજ્યમાં આજે કોણ પાન્થ ટકનાર,

રૂંદ ચંદ્ર ઇંદ્ર વિધી પ્રસાદા અલ્પ હિંમો શું રહેનાર,

પ્રેમ પ્રવાહની ખરી મળતો પ્રેમીપાન્થ જાણનાર,

વિરલા વસે છે વસુધામાં આજે પ્રેમ ભેખ ધરનાર;

પ્રેમ વૈરાગ્યનું ભાન પ્રેમીને થાય તો અલ્પ મળનાર,

જડ હૃદયમાં ચૈતન્યરૂપે સત્ય પ્રેમ રમનાર;

પરમ કસોટી પ્રેમીની પ્રગટ પ્રેમ કરનાર,

સત્ય તરેજે પ્રેમમાં તો પ્રેમી તરનાર.”

મારી માગણી કબૂલ રાખો.

ગ્યાહો.

મને તમારા હૃદયની અધિકારી કરો. તમારા જીવનના પ્રેમનું
મને દાન કરો,

હવે થાયું થયું, કેમકે—“જે ન દેખાયા વોહ સખ ઈશ્કમેં તરે દેખા,
દેખીએ અચાર દીખાતી હય, હમે કીરમત કયા.”

જે ધારી પણ ન શકારા અને જોયેલુંએ નહીં એ સૌ તમારા
પ્રેમમાં જોયું. હવે જેઉં છું કે કીરમત ખીલું શું દેખાડે છે ?
મેં પણ સઘળું જોયું છે—“અય ફલક જેજેં દીખાઈ દેખલી,
વરલભી દેખા જુદાઈ દેખલી.”

આ ફરતા આસમાન તેં જે જે સુખ દુખ દેખાડ્યા તે જોયાં:
રનેહીના મેઘાપ અને તેની ફરી જુદાઈ સઘળું જોયું.

હું તો હવે હાથ જોડી એટલુંજ માગું છું કે

“માંગત લિક્ષા નેહકી, જોલી પલક પસાર,
તેરી જોગત યે ખડી કર ઇનકા સત્કાર.”

આંખની પાપણુરૂપી જોળી પસારી પ્રેમની લિક્ષા માગનારી આ
તમારી જોગણુ ઉભી રહી છે, તેનો સત્કાર કરો.

તમે પ્રેમને સાચવી રાખશો ?

સાચા જીવરથી !

પ્રેમ રતને અખંડીત જીવન પર્યન્ત જાળવી રાખશો ?

મન કુંદનની દાખડીમાં પ્રેમરતને મુકી મારી હૃદય ત્રીજોરીમાં
જાળવી રાખીશ.

જોજો.

જરૂર.

જન્યો આજથી હું માર પ્રેમરત તમને બક્ષીસ કરું છું.

આભારી કરી. હું પણ માર મનમોતી તમને નજરાણા કરું.
ઉપકારની સાથે સ્વિકારું.

મનમોતી સાચવજો.

પ્રેમરતનને જાળવજો.

વિશ્વાધાર તારો ઉપકાર માનું છું.

લક્ષ્મીપતિ તારી લીલા અકળ છે.

આજે પ્રેમરતન આપી હૃદયની અધિકારી કરી. આભારી કરી !

પ્રેમને નભાવી રાખજો.

પુશીથી !

નભાવવામાં પ્રેમીના હૃદયની પુખ્તી રહેલી છે.

એ પુખ્તી હું સમજું છું.

શું સમજ્યા ?

આજથી આ અવનીમાં મનહરલાલ સિવાય મારે સર્વે જણા
ભાઈ બાપ છે, તમારા સુખે સુખી અને દુઃખે દુઃખ આ દેવી છે.
આ દેવી આજથી મનહરની છે તે પ્રાણુ જતાંસુધી પણ પણ બીજાની
થશે નહીં.

કેમ હવે કાંઈ ?

તમારી કૃપા !

હવે એકવાર મારી દેવી કહો.

મારી મધુરી દેવી, મારી મનહરણી દેવી ! મારી જીવનદોરી દેવી !

વાહ વાહ આજે મને કૃતાર્થ કરી ! મારા મનના મણી આજથી
દેવીનું મુસ્તક આપના ખોળે છે. હવે દુનિયાની દરકાર, માઆપની
આમન્યા, અને લોકીક લગ્નની તલમાત્ર પણ પરવા મનહરને વારતે

આ દેવી રાખશે નહીં. આજે દેવીના લાગ્યનો ઉદય થયો છે. તેના પૂર્વનું પૂન્ય કાંક આડે આવ્યું છે; કુદરતે અલૌકિક કૃષ્ણા કરી છે. આજે આ દુનિયાના તાપથી બળતી ચંદ્રીકા ચંદ્રરાજમાં મળી જઈ શાંતી પામશે.” કહીને દેવી જેમ ચપળા ચમકારે મારી મેઘમાં સમાઈ જાય, માંછલી કુદકારે મારી જળમાં કુબીજાય તેમ કુદીને મનદરની કાંટે બાઝી પડી ! મનદરમાં મળીગઈ ! જીવનમાં જીવન મળ્યું, પ્રેમમાં પ્રેમ મળ્યો, અને ચૈતન્યમાં ચૈતન્ય મળી તેજનો અપૂર્વ પ્રકાશ સ્થુલ શરીરમાં જળાદળી રહેા.

પ્રકરણ ૬ હું.

જડીબાનો કોપ.

દોહરો.

વાડગળે ચિલકા થતાં ફળને વૃક્ષજ ખાય,
માતા મારે બાળને પ્રજા હુંડીને રાય.

દયાના સાગર થઇ દયાહીન કાર્ય કરી પછી પ્રસંગો-
પાત દયા બતાવતાં જગતમાં દયા દીપતી નથી, પ્રેમના
પોષક થઇ પ્રેમનો તિરસ્કાર કરી પછી પ્રસંગોપાત પ્રેમ દ-
ર્શાવતા જગતમાં પ્રેમ વગોવાય છે, લક્ષ્મીથી લક્ષ્મીવાન
થઇ કંબુસાઇ કાર્ય કરી પછી પ્રસંગોપાત લક્ષ્મી વાપરતા જ-
ગતમાં લક્ષ્મીની ગણના થતી નથી, તેમ કન્યાના ગળા ઉ-
પર છરી મુકી પછી પ્રસંગોપાત કન્યાને પ્રીતિ બતાવતા
જગતમાં તિરસ્કારને પાત્ર થવાય છે.

પથર પુજે ગણી દેવને બાધા કરે મનમાનતી,
અર્પણ કરે તન ધન પ્રિતે પામવાને સંતતી;

દોહાલા દુઃખો ખમી લાડે ઉછેરે લાડકી,
વિધનો રૂપી લગ્નો કરી કન્યાને મારે તાડકી.

જે દેવીપર દુઃખનો વરસાદ વરસે છે. શેઠાણી જડીબા દેવીપર આજે ખુબ કાપાયમાન થઈ ગયાં છે. દેવી ઉપરથી શેઠાણીનો દેવી પ્રેમ આજે ઉડી ગયો છે. આજે શેઠાણીની લાડકી દેવી શેઠાણીને દીડી ગમતી નથી, શેઠાણી આજે ગુસ્સાથી રાતાચોળ થઈ ગયાં છે; કંપાયમાન થઈ રહ્યાં છે, આંખોમાં ક્રોધ તરી આવ્યો છે, મોઢું લાલચોળ થઈ ગયું છે. જેમ એક વાઘણુ નિર્દોષ બકરીના બચ્ચાંને ફાડી ખાવાને તૈયારી કરતી હોય તેમ શેઠાણી દેવીપર હોળા કાતરી રહ્યાં છે. ઉંદરડીના બચ્ચાંને ગળવા નાગણુ લાગ તપાસી ટાપી રહી હોય તેમ દેવીને ગળવાને મારે જડીબા ડોલી રહ્યાં છે. નિરપ ગરીબ સુકુમારદેવી શેઠાણી સમક્ષ ગભરાતી ઉભી રહી છે; આજે દીલગીરી લયો દેખાવ ખંગલામાં થઈ રહ્યો છે. આંખોમાંથી ઝેરવેર વરસી રહ્યા છે, એકદમ તાડકો કરી વાઘણુ ફાળ મારે તેમ શેઠાણી જડીબા ક્રોધાયમાન થઈ દેવી પ્રત્યે કકળી ઉઠ્યા,

“ અલી દેવલી, આજે સાસરે જવું છે કે નહીં ? ”

આનો જવાબ આપ્યો નહીં; દેવી આ વખતે મનમાં કાંઈ જુદાજ તર્ક બાંધતી હતી. તેનું મગજ આજે ચગડોળે ચઢ્યું હતું, અત્યારે તેના મગજમાં ગોરમાના ગરબાની કડીઓની ધુન ઉછળતી હતી.

“ગોરમા મુરખડા ભરથાર આપ્યો શું મનેરે લોલ,
 ગોરમા છુટી પડ્યો અવતાર કે શું કહું હું તનેરે લોલ;
 ગોરમા રણ સંબંધી મુજ તાત કે મા મારી પાપણી રે લોલ,
 ગોરમા સંસાર કીધો સરપકે સેજે થઈ સાપણીરે લોલ;
 ગોરમા સહુને મન દીવાળી કે મારે મન હુતાસણી રે લોલ,
 ગોરમા મારા કરમના ભોગ કે હું નિસાસણી રે લોલ.”
 કેમ અલી સાંભળતી નથી?

સાંભળું છું.

ત્યારે સાસરે જવું છે કે નહીં?

ના!

હે શું બોલી?

ચોખ્ખી ના.

તને લણાવી ગણાવી લાડ પાનથી હુલાવી ખવરાવી પીવરાવી
 ઉછેરી મોટી કરી તેના આ પરિણામ?

હા.

જરા શરમા, ચપ ચપ સામુ બોલતા વિચાર કર, મારે બધું
 છુટી પડ્યું.

છુટી પડેલુંજ છે.

જરાલાજ!

માવિતર થઈ તમને લાજ ના આવી તો પછી મને ક્યાંથી
 આવે? લણાવી ગણાવી પાળી પોષી મોટી કરી તે શું જીવતી બાળ-
 વાને માટે? હુલાવી કુલાવી બા બા કહી લાડપાનમાં ઉછેરી તે શું
 ગળાપર છરી મુકવાને માટે?

આ તું શું બોલે છે ?

તમારા કરેલા કર્મો કહી બતાવું છું. આર્ય સંસારમાં કન્યાઓના માળાપને પ્રાપ્ત તેમ સ્વાર્થ સાધવા, કાળા ધોળા કરવાનું રહ્યું છે, અને પામર બિચારી કન્યાઓને કહેવાનું રહ્યું છે, મનમા બળવાનું રહ્યું છે; અને ખુલ્લે ભરાઈ આંસુ પાડવાનું રહ્યું છે.

દેવી, મને આવી બબર નહોતી કે તું આવી નીવડીશ ?

બા, મને પણ તમારી આવી બબર નહોતી કે દેવીને એક કુડીઆ કુવામાં નાંખીશો; જે કામ કોળી, નાળી, વાઘરી અને હલકા કામો કરતી નથી, ને તમે ઉંચ જાતીના થઈને ક્યું છે જરા શરમાઓ ! પોતાના બચ્ચાંઓની પંખીઓ પણ દરકાર રાખે છે તો તમે માણસ જાત થઈ બચ્ચાંઓને જીવતાં સળગાવો છો ? શરમ ! શરમ ! શરમ !

દેવી, આ તારું હાથપણ ?

માતૃશ્રી શોક્યની શૂળી ઉપર એક ગરીબડી છોકરીને વીધવાનું એક માતાનું હાથપણ ચાલે તો શૂળી ઉપર વીધાતા વિધાતા બરાડા પાડવાનું છોકરીનું હાથપણ કેમ ન ચાલે ?

અલી, આખરે તું હદ બહાર ગઈ !

માતા જ્યારે હદ બહાર જતી રહી તો દીકરી કેમ ન જાય ? છતે પૈસે, છતે કુળે અને છતા કુલીનચરે પાપીયોની પ્રપંચ જાળમાં પ્રસાદજી કાગડાની કોટે મોતીનીમાળા બાંધી, લાકડે માંકડું જોડ્યું, તે વખત દીકરીના પ્રેમની હદ ક્યાં ગઈ હતી ?

દેવીતું હવે ચળીગઈ !

કન્યાના અખંડ અને અચળ પ્રેમપરથી માતા નજીવા કારણસર ચળીગયા અને પ્રેમનો ત્યાગ કરી કન્યાને દાવાનળ ધગધગતા અંગારાના

ઢગલામાં નાંખી ત્યારે કન્યા બિચારી માત્ર ઐમના કુંદનથી અગ્નિમાં વધારે વિશુદ્ધ રહી આંસુ ગાળતી રહી ! તમે જ્યારે ચળીગયાં ત્યારે હું કેમ છળી ન બનઉં ?

દેવી, તારે વારતે મારે લાંબો વિચાર કરવો પડશે.

લાંબો વિચાર કરીનેજ દેવીને ગરદન મારી છે. હવે શું વિચારવાનું છે ? જે કોઈ બાકી રહ્યું હોય તો ભોગવવાને આ પામર પંખીણી તૈયાર છે ?

તું પામર પંખીણી કેમ ?

હાજતો ! પામર પંખીણીને સ્વાર્થના દાણા વેરી જાળમાં ફસાવી દીધી, બાંધી દીધી, રંધી દીધી, જકડી દીધી અને કાળને સ્વાધિન કરી દીધી !

અલી બોલતાં વિચાર કર !

હું તો વિચારીને બોલું છું. હવે શું કામ મને જીવતી સળગાવે છે ? ધડીભરતો હરવા દો. પણ વારતો વિશ્રાન્તી આપો ! કામધનુને કસાઈને ઘેર બાંધી હવે શું કામ કામધનુને ગરદન મારો છો ? જે કરવાનું હતું તે કરી ચૂક્યા, જે ભરવાનું હતું તે ભરી ચૂક્યા, અને જે હરવાનું હતું તે તમામ હરી ચૂક્યા હવે તો મારો કેડો મુકો ?

હું તને શું છું છું ? હું તો કહું છું કે તું સાસરે જા.

હવે છું દેવાનું બાકી રહ્યું હોયતો છું દો.

તો આ મૂર્ખ સાસરે જા. શું કામ મારો જીવ લેછે ?

હવે જે જીવલેવો બાકી રહ્યો હોયતો જીવ લઈને છુટકો કરો. હું સાસરે મારો પ્રાણ જશે તો પણ જઈશ નહીં.

દેવી આમ તારા બાપની આબરૂ ના વધ.

હા, આપની આખર શોક્ય ઉપર દીકરીઓ આપવાથી વધે છે. દીકરીઓના રૂઢન કરવાથી વધતી નથી; પણ સ્વાર્થ સાધી નાણાની કાચળીઓ પટારામાં મુકતા આખર વધે છે. જરા લાભે, લાભે આખરની દરકાર હોતતો દેવીને શોક્ય ઉપર દેતજ નહીં. તમારે આખર છે ક્યાં ? જો આખર હોત તો આવો અનાચાર કદી કરત નહીં ! આપની આખર નાણાની કાચળીઓ સાર કુળના બજારમાં ઘરાણું મુકા છે તે દીકરીઓને વટાવી વટાવી છોડાવી લાવો જાઓ ! આજકાલ જમાનામાં તમારા જેવા ધનવાનો પાસે દીકરીની હુંડીઓજ વટાવવાની આકી રહી છે. કુળના બજારમાં જઈ શોક્યના સરાઈની દુકાનેજઈ દીકરીઓ વટાવી તમારા પાપી પેટ ઠંડા કરે.

દેવી ઝાઝું ના બોલ. હું જાણું છું કે તું આપદાદાના નામને બદો લગાડવાની છે.

બદો તો લાગી ચુક્યો છે. હવે કેવો લગાડવાનો આકી રહ્યો છે. જ્યારથી મનહરલાલ સાથેનો વિવાહ તોડીને રદ કર્યો છે ત્યારથીજ તમારી અફલ જાણાઈ આવી છે. દુનિયાએ તમારા હાપ-ણુનો ખ્યાલ કરી લીધો છે. આખી આપણી કામમાં તમારા જેવું પાપનું પગલું કોઈએ ભર્યું નથી. તમે આજે પહેલ કરી કરેલો વિવાહ તોડી નાંખી મન માનવું કર્યું છે. જ્યારથી નાણાની કાચળી પટારામાં ઘાલી, અને કન્યા હુંડીનો કુળના બજારમાં વટાવ થયો ત્યારથી બદો તો લાગી ચુક્યો છે. તમારા જેવા કન્યાધન ઉપર તાગડધીના કરનારાને વાસ્તે ડાહ્યાભાઈ ઝવેરી કહી ગયા છે તે બરાબર છે.

“ ભુગતી રે જોડી જે જન આંધં,

પુન્ય અલૌકિક તે નર સાંધં

આંધિ પુન્ય જગમાં વાધરે વડાઈ
જેટી દેતી આશિષ હૈયે હરખાઈ
કન્યા દેવી દેવી વિચારી. ”

સમજ્યા ! તમારા જેવા માવિતરોને અને તેમાં એ છોડીઆની માતાઓને તો ઉપરનું કાવ્ય હૃદયમાં કોતરી રાખવાનું છે.

એતો કોતરી રાખ્યું છે. જ્યાં છોડીઆના નસીબ હોય ત્યાં જાય ! એમાં માવીતર કરે શું ? દુનિયાતો દોરંગી છે; ઘડીકમાં આમ કહે ને ઘડીકમાં તેમ કહે.

છોડીઆના નસીબની દોરી માતાઓમાં હાથમાં રહેલી છે. દીકરી અને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં જાય ! તેમને દુલવનાર દુનિયામાં કાઈ સુખી થયું નથી.

“ લાકડે માંકડું જે જન સાંધ,
પાપીઆ પાપનું લગડું રે લાંધ,
પાપ પોઠું ભરે એ પામર કસાઈ
કાડા પડી રીખી રીખી ભરે પરતાઈ. ”

માટે જરા પ્રભુને ખાતર, તમારા પેટના કાડાની ખાતર દયા લાવો.
ત્યારે તું સાસરે નહીં જાય ?

ચોખ્ખી ના.

તું શું કરીશ ?

પીયર મંદીરમાં રહી મનહર પ્રભુનું લજન કરીશ.

બોલતા જરા લાજ લાજ !

મારા મનહર ધનશામનું રાધાની માફક લજન કરીશ, અને અનંતે મનહરમાં મળી જઈશ.

તુંતો વંદી ગઇ,

જેમ કહો તેમ.

તારે આણું ડહાપણ ?

જેમ મણો તેમ.

તું તારે ફાવે તેમ જોલ, ફાવે તેમ ફર, ફાવે તેમ આળા ચે-
ટક કર પણ આજે તને સાસરે મોકલ્યા સિવાય હું રહેનાર નથી.

એતો હું સારી પેઠે જાણું છું કે તમે જ્યારે મારા પ્રાણનું બ-
ળીદાન લેશો ત્યારેજ જાપીને બેશશો. કન્યાઓના કુંવારા લોહીનું બ-
ળીદાન આ સંસારમાં કન્યાની જનનીદેવી જ્યારે લે છે ત્યારે તે
જાપીને રહે છે, અને કન્યાના પરણેલા લોહીનું બળીદાન જ્યારે સાસુ
માતા અને નણંદ શક્તિ લે છે ત્યારેજ કન્યાને મુખ્યે મોક્ષ ગતિ
મળે છે. સાસુ માતા અને જણેતર માતા જ્યાં સુધી કન્યાના લોહીનું
બળીદાન લેતી નથી ત્યાં સુધી કન્યાને મોક્ષ મળતોજ નથી, માટે મારા
માતાજી મારા લોહીનું ખુશીથી પાન કરો.

દેવી આનું પરિણામ સાર નહીં આવે.

શોકયત્ની શળી ઉપર વીંધી, મૂખાં સાથે પાનું પડ્યું, અને ન ક-
હેવાના વચનો તમે મને માતા થઇને કહ્યા ! હવે આથી કેવું પરિ-
ણામ લાવવાનું બાકી રહ્યું છે ?

દેવી હવેથી તું મારા પ્રેમની અધીકારી થઇશ નહીં.

અધિકાર દીવસે દિવસે સ્વાર્થના ઉમેદવારો નષ્ટ કરે છે; હવે મને
તેની પરવા નથી.

દેવી મારી પુણ્યમાંથી એક પાછ પણ તને નહીં મળે.

સીતાજીને વનમાં વિચરતા જનક રાજનો વૈભવ શા કામમાં
આવ્યો હતો ? દમયંતીને વનમાં ચરતું વસ્ત્ર પહેરીને રખડતા ભિક્ષુકની

સાક્ષી શા ઉપયોગમાં આવી હતી ? સત્યવાનની સાથે વનમાં રહેતા સાવિત્રીને તેના પિતાની પહેરામણી શા ઉપયોગમાં આવી હતી ? વિરાટરાજને ત્યાં અરદાસ ઉઠાવતા ધ્રુપદરાજની મીલકત દ્રૌપદીને શા-કામમાં આવી હતી ? રાહીતાશ્વનો અગ્નિ સંસ્કાર કરવાને વાસ્તે હરિ-શ્વંદની રાણી તારામતિને તેના આપની મીલકત મસાણુ કરને વાસ્તે તદન તકામો થઈ પડી હતી; તેમ તમારી પુંજની પાઈ મારા શા ઉપયોગમાં આવશે તે વિદ્યાતાએ હજી નિર્માણ કર્યું નથી. તમારી પા-ઈની મારે તલમાત્ર પણ પરવા નથી.

અરે કર્મવાદી છોકરી તારી યુરી દશા થશે.

હા મને ખાતી થાય છે કે મારી યુરી દશા થશે.

હું તને છેલ્લીવાર કહું છું કે તું અકદમ સાસરે જા.

આ પ્રાણુ જશે પણ જઈશ નહીં.

વાદ રાખજો ! તને મારા બંગલામાંથી કાઢી મુકીશ.

વાહ માતા વાહ ! આજ વચનની હું વાટ જોતી હતી, પણ અત્યારે પ્રભુએ મારા થઈ તમારી પાસેથી બોલ કઢાવરાવ્યો છે. હવે હું છયોક તમારી આજ્ઞા માથે ચડાવું છું. માતાજી ! આ પહેરેલે સાદેજ હું આજે ચાલી નીકળું છું, મારે બોલ્યું ચાલ્યું માફ કરજો.

હે વિશ્વાધાર ! પાપી માતાને પનારે પડેલી ગરીબડી દેવી હવે તારા આધારમાં આવે છે. હે મનહર પ્રભુ ! કસાઈને ઘેર બધાએલી કામઘેનુ કન્યા તમારા આશ્રય તળે આવે છે તેનો બચાવ કરજો. હે અનાથના નાથ, નોધારાના આધાર દયાહિન માબાપે તજી દીધેલી નો-ધારી બાળકી જેને હવે ઉપર ચાલ અને તળે અવની છે તે પામર કન્યા તમારા શરણે આવે છે તેનો નિભાવ કરજો. હે કુલીન માબાપો

તમે કન્યાઓને કેવળ કર્મ ઉપર રાખી આ વિશ્વ વગડામાં અધવચ્ચ રજાળતી મુકા છો પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે.

આર્ય સંસારની નિરાધાર ગરીબડી પામર કન્યાઓ હવે આ ભવમાં કાંક પુન્ય કરી લ્યો; અને આ ન્યાતમાં કોઈ વખત અવતાર માગશો નહીં. તમારી બહાર ચઢનાર કીરતાર સિવાય બીજું કોઈ નથી. તમારા વડીલો, માળાપો એ તમારા વડીલો નથી પણ જન્માનાના કસાઈઓ છે; દીકરી મુડીનું વ્યાજ ખાનારા કરમકુટીઆ કાંધીઓ છે. તમને પાળી પોળીને ઉછેરે છે તે વાતસલ્ય પ્રેમને વાસ્તે નહીં પણ સ્વર્ગ કન્યા ધનને વાસ્તે ઉછેરે છે. કોમળ કન્યાઓ ! પામર પંખીણીઓ ! ગરીબડી ગાવ-લીઓ, નિરાધાર મૃગલીઓ હવે તમારે લગ્ન દુઃખમાંથી છુટવાને વાસ્તે પ્રભુ પ્રાર્થના સિવાય બીજો એકે પંથ નથી. અલેતી અખળાઓ ! જો તમે મારી પેઠે દુઃખમાં રીળાતી હો અને સુડી વચ્ચે સોપારી જેવો ઘાટ થયો હોય તો સંસારનો ત્યાગ કરી કમળપતિ 'કેશવનું' કીરતન કરો, માયા પતિ માધવનું સેવન કરો." કહીને દેવી પહોરેલે લૂગડે પાણીના રેલાની માફક બંગલામાંથી બહાર નીકળી પડી. શેઠાણી જડીયા કો-પને કોપમાં દેવીની પીઠ ભણી જોઈ રહ્યાં. દેવી બંગલો છોડી બહાર નીકળી એક વૃક્ષ આગળ આવી કાંક વિચારમાં પડી આકાશ ભણી જોયું; આંખમાંથી ટપક ટપક આંસુ નિકળવા લાગ્યા. હાથ જોડ્યા, આવળુ ભાદરવો નેત્રમાં ચાલુ થઈ ગયો; શરીર કંપવા લાગ્યું, હુમો ભરાઈ આવ્યો; ડસકા ખાતી ખાતી આકાશભણી જોઈ બોલવા લાગી, "હે મનહર નાથ ! હવે આ નોંધારબાળા તમારા આશર તળે આવે છે. શુભ, શુભ હવે કયાં જવું ? ચાલ મનહરલાલના ધામ ભણી જઈ ! એ મને આ વિશ્વમાં સંધરનાર છે, એજ આખા જગતમાં મારો છે;

એ સિવાય મારું કાંઈ નથી, માતા બદલાઈ ગઈ ! પિતા નાની મુકી સ્વર્ગે ગયા, બેન રિપુ બની અને દેવી એકલી રહી ! દેવી, દેવી શાંત યા ધીરજ ધર, તું આવી છેએ એકલી અને જવાની છેએ એકલી, માટે વિભુપર વિશ્વાસ રાખ્ય અને તારા મનના મોહન મનહરના આશર તળે જા. ” આવા હૃદય દ્રાવક ઉદ્દગાર કાઢી દેવી મનહરના ધામ ભણી જવા લાગી ! શેઠાણી વિચારમાંને વિચારમાં, ગુસ્સામાંને ગુસ્સામાં દીગમુદ્ધ બની જે દેવીને નિહાળતા હતા તેમના મગજમાં એકાએક વિચારનો વટોળીએ આવ્યો, દેવીના હૃદયભેદક શબ્દો સાંભળી તેમના હૃદયમાં કાંક અસર થઈ, રખેને મારી દેવી આત્મ ધાત કરશે; કુવો હવાંડા કરશે અથવા વિપ પાન કરશે; કાંતો કંઠ પાસ કરી જીવન મુક્ત થશે તો હું એકલી અભાગણી શું કરીશ ? આવી ભિતીએ શેઠાણીના મનપર બનદુષ્ટ અસર કરી.

વાછડાની પાછળ જેમ ગાય દોડે તેમ દેવી પાછળ પ્રેમમાંને પ્રેમમાં પરવશ થઈ જડીળા ધસમરયા દોડ્યા. થોડીવાર થઈ નહિ તે-ટલામાં દેવીને પકડી પાડી અને તેનો હાથ ઝાલી લીધોને કહેવા લાગ્યા,

“ દેવી, દેવી, મારી જીવન મણી દેવી પાછીવળ. ” કહી ગભરાઈ ગયા, રોઈ ગયા, શ્વાસ ભરાઈ આવ્યો, હાંપવા લગ્યા, અને દેવીનો હાથ ઝાલી ખેંચવા લાગ્યા.

“ મુકો, મુકો મારો હાથ મુકો. મારે આ વિશ્વમાં કાંઈ નથી.

ભુલી, ભુલી દેવી હું ભુલી. મને મારા પાપનો પશ્ચાતાપ થાય છે, દીકરી પાછીવળ, મારે જોલ્યુ ચાલ્યુ કાંઈ મનમાં લાવીશ નહીં.

મુકો, મુકો મારો હાથ મુકો, મારે હવે સંસારમાં રહેવાની મરજી નથી.

આ મારી લાડકી હું ભુલી, હવેથી હું તને એક શબ્દ પણ કહીશ નહીં.

આ આ મને મુકી દો. મારો હાથ છોડો, મને પ્રભુના ધામમાં જવા દો ” કહી પરાણે દેવીએ હાથ છોડ્યો ને ચાલવા લાગી; પછાડી જડીઆ પણ પડ્યા અને તેને એ હાથમાં પકડી લીધી અને છાતી સરસી દાખીને બોલ્યા,

“ દીકરી, દીકરી હવે પાછીવળ ! ગઈ ગુજરી જવા દે. કામાકર; મારી ભુલ થઈ.

એમાં તમારી કાંઈ ભુલ નથી, ભુલ મારા ભાગ્યની છે.

આ મારી લાડકી તાર ભાગ્ય રૂપાણું છે; ભુલ મારા કાચા કાનની છે.

આ, આ મને જવાદે. હવે બનવાકાળ બની ગઈ, થવાકાળ થઈ ગઈ હવે મને જવા દે.

દેવલી ! મને મારીને જા. પાછીવળ. તું જો નહીં આવે તો હું બંગલાના કુવામાં પડી આત્મ ધાત કરીશ. બેટા પાછીવળ. ” કહીને જડીઆ દેવીને બાકી પડ્યા ! દેવી પણ માતૃ પ્રેમમાં પરવશ થઈ શે-હાણીને ગળે બાકી પડી, પોકે પોક મુકી રડી દુસકા ખાવા લાગી.

“ બમા, બમા મારી લાડકી બમા, હવે હું તને કોઈ વાતે પણ દુભાવીશ નહી ” કહીને શેહાણી દેવીના મોંપર હાથ ફેરવવા લાગ્યા. અન્તે મા દીકરી મનાયા, ગાયને વાછડી લગી મળી ગયા, અને શે-હાણી દેવીનો હાથ ઝાલી પ્રેમથી દોરતા દોરતા બંગલામાં લઈ ગયા.

પ્રકરણ ૭ મું.

પૈસાદારની પુત્રી કે રઝળતી કુત્રી.

દાહરો.

બરે મારે નાથને, પૈસે મારે માત,
લાડે મારે લાડકી છાંદે મારે તાત.

પાત્રતા જોયા સિવાય પ્રેમનો અધિકાર આપ્યાથી જગ-
તમાં પ્રેમ કલકિત થાય છે, હૃદય જોયા સિવાય લક્ષ્મીનો
અધિકાર આપ્યાથી જનનું જોખમ થાય છે, ગુણની પરિક્ષા
કર્યા સિવાય લાડલડાવવાથી વિદ્યમા લાડની અવગણન
થાય છે અને નિતીનું નિદાન કર્યા સિવાય સ્વતંત્રતા આ-
પવાથી નિતી અનિતી થાય છે.

લાડની લાડકિ લાડમાં નિતમરે રોજ ફરતિ ફરે ચાર વાંસે,
કર્મકાળા કરે માત ઉર નવ ધરે કુંદમાં બાળ ખુણ ખેડેડીબસે,
લાજ મુકિ ખિંટીએ ચાલતિ ચિઠિએ દેવ મંદિર સરિતાએ જાતિ,
નવ નવા ચારને કાઢવા ઘાલવા પ્રેમથી નિત તે માંદિ થાતી.

પોરના બાર ઉપર ત્રણ વાગ્યાનો સમય છે. થોડાક દીવસથી લીલા પોતાના મનની મુરાદ પાર પાડવા સાર માંદગીના સળગનો ડોળ ધાલી બંગલેથી હવેલીમાં રહેવા સાર આવેલી છે. શહેર બહારની હવા પ્રતિકુળ હોવાથી અનુકુળ હવા સાર શહેરમાં રહેલી છે. મહારાજ જોડે પ્રીતી ચાલુજ છે, તે દરમ્યાન મી. મીત્રમાલેક જોડે પણ મંદીરમાંથી આજબાણ થઈ દોસ્તી થયેલી છે, તેની જોડે મી. જવેરી સાથે પણ પ્રિતી શરૂ થયેલી છે. મનગમતા નવાનવા પ્રેમીઆ સાથે સિદ્ધા પ્રેમલીલા ચલાવી રહી છે. બંગલામાં રહીને આટલી બધી છુટ તેનાથી કંઈ શકાતી નહોતી; પ્રકટ દરખાનના નામે મંદીરમાં જઈ બોલક લીલા કરાતી હતી, પણ હાલમાં જવેરી અને મીત્રમાલેક જોડે મન મળવાથી બંગલે રહેવું લીલાને પરવારું નહોતું. હમણાં તેની ટપાલ પણ પુષ્કળ ચાલતી હતી. પ્રેમપત્રિકાઓ પણ વારંવાર ચાલતી હતી.

શેઠાણી જડીયાએ લીલાની પ્રકૃતિની દેખરેખ તથા દવાદાર કરવા સાર મુનમ કાળીદાસ અને વડનગરા રમેશભાઈ શિવાને શહેરમાં રાખ્યા હતા. શહેરમાં લીલા મુનમ કાળીદાસ અને રમેશભાઈ સાથે એ ત્રણે જાણ રહેતા હતા. જડીયા ત્રીજે એથે ત્રીજે એથે શહેરમાં આવી લીલાની બપોર કાઢી જતા હતા, અને તે દરમ્યાન લીલાને દરરોજ સાંજના ગાડી મોકલી બંગલે બોલાવી તેનું એકવાર મુખ જોઈને સતોષ માનતા હતા, આ પ્રમાણે જડીયા મનનું સમાધાન કરી લીલાને મરણ માફક શહેરમાં રહેવા દેતા હતા.

મુનમ કાળીદાસ પણ નામ પ્રમાણે શુભ ધરાવતો હતો, લીલાએ

પ્રથમ કાલીદાસને સારી પેઠ તાવી જોયો હતો, અને તેના ખાનગી દેવા સાર પોતાની એક કહી વેચી રૂપીઆ બેઝાં ખાનગી રીતે આપીને મેળવી લીધા હતા. કાલીદાસ લીલાને દેખતો હતો અને લીલા કાલીદાસને દેખતી હતી; જે કે લીલાએ કાલીદાસ જોડ પ્રિતી સબધ શરૂ કર્યો નહોતો પણ તેને અમુક અમુક ચીઠી લખી આપી ઝવેરી અને મીઠા માલિક ને ત્યાં માકલતી હતી. કાળીદાસ લીલાની લીલા સારી રીતે મનમાં સમજતો હતો પણ દેવાના આભાર તળે દયાવવાથી તું કે ત્યાં લીલા સમજા જોડી શકતો નહોતો; જે કે તે સારી રીતે સમજતો હતો કે શ્રીમન્તોના ઘરમાં નોકરી કરીને સારા પૈસા પેદા કરવા હોયતો શ્રીમન્તોના બાળકોની હાથ હા લલુવી; જે જે કાંઈ કાળા ધાળા કામ બતાવે તે તમામ યુક્તિથી અને યુક્ત રીતે ઉમંગથી કરવા. તે વારંવાર નીચેનું કાવ્ય હૃદયમાં રાખીને ચાલતો હતો.

• દાસે આજ્ઞાવન અનુસરવું,
અનુસરવું ડગવું ભરવું,
બહુજ હડીલા મોટાના બાળક,
મરજીને આધીન કરવું;
દૂધ કાળુને ધાળા કોયલા
હાથ હા કરતા પ્રવું.”

કાલીદાસમાં એક અદ્ભુત ગુણ હતો કે કાને સાંભળેલી વાત પેટમાં રાખી શકતો હતો, તેના પેટમાંથી વાત કદી પણ બહાર જતી નહીં; તે લીલાના રૂપ ઉપર મોહ પામ્યો હતો; જે કે લીલા સાથે લીલા કરવાની તેની ઘણી મરજી હતી પણ પ્રસંગ આવે તકને લાલ લેવો એમ ધારી જે કાંઈ લીલા બતાવે તે કામ ઉમંગથી અને

અુક્તિથી કરતો હતો. લીલા જે જે કાંઈ દવાદાર સરસામન કે લુગડા લતા મંગાવતી હતી તેમાંથી સારી પેઠે દલાલી ખાતો હતો; અને સોળ આનાના બાર આના કરી લીલાને રીઝવતો હતો.

વડનગરા રસોઈઆ શીવાને પણ લીલાને વશ કરી લીધો હતો. શીવો ઘરડો હતો પણ કાંક લોભી અને લાલચુ હતો; લીલાએ શીવાની પરિક્ષા લોભમાં અને લાલચમાં નાંખી શીવાને ઝવેરી અને મીલમાલેકના આવવાને વખતે આધો પાછો કરી તક સાચવી લેતી હતી, આ પ્રમાણે લીલા મનગમતા પ્રેમી સાથે વાટી પટાવી સમજાવી ફેસલાવી છેતરી ને મોજ માણતી હતી.

ઘડીઆળમાં સવાતણુ થયા છે; લીલાના પ્રેમી ઝવેરીને આવવાનો વખત થઈ ગયો છે; પણ ઝવેરી આજે આવી શક્યો નથી તેથી લીલા અધીરી થઈ ઝવેરીને બીડી લખી જોલાવવાના વિચારમાં તદ્દલીન થઈ ગઈ છે. તેનો બેસવાનો ઓરડો ઝાકઝમાળ મનહર અને સુન્દર બનાવી દીધો છે. ઓરડા બહાર બીજા હોલમાં કાળીદાસ મુનમને બેસવાનો ખંડ છે; લીલા આ વખતે એક પત્ર લખવાના કામમાં ગુંથાઈ ગઈ છે; તેણે બે ત્રણ કાગળ લખ્યા અને પ્રાડી નાંખ્યા; છેવટે એક કાગળ બહુ વિચાર કરીને લખ્યો અને પરબીડીઆમાં બીડી કાલીદાસને જોલાવવા સાર ઓરડાના ઉમરામાં આવી.

આ વખતે લીલા તરતની જમણી હતી, હમણા તેના જમવાનું ઠંકાણું નહોતું, કારણ કે સવારમાં ઘણો ખરો વખત તે મન્દીરમાં ગાળતી હતી; અને ત્યાં મીઠા મીઠા નારતા કરી બાર વાગે ઘેર આવતી હતી. જે વખતે બૂખ લાગતી હતી તો એક વાગે દુધપુરી કરાવીને જમતી હતી. આજે તેને બૂખ લાગતા દુધપુરી કરાવી હતી; અને ત્રણ

વાગે જમી ઉઠીને પાનસોપારી ખાધી. જરાકવાર પલંગમાં આજોટી; બેડી થઇ, કાગળ લખ્યો, બીડ્યો અને કાળીદાસને બોલાવવા બહાર આવી. શરીરપર તેણે લીલું-ઝીલું સુંદર ગવન પહેર્યું હતું, મોંપર મંદહાસ્ય અને જીવાનીનો ગુલાબી રંગ છવાઇ આવ્યો હતો. પાનના રંગથી તેના અંધર રાતાચોળ થયેલા હતા; તેનું આખું શરીર પુલકાયમાન થઇ મોહક બની મગમગાટ મારી રહ્યું હતું; તેનું મન આજે રસરાજના તરંગે ચઢી થન થન નાચી રહ્યું હતું. તેના શરીરપર ગવન સિવાય બીજું કંઈપણ વસ્ત્ર નહોતું. તેનો ચિતાકર્પક સુંદર ચોટસો પાલુ છુટો હતો. તે ઝાળવાની તૈયારીમાં હતી પણ ચીટી આપવા સાર શેકાઈ હતી, ઋતુ ગ્રીષ્મ ચાલતી હતી, તાપ સખત પડતો હતો, બારીએ ખસની ટટ્ટીએ નાંખી ગુલાબજળ છાંટ્યું હતું અને થોડુંક મોઝરાતું અત્તર પાણીમાં મિશ્ર કરી ટટ્ટીએ લગાવ્યું હતું; એક કાચની બારી સહેજ અડધી વાસ્યા નવાસ્યા જેવી અધખેસલી રાખી હતી, આ પ્રમાણે ઠાઠમાઠ સાથે ઠાઠમાં આવી લીલા કાલીદાસને બોલાવવા આવી.

“ અરે કાળીદાસ.

હા !

આમ આવો.

આવ્યો સાહેબ.

લ્યો આ એક ચીટ્ટી લ્યો અને ઝવેરીને ત્યાં જઈ તેમને આપી આવો.

ઝવેરી હમણાં આવશે, તેમના પગલાંજ વાગે છે. સમય થઈ ગયો છે, તૈયારીમાં છે.

આજે તેમના આવવાનો વખત થઈ ગયો છે રોજ બરાબર અઢી ત્રણ વાગતા સુધીમાં આવી જાય છે અને આજ સાડા ત્રણ થવા આઠ્યા તોપણ આઠ્યા નહીં, મારે ચિન્તા થાય છે હો આ ચીડી આપી આવો.

હવે ચીડીઆ આછી લખાય તેમ સાર ?" એમ કહીને કાળી-દાસે લીલાના હૃદયની લીલા જોવામાંડી.

"કેમ વાર.

રોજ રોજ સાર નહીં. થોડાસે મીઠા.

એમકેમ !

એમજતો. તમારે કાંઈ પંચાત છે ? મારે નાક કપાઈ જાય છે. છે શું ?

અરે તમારે લલુ થાય, તમે જાણોછો ને પૂછોછો શું ?

પણ છે શું ?

આ છે માં દુનિયા.

અરે ઉંધી તમારી દુનિયા. મારે દુનિયાની શી દરકાર છે; અને તારે એ શી પડી છે ?

કેમવાર મારે નહીં ?

અરે તારો વોકા વાળ કરનાર કોણ છે ? દુનિયા જખ મારે છે. પણ હવે થોડામાં મીઠા.

હવે તું તારે જતો હોય તો જાને. તારે શું કામ બીજી વાતમાં હવે રાખવો પડે ?

એમજતો.

કેમ ?

તમે તમારૂં મનગમતું કરો. ફાવેતેમ ચાલો, ફાવેતેમ મોજમજા
મારો પણ પાછળથી મારે તમારૂં સાચવવું જોઈએ ને ?

હા, તેની મને ખાતરી છે કે તું મારો છે ? તારે જે કંઈ જો.
જોઈ ને મારીપાસેથી માગીલેવું, પછી કંઈ ?

જોતો મને પાકો ભરૂં છે કે તમે મારા છો ?

અધ્યા શું બોલ્યો ?

તમે મારા છો.

હું ?

હું કેમ ? તમે કહ્યું કે તું મારો છે તો તમે મારા નહીં ?

તુ તો મારો હિતકારી નોકર છે, મુનમ છે એમ કહ્યું.

ત્યારે મેં પણ એમ કહ્યું કે તમે મારા હિતકારી શુભ હિતચિ-
ન્તક બહાલાં શેઠાણી છો.

અરે જરા બોલતાં વિચાર કર. રોયા રોજ ઘેલોને ઘેલો રહેા.

લીલાળા તમે તો મને બહુજ બહાલા લાગો છો હો.

સારૂં હવે જ રોયા જ આ ચીડી આપી આવ.”

આ પ્રમાણે વાતચીત ચાલી રહી છે એટલામાં એકદમ વંટો-
ગીચો થયો, પવનના જોરથી કાચની બારી ફૂટક દેતી ઉઘડી ગઈ; અને
પવનના ઝપાટે લીલાળાની છાતીપરનો છેડો ખસી ગયો, છાતી તદ્દન ખુ-
લી થઈ ગઈ, આ તકનો કાલીદાસે લાભ લીધો.

“વાહ વાહ લીલાળા તમારું સ્વરૂપ ? તમે તો મને બહુ બહાલાં
લાગો છો” કહીને લીલાળાની કોટે કાળીચો બાઝી પડ્યો, લીલા હાં હાં
કરતી તેને છોડવા ગઈ, પણ કાલીદાસ બાથ મારી બાઝી પડ્યો; અને
ભાંય ઉપર પડ્યાં; કુદરતે કાળીચાના કામને ઉરકેર્યો; બાથ બાથમાં

લીલાની લલ્લન અને વિવેકનો નાશ થયો; અંતરની હા અને ઉપરની નાનું રમખાણ થયું, આખરે બળકરી લીલા કાલીદાસની બાથમાંથી છટકી ગઈ! છટકતા છટકતા છટકતાં કાલીદાસે લીલાને પકડી લીધી; લીલા ખડખડ હસી પડી, હસવાનો મરમ કાલીદાસે સમજી લીધો, અંતે કાળીદાસની કાળાશમાં લીલાની લીલાશ સમાઈ ગઈ! શરમ શરમ શ્રિમન્તની પુત્રી લીલા તને શરમ છે !

શ્રિમન્તોના અવાસમાં હેલ બટાઉ નવયુવાન શુમારતા મુનમે આકરો તથા રસોઈઆઓ અને શ્રિમન્તોની નવયુવાન મોહક લાડધેલી જુવાનીમાં ફાટી જતી પુત્રીઓ, વલુઓ અને સ્ત્રીઓનો વ્યવહાર હમેશાં આવોને આવોજ આલ્યા કરે છે. છાના છપના જાહેર અને શુભ જોટાળાઓ મુનમે અને શેઠાણીઓ વચ્ચે આલ્યાજ જાય છે. બાંધી મુડી લાખની! પૈસાદારની શાખ રાખોડી હમેશાં શુલાલમાં ગણાઈ જાય છે; અને ગરીબોની શાખ શુલાલ હમેશાં રાખોડીમાં ખપી જાય છે. પૈસાદારની મૂર્ખાઈ હમેશાં ડાહપણુજ કહેવાય છે અને ગરીબોનું ડાહપણુ હમેશાં મૂર્ખાઈજ કહેવાય છે. શેઠીઆઓની અનિતીને જગત હમેશાં નિતી માને છે; અને ગરીબોની નિતીને હમેશા જગત અનિતીજ માને છે. ગરીબોની જીંપડીઓ નીતીની પર્ણકુટીમાં હળર હળર આમંત્રણ અને પુષ્કળ માન પાને કોઈ પગ મુકતું નથી, અને શ્રિમન્તોના બંગલા એક અનિતીના અખાડામાં વગર બોલાવે હાડછેડ છતાં ઉમંગથી લોકો જાય છે. ગરીબના બનેલી થતાં ચુંક આવે છે અને શ્રિમન્તના સાળા થતાં કંટાળો આવતો નથી. આ શું ? જમાનાની તાસીર ! દુનિયાના દોરંગ અને કળિયુગની કાળાશ ! !

“ લે હવે કાલીઆ આ ચીટી આપી આવ.”

આ ચાલ્યો સાહેબ” કહી કાળીઆ પોતાના મનની મુગ્ધ પાર પડવાથી હરખાતો હરખાતો ચીડી લઈ જવેરીના ઘર ભણી ગયો. આજે જવેરી જવેરાતના કામ સારૂ ઘેરથી નીકળી ગયો હતો. અને કેટલાક જવેરાતના સોદા કરી જડપખંધ લીલાને ત્યાં આવવા સારૂ ચાલી નીકળ્યો હતો. કાળીઆ અને જવેરીના રસ્તા આજે અદલ અદલ થયા હતા. કાળીઆના ગયા પછી લીલા બેઠી થઈ, શરીર સાફ કર્યું; વાળ બાળ આળ્યા; નવા નવા વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કર્યા અને જવેરીની વાટ જોતી હરખમાંને હરખમાં હરખાતી બેઠી આજે તેનો હરખ કાંક જુદાજ પ્રકારનો હતો. વચ્ચે કાલીદાસનો તેને મોટી ખીક હતી, તે ખીક લીલાએ કાલીદાસને લીલામાં રમીડી બાગી નાંખી હતી. કાલીદાસ પણ લીલામાં લીન થઈ ગયો હતો. આજે લીલાનો આનંદ માતો નહોતો; એવામાં ખારણું ઉઘડ્યું !

“કોણ ?

કોઈ નહીં.

આહો જવેરી ?

હા.

કાલીદાસ ભેગા થયા ?

ના.

હું આજે ખારોખાર ખીજે રસ્તેથી આવું છું.

કેમ વાર ?

આજે જવેરાતના કેટલાક સોદા કરવાના હતા.

આહો ત્યારેતો ખુબ કમાયા હશે.

હા. તમારી મહેરબાનીથી હમારે લીલાહર છે.

કહેા શું કમાયા ?

કમાયાતો ડીકાડીક પણ લાભમાં આજે પંદરસેની વીંટી મલી.

મને બતાવોતો ખરા.

જુએા આ રહી, લ્યો.

વીંટી ઘણી સરસ છે.

તમને પસંદ પડી ?

હા. લાવો મને આપો !

તમારીજ છે ને !

ના એમ નહી, હું કાંમત આપી ખરીદ કરું. હમણાં જડીયાનો વિચાર એક વીંટી લેવાનો છે, એટલે તમારી વીંટી ઉપયોગમાં આ-
વશે. તમને પૈસા મળશે, અને અમારો મોઢ પૂરો પડશે.

બહુસાર લ્યો ત્યારે રાખો તમારી પાસે.

કહેા આજ કેમ મોડા આવ્યા ?

એતો મેં તમને કહી દીધું.

આજે તમને શિક્ષા કરવી જોઈએ. મને બહુ વાટ જોવાવી !

ભલે શિક્ષા કરી ખુશી થાએ.

શિક્ષા એવીતો કરું કે ફરી કોઈ દીવસ મોડા આવોજ નહીં.

એવી શી શિક્ષા કરશો ?

બંધન કરીને શિક્ષા કરીશ.

ડીક ત્યારે બાંધો. વાર શેનાથી બાંધશો ?

ત્રેમ પાસથી તમારા હાથ બાંધી નયનનો માર મારી બેભુજની
જડી પહેરાની આલિંગનના કોરડા મારી ત્રિતીના પાંજરામાં પુરી ખુબ
રીખાવીશ.

વાહરે મારી મધુરી લીલા, કહી દુરાચારના દરીયામાં ઝવેરી અને
લીલા પડ્યા, અને પાપાચાર કરી બ્રહ્મ પતિત થયા.

“લ્યો લીલાવતી જાઉં છું.”

પધારજો, કાલે આટલાખધા મોડા આવશે નહીં.

ના, ના રોજ મોકુ ન થાય, આતો એકદમ કામ આવી પડ્યું.

એ પધારજો”

ઝવેરી રસ્તે પડ્યા; લીલાસુન્દરી હીરાની ચીંટી જોઈ હરખાતી
હરખાતી આંગળીએ પહેરી ખુશીપર બેસી એક પુસ્તક વાંચવા લાગી,
પાના પાના થોડા વાંચતી જાય, અને વખતો વખત પ્રેમથી ચીંટી
જોતી જાય. મુદ્રીકા અને વાંચનના અવલોકનમાં લીલા તદ્દલીન થઈ
ગઈ. વખત ધીમે ધીમે વ્યતિત થયો. સાડાવાંચનો સમય રતા મીલ-
માલેક આવી પહોંચ્યા, લીલા આ વખતે વાંચવામાં તદ્દલીનજ હતી.
મીલ માલેક બાગળ ઉઘાડી છેક પાસે આવી પહોંચ્યા ત્યાંસુધી લીલાને
ખંખર પડી નહીં. લીલાને વાંચતી જોઈ મીલમાલેક છેક પાસે જઈ
પાછળથી લીલાની આંખો દબાવી. કોણ કોણના પ્રેમોદગાર થયા,
પ્રેમથી લીલાનું કમળવદન હાથથી ઊંચું કર્યું, ચુંબન કર્યું અધરામત
રેડી મંદહાર્ય કરતા લીલાની સમક્ષ એક કાચપર બેસા.

“વાહરે વરણાગીઆ વરણાગીતો સારી રીતે કરતા આવડી ?

કેમ ?

હાઈ કરતા તો શીખ્યા.

શી હાઈ કરી ?

હાઈ કરો હોઁ કર્યો.

કહો, કેમ ખુશીમાંતો ખરા ?

આપને જોયે વિશેષ.

રસીલા તમે તો ખુબજ તલસાવો છો; તાવી તાવી ને પડવશ કરી તોપણ પાતળીઆ તમે વહેલા પધારતા નથી.

તમારી સેવામાં ને સેવામાં હાજર જ છું ને! કમલિની તમારા પરાગમાં આ લમરો રસધોલો થઈને તમનેજ જુએ છે.

જાઓ જાઓ લમરો તો લમતી જાત છે. જામરને કમળ દણા છે પણ કમળને જામર એકજ છે.

રસીલી હું તો તમારાથી જરાપણ ન્યારો નથી. લ્યો ચાલો ફરવા ચાલશે ?

તમને કાંઈ ના પડશે ?

લ્યો ચાલો !

આજે લામા કરો. કાલ રાતના જઈશું. પુનમ પણ કાલ છે. ”

આવા વાર્તાલાપમાં લીન થઈ મીલમાલેક અને લીલા મન ગમતું કરવામાં મશગુલ થયા. આખરે મીલ માલેક કુતરાની આંટમાં વ્યભિચારનું ભોજન ખાઈ રસ્તે પડી ગયા. વાંચકો એક વધુવાર લીલા-પર શીટકારની નજર કરો. વાંચતા કંટાળી જતા નહિ; કારણકે તમને શ્રિમંતાઈની દુનિયા હજી વધારેવાર ખતાવવી છે.

શ્રિમન્તોની સંતતી સદા એવીજ હોય. દુનિયાના તમામ રંગ અને દુરાચારની શાળા શ્રિમન્તોના અવાસોજ છે. ટાપટીપ, ઉગાઉપણું અને સ્વછંદીપણું એ તમામ શ્રિમન્તોની સંતતીમાં છવાઈ રહેલું છે. પોઝીશન, ફેશન, ખુટી, રીયલ જેન્ટલમેનપણું અને વી-ઝડમ એ તમામ શ્રીમન્તોના બાળકોમાં સમાઈ રહેલું છે. શ્રિમન્તોની છોકરીઓ સદાએ છોકરાઈ રહે છે. જીવતા મુખી તેમને પીયરજ પ્યાર

લાગે છે. સાસરે જતાં તાવ ચઢે છે. વર વેચીને મોજ મારવી એ ને-
મનો રહેજ સરલ નરમ સ્વભાવ થઈ પડ્યો છે. હદ ઉપરાંત લાડપાન
લડાવવાથી, પાણી માગે ત્યારે દુધ આપવાથી અને મનગમતી છુટ
આપવાથી શ્રિમન્તોની પુત્રીઓ સાસરાને હંમેશાં શુભી સમાન ગણે છે.
સાસુ સસરાને જમગણી ઘણીને દોર માની ગેરે છે. શ્રિમન્તોની લાડ
ભરી લાડકાઓ ધોળે દીવસે ઘરમાં આકર નફરો સાથે અનાચાર કરતા
ડર ખાતી નથી. દુનીયાને માથે લાત લગાવી વરને વેચીને ટકા ટકાના
માણસો સાથે પ્રિતી કરતા પાછી પાની કરતી નથી. શ્રિમન્તાઈવાળા
સાસરાના ઘર જમાઈઓ શ્રિમન્તોની છેલ્લ કબીલી છોડીઓની છાંદગી
ભર શુભામગીરી કરે છે. કુળવાન શ્રિમંત ધાંચીને ઘેર સિમંત પુત્રીની ધાણી
ગરીબ ધરજમાઈ બળદીઆ રાત દિવસ આમડાના ગરમા ઘાલી પીવે છે.

વાંચકો નર મરી ખર બનવું હોયતો શ્રિમન્તોની પુત્રીઓ પરણો.
સાસરામાં જઈ ખુશામતના ખાસડામાં હાજીહાના દુધથી આકરી આખા
ખાવા હોયતો શ્રિમન્તોની પુત્રીઓ પરણો ! ધોળે દીવસે શુભામબની
બાઈ સાહેબોને નીચા નમી સલામ કરવી હોય અને સાસરાના ઘરના
કામકાજ કરવા હોયતો શ્રીમન્તોના જમાઈઓ બનો ! ડગલે ડગલે, પ-
પગલે પગલે, અડધી રાતે, મધ્યાને અને જ્યારે બાલાવે ત્યારે જીજી
કરી ખીજમતદારી ઉઠાવવી હોયતો શ્રીમન્તોની પુત્રીઓ પરણો ! ખારે
માસ પરવશ બની બાઈડીની કમાણી ખાવી હોય, નીચું જોઈ સાસ-
રાની ઘોડા ગાડીમાં ક્રોચમેનની સાથે ગેસી બાઈ અને સાસુની ખીજ-
મતદારી કરવી હોયતો શ્રીમન્તોની પુત્રીઓ પરણો ! રાત દીવસ ગદા-
વૈતર કરી માથે ટપલા ખાઈ ખાઈને સાસરાના ટુકડા ખાવા હોય તો
શેઠીઆની છોકરીઓ પરણો.

ધણીને ઢોર ગણનારી, ગુલામ ગણી તેની પાસે આખો દીવસ ગદ્દા પૈતર કરાવનારી, ધાળે દીવસે મા આપોની આંખમાં ધુળનાંખી કુળની લાજ આપરૂં મરગદા છાપરેમુકી નોકર અને ચાકર સાથે ચી-ડીઓ લખી યારો સાથે યારી કરનારી કુટીલ કુલાન્ડી શ્રિમંત કન્યાઓ તમારી પાયમાલી થઈ જાયો !

વ્યભિચાર રૂપી વિષા ખાનારી ધાળી ચામડીની કાગડીઓ શ્રીમન્ત કન્યાઓ તમારૂં સત્યાનાશ જાયો ! કુંદનના થાળ મુકી લોઢાની થાળીઓ ચાટનારી ખોલકાઓ શ્રીમન્ત કન્યાઓ તમારો આર્યા વર્ત-માંથી નાશ થાયો !

પતિ પ્રેમ બગીચાનો ત્યાગ કરી વ્યભિચાર ઉકરડામાં અનિતિનો ચારો ચરનારી ભુંડણીઓ શ્રીમન્ત કન્યાઓ તમારો ક્ષય થાયો ! ગુલામ ગણરૂં પતિ પુષ્પને મુકી આક્રા સૂંઘનારી અવિચારી અબળાઓ શ્રીમન્ત કન્યાઓ તમારો મોઢા સંતાડી દેશપાર થઈ જાયો.

વિવેકા વાંચકા આવી કુલટાઓને શ્રીમન્તોની પુત્રીઓ કહેવી કે રઝળતી કુત્રીઓ કેહેવી ? આવી કુલટાઓના બંગલાને શ્રીમન્તોના અવાસ કહેવા કે અનિતિના અખાડા કહેવા ! ચાલો આંખો મીચી જવાળા આપી કહીદો કે આવી દુષ્ટાઓ શ્રીમન્તોની પુત્રીઓ નથી પણ રઝળતી કુત્રીઓ છે. આવી કુલટાઓના બાગ બગીચા હવેલીઓ અને બંગલા નથી પણ અનિતિના અખાડાઓ છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

ચંદ્ર દર્શન.

લોહરો.

ચંદ્ર તેજમાં નાયતી થનથન કરી થનકાટ.

પ્રથક પ્રથક પળપળધડે ચકારિ અન્તર ધાટ.

. પારસ મણીના સ્પર્શથી જ્યારે લોહ કાટ દુર થઇ લોહું કુંદન બની જાય છે, લમરીના યોગે કરી નવીન સંસ્કાર પામી એળ લમરીરૂપ થઈ જાય છે; સન્તોના સમાગમથી પાપ વાસના દુર થઇ પાપી જનો પાવન થઈ સંત સ્વરૂપ થઇ જાય છે, તેમ ચંદ્રરાજના દર્શનથી હૃદયની મલિનતા દુર થઇ પ્રેમી જનો અષ્ટાંગે પવિત્ર બની ચંદ્ર જ્યોતિમાં મળી જાય છે. ચંદ્ર અને પ્રેમી જ્યારે એકઠા થઈ જાય છે ત્યારે અંતરઘટની વાસના, દુનિયાની દરકાર અને માયાના મલીન સંસ્કારો નાશ પામી મન પવિત્ર થઈ પ્રેમમાં તન્મય બની જાય છે.

પવિત્ર પ્રેમના પંથમાં કોઈ જ્ઞાની સંત સિધાવશે,
 રસ અંથના લેહો લણી અન્તર અગન યુગાવશે;
 દિક્ષા લઈ રસરાજની જગમાંહી પ્રેમ દીપાવશે,
 પ્રેમ જ્યોતિમાં મળી જ્યકાર નિત્યમચાવશે.

હતી ચમક ચમક ચમકારા મારી રહી છે. શાન્તી સુ-
 ધારસ અંદમાંથી ઝમઝમ વરસી રહ્યા છે. સમગ્ર પ્રકૃતિ
 પુરુષ સાથે થેઈ થેઈ નાચી રહી છે; તારીકાઓ તળ
 તળાટ કરતી તેજમાં તેજ ચુંથી રહી છે. કુદરતના અ-
 લારમાં કુદરતના પ્રાણીઓ મજા મારી રહ્યા છે. મન-
 હરલાલ અંદરાજના અજળ અમલમાં દેવીની વાટ જોતો કુદરત લીલા
 નિહાળી રહ્યા છે. મેઘ ઘટિની રાહ જોઈ ખપેયો પિયુ પિયુ પોકારી
 રહે છે તેમ મનહર પણ દેવીની રાહ જોઈ દેવી દેવી છલે જાગી રહ્યા છે.

આજ દેવીનો તેને હૃદય મેળાપ થવાનો છે. આ જે અન્તરમાં
 અન્તર મળી અમૃત રેડવાનું છે. આજે હૃદયમાં હૃદય મળી ભાવનાના
 રસો સીંચવાનું છે. આજે નયન નયનમાં મળી હૃદય લીલા જોવાનાં
 છે. આજે પ્રેમ પ્રેમમાં મળી રસ રંગ ઊડાવવાનો છે, આજે દેવી મ-
 નહરને મળી મનહરમાં સમાવવાની છે. પ્રેમના અજળ સંસ્કારો મ-
 નહર અને દેવી વચ્ચે આજની રળીઆમણી રાત્રે થવાનાં છે. મનહરનું
 મનહર રત્ન આજે મળવાનું છે. ધણા દિવસનું ઇચ્છેલું અપૂર્વ પ્રેમ
 સુખ આજે મનહરને મળવાનું છે. મનહર તલ પાપડ થઈ દેવીની રાહ
 જોઈ રહ્યા છે. રસરાજે કૃપા કરી અવનવો સંજોગ આજે મનહરને

અક્ષીસ કયો છે. પ્રેમરાજે મનહરના હૃદયની પરકાષ્ટાની પરિક્ષા કરી દેવી રત્ન આજે મનહરની મુદ્રીકામાં જડવાનું નક્કી કર્યું છે.

આજે મનહરના હૃદયનો આનંદ હૃદયમાં માતો નથી. ચંદ્રીકા વિકાસી રહી છે. રજની રમઝુમ રમઝુમ ચંદ્રરાજ સાથે નાચી રહી છે. મનહર ઝરખામાં આવી ચંદ્રબાણી દૃષ્ટી કરી અન્તરના ઉગ્ર પ્રેમથી પલંગતા ઉદ્ગારો કાઢી રહ્યા છે “ પ્રેમ પ્રેમ તારી બલિહારી છે. તારી અજબ લીલાની ખુબી ન્યારી છે. કુંદનના ધાળમાં લોહાની મેખ ભારનાર પ્રેમ તુંજ છે. અમારને ફકીરો આપનાર ને ફકીરને અમારી બક્ષનાર પ્રેમ તારો જાદુઈ દમ્બ છે. મોહલા પ્રેમીઓને પગમાં મળુર બનાવનાર અને મળુરને પગમાં રાગની હળુર લાવનાર પ્રેમરાજ તારી અજબજા મોહીની છે. આ સંસારમાં તારા ઝીણા લાણુલગુર તાંતણાથી બંધાયેલા પ્રેમીજનો આશાના વિશ્વાસમાં અદ્ધર લટકી લટકી પ્રેમની જપમાળા નિરંતર જોયા કરે છે. નિરાશાની આશા અને આશાની નિરાશા પળે પળે કરનાર પ્રેમદેવ તારા ભેદનો પાર નથી. મૃગજળ જેવા સંભ્રમે અને વિભ્રમે વારંવાર કરાવનાર પ્રેમરાજ તારી જાદુગીરી કાંક બરીજ છે. પળેપળે પ્યાસો પાસે લાવી અદ્ધરથી દુર લઈ જનાર પ્રેમરાજ તારી લીલા અકળજ છે. ડાઘાને ઘેલા કરનાર ઘેસાને ડાઘા કરનાર, જીવાને વ્રહ્મ કરનાર અને વ્રહ્મને જીવાન કરનાર, સંતોને ઘરબારી કરનાર અને ઘરબારીઓને સંતો કરનાર પ્રેમરાજ તારી ગતિનો પાર પમાતો નથી. પવિત્ર પ્રેમી ઉપાસકોને પળે પળે પ્રેમપંથમાં બુલા પાડનાર, પળે પળે અન્યો અન્ય લડાવી ભારનાર અને પળેપળે આશા નિરાશામાં રમાડનાર રસિક પ્રેમરાજ તારી રસિકતાની ગળ જબરીજ છે.

પ્રેમ પ્રેમ તે દેવી અને મનહરની છંદગી ઝહેર કરી, દેવી અને

મનહરને વિશ્વમાં કલકંકીત ગણાવ્યા. દેવી અને મનહરના પાના બમ્બકા સાથે પાડ્યા. દેવી અને મનહરને ઘેલા બનાવ્યા, મૂર્ખ બનાવ્યા, પ્રેમી બનાવ્યા; હૃદય હળ્લો કાષેને અન્તરે નાંખ્યા અને દરેજ તેમને એક ઠેકાણે ભેગા કરી સદાય પ્રેમમાં ઝુરતાને ઝુરતા રાખ્યા. પ્રેમ આજે પ્રેમ પ્યાલો તું મને પાવા તૈયાર થયો તો પ્રેમ પ્યાલો પૂર્ણ રીતે પાજે. આજે હૃદયની ત્રંચી સાંધવા તૈયાર થયો તો હૃદયત્રંચી બરાબર સાંધજે. આજે પ્રિતિરસાયણ બવરાવવા તૈયાર થયો તો બરાબર બવરાવી શવરાવજે. આજે તનમન જોડવા તૈયાર થયો તો સદાયે તનમન જોડાજ રાખજે. આજે પ્રેમદોર બાંધવા તૈયાર થયો તો નિરંતર બાંધલાજ રાખજે, આજે પ્રેમમંત્ર આપવા તૈયાર થયો તો પ્રેમમંત્ર નિરંતર નલાવી રખાવજે.” આ પ્રમાણે મનહરલાલ અંદરજ ભણી પ્રેમને સંપાદી રહ્યો છે.

આજે દેવી ઈંદ્રનું મનહરણુ કરનાર તિલાંતમા બની છે. આજે દેવી સ્વર્ગની એક મધુરી મોહક અને નૌતમ દેવીજ બની ગઈ છે. આજે વિશ્વામિત્રનું તપ તગ્નવનાર મેનકા દેવી બની છે પારાશર મુનિને પ્રેમ પાન કરાવનાર મન્મથગંધા દેવી બની છે. આજે મનહરનું મન હરણુ કરવાને વારતે દેવીએ જોટલું તન મનને શ્રંગારાય તેટલું શ્રુગાર્યું છે, આજે તેના હૃદયની ભાવઃ ભાગવાને તેના પ્રિયતમ મનહરના પ્રથમ મેળાપ સમયે બની ઠણી હૃદયભાવ રેડવા સાર તૈયાર થઈ ગઈ છે. આજની રાત વારતે કુદરતે દેવીમાં અજળ સુન્દરતા મુકી દીધી છે.

દેવીએ મનહર લીલા રંગનો ઘાટપાટનો વાધરો પહેર્યો છે, યુલાબી રંગની સાડીનની તસતસતી ચોળી પહેરી છે. બદામી રંગનો રેશમી સાળુ પહેર્યો છે. નેત્રમાં અવનવું અંજન આંજી મનહરને મળવા દેવી રીડીપરથી

હિતરવા લાગી. દાનવો પાસેથી અમૃતનું હરણ કરવા સાર વિષ્ણુ પરમાત્મા-
એ જે મોહક મોહીની સ્વરૂપ ધારણ કર્યું હતું તેમ આજે દેવીએ મ-
નહર પાસેથી પ્રેમામૃતનું હરણ કરવા સાર મોહક સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે.

મનહરકાલ દેવીને આવતી જોઈને અંગ્ગઈ ગયો. દેવીના સૌંદર્ય
પ્રભાકરના તેજસ્વી રશ્મિઓ મનહરના લોચનને મીઝાવી નાંખવા લાગ્યા,
મનહર દેવીને આવતી જોઈ મલકાઈ ગયો. અપાઢની ધનધોર ઘટામય
શ્યામ વાદળીમાં ચપળા જેમ ચમકારો મારી વિશ્વને ચમકાવી નાંખે
તેમ દેવી પણ ચમકારા મારતી મનહરને ગભરાવી અંગ્ગવી નાંખવા
લાગી ! મનહરના બંગલાની સીટીમાં પ્રેમના પડધા કાનમાં આવવા
લાગ્યા ! નેપુરના ધમકારા થવા લાગ્યા ! કાંપી અને વિશ્લુવાનો જણજ-
ણાટ ઝમઝમવા લાગ્યો. વાદળ ચીરીને ચપળા જેમ ધસી આવે તેમ
સીટીના છેદા પગથીઆપર દેવી પગની એડીને ધમકાર કરી દાદર વાદ-
ળ ચીરી ચપળા સમી ધસી આવી. મનહર આનંદમાં ઘેલો થઈ દેવી
સામું જોઈ અંગ્ગઈ ગયો. દેવી બંગલામાં ડોકાયું કરતાં અંદરાજ લ-
ગી જોઈ અંદરને વિનવવા લાગી.

“ ચાંદલીયા ચાલીશમાં અતિ ઉતાવળો,
બહાણુ વાયાની કરજે ઘડી બે ચારજો,
ધણેરે દહાડે ગીરધારી ઘેર આવિયા,
રથ ચલાવતા કરજે ઝાઝી વારજો;
ઝાઝરે દીવસની દાઝો મારે ભાગશે,
ધણે દીવસે મને મળીઆ છે કાનજો;
આજરે આનંદરે મારે અતિ ધણો,
ધણું કહી મેં રાખ્યા દેદને માનજો;

બ્રહ્માદીકને સોધ્યા તેતો નવ મળે,
તે પ્રભુ મારે મંદીર લીલા હોરજે,
આચિંતા ક્યાંથીરે આજે આવિયા
પધાર્યા છે પ્રભુજી મારે ઘેરજે. ”

“ ચતુર ચંદ્રરાજ મારા ચાંદાયણી વૃત્તથી પ્રસન્ન થઈ આજની રજની લાંબી કરજે, પ્રેમી પ્રભાકર મારી પ્રભાત પૂજથી પ્રસન્ન થઈને આજે મોડો હૃદય પામજે, પ્રભાત રોજના કરતાં કલાક મોડું પ્રગટ થજે. લોચનો આજે મનહરમણીને પળવાર પણ મિંચાયા વગર નિહાળી નિહાળીને તમારો કોડ પુરો કરી લેજે. કામળ કરો આજે તમારા વિશ્રામને પૂરેપૂરી રીતે ભેટી લેજે ! કનક કાયા આજે મનહર હીરાને બરાબર તારામાં સજડ રીતે જડી લેજે ! નિસારા નાખતા હૃદય આજે તારા સાથીના હૃદયમાં સંપૂર્ણ રીતે મળી જજે. દ્વાદશ દીપ્તિયા આજે મનહર આત્માની બરાબર સેવા કરી લેજે. મારી ચૈતન્ય શક્તિયા આજે મનહર પરમાત્માની તનમનથી સેવા કરી લેજે; ઘેલા મન આજે મનહરમાં મળી તારો સંતોષ તું પુરો કરી લેજે ” કહીને વિજળી જેમ વાદળમાં સમાઈ જાય, ચોમાસાની ગર્જના કરતી સરિતા જેમ સાગરને ભેડી પડે તેમ દેવી પણ હિમંગથી મનહર ભણી દોડી !!

“ મારા મનહર પ્રભુ આજે આ દારી આપના ચરણમાં પડેછે. આજથી હૃદયનો અધિકાર છે માટે હૃદયમાં પડે. ”

કહીને મનહરે દેવીને ચરણમાં પડતી અટકાવીને હૃદયમાં દાખી દીધી; રંગમાં રંગ મળી ગયો, નયનમાં નયન ભેટાઈ ગયા, પ્રેમમાં પ્રેમ સમાઈ ગયો, કનક લતા કાયા કનકટક્ષને વળગી ગઈ ! પળવાર સુધી પ્રેમના આવેશમાં બંને પ્રેમીયા અન્યોઅન્ય ભેડી પડ્યા, શાન્તી

ચોગરદમ પથરાઇ ગઇ, બંનેના શરીરમાંથી પ્રેમના કારણે પ્રકાશવા લાગ્યા ! અમૃતની છોળાં છોળાં ઉઝળી રહી મનહરે દેવીનો કોમળ કર લઇ તેનું ચુંબન કર્યું.

“મનના મણી મારા અપરાધની ક્ષમા કરો ! તમારા પ્રેમની મેં કાંઇપણ કીમત કરી નહીં.

જીવનપ્રભા ! તારો અપરાધ છેજ નહીં ! અપરાધ લાવીનો છે ! દોષ વીધીનો છે.” કહી દેવીના ગુલાબી ગાલપર મનહરે ચુંબન કર્યું.

હૃદયમણી ! મારા જેવી અલાગણીના સમાસને વારતે આપનું હૃદય આટલું બધું વિશાળ છે તેની મને ખબરજ નહોતી !

જીવન લતા ! તારા જેવી પૈસાદારની ત્રાના શી રીતે પૂરી પડશે !

મારી તૃપ્તિને તૃપ્ત કરનાર કપ્પડ પ્રભુ હું કહત આપના પ્રેમની જ પ્યારી છું !

મને દુનીયાનો વૈભવ અપ્રિય થઇ પડ્યો છે ! આ વિશ્વમાં મારે ઈસ્વાનું હામ આ હૃદય સિવાય રહ્યું નથી.” કહીને તરતજ દેવી મનહરને વળગી પડી ! મનહરે દેવીને પ્રેમથી દાબી ! પુનઃ ચુંબન કર્યું, અને તેના કમળ વદનપર કર ઈસ્વાતા કહ્યું કે.

“લલિતાંગી મારી પાસે તું સુખ પામીશ ? હું તને શી રીતે સંતોષ આપી શકીશ ? મારા જેવા સાધારણ પુરુષથી તને શું સુખ થશે ?

હૃદયમણી ! જુગાર રમી કંગાલ હાલતમાં વનવાસ વિચરતા નળા રાજામાં દમયંતીએ વનમાં જતા જે સુખ માણ્યું હતું તે ! સત્યને કાળે રાજપાટ બક્ષીસ કરી વેચાવા સાર વનમાં વિચરતા તારામતીએ હરીશ્વર-માં જે સુખ જોયું હતું તે ! બાપકા વૈભવ તથા સત્યવાનની સેવા કર-

તા સાવિત્રીએ જે સુખ સત્યવાનમાં જોયું હતું તે ! અત્રી રૂંધીની વનમાં સેવા કરતા અનસુયાએ જે સુખ જોયું હતું તે ! વનમાં વિચરતા રાંકડી સીતાએ રામચંદ્રમાં જે સુખ જોયું હતું તે ! વિરાટ રાજ્યને ત્યાં દાસી રૂપે બરદાસ કરતી દ્રૌપદીએ પાંડવોમાં જે સુખ જોયું હતું તે તમામ સુખ હું મારા મનહર પ્રભુની પાસે નિરંતર રહેવામાં જોઉં છું ! મારા પ્રભુ હવે હું અછાંગે તમારી ! આ ભવમાં હવે બીજા કોઈની થવાની નથી !

મારી જીવન દેવી તું હવે મારીજ છે ! મારી મનહરણી દેવી તું હવે મનહરનીજ છે !” કહી મનહર દેવીને લઈ એક મખમલના કોચ પર બેઠો ! દેવી કોચપરથી ઉઠી મનહરના ચરણ આગળ બેઠી ! મનહરે દેવીને પરાણે કોચપર બેસાડી ! દેવી કોચપર બેસતાં બેસતાં સંકોચાણી એટલે મનહરે દેવીને પુનઃ ચુંબન કર્યું.

“ દેવી, દેવી હવે તું મારીજ છે ! મારી પાસે આવ ! હવે ગલરાઈશ નહીં ” કહી દેવીને પોતાના ઉછંગમાં બેસારી ! દેવીને હાથ પોતાના કંઠમાં નાંખ્યા ! અને એક કર પોતે ઝાલ્યા દેવીના મુખ પાસે મુખરાખી દેવીને દબાવી ચુંબનપર ચુંબન કરી તેને મારાપણાની ખાત્રી આપી; દેવીને હૃદયનો કાંક ઉભરો આવતા એકદમ ઉઠીને સામી ઉભી રહીને હાથ જોડી કહેવા લાગી.

“ જીવનહાર આ દાસીને તમારી કરો છો ત્યારે સદાયે તમારીજ કરજો ! હવેથી જરાપણ ન્યારી કરશો તો ફરી દેવીને જોશો નહીં !

અલબેલી તને જરાપણ અળગી કરીશ નહીં ! આજ તું કેમ ગલરાય છે ?

કાંઈ નહીં

બોલ બોલ રસિકા બોલ ?

કાંઈ નહીં !

અલબેલી આજે અન્તર ખોલો, હૃદયનો પડો ખોલો.

બહાવા કાંઈ નહીં !

શશીવદની હવે શું કામ શરમાય છે ! આવો આવો મારી પાસે
એસો ! મને પ્રેમ શાસ્ત્રની દીક્ષા આપો !

એ અધિકાર આપનોજ છે ! હું આજેજ પ્રેમ મંદીરમાં પ્રેમ
પ્રભુજીની પ્રાર્થના કરવા સાથે આવેલી છું !

પ્રેમ દેવી પ્રેમ ભક્તિનો પ્રકાશ આજે મારા હૃદયર પાડો !

હુંતો પ્રેમની ઉપાસક છું ! પ્રેમના પોપક પ્રભુ આપ છો માટે
પ્રેમચદ્રીકા પ્રથમ મારા હૃદયપર તમે પાડો !

પ્રિયે, પ્રેમદા એજ પ્રેમદેવી છે ! પ્રેમ ભક્તિનું સીચન કરનાર
પ્રેમદાના નયન વનમાળી છે ! પ્રિતીનું ખાતર પૂરનાર હૃદય બાગ રક્ષક
છે ! અને પ્રેમના બીજ હૃદય ક્યારામાં રોપનાર પ્રેમદા છે !

હૃદય બીજના રોપનાર ચતુર વનમાળી આપજ છો ! હું તો બી-
જને ધારણ કરનારી હૃદય ક્યારી રૂપ છું !

અમેતો બીજને લાવનાર માળી છીએ, પણ બીજને પેદા કરનારી
પ્રેમદેવી પ્રવીણ પ્રમદા છે !

હૃદયવલ્લભ ! બીજના અધિકાર વાળી પ્રમદા છે ! અધિકારના
આપનાર આપ છો ! માટે મારા ક્યારામાં પ્રેમ બીજનો સંસ્કાર કરો,
હું સંસ્કારી નથી, મને સંસ્કારી કરો.

જીવનહાર ! પ્રેમ સંસ્કાર આપનાર પુરૂષ છે ! પ્રેમદા એતો પ્રેમ-
ની સંસ્કારી થનાર છે ! પ્રેમ બીજધારક છે ! આપ વનમાળી છો, અને

હું કુંજ છું ! કુંજનો વિકાસ કરી મંજરીયા ઉત્પન્ન કરવી એ આપના હાથમાં છે.

રસીલી હવે આ રસીકને રસગાન કરી રીઝાવો.

રસીકવર હવે આ રસિકાને રસપાન કરાવી વ્રમ કરો ! ચતુઃ ચંદ્રરાજ આ ચંદ્રારીને સુધામૃત આપવા કૃપા કરો.

ચંદ્રરાજ આ રહો તેની પ્રાર્થના કરો !

ચંદ્રરાજ મારી પાસે છે, એ આશાના ચંદ્રની કોણુ પરવા કરે? દેવી તેં મને બનાવ્યો !

તો પુરે પુરા બનો !

હવે શું બાકી છે ?

જે જે મને બનાવતા !

વળી કેમ ?

એમ ?

બાલો બાલો ?

બાલીશું !

રસિકા વારંવાર આમ તલસાવે શું હાથમાં આવતું હશે ?

બ્રમરો ને બોળી કમ સિની લમાવતા લમાવતા જે હાથમાં આવે છે, ચંદ્રરાજને પ્રેમધંલી ચંદ્રારીઓને તરસાવતા તરસાવતા જે હાથમાં આવે છે, મેઘરાજને મીઠી મયુરીઓને વલ્લવલાવતા જે હાથમાં આવે છે. તે તમારા હાથમાં આવતું હશે ? તેથી મારે બોલવું પડે છે.

મોહીના આ તારા મોહમય વચનમાં હું કંઈ સમજ્યો નહીં.

નહીં કહીને છુટી પડશો મારાથી કંઈ છુટાશે ?

અલબેલી હવે તમારા વચનની આંત્રી ખુલ્લી કરો.

કરો તોય શું ને ના કરો તોય શું આપણે તો જન્મ બનતા હ-
ઈએ તેમ બનીએ, કરતા હઈએ તેમ કરીએ, અને થતા હઈએ તે-
મ થઈએ.

વડલા હુતો અકળાઈ ગયો. હવે ભેદ ભાગી નાંખો, ચક્રારી ચંદ્ર
કમળ ભ્રમર એમાં તો મને કાંઈ સમજણ ના પડી.

શાની પટે, સમજવાની શી દરકાર ?

મારી મોહીના બોલો, બોલો અન્તરપટ બોલો " કહીને હાથ ઝાલી
દેવીને પાસે બેસાડી.

હુતારા મને હુતશો નહીં.

હું આ શું ?

હગારા મને હગશો નહીં.

વાહ વાહ !

બદુગારા બદુકરી સતાવશો નહીં !

આંહો ?

કામલુગારા મને કામલુ કરી મારશો નહીં.

શાબાશ !

છખીલા છળ કરી છેતરશો નહીં !

હવે કાંઈ ?

નગુણા, નવગુણી કરી અકળાવશો નહીં.

હજી ?

શું કહું ! મારી મતિ ચાલતી નથી ?

બસ થાક્યા કે ?

આપનાથી સદાયે હું થાકેલી !

હ્યો લલિતા હવે પ્રેમશાસ્ત્ર તો લખાવો.

મને ન બનાવો.

મધુરી પ્રિતીની રીતતો શીખવાંડો

પછી મને વહેતી મુઠ્ઠી દશે કેમ !

ના, ના,

બધું જુદું.

અરે નહીં.

અસત્ય

મારી બુલબુલ રનેલ સહીંતા સમજાવો.

પછી બુલબુલને મારવું દશે કેમ ?

કદી નહીં.

હાં જો.

સ્વપ્ને પણ નહીં.

એમ.

હા.

ત્યારે તો સારું !

ત્યારે કહીને છુટી જવાશે.

ત્યારે કેમ !

મને લખાવો.

નું લખાવું !

રનેલનું શાસ્ત્ર, પ્રેમનું પુરાણ, અને કામનું કુરાન !

જો ત્યારે લખો !

જોના !

મનમાંથી દુનિયાના વિકાર તમામ કાઢી નાંખો!

આ કાઢી નાંખ્યા !

હૃદયને પવિત્ર કરો !

શાથી !

શ્રદ્ધાનું જગ પ્રેમરાજનો મંત્ર લાણી હૃદયમાં છાંટો.

છાંટયું !

જીવને એકતાર કરો.

કયો !

શરીરને સ્વસ્થ કરો ?

કયું !

હવે શ્રવણ કરો ?

કરવો !

જુઓ બ્યારે પ્રેમનું પુરાણ શીખવું હોય ત્યારે પ્રિતી કરતા શી-
સ કદી રાખવી નહી.

સાર પછી ?

વખત જોઈને વિધી પ્રમાણે વાણી ઉચારવી !

પછી !

ઉચારેલી વાણીનો મનવચન અને કર્મથી નિભાવ કરવો ! જે ઉ-
ચારેલી વાણીનો નિભાવ ન કરી શકે છે તેજ વિકટ અને દુરઘટ પ્રેમપં-
થમાં સારી રીતે ટકી શકે છે.

પછી.

હમેશા રાત દીવસ સચેત રહેવું ! મનની પરીક્ષા કરવી; અને
પછી તન સાથે તન જોડી વા તૈયાર થવું.

વાહ વાહ પછી.

આ સંસારમાં પ્રગટ પ્રિતડી કરીએ નહી.

પછી!

જે કાંઈ વાત કહેવી હોય તે આંખના આણુસારમાં કહેવી.

સાર!

પ્રેમ નયનના કટાક્ષમાં જણાવવો; દુરજનના દેખતાં બહાલાં બો-
લાવવા નહી.

પછી

આછા દીક્ષના માણસ સાથે પ્રેમ સંદેશા કહાવવા નહીં! કાર-
ણ કે વાંકા ગોલા સાથે વઢતા કદી કાવતું નથી!

પછી!

સામું જોતાની સાથે પ્રેમને લોચનમાંથી પારખી લેવો; અને અં-
તરની વાત એક વેણમાં સમજી લેવી જોઈએ.

પછી!

પ્રથમ પ્રેમીનો સ્વભાવ પરખી લેવો; અને પછી સ્વભાવ પ્રમાણે
વચન વારીવું સીંચન કરવું!

વાહ વાહ!

જેનાથી કામ હોય તેની વ્રતિ માત્રક આલતા ગગગના પક્ષી એક
પગમાં પકડી લેવાય છે!

પછી!

હાથ હાથની મોહની કરવી, કેમકે હાથ હાની મોહની સરખી
એક પ્રેમને નિભાવનારી વસ્તુ દુનિયામાં નથી; માટે હાથહાની મોહની
કરવી; કેમકે તેમાં અમૃત અને સાકરની મીઠાસ રહેલી છે; માટે રસ-
નાથે હાથ હાનો જાપ જપવો!

ડીક.

પ્રિતીનું કામ હમેશા રીઝવવાથી કાઢી લેવું; કેમકે ખીજવવાથી પ્રિતી ડ્રળ તરત તુટી જાય છે.

પછી !

પાછી પ્રિત બંધાયા વિના રીસામણા મનામણા કરવા નહીં; જો પ્રિત બાંધતા દોષ માલમ પડે તો મુખથી બોલી બતાવવા નહીં.

પછી.

કાચા કાનના થઈએ નહીં, 'કાઈનું' ગમે તેવું કહેણ હૃદયમાં આ-
ણવું નહીં ! નજર થકી કાઈને જોઈએ પણ તેના વિચાર અંતરમાં
એકદમ જાણી લેવા જોઈએ !

પછી !

જે કાઈ બોલે તેના દુકામાં મર્મ સમજી લેવો જોઈએ; અને
તેનો વિવેકથી જોવો ઘટે તેવો સમા પ્રમાણે ઉત્તર આપવો જોઈએ !
આશ્ચર્ય વચન કદાપી કાજે એકદમ બોલવું નહીં; અને કાઈ વખતનું
છીદ્ર વખતે બોલવું નહીં; જોને મારો ગણીએ તે શું વારંવાર લડવું
નહીં; કારણ કે તેથી બિવિધમાં પરતાવો થાય છે.

પછી !

સ્નેહી સંગે જાણું બંધી રાખવું નહીં; જોવો સંભાળાય તે પ્ર-
માણે વરતવું જોઈએ.

પછી !

કુટીલ આગળ પોતાની આતુરતા બતાવવી નહીં ! સામા રીત
જોવી હોય તેવી રીત બતાવવી ! મીઠું બોલે તેનાથી રીઝવું નહીં; સા-
ચા સ્નેહી વિના મન આપવું નહીં ! કપરી સાથે ખરી વાત કરવી

કહી; લોભે લલચાવવું નહીં, જળમાં ફસાતા પહેલા નાસવાની ખારી રાખવી, સાચા પ્રેમીને પ્રાણુ માગતા આપતા અચકાવું નહીં; જુઠાના ફંદમાં ફસાવું નહીં; જુઠાની પરિક્ષા પ્રથમ કરીને પ્રીત કરવી; સાચા પ્રેમીને કોઈ કાળે પણ દગો દેવો નહીં! સ્નેહી સંધાતે ઝાઝી મોટાઈ રાખવી નહીં. સમા પ્રમાણે વિવેક ચુકવો નહીં. પોતાનો ટેક અતરથી ચુકવો નહીં; વગર વિચાર્યું ઝગલું ભરવું નહીં, અને વખત આવે છેલ દેવો નહીં.

શાખાશ પ્રેમ શાસ્ત્ર શાખાશ, પછી ?

સાતગરણે ગળ્યા પછી જોલ જોલવો જોઈએ! અને જોડ્યા પછી દુઃખ થાય તો તેથી જરા પણ ડોલવું નહીં! વિતી ગયેલા વખત કદાપી કાળે પાછો મળતો નથી; માટે વખત વિચારી પ્રેમનો નિભાવ કરવો જોઈએ!

પછી.

“રસ પ્રેમનો તે રસિ શાટે માનવો જો,
ગરજ રાખે તેને દુઃખ દોષ ન આણવો જો;
પ્રિત કદાપી કોઈ થકા ન જોડીએ જો,
ખતી ભવિષ્યથી તો પ્રાણુ ગયે નવ તોડીએ જો.”
વાહવાહ હવે કાંઈ!

“કાળી કરતુરી પણ ગુણ ધણો ગ્રહીએ સદા જો,
રાતા ઈંદ્રવારણથી મોહીએ ના કદા જો;
પારા સરખો પ્રેમ જુગતેથી ઝાલજો જો,
વિખરતા લાગે ન વાર ચેતી આલજો જો.

સાવધાન થઈ પ્રિત પાલનું કહું કથી જો,
મોતી મન કાચ તુટયા સંધાતા નથી જો."

વાહ વાહ પ્રિયા શાખાશ સાખાસ પ્રેમપુરાણ બરાબર શીખવ્યું!
વણલા આ હવે પેલો ભેદતો ખોલો! તમારા કમળ બ્રમરતો સમજાવો.

જુઓ ભોળી કમલીની કંઠાર અને હગારા બ્રમરને કાયા સોંપી
દે છે! પછી બ્રમર બ્રમવાળો થઈ તેનો ત્યાગ કરે છે તેમ મને. સતા-
વતા નહીં. બ્રમરને ધણા કમળ છે પણ મારે તો આપ એકજ છે!

અરે વાહરે વણલા તારા ભેદ!

પ્રિયતમ! ભોળી બિચારી અબળા અલેલી પ્રેમદા જે પુરુષને
સર્વાર્થણુ કરી બેસે છે તે બિચારીને પુરુષ પ્રમત્ત થઈ કંઠાર થઈ વારંવાર
તેને સતાવે છે; દુલબે છે અને વિરહથી સળગાવી મારે છે તેમ મને
કરશે નહીં, મારેતો ઉપર આજ. તજે ધરતી અને વચમાં તમારા વિના
ખીનું કોઈ નથી!

અલગેલી હવે વચનના બાણ મારી વીધા નહીં! એમને એમ
મારવો હોય તો ચાર પાંચ ટાપલીઓ મારી લ્યો.

આ પ્રમાણે પ્રેમાદગાર કાઢી પ્રેમસાગર પાસે આવ્યા, નાહ્યા
અને પૂજ્યા; દેવીએ કહ્યું.

"હાલા હવે વિસારી ના દેશો.

દેવી આજના મેળાપમાં વારંવાર ન દેશો ન દેશો કહેવાનું શું
કારણ છે?

અમારો સ્વભાવ છે, અમે ખમીએ છીએ ને કહીએ છીએ.

એકવાર તને મારી કહી તે મારીજ છે!

હાલા મને સદાય તમારી કરજો! હવે તો આ પ્રસંગનો સાક્ષી
અતુર ચંદ્રરાજ છે.

તારી પાસેજ ચંદ્ર છેને !
હા મારી પાસેતો એ ચંદ્ર છે !
અરે એક ત્રીજો વધારે !
તે કીયો !

તારા કપાળનો કુમકુમ ચંદ્ર.
એ તો કાંઈ કામનો નહીં !
એજ કામમાં આવશે !
એમ !

હા !
ત્યારે તેને હું બાળાવી દઉં ?

હા કુમકુમચંદ્રાજી મારા હૃદયની ત્યારે જરૂર પડે ત્યારે મારા
મનહર ચંદ્રને સાક્ષી આપજો !

શી સાક્ષી આપશે ?
મેં જે કહી તે !
બસ !

ત્યારે તમે કહો તેને !
એમ !

હા.
હીક ત્યારે હું કહું છું

હાહરો.

“ દધિ સુત ઝૂર્યો દંતવિણુ, કર વિણુ ઝૂર્યો હાર,
નુપુર ઝૂર્યો નેત્રવિણુ પ્રેમી કરો વિચાર. ”

વાહરે વ્હાલા તમેતો મને પૂરેપૂરી બનાવી ! અને છયોક ફજેત કરવા માંડી ! હીક તમને જેમ પ્રાવે તેમ બોલો પણ વિસારી ના મુકશો ! દેવી પાછું તેં મને તે ફરી કહ્યું કેમ ?

વ્હાલા મારે હવે તમને કહેવાનો વખત આવ્યો છે !

કેમ !

ગઈ કાલે બનાવ બન્યો તેથી મારૂ હૃદય તમને પરાણે કહીદે છે !

ગઈ કાલે શું બન્યું ?

વિજ્યા દશમીની રળીઆમણી રાત્રે આપે મને લિખ્મ પ્રેમ પ્રતિજ્ઞા સંવરાવી હતી, કે મારા સિવાય સર્વ પુરૂષ મારા બાઈ બાપ છે ! તે પ્રમાણે હું પ્રતિજ્ઞા પાલન કરતી હતી પણ તેવામાં જડીબાગે મને સાસરે મો-કલી પ્રતિજ્ઞા તોડવા તૈયાર કરી ! તે વખતે અતુલ યુદ્ધ થયું તેમાં પ્રતિજ્ઞાનો જય થયો, પણ તે વખતે આ શરીરનો ક્ષય થઈ ગત !

હું તે શી રીતે ?

જડીબાતો મને એકદમ મારી ધમધાવાને સાસરે મોકલવા મંડ્યા ! તે વખતે મારે ને તેમને છયોક ખુલ્લેખુલ્લી બોલબોલો થઈ ! કહ્યો વધી પડ્યો ? અને મને બંગલામાંથી દુર થવા આજ્ઞા કરી ! આ આજ્ઞા માથે ચઢાવી મનહર પ્રભુના કદમમાં આવવા નીકળી ! તે વખતે મારા હૃદયમાં આત્મા અને દુનિયાદારીનું યુદ્ધ થયું, તે યુદ્ધમાં વખતે શરીરનો જળજળાપાત કરી ક્ષય પણ થઈ ગત, પણ પશ્ચાતાપ થવાથી જડીબા મારી પાછળ આવ્યાં મને શરીર ક્ષય કરતાં ઝાલી લીધી ! કામા માગી ! સાસરે મોકલવાની ના પાડી ! આટલું થયું ! હવે વખતો વખત કલેશ થવાનો ! વખતે વાત વધી પડે ત્યારે મારે શું કરવું તેની કાંઈ સજ્જ પડતી નથી !

તારે બેલાશક ખુશીથી સાસરે જવું ! હું સાસરે જવાની રુન
આપું છું ! સાસરે જઈ જગત વ્યવહાર સાચવવો પણ હૃદય વ્યવહાર
જુદો રાખવો ! પ્રતિજ્ઞાતું પાલન કરવું !

પ્રિયતમ ! આજે મને સાસરે જવાની રુન આપી લાગ્યશાળી
કરી ! આપ જેમ કહેશો તેમ કરીશ ! હવે હું તમારીજ છું ! તમારા
વચનને આધીન આ કાયા છે !

માયા સાચવજે ! ઝેટલે કાયાને અડ્યાણ નહીં આવે !

તન મન અને ધનથી માયા સાચવીશ ?

રસિકા હવે રુન આપો !

હા. હવે જશો !

લાગ્યારીથી જવુંજ પડશે !

ક્યારે મળશો !

ભાવી ભેગા કરશે ત્યારે !

બહાલા દાસીની સંભાળ લેજે !

હૃદયની સંભાળ રાખનાર પ્રેમ તમારે રક્ષણ કરશે ! પ્રિયા ગઢિછું !

હા. જશોજ !

ગઢિછું !

બહાલા પધારજે !

બંને પ્રેમીને જુદા પડવું રૂચતું નથી, પણ લાગ્યારીએ દુનિયા-
દારીને માન આપવા સાર હૃદય હૃદય પાસે મુકી જુદા પડ્યાં ! જુદા
પડતા પડતા પણ નયનમાંથી અશ્રુબિંદુ નીકળી પડ્યા ! સંયોગ હંમેશાં
વિયોગવાળાજ હોય છે ! સુખ હંમેશાં દુઃખ સાથેજ હોય છે, અને
પ્રભા સાથે હંમેશાં તિમિર હોય છે ને બહાલા વાંચકોના હૃદય બ-
હાર નાહીજ હોય ! !

પ્રકરણ ૬ મું.

કાગડાને પાને હંસણી.

દાહરો.

મન મેળો જ્યાં નથિ થતો, તન જોડે શું થાય,
ભાવ વિનાની ભેટથી કદી ન પ્રિતી થાય.

છત્રપતિના મહેલના ભભકાદાર વૈભવોમાં પ્રેમ રહેતો નથી, નગરશેઠની હવેલીના દીવાનખાનાની શુદ્ધસ્થાઈમાં પ્રેમ માલમ પડતો નથી, અમરાપતિ ઇંદ્રરાજના સ્વર્ગ ભુવનના ઠાઠમાઠમાં પ્રેમનો વાસ હોતો નથી, પણ જંગલની કુપડીની ગરીબાઈમાં પ્રેમ ભટકાતો માલમ પડી આવે છે. જ્યારે એક છત્રપતિ રાજા અને રાણી પરસ્પર મનની વાત ખુલાસેથી જણાવી શકતા નથી; એક નગર શેઠ અને શેણી અન્યોઅન્ય હૃદયનો ભેદ ખરાખર રીતે ભાગી શકતા નથી, એક ઇંદ્રરાજ ઇંદ્રાણીમાં સતોષથી ભાવવાનું અમૃત રેડી શકતો નથી ત્યારે એક જંગલવાશી લીખારી પોતાની લીખારણુ પ્રેમી સ્ત્રી સાથે સાચા દીલથી, ખરા જુગરથી અને ઉંડા અન્તરથી પ્રેમની મીઠી મજા હૃદ બહાર માણી શકે છે.

જલમ જમાના જોરમાં કેા અનુભવી દીલ જાણશે,
 દુનીયા તણી ખટપટ વિશે કેા વિરલો મન તાણશે,
 દરકાર દુનિયાની તજ પ્રેમી હૃદય પરમાણશે,
 મીઠી મઝા સત્ય પ્રેમની આ વિશ્વમાંહિ માણશે.

ત્રીની માળા કાગડના કંઠમાં નખાયેલી છે, પામર પખાણી પારધીની જલમાં ઘેરાણી છે; સુકુમાર હંસણી જગલાને પાને પડી છે; અને નિરાધાર દેવી માંઝલી મનહર પાણીથી વિખુટી પડી ભગાલાઈ માછીની જાગમા ફસાણી છે. આજે દેવી સાસરાના પાંજરામાં પુરાણી છે. કન્યાની કિસ્તાર જડીળા પરમાત્માએ કન્યાદેવીને ભગાલાઈ દાનવના અવાસમાં મોકલેલી છે. “જોડી અને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં ગવ” તે પ્રમાણે દેવી ભગાલાઈ કસાઈના પનારે દોરાઈને આવેલી છે. ‘જળ-માં પકડાયેલી ગરીબ ચકલી જેમ છુટવાને તરડીઆં મારે તેમ દેવી ભગાલાઈની અવાસ જળમાંથી છુટવાને ફાંફાં મારી રહી છે, આમતેમ તેના સવાસમાં હરફર કરી રહી છે. વખત રાતના દશ વાગતાનો છે, દીવો ઝળઝળ ઝળ ઝળી રહ્યો છે. રાત સરસર સરસર સુસવાટા મારી રહી છે. જગત ધીમે ધીમે શાન્તી પકડતું જાય છે. ચોગરદમ શુન્યકાર થઈ રહ્યું છે. દેવી યાકાપાકી કંટાળીને પથારીમાં પડખાભેર સુઈ રહેલી છે; આ વખતે તેનું મગજ મનહરના વિચારથી ધમધમ ધમી રહ્યું છે. કાઈકાઈ ધરમાંથી દુનિયાદારીની ખટપટના અવાજો ધીમા ધીમા સંભળાઈ રહ્યા છે. કાઈ કાઈ દેકાણે વિરહીણીના પ્રેમી ઉદગારો સંભળાઈ રહ્યા છે.

“કાન કાળારે મારી ચુંદડીના ચોર,
છેયા નંદનારે મારા કાળગ્નની કોર.”

આ પ્રમાણે પ્રમોદગાર સાંભલી દેવી પથારીમાંથી ઘેડી થઈ
અવાજ આવતો હતો ત્યાં કાન માંડી ઉભી રહી !!

“ચુંદડી ચોરીને પ્રભુ કદમ ચડયારે,
સાહેલીના સંગમાં નજરે પડયારે
જીવન મારારે તારો અજળ છે તોર.”

“અરર માર કાળજી વીંધી નાંખે છે ! મારો જીવ ગભરાઈ
જાય છે ! મારા હૃદયની ખીડમાં આજે અવનવો વધારો થાય છે.

“અજળ તરેહની ચુંદડીને માંહી ઝાઝો રંગ,
વેગળા રહો વરણાગીઆ માર શામ થાશે અંગ.
જાદુવાળા રે તાર જળ્યર છે જોર.”

આહા માર મગજ ભમી જાય છે, આ શબ્દો માર દીસ વીંધી
નાંખે છે.

“લાખ ટકાની ચુંદડીને છેડે ઝાઝા તાર,
કાન રાધાને લાડ લડાવે તેમાં શાનો આભાર.
મોહન પ્યારા રે સિદ્ધ થાઓ કઠોર.”

અહા માર મન આજે વિકળ બન્યું છે ! મને કાંઈ કળ વળતી
નથી ! ચાલ જરા પથારીમાં આજોડું” કહી દેવી પથારીમાં પડી વિ-
ચારમાંને વિચારમાં જરા નિંદ્રાવશ થઈ !! દેવીનો પરણેતર પતિ ભગા-
નાભાઈ તે કેવળ ભગાનાભાઈ જેવો હતો; બીજો રાભાભાઈ હતો ! દે-
ખાવમાં કેવળ રાભા જેવો મોભાત્ર બુદ્ધિનો મૂઢ હતો. તાડનો ત્રીજો
ભાગ બેવકુશાધિના ચિતાર નમુનો હતો. તે મોડી રાત સુધી બહાર મ-

રજીમાં આવે ત્યાં ભટકાતો, વખતે ભાષ્યધ દોસ્તદારોમાં ભરાઈ વખત ગાળતો હતો; જ્યારે નિંદ્રા તેનાપર હુમલો કરતી ત્યારેજ તે ધર તરફ વળતો ! અત્યારે ભગાભાઈ રોકને રોકમાં અને કોધાવેશમાં ધમધમ કરતા મેડામાં દાખલ થયા, ધમકારથી દેવીની આંખ ઉઘડી ! દેવી બેઠી થયા જતી હતી તેવામાં ભગાભાઈ શ્રીમંત શાસ્ત્રના શ્લોકો કાઢવા લાગ્યા અને એક શ્રીમંતાઈની દેવીરૂપ દેવીને પણ પ્રહારથી પૂગન કરી શ્લોકનું ચરણ પૂરે કર્યું ! !

“ ધણીને દોર ગણી મન માનવું કરનારી શ્રીમંતોની છોડીઓ, ધણીને સુતો વેચી ધાળે દહાડે કુકર્મ કરનારી શ્રીમંતોની કન્યાઓ, અને પતિને પોપટ માની સાસરાને પાંજર માની પીયરને ખાંજર કરનારી શ્રીમંતોની લાડીઓ તેમાંની આ એક મુખ્ય ધણીના આવતા પહોંચા સેજમાં પોદી ! ઉઠ રાંડ ઉઠ, કહી એક લાત અડાવી દીધી !

“ સુન્દરીને માથાની જુ ગણી રાત દિવસ દુખ દેનારા કસાઈ ભરથારો; અબળાને પગનું પગરખું માની રાત દિવસ તેનો તિરસ્કાર કરનારા બખૂચક ધણીઓ, નાણુક નારીને ઉંદરડી માની પાંજરામાં પકડી માંઝારી આગળ મુકનારા હેવાન પતિઓ અને માબાપ અને પિયરનો સર્વસ્વ ત્યાગ કરી પતિને ચરણે પોતાનું તન મન અને ધન અર્પણ કરનારી પામર પ્રેમદા જેનો, સૂર્ય ચંદ્ર અને અગ્નિની સમક્ષ હાથ જાડી વિના વાંકે તેને તજી દેનાર, શોકયની શળી ઉપર વિધનાર કઠોર દયાહિન પુરુષો તેમાંના એક મુખ્ય તમે ! તમારે પાને નાંખી પાપી માબાપે મારો અવતાર રદ કર્યો ! હરી ! હરી ! હવે હું તારે શરણે !

શરમ ! શરમ ! ધણીના સામુ ઘોલનારી છોકલી શ્રીમંતની છો-

કરી શરમા ! તારા બાપની આબરૂ પર નજર કર ! જરા બોલતા વિચાર કર !

પરણેતર પ્રમદાના પ્રેમનો ત્યાગ કરી માવડીઆ બની માની શી-
અવણીથી રાત દીવસ સ્ત્રીને દુખ દેનાર, જ્ઞેનના ચડવાથી તેને ગળે
દુખો દેનાર અને વિના વાંકે એક ઉપર બીજી કરી જૂનીને સળગાવી
મારનાર નિર્દય ધણીઓ પ્રભુનો ડર રાખો ડર ! !

બોલતા બોલતા જ્ઞેકો ગઈ, છુટનો લાલ લઈ ચીરાર્થ ગઈ ! ધ-
ણીના સામુ ચપચપ બોલનારી શ્રીમન્તાઈના તેજમાં ધણીને આંજનારી
અને બાપીકા વૈભવમાં સાસરાને તુચ્છ ગણી પીયરની પૂજન કરનારી પ-
તાની શ્રીમન્ત પુત્રી ધિક્કાર છે તારી શ્રીમન્તાઈને ! ધણીના સામુ બો-
નોની ધરણી તને ગળી કેમ જતી નથી !

પામર પરણેતર ગરીબ બિચારી અબળાના પ્રેમની છુટનો લાલ
લઈ રહેજમાં તેના છુટા છેડા કરનાર, જગતમાં પરણેતર જૂનીની જીભને
તાળે મારી ડાહ્યાડમરા બની ગરીબ કન્યાઓને પ્રસાવી મારનાર, એક
ઉપર બીજી, બીજી ઉપર ત્રીજી, અને ત્રીજી ઉપર ચોથી એમ
નારીઓના અખાડા ભરનાર અફલહીણુ આખલાઓ, શ્રીમન્તોના પૈસા
હજમ કરવાની દાનત રાખનાર, કુળના નળાવમાં બગલા બની પામર
કન્યા માંછલીઓ ખાઈ જનાર, સાસરાના પૈસે પેટનું પૂર કરનાર,
નારીની કમાણીથી ધરખાર ચલાવનાર અને પૈસાના બળરમાં પરણેતર
પ્રમદાની હરાજી કરનાર અફલહીણુઓ ઢાંકણીમાં પાણી ધાલી
પૂખી મરો.

ચુપ રહે ચુપ રહે કમળત ! તારા બાપના તેજમાં હું અંગનઉ
તેવો નથી ! હવેથી પીયરમાં પગ મૂક્યો તો ટાંડીઓ કાપી નાંખીશ !

ગરીબ ગાય જેવી સ્ત્રીઓ જે હીંદુ સંસારમાં સદાયે ધણીની મન છરીથી છુંદાયેલી છે, સાસુની કરડી નજર કટારીથી વીધાયેલી છે, નણુંદની અદેખાઈ ભરી ચાલ ચલગત કુવાડીથી કુટાયેલી છે અને સસરા કરવતથી જે નિરંતર કપાઈ રહેલી છે, મરી રહેલી છે તેવી મરેલીનો ટાંડીઓ કાપો તેના કરતાં તમારા જેવા નણુણ, નકટા, પગમાં પ્રેમનો ત્યાગ કરનારા, લખાડી, દુનિયાની દરકાર તજનારા કસાઈ હરામની વરોનું નાક, કાપો કે જેથી કન્યાના પીયરમાં કન્યાની ભીખ માગવી મરી જાય !

ભીખ માગનારા વર નથી પણ વરને પાને પડનારી વહુ છે ! વરનો પગ પૃથુ કન્યાદાન આપનાર કન્યાના માતા પિતા છે. દીકરી-ઓના વેચાણથી ધરખાર ચલવનારા શુભામી ધંધા કરનારા તારા મા-બાપ જેવા હરામ ખાઉ કન્યા ધન ખાનાર માઆપો છે !

હાથે કરી પૈસા આપી આપી પોતાના ભાણુમાં ધુળ નાંખનાર વારંવાર વગર ઓલાવ્યે ધરના ઉમરા ભાંગી નાંખનાર, એકથી સંતોષ નહીં રાખતા બીજી બેડી પગમાં પહેરનાર, અને પગે લાગી, માથા નમાવી, મોંમાં તરણુ લઈ નાણુની કોથળીઓ બક્ષીસ કરનાર તમારા જેવા લાંચીઆ પાપીઆ અને કામીયાગર કન્યાની ભીખ માગનાર ભીખારી ધણીઓ છે.

ઓ કુલટા તારા માઆપે પગે લાગીને તને મારી સાથે પર-ણાવી છે સમજ !

મુઝા મારા માઆપ કે તમારા જેવા રાજાને પાને મને પાડી !

ઓ દુષ્ટા શા માટે માઆપને ગાજો ભાંડી પાપમાં પડે છે !

ધિકાર છે તમારા જેવા ધણીઓને કે જે વિનાવાંકે, વિના કારણે,

વિનાકલહે અને ક્રતી વહુએ એક જવતી ઉપર બીજી પરણી જૂનીના ભવ બાળે છે; પોતે બળે છે અને નવીને ચિતામાં ઝીકે છે !

ઓ મૂર્ખ ! હું તારો ધણી થાઉં ! જરા સમજ ! હુંતો તારો પૂજ્ય છું !

તમારા જેવા પાપીના પનારે પડી હું પરતાણી !

મને શું કામ પાપી કહેછે ! કહે તારા માળાપને પાપી !

મુઝા મારા પાપી માળાપ કે તમારા જેવા મૂર્ખ સાથે મને પરણાવી સંસારમાં જીવી નજવી કરી !

હવે ઝેરખાઈ મરીજન એટલે છુટી થઈશ !

હા તમારા જેવા કાળની જાળમાં રહું તેના કરતાં હું મરી જાઉં તો છુટી જાઉં !

ઓ કુલટા હવે જરા ગાલી થા ! તું પુણત ઉન્મત્તની થઈ ! તને દીવસે દીવસે છર આવે છે કે નવી જુવાની આવે છે કે ગાહપણુ આવે છે કે છટેલપણુ આવે છે ?

હવે તો મોત આવે તો સુખી થઈએ !

ઓ દુષ્ટા હાથે કરી તારો સંસાર શું કામ દુખી કરે છે ! હવે તે તારે પેટ માંડવું છે કે નહીં !

મારે તો મારા નામની મોંકણુ માંડવી છે ?

આ તારે ગાહપણુ ! આ તારે ભણતર ! આ તારા પૈસાદાર માળાપની કેળવણી કેમ ?

મારે ગાહપણુ તમારા જેવા અક્ષલહીન સાથે વરાવી માળાપે ધુ જામાં નાંખ્યું છે ! મારે ભણતર તમારા જેવા મૂર્ખ સાથે જોડી લુલાવી દીધું છે, અને એક ઉપર બીજી આપી શોક્યની શળીઉપર દધ કેળવણી કલંકીત કરી છે !

વાહ વાહ આર્યભૂમીની આર્ય સ્ત્રી ધન્ય છે તારા વિચારને !
આર્ય ભૂમીના આર્ય સ્વામી વિના કારણે એક ઉપર બીજી કરનાર
ધન્ય છે તમારા પરણેતરને ! ધન્ય છે તમારા ગદાપબુને !

જે દેવાંશી ભૂમીમાં સાધવી સીતા પાડી ! પતિવ્રતા તારામતી
પાડી ! સત્તારી દમયંતી પાડી તે ભૂમીની પવિત્ર સ્ત્રીના અવતાર શ્રીમંત
કન્યા ધન્ય છે તને !

જે ભૂમીમાં રામ પાડ્યા ! હરિશ્ચંદ્ર પાડ્યા, નળ પાડ્યા, અણ્બુન
પાડ્યા તે દેવભૂમીના દેવ પુરૂષ ધન્ય છે તમને !

તું તો સાધવી સતીઓની ભૂમીમાંથી પાંદડી કેમને ? ને વિના ધ-
મ્મીનો તિરસ્કાર કોણ કરે ?

રામચંદ્ર, નળ, હરિશ્ચંદ્ર જેવા સત્યવાદીઓની અવતારીમાંથી ઉત્પન્ન
થયેલા આપ કેમ ને ? તમારાવિના પરણેતરના પ્રેમનો કોણ તિરસ્કાર
કરે ? તમારા વિના જીવતી સ્ત્રી ઉપર બીજી કોણ કરે ?

લે હવે હું ભૂલ્યો તું મારી પાસ આવ.

જાઓ જાઓ દુર જાઓ, અબરદાર મને અડક્યા તો ?

કેમ હું તારો ધણી નહીં !

નહીં !

હું કોણ ?

તમે વિચાર કરો !

અણી હું કોણ ?

સ્ત્રીઓના લોહીના તરસ્યા એક કેશરી ! બાળાઓને ગરદન માર-
નાર કસાઈ.

અરે હું તારો પતિ !

પતિના પ્રેમને વેચાણ કરનાર એક વેપારી ! આરીઆને કુળની
જનમમાં પ્રસાવી પરણેતરના ગાડામાં ભરી ગુલામી ધંધા કરનાર પતિત
અતિત !

અમ સો ! હવે જોડાતો ખરા !

જન્યો જન્યો દુર જન્યો !

અલી આ તું મારી સાથે નથી જોડનારી ?

ના.

ત્યારે તું શું કરીશ !

તમારા જેવા પાપીના પાનામાંથી છુટવાની પ્રબુપ્રત્યે પ્રાર્થના કરીશ !

હવે હવે આમ આવ !

દુર જન્યો !

અરે આમતો આવ !

મુકા મુકા મારો હાથ મુકા ? મને અમડાવી ! અપવિત્ર કરી !

શું તું અપવિત્ર થઈ !

હા.

શરમા !

તમારો સ્પર્શ થયો તેથી શરમાઉ છું !

પતિના સ્પર્શથી શરમાય છે !

હા.

પતિના !

એકના પ્રેમથી પતિત થયા ! એકના પ્રેમનો સંકાર કયો નહીં, ને
બીજાના પ્રેમના અતિત થયા તેથી શરમાઉ છું !

વાહ તારી વિદ્યા !

મારી વિદ્યા પણ શરમાય છે !

જરા લાજ !

લાજ તો તમને જેતા ધણીએ આવે છે, પણ શું કરે ? તમને કે મને ધરણી કેમ ગળી જતી નથી ?

તને ધરણીજ ગળી જવાની છે !

હા જે ધરતી માતા આર્ય સંસારની કામળ કંગાલ કન્યાઓને ગળવા માંડશે તો કન્યાઓ શોકયની શળી ઉપર વીંધાતી બંધ થશે, પાપીના પાને પડતી અટકશે, મૂર્ખા સાથે કળંડા જેડાતા ઓછા થશે, અને તમારા જેવા કસાદ ધણીઓને ત્યાં કન્યા કામધેનુઓ બંધાતી બંધ થશે !

તું આજ હદ બહાર જાય છે !

આર્ય સંસારની હદનો તમે ત્યાગ કર્યો ! એક પરણેતર પત્નીના પ્રેમની હદનો તમે ત્યાગ કર્યો, અને દુનિયાની દરકારના હદનો તમે ત્યાગ કર્યો, તો હું મારા દુઃખનો પોકાર કરવાની હદનો કેમ ત્યાગ ન કરું ?

ઓ અવિચારી નારી ! હું તારો શો સગો થાઉં છું તે તું જાણે છે ! તું કાની આગળ બોલે છે તેનો કાંઈ વિચાર છે ?

હા.

શો વિચાર છે !

બધાયે વિચાર છે તમારે તેનું શું કામ છે ?

મારે કામ છે ?

કામમાં કાંઈ સાર નથી !

એટલે !

સાર નથી !

નથી ઝટલે ?

છાનામાનાચપ થઈ જાઓ ! માફ માથુ ના ટ્રેડાવો !

નહીંતો તું મને શું કરીશ ?

કાંઈ નહીં !

અલી તું મને શું કરીશ ?

તમારા જેવા કુર કસાઈને હું શું કર ? તમને કિસ્તાર પ્રશ્ન ?

તું કિસ્તારને આગળે છે !

હા.

ક્યાં છે તારો કિસ્તાર ?

મારો કિસ્તાર મારા હૃદયમાં છે.

હૃદયનો કિસ્તાર કાંઈ કામનો નથી ! તારો કિસ્તાર તો તારી
સાંમે ઉભો છે !

શું એ કિસ્તાર છે !

શું હું તારો પતિ પ્રભુ નહીં !

પ્રભુ ખરા !

પતિ નહીં ને ?

ના.

હું તારો પતિ નહીં ?

ના, ના, ના.

ત્યારે હું તારો કોણ ?

તમે મારા બન્ધુ !

તોળાહ, તોળાહ, જીલમ, જીલમ ! હદ આવી ગઈ ! નેવના પાણી
માભે ચડ્યાં ! ગજબ થયો ! કાળો ફેર થયો !

આનંદનો સાગર ઉલટયો !

આ કુલટા ખસકર ! ખસકર ! તારી પાપી છલ ખંધ કર ! મા-
રાયી હવે સંભળાતું નથી !” કહીને ભગભાઈ કાનમાં આંગળીઓ ધાલી
મેડાના ખીજન ખંડમાં ગયા ! દેવી ગભરાતી ગભરાતી, કંપતી કંપતી
પથારીમાં પડી ! વિચારમાં પડી, અને દુઃખમાં અકળાઈને નિંદ્રામાં
તરફડીઆ મારવા લાગી ! વાંચંદ્રા હવે આ દુઃખળીના લેદયને જરાવાર
વિરામ આપ્યો !

પ્રકરણ ૧૦ મું.

હૃદય વેદના.

દાહરો.

નાતમ નવ રંગો કરી, વાળે પગમાં દાટ;
પ્રેમ જુલાવે પ્રેમીને સુખ દુખ કરી ખાટ.

માન સરોવર ઉપર વિહાર કરનાર રસિક રાજહંસને
માતીના ચારા સિવાય બીજી કાંઈ લાવતું નથી, જંગલમાં
મોજ મારનાર કેશરીને સૌ અપવાસે પણ આમિષ સિવાય
બીજી કાંઈ ગમતું નથી, તૃષ્ણાતુર આ ચાતકની સ્વાતિ
બિંદુ સિવાય બીજા કોઈથી તરસ છીપતી નથી તેમ પ્રેમા-
મૃતનું પાન કરેલા પ્રેમીને પ્રેમસિવાય બીજી કાંઈ રચતું નથી.

રસ રાજના દર્શન થતા, કાંઈ નાદ અદ્ભુત લાગતો,
રગ રગ થઈ રોમાંચમાં ઝણકાર જાદુઈ જાગતો;
ગુલતાન અંતર તાનમાં જગ જાળને જીવ ત્યાગતો,
મનલાવના મંગળ મણી પ્રતિદિન પ્રેમે માગતો.

ડાહ્યા-ઝવેરી.

કતનું એક ટીપુ ચાખ્યા પછી કેશરીને રક્તનો આ રંગ સ્વાદ માલમ પડે છે; અને પ્રાણાન્તકે પણ પછીથી રક્તનો ત્યાગ થઈ શકતો નથી સુરાપાનનો સ્વાદ લીલા પછી સુરાપાનીથી સુરાવગર એક પણ પણ રહેવાતું નથી; અને તેને સુરાત્યાગ સાથે પુષ્કળ વેદાંત ભરેલા ઉપદેશ દેવામાં આવે છે તો તેની તત્ત્વમાત્ર અસર તેને થતી નથી. અશીલુના કડવા સ્વાદની દ્વેષત અશીલુ ખાનારે લીલા પછી અશીલુનો તેનાથી તત્ત્વમાત્ર પણ ત્યાગ થઈ શકતો નથી; જો તે વખતે અશીલુથી તેને જરાપણ જુદો પાડવામાં આવે છે તો તરતજ ટાંડીઆ ઘસી અશીલુનું ધ્યાન ધરી મરવા પડે છે; તેમ જ્યાંસુધી સ્ત્રીજાતીએ પ્રેમનો અનુભવ લીલા નથી, પ્રેમીના મેળાપમાં આવી નથી, ત્યાંસુધી તે પ્રેમની ખરી ખુશી જાણતી નથી અને અજેતી થઈ કન્યકા વસ્થામાં આમ તેમ આથડતી ફરે છે; પણ જ્યારે પ્રેમના પંથમાં પ્રવેશ કરી પ્રેમામૃતનું પાન કરે છે; પ્રેમીના ચંપામાં આવે છે ત્યારેજ તે પ્રેમની મીઠી પીડા અનુભવ કરે છે.

પ્રેમસંયોગ થયા પછી પ્રેમવિયોગ તેનાથી પણવાર પણ સહન થતો નથી, તેના લાગળુ લોચનો આ વિશ્વમાં પ્રકટ પ્રેમીનેજ જ્ઞેતાં ફરે છે. પ્રેમી સિવાય તેને બીજું કંઈ જગતમાં દેખાતું નથી. પ્રેમ પ્રેમને પ્રેમમાંજ તદલીન રહે છે. તેની નયન દષ્ટી પ્રેમી મૂર્તિ નિહાળવા સાથેજ કાંઈ મારતી ફરે છે, તેની નાજુક નાસીકા પ્રેમ-પુષ્પની મીઠી સુગંધી લેવા સાથે તત્ત્વપાપ થઈ રહે છે; તેનું કમળ-વદન પ્રેમી પ્રભાકરના દર્શનથી પ્રદુષિત થઈ રહે છે; તેની જલ-

ત્રી તેના હૃદય જીવનના યશો ગીત ગાવાને ટમટમી રહે છે, તેની દંતપક્તિ તેના પ્રેમીના હાથના તાંબુજ અને પ્રિતિ ભોજનને સારૂ આપુર થઈ રહે છે; તેના અધરો પ્રેમીને અધરામૃત આપવા સારૂજ વિકારી રહે છે, તેના કામળ ગુલાબી ગાલો તેના પ્રેમીના ચુંબનો સારૂજ ગુલાબી રંગો ધારણ કરી મંદ હાસ્યના ખાડા પાડી રહે છે, તેના કર્ણો પ્રેમીના મીઠા સંદેશો સાંભળવા સારૂ ઉત્સુક રહે છે, એકંદરે પ્રેમપાન કરેલી પ્રમદાનું આપ્તું અંગ પ્રેમને આધારેજ ટકી રહે છે. તેના મનને સંસારનો વેલ્લવ ક્યોતો નથી; તેના તનને પૈસાનો હાઠમાઠ ગમતો નથી, અને તેના જીવને પકવાનના ભોજન ભાવતા નથી; ફક્ત તેને તેના પ્રેમીજ નેપથ્યે છીએ.

આ સંસારમાં પ્રિતી વગરની કોઈ પણ વ્યંજ નથી. જડ પદાર્થોમાં પણ પ્રેમનો વાસ રહેલો છે; ચૈતન્ય પદાર્થોમાં પણ પ્રેમનો વાસ રહેલો છે, દાનવોમાં પણ પ્રેમ વસી રહેલો છે; માનવોમાં પણ પ્રેમ વસી રહેલો છે, પ્રાણીઓમાં પણ પ્રેમ વસી રહેલો છે, પશુઓમાં પણ સમાધિ રહેલો છે; બૃચર, ખેચર, જલચર અને નલચર પ્રાણુધારી જીવ જંતુઓમાં પણ પ્રેમનો પ્રકાશ પડી રહેલો છે. જળમાં સ્થળમાં, પાવકમાં અને પવનમાં પણ પ્રેમ સમાધિ રહેલો છે, જ્યાં જ્યાં જે જે પદાર્થોમાં વિશ્વપતિનો વાસ રહેલો છે તે તમામ પદાર્થોમાં પ્રેમ સમાધિ રહેલો છે; પ્રેમ વિનાની કોઈ પણ વસ્તુ આ વિશ્વમાં નથી. આ સંસારમાં ચડતી પડતી અસ્ત ઉદય અને સુખ દુઃખ જે કાળ ક્રમણુ પ્રમાણે થયા કરે છે તેનું ઉત્પત્તિનું ખારીકાઈથી અવલોકન કરીશું તો પ્રેમજ માત્રમ પડી આવશે.

આ સંસારમાં પ્રેમ વગરનો માણસ મહા દુઃખ છે, પ્રેમ વગ-

રત્નું ઊવન એ એક જાતની વેલચ્છા છે, સ્વપ્નું છે; ઉન્માદ છે; અને જાદુઈ દર્શનજ છે. પ્રેમ વગરનું પરણેતર એ એક જાતનો વ્યભિચારનો વિવાદ છે; દુરાચારનું પગથીયું છે, અનિતીનું અંખર છે; અને કુરીક્ષતાનું કંકણ છે. પ્રેમ વગરનું ઘર તે ભોરીંગનું દર છે. અને સ્મશાન છે.

આ પ્રમાણે પ્રેમામૃતનું પાન કરેલી પ્રમત દેવી આ સંસારમાં પ્રકટ મનહર પ્રેમાનેજ જોઈ રહી છે. મનહરના રાગમાંજ શીદા થઈ ગયેલી છે. તેને મનહર સિવાય બીજું કંઈ રચતુંજ નથી. રાગી દીવસ તે મનહરનેજ જોખી રહી છે. દેવીની આસપાસના સંભોગો વિચિત્ર અને દુઃખ દાયક કુદરતે કરેલા છે; દેવી અથાગ દુઃખના મહાસાગરમાં ડુબી ગયેલી છે, છતાં પણ કુખતી કુખતી, તરફડીઆ ખાતી ખાતી, પ્રાંકાં ભારતી ભારતી, પણ મનહરના પ્રેમમાં એક તાર થઈ નયનથી મનહરને નિહાળી રહી છે.

તેને પિયરમાં કોઈ હારનાર નથી, અને સાસરામાં કોઈ રીજાવનાર નથી. તેના ઉપર આલ છે, તજો ધરતી છે, અને વચમાં મનહર યોગીએ અદ્ભુત યોગ ક્રિયા કરી દેવીને આકાશ અને અવની વચ્ચે આશા નિરાશામાં મેસમેરીઝમની ક્રિયા કરી જુલતી રાખી છે. ફક્ત મનહર નામના જાપથી તેનું ઊવન ટકી રહ્યું છે. તેના માત પિતા અને જહેનોએ જીવતું જોડું જોડી તેનું ઊવતર જાહેર કર્યું છે. તેના કસાઈ અને કુર ભરથાર ભગલાઈએ કઠોરતાની કુલાડીથી દેવી ઊવતરના મૂળીઆં કાપવા માંડ્યા છે; જેમ જેમ મૂળીઆં કાપતો જાય છે; તેમ તેમ મૂળીઆ મનહરના પ્રિતી જળના સિંચનથી ઉંડા ઉંડા જતા જાય છે; જોડાય છે, કપાય છે અને

સંધાય છે; આ પ્રમાણે દેવી ન્હાવ આ સંસાર સાગરમાં ડુબકા ખાય છે, ડુબી જાય છે, ઉપર આવે છે, ભરતી ઉપર ઉઠીને છે, પડે છે, ખડકમાં અથડાય છે, કુટાય છે, અને હમણાં ડુબશે, હમણાં ડુબશે એમ થઈ રહ્યું છે.

અંદર દર્શનમાં મનહર જોડે પ્રેમ પાન કરીને દેવી પ્રમત ઘેલી અને મસ્ત થઈ રહેલી છે. તેના મગજમાં પ્રેમનો નિસો રંગે રંગે વ્યાપી રહેલો છે, તેનું મગજ પ્રેમાત્મમાદના તોફાનમાં મસ્ત બની મનસ્વી ઉછાળા મારી રહ્યું છે. ગઈ કાલે સાસરે દેવી પ્રેમાત્મમાદના નેરથી ભગાભાઈ જોડે ન કહેવાના શબ્દો બોલી ગઈ છે; આજે તેના મગજમાંથી પ્રેમનો નીશો ધીમે ધીમે ઉતરવા લાગ્યો છે; સારાસારનું યોગ્યા યોગ્યનું પિછાન તેને કાંઈ થવા લાગ્યું છે. ભગાભાઈ જોડે ગઈ કાલ રાત્રે ભાઈ ગૃહનનો સંબંધ તેણે બાંધી દીધો; તેના સાહસ-પણાનો પરતાવો તેને થવા લાગ્યો છે; છતાં પણ લીધેલ “લિપ્ત પ્રેમ પ્રતિજ્ઞાનું” સર્વાંશે પાલન થયું તેનો અવનવો સંતોષ થઈ પરતાવો દયાઈ જવા લાગ્યો છે.

આજે તેના મગજમાં પરતાવાના અને સંતોષના વિચારો ભરતી-આટની માફક પળે પળે ફલવાય છે અને ઉભરાય છે; આજે તે ખંગલામાં પાતાના શયનબુવનમાં એક કાગ્ય પર સુતેલી છે. આજે તેનું મન અવનવી ચિન્તાથી ઉમંગથી આશાથી અને નિરાશાથી ઘેરાયું છે; કાંક ડહાપણના વિચારો આવે છે, ઉછાંછળપણના વિચારો આવે છે, કાંક સાહસપણના વિચારો આવે છે અને કાંક અડગપણના વિચારો આવે છે; આજે તે ઘડીમાં હસે છે, ઘડીમાં રૂંધે છે, ઘડીકમાં ઉંડા વિચારમાં મનન થઈ જાય છે; અને ઘડીમાં ઉમંગમાં આવી આમ તેમ ફરે છે; આજે

તેની ઘેલચ્છા અને હાથપણ ભરેલી સ્થિતિ થઈ પડી છે. આજે દેવી કાંક ગાદી અને કાંક ઘેલી બની છે, પગથી માથા સુધી એક કાશ્મીરી શાલ એાદી કાચપર વિચારમાંને વિચારમાં સૂતેલી છે. ખાવા પિવાનું આજે તેનું બરાબર હેઠાણું નથી, આજે તેની પ્રકૃતિ અજાણ બની છે; આજે તેના મુખમાંથી નીચલું કાવ્ય વારંવાર નીકળ્યા કરે છે—

“સોને મળ્યા સુખ પાલ, મેટીને જરૂઆ માલ,
હેમને હીરા વિશાળ એથી શું સુખ સંસાર?” (૨)

ના.....ના.....ના.....ના

આ પ્રમાણે ઉદગારો તેના મુખમાંથી નીકળ્યા કરે છે; ઘડીકમાં બેઠી થાય છે, ઘડીકમાં સૂઈ જાય છે, ઘડીકમાં ચોપડી લઈ વાંચવા બેસે છે. ઘડીકમાં ચોપડી પછાડી સીડાઈને પથારીમાં પડે છે અને ઘડીકમાં ઘેલની માફક આખા બુવનમાં આંટા મારે છે.

“માળો મગનનો છે પણ પંખીને પાંખ નથી,
આંખો છે લીલો છમ, પણ મ્હોરનું તો નામ નથી;
કહેાને શું (૨) એ આંખે એમાળે જનવું ને રોવુંરે.
આંઠે પહેાર.....આંઠે પહેાર.”

આ પ્રમાણે નિરાશ બની ગાતી ગાતી કાચમાં પડી ! આંખમાંથી આંસુ ટપકવા લાગ્યા. આખુ શરીર થરથર કંપાયમાન થવા લાગ્યું ! ફૂસકા ઉપર ફૂસકા ખાવા લાગી ! તણાવા લાગી ! આ પ્રમાણે તો-કાન તેના શરીરમાં થઈ રહ્યું ! થોડીકવાર અચેત મૂઝાવત થઈ ! શય સમાન શયનકાર પડી રહી ! પવનના પ્રહારથી કાંક જાગૃત થઈ ! જાગૃત થતા પાશુ મન ચક્રોળે ચડ્યું—

“ તથા સમથ લેવો, સ્નેહવિના સંસાર,
જેવો ભાણુમાં જોવો, ગોળ વિના કંસાર.
રમણી રંભા જેવી પણ રસિયાથી રંગ નથી,
બાંકા છખીલાને પણ પરણીપર ઉમંગ નથી.
એ સંસાર, એ બહેવાર, બળ્યો જગમાં,
બળ્યો જગમાં, નથી કાંઈ સાર, હૃદયું ધિકાર.
હૃદયું ધિકાર આ જગમાં, આ જગમાં.”

આ પ્રમાણે દેવીના શરીરમાં મન અને હૃદય વચ્ચે ઝગડો ચાલી રહ્યો છે ! એટલામાં દેવીની જ્ઞેન માણેક આવી.

“ કેમ દેવી જ્ઞેન ! આજ કાંઈ ખાધું નહીં, પીધું નહીં, બાપ્યા નહીં અને છાનામાના લપકાઈને આમ સ્ફર્ષિ રહ્યા !

કાંઈ નહીં જ્ઞેન માણેક ! એતો હું સ્ત્રેજ સૂતી છું !

હોવો સ્ત્રેજ સૂતા છો ? મારા સમ મને કહો, શું થયું છે ?

કાંઈ નહીં જ્ઞેન ! એતો જરા શરીરે ચેન નથી !

હોવે, એમ કહીને મને ઉડાવો નહીં ! જુઓ આ આંખો પણ આંસુથી ભીંજાયેલી છે, તમે ગમે તેમ ઢાંક પીછો કરો પણ આજ તમારી મુખમુદ્રા તમારા અંતરનો કલેશ જણાવી આપે છે ! કહો કહો મારા સમ !

જ્ઞેન કાંઈ નહીં ! આજ મારા શરીરે ઠીક નથી; શરીર સ્ત્રેજ તથા છે; ને વળી અંધુરામાં પુરું સજેખમ થયું છે તેથી આંખો કદાચ આંસુવાળી લાગતી હશે !

ના, એમ કહી અંતર છુપાવો નહીં, આજ કાંઈ તમારા હૃદયમાં જુદોજ રંગ રચાયો છે !

‘હેન કાંઈ નહીં ! એતો તને એમ લાગે છે !

હોવે એમ કહી સમજાવી કાઢો નહીં ! કહો કહો મારા સમ
આજ આંસુ કેમ આવ્યા !

રહેજ ! સજેખમથી !

હોવે સજેખમથી ! કાંઈ દીવસ તમારી આંખમાં આંસુ હું દેખતી
નથી, અને આજેજ જોડે છું તેથી મારા મનમાં કાંઈ કાંઈ થાય
છે ! નહીં વળી મને કહો !

‘હેન એતો અમરતા આંસુ આવી જાય.

હોવે અમરતા આવી જાય ! મને કેમ આવતા નથી ?

તે તો તું જાણે !

ત્યારે તમારા આંસુનું કારણ તમે જાણો ! મને કહો ! આજ
તમારી આંખો આંસુ વાળી કેમ છે ?

કાંઈ નહીં !

શું કંઈ મારા અનેવી સાથે તકરાર થઈ છે ?

ના, ના !

ત્યારે થયું શું ?

ગાંડી એતો સંસારમાં આદ્યું જાય !

હોવે આદ્યું જાય ? મને કહો !

ગાંડી વરસાદના ફોરાં ગમે તે વખતે આવે ! એને ઉતાળા, એ-
માસા અને શિયાળાની શી ગરજ ? તેમ સ્ત્રીઓને આંસુ પણ ગમે
ત્યારે આવે ! એના સુખ દુઃખની કોને દરકાર ?

કેમ આજે આમ બોલો છો ?

‘હેન કાંઈ નહીં ! શું કામ મારે માથું ફેંડાવે છે ?

સુખ દુઃખની કોને દરકાર ? એમ કેમ બોલ્યા ? શું અંમ તમારા દુઃખે રાજ છીએ.” કહીને માણિકની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં ! દેવી તેને બાકી પડી ! તેના માંપર સુખન કયું અને તેને છાતીસરસી દુઃખાવીને બોલી.

“ મારી બહાલી માણિક તું એક મારા દુઃખે દુખીશું !

ત્યારે કાણ તમારા દુઃખે મુખી છે !

બધા !

કાણ કાણ ?

આમા ઘરના તમામ !

કેવીરીને ?

એતો તું બાણ છે ! ને કેમ પછે છે ?

હા હા, ત્રિવાદ ભાગીને બીજાં ક્યોં તેથી ! બરાબર એન બરાબર હું સમજી ! આજ તમારા અન્તરની પીડા મારા સમજવામાં આવી ! દેવી બહેન મેંતો તમારા આંસુ આજે જોયાં હા !

માણિક મારી આંખોતો સદાયે આંસુથી ભીંજાયેલી રહે છે ! ! આ હીંદુ સંસારમાં બાળલગ્ન વૃદ્ધ લગ્ન અને મન વગરના લગ્નો જોડવાથી કોઈ દીવસ પણ આર્ય બાળાઓની આંખમાંથી આંસુ સુકાયા નથી ! તેતો સદાયે રડતીને રડતી છે ! ગરીબ આર્ય કન્યાના ગાતરને હજારો ધન્યવાદ છે, ગરીબ આર્ય કન્યાના સહનશીલ મનને લાખો ધન્યવાદ છે ! અને ગરીબ આર્ય કન્યાના બરડ અને બહેરા તનને કરોડો ધન્યવાદ છે !

ગરીબ આર્ય કન્યા હીંદુ સંસારમાં જે જે દુખો જોવી રીતે સહન કરે છે તેવા દુખો કોઈ પણ રીતે કોઈ પણ દેશની કન્યા

સહન નહી કરતી હોય ! જ્ઞેન તું વિચાર કરેકે કન્યાના માખાપ ગમે તેવા લોભમાં અને ગમે તેવા સ્વાર્થમાં તણાઈ કન્યાને એક ભમતા રોગી ભુત સાથે કે આંધળા પ્રેત સાથે પરણાવશે તો કન્યા ખુશાથી પરણશે; આર્ય સંસારમાં ગરીબ આર્ય કન્યા કોઈપણ દીવસે માખાપની મરજી વિરૂદ્ધ પોતાના વિચાર દર્શાવશે નહીં; અને કરશે નહીં; તે બિચારીને પ્રત્નના દડા સાથે, ખાંડા સાથે, ખાવળીયા સાથે કે મડા જેવા ખવીસ સાથે પરણાવશે તોપણ પરણશે ! ઉકરડામાં દેડવાડામાં કે મોટા ભયંકર ખાડામાં કન્યા અને ગાયને ત્યાં માલીક દોરશે ત્યાં જશે; અને ગમે તેવા કસાઈને ઘેર આંધશે ત્યાં ખંધાશે, મરતા સુધી પ્રાણુ જતાં સુધી, છુંદાતા સુધી; ગરદન મરાતા સુધી અને ગળાપર છરીઓ મુકાતાં સુધી ગરીબ પામર મૂંગી નિરાધાર હિંદુ આર્ય કન્યા અને ગાય પોતાનું જીવતર નભાવી રાખશે; દુકડાથી કે અપવાસથી લુખમરો સહન કરતા; ફરેલા કકડાથી કે ફાગડા મારેલા લૂગડાથી સતોષ બતાવતા, શીખળાથી કે નકલના ધરાણાથી રાજી રહેતા પોતાનું જીવન ગાળશે, પણ અસંતોષ કે નિંદા તે નહીં કરે.

વખતે હૃદય ભરાઈ આવશે તો રાતે છાનીમાની રડશે; કલ્પાંત કરશે પણ દીવસે કોઈને ખબર નહી પડવાદે ! એવા સુકુમાર ગરીબ આર્ય કન્યાના જીવતરને હળરો ધન્યવાદ છે ! તેનું મન જ્ઞેશે તો એટલું સહનશીલ અને ઉદાર માલમ પડશે કે તેના જેવા સહનશીલ અને ઉદાર મન કોઈપણ રાજા રાણા કે દેવ દાનવના માલમ નહી પડે ! પામર આર્ય કન્યાપર ચો તરફથી ગાળોનો વરસાદ વરસે; મહેણાની ઝડીઓ પડે, અને ડામોના કરા પડે તો પણ સદાયે મનતો સહન-શીલને સહનશીલજી રહેવાનું ! તેને ગમે તેવું દુઃખ પડે તો પણ તેનું

મન તો સદાય ઉદાર રહેવાનું ! પ્રાણ જતાં સુધી પણ તે સાસરી-
આંની સેવા સાચા મનથી કરનારી ! આહા એવા સહનશીલ આર્ય
કન્યાના નિર્મળ મનને લાખો ધન્યવાદ છે !

તેનું તન જોશોતો એટલું બરડ અને બહેર માંત્રમ પડશે કે તેપર
બન્ધીઓ મારી હોય, હથોડા માર્યા હોય બાંદુની ગોળીઓ છોડી હોય અને
તોપોના ગોળા ગગડાવ્યા હોય તોપણ તનપર કાંઈ દગ્ગન થશે નહીં ! બહેન !
આર્ય સંસારમાં વહુના શરીરપર વરની કરોડો સોટીઓ પડે, લાતો પડે
તમાચા પડે ! સાસુઓ કુખમાં હળરો ચુંટીઓ ખેંચે, જંગમાં ચુંટલા
ખેંચે, લાતો મારે, ધક્કા મારે, નણદો વારંવાર ટપલીઓ મારે, મુઠ્ઠાઓ
મારે, છુટા બેડા તેના બરડાપર નાંખે, કમહાંડા નાંખે તો પણ ગરીબ
પામર કન્યાનું શરીરતો સદાયે અખંડીત બહેર અને બરડા રહેવાનું !
આટલો બધો માર પડે તોપણ ગરીબ કન્યા તરતજ ઉમંગથી વરને વધા-
વાની ! વસ્તું માથુ દુખતા અન્નજળની બાધા રાખી વરની બરહાસ
કરનારી ! માથુ આંપનારી ઉમંગનાઉમંગકાથી વધાવનારી, તેના અસહ
માર તરતજ ભૂલી જઈ આનંદથી વરના વચનને માથાપર ચઢાવનારી
ખીજમતદારી ઉડાવનારી ! સાસુ નણદની ઉમંગકાથી સર્વે માર વૃષ્ટી
ભૂલી જઈ શુભામંગીરી કરનારી ! આહા આવા બરડ અને બહેર ગરીબ
આર્ય કન્યાના તનને કરોડો ધન્યવાદ છે !

માણેક બહેન આપણી આંખમાં આંસુ જોઈને ગભરાવું નહીં.
આપણે તો સદાયે બળતા ને બળતા ને રડતા ને રડતા કંઈ છે કે.

ગજલ.

“ નથી જ્યાં મનનો મેજો સદા ત્યાં કંઈશ ને કંઈસ,
નથી જ્યાં નેનની પ્રિતી સદા ત્યાં સન્યને ઉદાસ;

નથી જ્યાં ઉર બેસાતા, નથી જ્યાં બાવ રેડાતા.
 તથા ત્યાં તન ખેડાતા સદા ત્યાં હાથને નિરાશ.
 નહીં નારી હરે જેની તથા છે સાચીની તેની,
 કરી છે અંદગી જાહેરી, સદા ત્યાં દુઃખના પાસઃ
 હશે કોઈ રંક ભિખારી, કરે સુખી સદા નારી,
 "આજે મુઠિ ધાનને વારિ સદા ત્યાં સુખનો વાસ."
 જ્યેન તમારા વાસ્તે મારા મનમાં ધણું લાગી આવે છે.

જેને લાગવાનું હતું તેને ન લાગ્યું જે ઉછેરનાર હતા તેજ માર-
 નાર નિવડ્યાં ત્યાં દોષ કોને દેવો? ત્યાં હૃદય ક્યાં ઠાવ્યું? જેની માને
 દયા ન આવી! તેની ખીજ કોને આવે!! પાલક મારક થાય ત્યાં ન-
 બીજ શું કરે? જ્યેન.

" પાલ્યું પંખી ઉછરે. (૨)
 દીનચાર રમાયું રંગે; (૨)
 પાલક પલટયો કુસંગે, (૨)
 નાંખ્યું પંખી ખોરણે (૨)
 દ્રા દુખીઆરા પંખીના કેવા દન,
 પાલકને કે એ પંખીને ધન ધન."

લા. લા. જ્યેન યરાયર, યરાયર, મને પણ યાદ આવે છે કે.

કાકી ગાય દુઝણી લાવે (૨)
 ચારો નહીં દુષ્ટ ચરાવે (૨)
 પાણી પણ નહીં પીવરાવે (૨)
 ખીતા પીતા અકળાવે (૨)

કૃપા કાં તે કેવા પામે મૂર્ખ જન
કળદર દેખે ને થાંખે નર નિરધન.

માણેક માણેક હવે તું અન્તર સમજી!

દેવીએન તમે સમજી છો, વિદ્વાન છો. અંટલે માથે પાંડલી યુક્તિથી
નભાવી મેળો.

અલી માણેક!

એ આવી લીલુ ખેન!" કહી માણેક લીલા પાસે ગઈ! દેવી એ-
કલી રહી. દેવીને આ વખતે કાંક જુદોજ વિચાર આવ્યો. તરતજ કા-
ચંપરથી ઉઠી, એક કાગળ લીધા. અને લખવા માંડ્યા.

પરમપ્રિય મનહર,

મારા મનના મનહર! મારા દીલના દીલહર, અને મારા ચિતના
ચિતહર આપે આપેલી લિખિત પ્રેમ પ્રતિજ્ઞાનો પૂર્ણ રીતે ગઈ કાલ રાત્રે
જય થયો છે; દુનિયામાં દેખાડવા સાર ઉપરનો વ્યવહાર રાખી અંતરના
ટેકતું પાલન કરવું તે આજા પ્રમાણે વ્યવહારને સંસારની પૂર્ણાદુતી
ગઈ કાલ રાત્રે કરી નાખી છે. માયાની જાળ, સગાં વહાલાની જંગળ,
અને દુનિયાની દરકાર મેં મનહરમણીને વારતે સદાને માટે છોડી દીધી છે.

હવે દેવીને આખા વિશ્વમાં તમારોજ આધાર છે. ભગાભાઈને પણ
છેવટના શબ્દો કહી દીધા છે, તેમની સાથે છેલ્લી વખતનો નયન મેળો
કરી લીધો છે; પણ મન મેળો અખંડીત નિઃકલંકિત રાખ્યો છે,
તેમને છયોક ખુલ્લી રીતે ભાઈ કહી દીધો છે, હવે તમામ માયાજાળ
દેવીએ છોડી દીધી છે; હવે આપના દર્શન વીના એક ક્ષણ પણ
રહેવાનું નથી કેમકે—

“ દીલની થાપણુ આળવી, ઘટે ન કરવી ધાત,

પ્રાણુ કહો તો પાહવું વાલમ કરવા વાત.”

હવનહાર, મારાથી જેટલું થાય તેટલું પ્રતિજ્ઞા પાલનને વારતે કર્યું છે; પણ મારે આપને જણાવવું જોઈએ કે પ્રતિજ્ઞા પાલન પછી મારા ઉપર ન ગુજરાય તેટલી સખત ગરતી ગુજરી છે; અસહ્ય માર મને પડ્યો છે; પિયર આવવાની સખત બાંધી થઈ છે. આજે તો ગમે તેમ કરીને વાહી પટાવીને આવી છું પણ હવે શું થશે તેની ખબર પડતી નથી.

પ્રતિજ્ઞાનો જો કે જય થયો છે પણ વખતે શરીરનો હાથ લગા-ભાઈ કરી નાંખત તો મનની મનમાં રહી જત ! આપને લખવાનું કારણ એટલુંજ છે કે કદાપી નશીબ સંજોગે શરીરનો હાથ પ્રતિજ્ઞા પાળતાં થઈ જાય તો આપ મારા વારતે ચિંતા કરશો નહીં, હું મરતાં મરતાંએ મનહર પતિ પ્રભુ પાસે લેવાલવને માટે માગી લઈશ એ નિશ્ચય જાણજો. જ્યાં સુધી કુદરત મને પરાધિન રાખશે ત્યાં સુધી હું જ્યાં આજળ હઈશ ત્યાં આપનીજ માળા જપીશ ! આપનુંજ ધ્યાન ધરીશ. અને અતે આપના દીવ્ય તેજમાં મળી જઈશ !

હૃદય હવે ધીરજ ધરતું નથી; મન હવે વિરહ અને વિયોગ વેડી શકતું નથી ! તન તપ્યા કરે છે ! મગજ જહેર મારી ગયું છે ! ચક્ષુ ઝાંખાં દ્રષ્ટિ વિહિન થઈ ગયાં છે ! આખો દિવસ વિચાર વિચાર ને વિચારજ આઘ્યા કરે છે ? ધરતા માણસો જેને જેમ શવે તેમ બોલે છે ! દુનિયા મરણમાં આવે તેમ મને જુએ છે ! જ્યાં સુધી હું બંગલામાં છું ત્યાં સુધીમાં જો બને તો એકવાર દાસીને દર્શન આપી કૃતાર્થ કરશોજ ! કાગળ લખતાં કર કંપી જાય છે; મન નાચી રહ્યું છે; અને જીવ તમારામાં

એકતાર થઈ રહેલો છે; હૃદય પ્રેમ સંગીત મચાવી રહ્યું છે. અંતરના
જાણુ અંતરની ખબર એકવાર આવી લઈ જાઓ, કેમકે:—

“ અન્તર ઘટને અન્તર વરતે,
નાથ ખબર લ્યો જીવતે મરતે,
કોઈ નથી આ.....વાર,
ભાળુ ભયંકર ભેદ નીરંતર,
આપ વિના ક્યાં ખોડું અંતર.
દેખાડો દીલદારને દેદાર.
રંગે રંગે રંગે રમીને રંગે,
રસિઆ રંગો વિરાગણુ ઉમંગ.
આવો હૃદયના હાર,
મને સુનો દીસે સંસાર.”

• હૃદયના હાર હૃદયનું ચિત્ર પત્રમાં ચિતર્યું છે, એ ચિત્રની પ્ર-
તિમા આપના અન્તરમાં કેવી પડે છે તે જોવાને આતુર છું, છતાં
પણ આશાના અંબાર ! ભાવના ભંડાર અને હૃદયના અંગારનાં દર્શન
સાર તલ પાપડ થઈ રહી છું.

હવે હરી પાસે મન પ્રાર્થના કરે છે કે:—

“ આશાના સ્વપ્નામાં રમી રહી,
ભમરી ગાનમાં ભાન ભુલી ગઈ,
આપણી અધવચ્ચમાં કુટાઈ ગઈ,
હાથે કોઈ ન જાણે દાઝ.
એકે દીશા ધરી સૂઝ પડે નહીં,
પ્રભુ રાખો લાજ—”

જેટલું લખાયું ! જેટલું કહેવાયું તેટલું કહ્યું, અને જેટલું બતાવાય તેટલું બતાવ્યું ? હવે આપની નજરમાં આવે તેમ કરો ! થોડું કહ્યું થયું મानी લ્યો ! બજતીને ડારો કે બજતીને બાજો જેમ ઘટે તેમ કરો. ”

લી૦

તમારી

—દેવી:—

કાગળ લખતાની સાથે દેવીનો પુત્રો ભરાઈ આવ્યો, આંખમાંથી અશ્રુ બિન્દુઓ નીકળી પડ્યાં, કાગળ પર પડ્યાં; અક્ષર રેશનાઈ પીંગળી રંગાયા, ચેરાયા, દેવી ચતીપાટ મૂર્છાવત થઈ મોંય ઉથલી પડી ! બહાલા વાચક જુદા હવે દેવીને ધડીભર વીસારી દઈ મનહરનું હૃદય તપાસવા પ્રયત્ન કરો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

પ્રેમકે પાવક.

દોહરા.

પ્રેમ બુરો આ વિશ્વમાં, પ્રેમાજ્ઞન પડ્યાય.

મીન મણીધર મધુકરો પતંગ સોંપે કાય.

• વીંછીની વેદના વીંછી કરડનારજ જાણી શકે છે, પતંગ દીવામાં કેમ બળી મરે છે તેનો ભેદ પતંગજ જાણીશકે છે, અહાર ભાર અને મારનો સુમાર ખમનારજ જાણી શકે છે, અંગારાની મીઠી લહેજત ચાતકજ પારખી શકે છે, તેમ પ્રેમની ખરી ખીડા અને ખુબી પ્રેમીજ જાણી શકે છે.

પ્રિતિ રસાયણ વિશ્વમાં કોઈ વિરલા ખાઈ જાણશે.
કાયા બનાવી કનકની મીઠી મઝા નિત માણશે;
સ્વારથ અને માયાતણા ઝઘડા ઉરે નવ આણશે,
બની મરત બંદા પ્રેમના તે પ્રેમ તત્વને તાણશે.

૨ ઉપર એકનો ટકારો થયો છે; મનહરલાલ તરત જ-
માને ટાઇમ્સ એન્ડ ઇન્ડિયા વાંચતો પલંગમાં
પડેલો છે; પાસે પાન સોપારીની તબક્કા પડેલી છે; કે-
ટલાક કાગળો તથા છાપાનો એક ઢગલો થયો છે.
રવિવારનો દીવસ છે; રોજિંદા અડવાડીક માસિક અને
માસિકાનો સફોડો પડેલો છે. એક તરફ ખાણીના કુંભને અને પ્યાલો
પડ્યો છે; મનહરલાલ જરા જરા આળોટે છે; ને કાંઈ કાંઈ ન્યુસપે-
પરો ઉચલાવી ઉચલાવીને વાંચે છે; આજે તેનું મગજ અવનવી ચિન્તાથી
ઘેરાયું છે; વિચારમાં ને વિચારમાં તે વાંચે છે; આળોટે છે; ફરે છે; અને
સ્વસ્થ બેસી રહી વિચારમાં લીન થઈ જાય છે; વળી કાંક કાંક કાંક નવા
નવા વિચાર આવતાં ઢગલામાંથી માસિકા લે છે અને પાના ઉચલાવે છે;
ટપાલના આવેલા કાગળો વાંચી વાંચીને ફોટેલા કવરો અને પત્તા એક
આબુએ મુકા દે છે.

આ પ્રમાણે મનહરલાલ પલંગમાં આળોટે છે. દોઢનો અમલ
થતા નીચેથી એક સમોશી આવ્યો; અને એક બંધ કરેલું કવર
આપીને સલામ ભરી નીચે ચાલતો થયો. મનહરલાલ કવર લઈને
તેની આસપાસ જોવા લાગ્યો; છાપ વાંચી, અક્ષર ઓળખ્યા, ને
દેવીનો પત્ર છે એમ જાણી આનંદથી ફોડવા લાગ્યો. હમણા થોડાક
દીવસથી મનહરલાલને દેવીના દરશન થયા નથી; તેથી વિચારમાંને
વિચારમાં વધારે લીન થતો જાય છે. થોડાક રોજથી દેવી સાસરે જવા
લાગેલી છે તેથી મનહરલાલના હૃદયમાં કાંઈક નવીજ ચિન્તાએ જન્મ
લીધો છે; તેનું મન કાંક વધારે વધારે શંકાશીલ થતું જાય છે; રખેને

દેવી બદલાઈ જશે; અગર લગાલાઈના પાસમાં પડી પરવશ થઈ પ્રતિજ્ઞાનો લંગ કરી દેશે; અગર મને વિસારી દેશે; એવી આશામાંને આશામાં મનહરલાલ વધારે ને વધારે નિસાસા નાંખતો જાય છે.

આજે પણ દેવી સંખધીના વિચારથી તે ઘેરાયેલો સ્વસ્થ થઈને પડેલો છે; એટલામાં દેવીનો કાગળ આવ્યો; ઉમંગથી અને આતુરતાથી તેણે ફાળ્યો; શરૂઆતમાં ઉપર ટપકે આવ્યો કાગળ વાંચી કાઢ્યો, વાંચી કાઢ્યા પછી ફરીથી તે કાગળ ધીમે ધીમે વાંચવા લાગ્યો; અને વાંચી રહ્યા પછી ત્રીજવાર કાગળમાં લખેલી ખુબીયો, ભરમ અને મેદ સંખધી કટાક્ષા વારંવાર વાંચવા લાગ્યો; આ પ્રમાણે કાગળ વાંચી રહ્યો; અને ખીન થયો, દેવીના દુઃખથી તેના મનપર ઉંડી અસર થઈ ! અને પ્ર-મત્ત થઈ એકલો મન સાથે બોલવા લાગ્યો “ અરરર સ્વાર્થી માયા-પત્ની સ્વાર્થી જાણે ફસાયેલી પાપીના પનારે પડેલી પામર દેવી ને હજુરુધી પણ સુખથી બેસવાની એક ઘડી આવી નહીં ! જેમ જે-મ દીવસો જાય છે, તેમ તેમ તેનીપર અવનવી અદ્ભૂત પીડાઓ આવતી જાય છે; સાસરે જવાથી વધારે સંખતાઈ થઈ ?

પંખીણી પાંજરામાં પુરાણી ! અલેતી અખળા અધવચે અકળા-ણી ! ગરીબ હરણી પાપી પારંધીના પાસે ઘેરાણી ! નાણુક વેલી હા-થીના પગતળે છુંદાણી ! શિખ પ્રેમ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતા પામર-આળા કુલાડીની કુલાડીથી વધારે કુટાણી ! આ કાગળ લખતા તેનું હૃદય દુઃખથી ભરાઈ આવેલું છે, તેની આંખો આંસુથી ભરાયેલી છે, અશ્રિનદુથી પત્ના અક્ષરો છેકાઈ ગયેલા છે, રૂશનાઈનો રંગ નીતરી કાગળમાં લીટા પડેલા છે, દુખી બાળાનું હૃદય દુખથી દ્રવી ગયેલું છે તેનાપર શું શું જરતી ગુજરી હશે તે તેનું હૃદય બાણતું હશે, મારી તો માત્ર

કલ્પના આવે છે, પણ આ પત્રથી તેને અસહ્ય વેદના સહન કરવી પડી હોય એમ જણાઈ આવે છે, આટલા આટલા ભયંકર દુઃખમાં તે ઘે-રાણી છે પણ તેનું હૃદય મારા પ્રતિ તો સંપૂર્ણ રીતે પ્રેમથી ભરેલું રહેલું છે. તેનો કબજો ફૂલો મારી છાતી ચીરી નાંખે છે. કાંપે છે કે.

“ દીકરી થાપણુ આજવી ઘંટ ન કરવી ધાત,
પ્રાણ કહો તો પાડવું વાતમ કરવા વાત. ”

આવો ઉમદા ભાવ તેના હૃદયમાં સમઝ રહેલો છે; આજણ જતાં કાંપે છે કે—

“ અન્તર ઘટન અન્તર વરતે.
નાથ ખચર લ્યો છવતે મરતે.
કાઈ નહીં આધાર.

આ ઉદગારો મારે કાગળું કાપી નાંખે છે; તેના પર પડતી વિ-પતીનો તાદરશ ચિતાર નીચેની કીટીઆ આવે છે કે.

“ ભાણુ ભયંકર ભેદ નિરંતર,
આપ વિના કયાં ખોલુ અંતર
દેખાડેને દેદાર.

અહા દેવી દેવી દેવી હું એકલો તને અધ્યાગ દુઃખ આપુ છું. આહા અધમ દેહ હવે તું શું કામ ટકી રહી છે ! પાપી પ્રાણુ તું શું કામ પામર દેવીને પીડી રહ્યો છે ! મનહર ! મનહર કુટીલ મનહર તું શું કામ ગરીબ દેવીને દુઃખ આપી રહ્યો છે ! કીરતાર આ કઠોર મન-હરને તારા કદમમાં કેમ ખોજાવી લેતો નથી ! દેવી તને આખો સંસાર પીડે છે. તારી દયા જગતમાં કેઈને પણ આવતી નથી. તારા માખાપ

તારો ભરથાર તારો મનહર અને તારો કારતાર એ સૌ તારા પાકા રિ-
પુ અનેકા છે ! તેઓ તમામ એકી વખતે કંઠોર થઈને તને રાત્રી દિ-
વસ પીડયા કરે છે !

દેવી ! દેવી મારી નિરાધાર દેવી તને જગતમાં કોઈ બાળનાર
નથી ! અરે તને કારનાર પણ કોઈજ નથી ! મારા જેવા પાપી સાથે
મિત્ર કરી તું વધારે દુઃખમાં આવી પડી, મારી સાથે દીલ જોડતા
તારા દીલના દુકડા થવાનો વખત આવ્યો ! મારી સાથે સંબંધ બાં-
ધતાં તરે તારા સંબંધીઓથી મરવાનો વખત આવ્યો. આહા મારી
મીઠી મનહરણી દેવી તું આવા ભયંકર દુઃખના મહા સાગરમાં ફોગેલી
છે છતાં પણ એક દીલથી મારે ધ્યાન ચુકા નથી; મને પણ પણ વિ-
સારી શકતી નથી; આહા દેવંશી દેવી મને લખે છે કે “કદાચ ભિખ્મ
પ્રેમ પ્રતિજ્ઞાનો જય મેળવતાં મારા શરીરનો હાથ થઈ જાય તો આપ
મારા વારતે વધારે ચિન્તા કરશો નહીં” હું તો મરતાં મરતાં એ પ્રભુ
પાસે માગી લઈશ કે મને મનહર પતિની પત્ની ભવોભવ કરી લેજે !
મને ભવોભવ મનહર સ્વામી આપજે !” આહા આ ઉદગારો મારે
માથું ફેરવી નાંખે છે !

ધન્ય છે ધન્ય છે મારી પ્રેમાળ દેવી ધન્ય છે તારા પ્રેમને ! પ્રેમ
બાંધી પ્રેમનો નભાવ કરનારી વિરલી વામા ધન્ય છે તારા પ્રેમભાવને !

આ વિશ્વમાં પ્રેમના પુરસ્કા વાંચનાર ઘણા હોય છે પણ પ્રે-
મના નેમ સમજનાર કોઈ વિરલાળ હોય છે ! પ્રેમનો વ્દપ જપના-
રાની આ જગતમાં ખોટ નથી પણ પ્રેમના વ્દપનું રહસ્ય જાણનારની
આ જગતમાં ખોટ છે ! મોટેથી પ્રેમ પ્રેમ પ્રેમ કહેનારા ઘણા મળી
આવે છે; પણ હૃદયમાં પ્રેમ સમજનારા કોક ભાગ્યેજ જડી આવે

છે ! હૃદયેથી પ્રેમની વચન સાકર આપનારા ઘણા મળી આવે છે પણ; પણ મનથી પ્રેમ ગોળની કાંકરી આપનાર કોકજ નહીં આવે છે.

વૈભવ, લાલચ અને હાઠમાઠના ધીંગાણાં રચીના પ્રેમ બાંધનારા ઘણા મળી આવે છે; પણ પ્રેમનો નભાવ કરનાર કોકજ મળી આવે છે, દાંભીક દીલના આપનાર દીલદારો ઘણા અથડાતા ફરે છે પણ સાચા હૃદયથી દીલને સાચવી રાખનાર કોકજ નજરે આવી શકે છે, પ્રેમ પંથમાં પ્રવેશ કરનાર અધુરીઆ મુસાફરો પુષ્કળ માલમ પડી આવે છે, પણ પ્રેમ ધામની સંપુર્ણ જાત્રા કરી આપનાર કોકજ જાની સંત નહીં આવે છે.

પ્રિતિ રસાયણ આનારા પ્રેમ દરદીઆ પાર વિનાના નહીં આવશે; પણ પ્રિતિ રસાયણ હૃદયી રાખનાર કોકજ હવતા માત્રમ પડી આવે આવશે; અમોરી તજ પ્રેમ ફફારી લેનારા પ્રેમ ફફારો ઘણા જગતમાં નહીં આવશે; પણ પ્રેમભક્તિ કરી પ્રેમ ખુદાને રીઝવનારા કોક વિરલા નહીં આવશે; તેમ પ્રેમ આપનારા અને પ્રેમ બાંધનારા ઘણા નહીં આવશે, પણ પ્રેમ નભાવી રાખનારા અને પ્રેમ સાચવનારા પ્રેમીઓ જગતમાં કોકજ દુષ્ટીગોચર થઈ આવશે !

દેવી ! દેવી ! તારા જેવી પ્રેમનો નભાવ કરનારી દેવાંશી દારા આ દુનિયામાં કોકજ નહીં આવશે ? મારા જેવા પ્રેમ આપનારતો વખતે મળી આવશે, પણ તારા જેવી પ્રેમને ઝીલનાર કોકજ મળી આવશે ! દેવી, દેવી તારી ત્રણ લોટીઓ ત્રિભુવનને ભેદી નાંખે છે !

“ આશાના સ્વપ્નામાં રમી રહી,
અમરી ગાનમાં જાન બુલી ગઈ,

આપલડી અધવચમાં લુંટાઈ ગઈ,
કોઈ ન જાણે દાઝ.”

હા... મારી હૃદયમણી દેવી મારા સાર તારી આવી દશા ? ધિકાર છે આ હવતરને !” કહેતાની સાથે મનહર ધીમ લઈને ચીતાપાટ દીવાનખામાં પડ્યો ! તેના ધમકારાથી આખો મેંદા ગાજી ઉઠ્યો ! એક હાથમાં કાગળ અંગુઠા અને આંગળી વચ્ચે આવી રહ્યો છે, ખીન્ને હાથ છુટો થઈ પગ ઉપર પડેલો છે; તેની આંખમાંથી આંસુના પ્રવાહો ચાલેલા છે; મૂર્છા આવેલી છે, શ્વાસશ્વાસ ઝડપળાં ચાલ્યો જાય છે, આંખો ફાટી રહી છે, ‘માઠું’ કાલચોળ રક્તવર્ણ થઈ ગયું છે ! આ પ્રમાણે મનહર મૂર્છા વશ થઈને પડેલો છે. મનહરની પાછેતર પ્રેમદા મેના સુન્દરી દેવીની જીનની દીકરી છે ! દેવીની ભાણી છે ! અને જેના લગ્ન શેઠાણી જડીઆંબ પોતાનું હૃદય ધારવાને કરેલા છે; તે નાની મુઝ્ઘ ! મેનાસુન્દરી મનહરની અર્ધાંગના બનેલી છે ! મેનાસુન્દરી નીચેના અવાસમાં કામ કરતી હતી, તેના શ્રવણમાં મનહરની મૂર્છાનો ધ્વનકારો અચડ્યો ! ચાતુર મૂઝ્ઘાળા ધ્વનકારો સાંભળી કાંક વિચારમાં પડી ! કાંક અર્ચાંખામાં આવી અને ઝડપલઈને કામકાજ મુકી એકીશ્વાસે મનહરની મેડીમાં દાખલ થઈ ગઈ ! દાખલ થતાની સાથે મનહરને મૂર્છા વશ થઈને દીઠા; મનહરને જોતાંની સાથે મૂઝ્ઘ બાળાના પેટમાં ફાળ પડી ! ફાળ પડતાની સાથે તેના મુખમાંથી શબ્દ નીકળી પડ્યા કે,

“ હાય હાય મારા હવતર મનહર મણીને આશું થઈ ગયું ”
આ શબ્દો નીકળતાંની સાથે મૂઝ્ઘાની આંખમાંથી આંસુ નીકળી પડ્યાં, મેના મનહરને શય્યવત પડેલો જોઈ ગભરાઈ ગઈ, શું કરવું તેની કાંઈ સ્મૃતિ પડી નહી, આ બનાવની ખબર સાંસુ નાળુંદને આપવી કે ના

આપવા તેનો મોટો વિચાર થઈ પડ્યો ! તે અકળાઈ ગઈ ! અમૂઝાઈ ગઈ ! ગભરાઈ ગઈ ! રડી પડી ! દુસકા ઉપર દુસકા ખાવા લાગી ! ને હાથ જોડી વિશ્વપતિને વિનવવા લાગી “ હે વિશ્વપતી મારા પ્રાણધારને સાર કરે તેમને કાંઈ ઈજા આવવા દેશો નહીં ! હે પ્રેમા તેમને જટ આરામ કરે ! ” આ પ્રમાણે ગાંડા ઘેલા શબ્દોમાં પ્રભુ પ્રાર્થના કરવા લાગી ! કાંક હીમત ધરી મનદર પાસે ગઈ ! તેના શ્વાસ ચાલતો જોઈ કાંક વધારે ધીરજમાં આવી ! ટેપલપરથી એક પંખો લઈ પવન નાંખવા લાગી ! મનદરનું માથું પોતાના ખોળામાં લીધું, એક હાથે મનદરના મુખપર હાથ ફેરવવા લાગી અને ખીજા હાથે પવન નાંખવા લાગી, આ પ્રમાણે મનદરની સારવાર મેનાસુંદરી કરવા લાગી ! એટલામાં એની નજર મનદરના હાથપર ગઈ, એક હાથમાં કાંક કાગળ દીધા; ખીજા હાથથી તે હાથને પાસે લાવી ! કાગળ વાંચ્યો ! કાગળ વાંચતાની સાથે મેના વધારે દુખી થઈ ! મેના મનદરને પ્રભુ તરીકે ગણતી હતી. દેવી, લીલા અને માણેકના મન કરતા મેનાનું મન ભગવાને સંપૂર્ણ પતિભક્તિમય પ્રેમાળ બનાવ્યું હતું ! તે પતિ અને પરમાત્મામાં કાંઈપણ તફાવત સમજતી નહોતી ! મેના મનદર અને દેવીનો સંબંધ સારી રીતે બાળતી હતી ! સંબંધ બાળીને તેના હૃદય માં કાંઈપણ પ્રકારનું ઓછું કે દુઃખ થયું નહોતું ! તે સમજતી હતી કે દેવી મનદરની સ્ત્રી થવાતી હતી; પણ પુતના મારી લીલાદેવીએ લાલચમાં લપટાઈને દેવીના મુખનું સત્યાનાશ વાળી દેવીને શોક્ય ઉપર દેવરાવી હતી ! દેવીને ભગાભાઈ જોડે વસાવી હતી, તે એક છયોક અબુગતું ઠંજેડું હતું, તે મન કર્મ અને વચનથી બાળતી હતી, સાસરામાં શોક્યની શાળી ઉપર દેવીને કાંઈ મુખ મળતું નહોતું તે સારી

રીતે સમજતી હતી.

મનહર અને દેવીનો પ્રેમ સદાય અખંડીત અને અવ્યયીત નિષ્કલંકાત હતો તે તેની ધ્યાન બહાર નહોતું; તે એમ સમજતી હતી કે પતિ ગમે તેટલી સ્ત્રી કરે ગમે તેટલાથી પ્રેમ આપે તો પણ પત્નીનો ત્રાતા અને પ્રભુ તે પતિ પરમાત્માજ છે ! !

શ્રી કૃષ્ણે ૧૬૧૦૮ રાણીઆ કરી હતી, દશરથે ત્રણસા કરી હતી, અને ભરથરીએ સાગસા કરી હતી પણ રાણીઆને તો એકજ પતી હતો ! !

બ્રમરને કમળનો પાર નથી સાગરને સરિતાનો પાર નથી, અને માથાને દેશનો પાર નથી, પણ કમળ, સરિતા અને દેશને તો બ્રમર સાગર અને માથું એકજ છે ! !

પત્નિનો પતિ વિના ઉદ્ધાર નથી, તે સિદ્ધાંત સારી રીતે તે સમજતી હતી, મોક્ષ પંથની અધિકારી સ્ત્રી રવામીની નિષ્કપટ ભાવે સેવા કરવાથી થઈ શકે છે તે તેની મનણ બહાર નહોતું; તે મનહર આગળ કોઈ દીવસ પણ જોણું મન બતાવતી નહીં તથા કોઈ વાતે પણ અસંતોષ દર્શાવતી નહોતી.

દેવી અને મનહર વારંવાર મળતા હતા પણ તેના મનમાં અપ્રીતિ અને ઈર્ષ્યાની લાગણી કદી પણ જન્મ પામી નહોતી. ઉલટી આનંદથી અને ઉમંગથી મનહર અને દેવી પ્રત્યે અઘૈાકીક પ્રેમ બતાવતી હતી મળીને વર્તતી હતી. આથી મેનાસુન્દરી દેવી અને મનહરને એક મોહક મેના સમાન થઈ પડી હતી !

કાગળ વાંચીને મેના દુઃખી થઈ દેવીપર યુગ્ગરેલા બદ્ધમથી તેની

આંખમાં આંસુ આવી ગયાં; અને તે જુલમથીજ મનહર મૂર્ઝવણ થઈ ગયો છે એમ તેના સમજવામાં આવી ગયું; હાથમાં જેમ કાગળ હતો તેમને તેમ હાથ ન્યાં પડ્યો હતો ત્યાં મુક્યો ! પોતે પુષ્કળ પવન નાંખવા લાગી મનહર મેનાસતિના પવિત્ર કર સ્પર્શથી જનમૃત થયો; તેની આંખ ઉઘડી ગઈ ! મેનાને પવન નાંખતી જોઈ તે અચંપામાં પડ્યો ! એકદમ ઉડી ગયો થયો; મેનાસુન્દરી તરતજ કુંજનમાંથી પાણી લાવી પ્યાસો સામે ધર્યો ! મુંગા માટે મનહરે પ્યાસો લીધા પાણી પીધું; પલંગમાં ગ્રેહો; મેનાસુન્દરી ચર્ણુ તળાંસવા લાગી ! મનહર અચંપામાં ગરકાવ થઈ ગયો ! કાંક શરમમાં આવી ગયો, મેનાની પતિ ભક્તિ અને અપ્રતિમ પ્રિતી જોઈને કાંક હૃદયમાં હરખાયો ! પાછો દેવીના દુઃખમાં ગરકાવ થઈ ગયો ! મગજ તોફાનના વિચારમાં તણાવું, અને બડબડવા લાગ્યો કે.

“આહા હું એકલાજ દેવીને અથાગ દુઃખ દેનારો થઈ પડ્યો છું તે પામર બાળાને લિખ પ્રેમ પ્રતિજ્ઞા લેવશીને મેંજ હાથે કરીને દુઃખના સાગરમાં ધકેલી દીધી છે ! મારી પ્રતિજ્ઞાને આધારેજ એ નિરધાર લાચાર બાળા અથાગ દુઃખ સહન કરે છે, એના સુખનો એકજ ઉપાય રહે છે ! અને તે એજ છે કે આત્મ ત્યાગ કરી દેવો ! મારા આત્મ ત્યાગથી દેવીના તમામ દુઃખ દુર થઈ જશે; ભગલાઈ સુખી થશે; જડીબા પણ સુખી થશે; લીલા પણ રાજી થશે; જોકે દેવી કદાચ દુઃખ પામશે તોપણ જાઝા દીવસે મને ભૂલી જઈ તે સુખી થશે; માટે આત્મ ત્યાગના જવો ઉત્તમ ઉપાય બીજો એક નથી; માટે ચાલ જીવ પેલા રામોશી સાથે લાવેલું અફીણ ખાઈ આત્મત્યાગ કરી દેવીને સુખી કરું.

“ કહી મનહર એકદમ આવેશમાં ઉઠ્યો; દ્રામળા ગાળા મેના એ
 બાણુ કે ગજબ થઈ ગયો; ભેત ભેતામાં મનહર પતિ મૃત્યુ પામશે;
 ગાળા ગલરાણી; કંપવા લાગી ! મનહર એકદમ આંકળો ડાંકળો દુર્લભ
 મારી ઉઠ્યો, લાડીયા પાસે ગયો; પડીકમાં બાંધેલું અડીલું લાવ્યો;
 પડીકું છાણું અને અડીલુના ગાંગડા લાથમાં લીધો અને માંમાં જેવો
 નાંખવા બન્યો છે તેવીજ મેનાસુન્દરી તરતજ કુદીને લાથે બાઝી પડી
 અને અડીલું લઈ લીધું અને કહેવા લાગી,

“ હાં હાં પતિ આશું કરોછો ?

જગતમાં દેવીને હું સુખી કરું છું ?

આત્મત્યાગથી દેવી શું સુખ પામશે ?

હા.

તમારું ધારેલું બૂલ ભરેલું છે.

કારણ ?

• તમારા આત્મત્યાગથી જે જનનું જોખમ થશે !

જાના !

દેવીના અને મારા !

ના, ના કદાપી નહીં ! મારા આત્મત્યાગથી તમે સુખી થશો ?

પ્રભુ આ અનિતી છે !

છો રહી !

આ અન્યાય થાય છે !

છો થતો !

આ પાપ થાય છે ! અનાચાર થાય છે ! જગત પિતા પરમા-
 તમાના આજ્ઞા વિરુદ્ધ કૃત્ત્રિમ થાય છે !

છો થતું !

પ્રભુ ! જે આત્મત્યાગ મૃત્યુજ સર્વ દુખનો અંતજ હોત તો પાપી માણસને મરણ એક ક્ષણ કરક સોદો થઈ પડત, કેમકે તે એ તેથી કેવળ પોતાના શરીરથીજ મુક્ત ન થાત પણ દુષ્ટ કુલો અને આત્માથી પણ મુક્ત થાત, અને એ તેમને ઘણું મુખદાયક થઈ પડત પણ તેમ થતું નથી; આત્મ ત્યાગથી મનુષ્યના સાતે અવતાર આત્મ ત્યાગ કરીને કાઢવા પડે છે ! !

ત્યારે મારે શું કરવું ? મારાથી હવે દેવીનું દુખ જેમ શકાતું નથી. તેના દુખ દુર કરવાના ઉપાયો કરો !

મેં ઘણાં કાર્યો પણ કાંઈ દુઃખ આણું થતું નથી ! જેમ જેમ ઉપાયો કરતો જઈશું; તેમ તેમ દેવીના દુખમાં આરજ વધારો થયા કરે છે !

તમારે ધારવું ખૂબ ભરેલું છે ! હમેશાં પ્રયત્ન અડગ રહીને આચરવો શરૂ કરો ! શરૂઆતમાં જે કે દુઃખ આવી પડે છે, પણ તે તમામ દુઃખ થોડીવારમાં દુર થઈ મુખ રૂપ બનીજાય છે, માટે વધારે ધીરજ ધારી હીમત ધારી દેવીના દુઃખ દુર કરવાના પ્રયાસો કરો !

હુ તો પ્રયાસો કરી ચાક્યો ! હવે મને કાંઈ સંજીવું નથી ! ફક્ત આત્મત્યાગનો ઉમદા રસનો મલમ પડી આવે છે.

પ્રભુ આત્મ ત્યાગથી દેવી તરતજ આત્મ ત્યાગ કરી મરી જશે, એ નક્કી બાણજીને અને એની જેડે આ દારીપણ સદાને વાસ્તે આત્મ ત્યાગ કરી પાછળ આવશે; માટે આત્મ ત્યાગનો વિચાર માંડી વાળો ! !

ત્યારે મારે કરવું શું ?

હીમત રાખો !

હવે રહેતી નથી !

આ દાર્શનિક કામ બતાવે ? આજ્ઞા ફરમાવે ? તમારા કામમાં હું સહાયબુત થઈશ, દુનિયાદારીની તમામ દરકાર તજીવન આપને જેમ સુખ થાય તેમ હું કરીશ.

શું તું મને સહાયબુત થઈશ ?

હા.

જરૂર !

હા.

ત્યારે મને કાંક હીમત આવે છે !

આ અફીણને બહાર ફેંકી દો !

લ્યો લઈગ્નિએ અને નીચે જઈને રામોશન આપીદો.”

અફીણ મેનાસુન્દરીએ લઈ લીધું. અને નીચે જઈને રામોશન આપી આપી. મનહરને કાંક નવી હીમત આવી ! ઉમંગમાં આવ્યો, કાંક આનંદ પામ્યો, વિસ્મય થયો અને કાંક શરમાઈ ગયો, મેના ઉપર આવી.

“કેમ આપી આવી ?

હા !

મેના, મેના આજે તેં મને અછતદાન આપ્યું !

પરમાત્માએ મારાપર કૃપા કરી આપની સેવાનો લાભ આપ્યો !

મેના તારો ઉપકાર કદી પણ ભુલાશે નહીં !

આ કીંકરી સદાયે તમારા કામમાં સહાયબુત થશે ! આપ જે ધ-

ડીઝ કામ ફરમાવશે, તે ઘડીએ હું કામ કરીશ ! આપ જે કાંઈ દેવી-
આને કહેવરાવશે તે હું તમામ તેમને કહીશ, હુંકામાં તમને બંનેને
કાંઈ પણ રીતથી દુખી થવા દઈશ નહીં ? જગતને બાળુ પડ્યા દઈશ
નહીં, અને કાંઈ પણ કામમાં આટે આવી આપને હરકત કરતા થ-
ઈશ નહીં !

શાઆશ ! મેના ધન્ય છે તારા પ્રેમને ! દુનિયામાં જે કામ
કાંઈ પણ ન કરી શકે તે કરવાને તું તૈયાર થઈ ! જગતમાં જે કામ
કરતા નારીની પ્રતિષ્ઠા ન રહે તે કામ તું ઉમંગથી દુનિયાની દરકાર
તણ કરવાને તૈયાર થઈ, ધન્ય છે તારા નિખાલસ હૃદયને ! ધન્ય છે
તારા પ્રેમને ! મારી મનહરણી મેના આવ આવ આ વખતે મને એક-
વાર ભેટ !' કહી મનહર મેનાને ભેટી પડ્યા ! તેને પ્રેમ ચુંબન કરી
વધાવી લીધી, આજે તેના હૃદયમાંથી અખૂટ પ્રેમનો ઝરો મેનાના હૃદય
ઉપર વહેવા લાગ્યો !”

પ્રાણુનાથ આપ મને ધન્યવાદ આપો છો એજ તમારી પ્રભુતા
છે ! હજી સુધી ધન્યવાદને પાત્ર મેં કાંઈ પણ કાર્ય કર્યું નથી ! સ્વા-
મિને જે જે પ્રકારે જે જે રીતથી જે જે કાર્યથી અને જે જે સ્થળેથી
સુખ પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ હોય તે તમામ કાર્ય સ્ત્રીએ પતિને પરમા-
ત્મા માની ઉમંગથી પોતાનું તન મન ધન અર્પણ કરી દુનિયા
કામને ગમે તેવું કહે તોપણ તેની તલ માત્ર દરકાર ન રાખતા આ-
તુરતાથી કરવું એજ સ્ત્રીનો સાચો પ્રેમ છે ! એજ સ્ત્રીની ખરી લક્ષિત
છે ! એજ સ્ત્રીની મજબુત નીતી છે અને એજ સ્ત્રીની અડગ પ્રીતી છે !

મેના, મેના આજ તેં મને કૃતાર્થ કર્યો ! આત્મ હયાથી ઉગા-
ર્યો ! અને મારા માનસિક અને શારિરીક દુખોનો સંહાર કર્યો ! મન-

હરણી મેના આજ તારા પ્રેમની કદર કરવાની મારી પાસે જરાયે શક્તિ નથી !

પ્રાણનાથ ! આ સંસારમાં સ્ત્રીઓના શરીર પરમાત્માએ વાસ્તવિક રીતે સ્વામિઓના ઉપયોગ અર્થેજ કર્યા છે; તો આ સ્થુલ શરીરની બુદ્ધિ પ્રેમ, નિતી વીગેરે જે કાંઈ સાફ ગણો તે તમામ તમારે કામ આવ્યું તેથી હું મારા ધન્યભાગ મોનું છું ! આ સંસારમાં સ્વામિથી અધીક હું કાંઈપણ જ્ઞેતી નથી અને માનતી પણ નથી !! પ્રાણનાથ પતિની આજ્ઞા એજ પરમપંથ સતિનો છે ! સકળશાસ્ત્ર પુરાણ અને સ્મૃતિનો સાર પતિની આજ્ઞામાં સમાવ્યેલો છે. મોટા મોટા ઋષી-મુની, તપેશ્વરી યોગી જતી વીગેરેનો એજ મત છે ! આ સંસારમાં સતિનો પ્રભુ ક્રૂપા પતિ જ છે !

જગત જનુનિ જાનકી દેવીને સમજાવવા બ્યારે રાવણ મંદ મનિને ભાવ થયો હતો ત્યારે સતિ સાધવી મંદોદરી દુનિયાની તમામ દરકાર તજીને સીતા માતાને સમજાવવા ગઈ પતિ આજ્ઞાનું પાલણ કરી પોતાની કિર્તી જગતમાં દીપાવી હતી, જગત સતી છુંદાને છળવાની ઇચ્છા બ્યારે કેશવ ભગવાનને થઈ હતી ત્યારે કમળા સતિએ પતિનો પક્ષ સ્વીકારી પોતાના પ્રિય આંધવ જરાસંઘનું મૃત્યુ નીપજાવી સતિની કીર્તિ દીગ દીગાન્તરે દીપાવી દીધી હતી, તો આપના પવિત્ર કાર્ય સાફ હું માફ તમામ તન મન અને ધન અર્પણ કરું એમાં હું શું મોટું કાર્ય કરું છું ?

ધન્ય છે ! ધન્ય છે મેના ધન્ય છે તારી પતિ ભક્તિને !

પ્રાણનાથ ધન્ય છે તમારી કેળવણીને !

અરે નાજુક પોપટડી, માર મધુરી મેના, આ તારા નાજુક શ-

રીરમાં આટલા બધા નીતીના તત્વો ક્યાં સમાઈ રહ્યા છે, રસીકી મને બતાવતો ખરી, ક્યાં સમાયા છે ?

પ્રાણનાથ આપની અમી ભરી દૃષ્ટીમાં સમાયા છે. શ્રાવ્યોની નીતીના અને હાપણના તમામ મૂળતત્વો સ્વામીની દયા ભરી દૃષ્ટીમાંજ સમાયલા છે ! જે સ્ત્રી હાપણ વાળી હોય, જ્ઞાની હોય, નીતીવાન હોય, અને ગમે તેવી ચાલાક નિપુણ અને પ્રેમી હોય પણ તેનાપર જે તેના પતિની પ્રેમ ભરી દૃષ્ટી પડતી નથી તો તેનું હાપણ ધૂળમાં મળેલું છે ! અને ચતુરાઈ ચૂલામાં પોરી છે ! જે સ્ત્રી સાધારણ અક્ષલવાળી હાથત અણેતી હોય પણ જે તેનાપર અમૃતદૃષ્ટી તેના પતિની પડતી હોય તો તે સતી સાધવી છે; માટે મોહન ક્યાં સુધી આપની અમી ભરી દૃષ્ટી મારાપર છે ત્યાં સુધી જગતમાં હું ડાહીજ છું, અને જે હું દૃષ્ટી વિનાની હઉં તો સદાએ ઘેલી મૂર્ખજ છું.

ધન્ય રે લલિતાંગી લલના ધન્ય છે તારી ચતુરાઈને ! ચિત ચોરક ચતુરા આ ચતુરાઈ તેં ક્યાં સંતાડી રાખી ?

મારા ચતુર વનમાળીની લોચન પેટીમાં !

રસીકી આ પ્રેમ ભક્તિ તેં ક્યાં સમાવી હતી ?

મારા રસીકની હૃદય ત્રીજેરીમાં !

અલખેલી આટલી બધી સ્વામિભક્તિ તેં ક્યાં રાખી મુકી હતી !

મારા અલખેલા પ્રિતમના વદન કમળની દાખડીમાં !

રસિકા આજ તારામાં હું કાંઈ નવું નવું જ જોઉં છું !

મારા રસિક એ આપના પ્રેમની નિશાની !

આહા કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્રનો ઉદય થયો ! અમાસની અંધારી રાત્રીમાં પ્રભાકર ઉદય પામ્યો ! વગર ઋતુએ પ્રેમના પરજન્યની વૃષ્ટિ થઈ,

ભર જંગલમાં પ્રિતીની વાંસલડી વાગી, આહા અણુધારી અમૃતની ઘટ્ટિ થઈ! આહા પ્રેમ ધારાની ઝડીઓ ફર ફર ફર પડવા લાગી, આજે આનંદ સાગરમાં હું ડુબી ગયો, નિરાશાના અધાર જંગલમાંથી આશાના સુંદર ઉપવનમાં આવ્યો. કલેશ અને કંકાસના કારાગ્રહમાંથી આનંદના આવાસમાં આવ્યો! આહા આજે આશા અને આનંદના આવાસમાં મને દ્રાણ દોરી લાવ્યું ?

આપનો અઝોડીક અખંડીત પ્રેમ !

શું પ્રેમ મને લાવ્યો ?

હા. આપના પ્રેમે આપની કસોટી કરી આશા અને આનંદના સાગરમાં આપને મૂક્યા !

આહા તે સાગરમાંથી મારી મનહરણી મેના તે મને તારી લીધી !
લલિતા આજના આનંદની વધામણી અને દેવીના પવનો પ્રચુતર હું તને હમણું ને હમણું લખી આપું છું તે તું ત્વરાથી જઈ દેવીને આપ !
પુશીથી !

જન નીચે જઈ રામોશીને કહી ગાડી જોડાવ અને તું વંત્ર પહેરી તૈયાર થા, ત્યાં સુધીમાં હું પત્ર લખી મુકું છું. ” આ પ્રમાણે કહી મનહરે દેવીપર આજના મામલાનો સંવિસ્તાર હેવાલ લખ્યા; દેવી નીચે જઈ રામોશીને ગાડીની વરધી આપી, પોતે હુગડાં પહેરવા લાગી, થોડીવારમાં મનહરે પત્ર પુરો કર્યો; મેના શ્રંગાર સજ્જ મેંડે આવી !

આહો અલગેડી તું તૈયાર થઈ પરવારી !

હા પ્રિતમ ! લાવો પત્ર આપો.

લ્યો લલીતાંગી ! ” કહી પત્ર આપ્યો, દેવીએ લીધા એટલામાં કાચમેને જૂમ મારી !

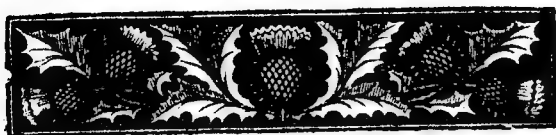
ભાઈ ગાડી તૈયાર છે.

એ મનહરણી ગાડી તૈયાર થઈ.

હા હવનહાર જાઉં છું.

હવનદોરી જોવા આવજો. ” કહી મનહરે હડપચી આવી ગાંધે
ટપકી ભારી; મેનાં મોં મલકાવી આવી, નીચે ઉતરી ગાડીમાં બેસી
બંગલા તરફ વિદાય થઈ ગઈ!

પ્રકરણ ૧૨ મું.

પ્રેમ તરંગ કે દુનિયા દોરંગ.

દોહરો.

ધગધગતા ધરણી વિશે જડે પ્રેમ અંગાર,
આતક સમ પ્રેમી પુરા કરે પારખી અદાર.

સંસારમાં અવતરતા ક્ષણે ક્ષણે જન્મ અને મર્ણ રહેલા છે, સ્નેહી જનોમાં વાસ કરતાં પળે પળે સુખ અને દુખ રહેલા છે, રણસંગ્રામમાં ઉતરતા ડગલે ડગલે હાર અને જીત રહેલી છે, ધાર્મિક કાર્યનો આરંભ કરતા વારે વારે પુન્ય અને પાપ રહેલા છે; તેમ પ્રેમ પથમાં પ્રવેશ કરતા ધડીએ ધડીએ આનંદ અને આંસુ રહેલા છે.

છે વિકટ ગલીઓ પ્રેમની પ્રેમી વિના નવ પથ જડે,
અંધાર ગલીમાં પેસતા ઠોકર અર્ધ કંટક નડે,
અવિચારી દોડે કારમા અધવચ અબુધસમ આથડે,
હેરાન થઈને આપડા ખત્તા ખાઈ પાછા પડે.

પૈયો જેમ આતુરતાથી મેઘની રાહ જોઈ રહે તેમ દેવી આતુરતાથી પત્રના પ્રયુતરની રાહ જોવા લાગી ! આશામાં આવી મનના મનસ્વી તરંગોમાં થનક થનક નાચવા લાગી ! મનહરલાલ મારા પત્રનો કેવો પ્રયુતર આપશે અથવા મારા પત્રથી તેમના મન ઉપર કેવી અસર થઈ હશે તેના નવીન તંકા બાંધવા લાગી ! આ પ્રમાણે દેવી આશા નિરાશામાં ઝુકી રહી હતી તેવામાં મેના સુંદરી સધરામમાં બેસી બંગલામાં આવી ! મેનાને જોઈને દેવી કાંક હરખાણી અને આશામાં આવી મંદ મંદ નયનો વિકાસતી વિકાસતી સ્મીત હાસ્ય કરતી મેના પાસે આવી; મેનાએ મનહરનું આપેલું કવર મુગે મુગે દેવીને આપ્યું અને પોતે ગુપ્તગુપ્ત બંગલામાં ચાલી ગઈ ! દેવી પણ કવર જોઈ કાંક સંબ્રમમાં પડી પોતાના વિલાસ ગ્રહમાં જવા લાગી ! મેનાને મુગે મુગે મોઢે કવર આપીને જતી જોઈને તે વિચારમાં કાંક પડી, પણ વિચારનો ખુલાસો કવરમાં હશે એમ ધારી કવરને ડ્રોડવા લાગી ! કવર ડ્રોડ્યો ! ડ્રોગળ કાઢ્યો અને વાંચવા લાગી.

પ્રિય દેવી,

તમારો પ્રેમાળ પત્ર મળ્યો ! વાંચી હકીકત જાણી ! તમારા હૃદયની વેદના અને લાવના વાંચતા વાંચતા મારી કેવી સ્થિતિ થઈ હશે તે તમારેજ જાણી લેવી જિજ્ઞાસુ પ્રેમ પ્રતિજ્ઞા પાળતા કદાચ શરીરનો ક્ષય થાય તો વધારે ચિન્તા કરશે નહીં ! એ ઉદ્ગાર મારા હૃદયમાં કાંક વિલક્ષણ પ્રકારની જ્વલંબ અસર કરી છે; પણ હું પ્રયુતરમાં એટલુંજ પાહલું છું કે તમારી પ્રતિજ્ઞાથી મેળવેલ જયના સમાચાર પા-

હવતા અને તેનો પ્રત્યુત્તર પ્રાપ્ત કરતા કદાચ મનહરના શરીરનો હાથ થઈ જાય; અગર મનહરનો પ્રાણ એકા એક તમારા પવિત્ર પ્રેમથી અંકીત થઈ સ્થુળ શરીરનો ત્યાગ કરી ઉડી જાય તો તમે ચિન્તા તુર ન થતાં, કેમકે એ પ્રેમી આત્મા તો તમારા પ્રેમી સ્થુળમાંજ નિવાસ કરશે એવી સંપૂર્ણ ખાતરી માનજો, તમારા પર જે અસહ્ય સંકટો પડે છે, અને જે જે મુશીબતોમાંથી તમારે પસાર થવું પડે છે તેને વારંવાર મારે શું કરવું અગર તમારે શું કરવું, તમારી મુશીબતો કેવી રીતે કાપવી તેના વીચારમાં મારી આજે અદ્ભુત પ્રકારની રીધીતી થઈ પડી હતી ! તેનો ન્યાય કરતા કરતા કદાચ હું મારા આત્માનો ન્યાય પણ કરી નાંખત અને મારી પાછળ નજર નાંખનારાઓને હંમેશાં વારંવાર સુખી કરી દેત પણ એ સુખી ઉપાય યોજવામાં કદરત આંટ આવી અને મને અટકાવી દીધા. તમારા પ્રેમમાં તન્મય બની હુંતો ઇચ્છાક દીવાનો બની ગયો હતો. પ્રેમ દેવલગ્નમાં એટલું મુઠી હદ વગર ચઢી ગયો હતો; કે તમારા દુઃખને ઇન્સાફ આપવા સારું હું અફીણ ખાતોજ હતો; પણ એકાએક અણધાર્યો અણચિન્તવ્યો અફીણનો ઉતારનાર મળ્યો ! એકદમ સિંહ સમાન ઝલંગ મારી મારા હાથમાંથી વિષ લઈ લીધું અને તમારો મજબૂત પક્ષ પકડી મને અગિયારી કૃત્ય કરતા અટકાવ્યો.

નિરાશાના અંધકારમાં એકાએક રવિનો ઉદય થયો જોઈ હું અંતર ગયો ! દુઃખના મહાસાગરમાં એકદમ દીલાસાનું નાવડું જોઈ નાવમાં હું બેસી ગયો ! હૃદયના ભયંકર જીવ લે પ્રેમ વ્યાધીમાં એકાએક અમૃત સજીવનીનું અમોઘ ઔષધ મળવાથી ઔષધનું સેવન કરી પ્રેમ વ્યાધી દુર કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો ! વિગ્ન અને કલેશના કારી તાપમાં હું

બન્યો બન્યો થયા કરતો હતો એવામાં એકાએક શીતળ છાંયડી મળી
તેની છાયામાં હું બેસી સુખી થવા લાગ્યો ! જંગળની જગતની જાળમાં
હું બંધન થઈને રીખાયા કરતો હતો, પણ એકાએક જાળ તોડનાર ઉ-
દર આવ્યો અને જાળમાંથી વિમુક્ત કરી મને સુખી કર્યો ! હૃદય પણ
પણે નિરાશા અને નિસાસાના તરંગોમાં ઝૂંચી કરતું હતું પણ એકા-
એક આશા અને સંતોષની લહેરોમાં લહેરે ચઢી આનંદ પામવા લાગ્યું !
આ દુખી યતા હૃદયને જગતમાં સુખી કરનાર એક પાત્રજ હતું પણ
કુદરતે કાંક કૃપાવાન કરી એ પાત્રની રહાયતા આપી દુખ દુર કરવાનું
ધાર્યું ! દોરંગી દુનિયામાં અન્યાર સુધી મનહર અને દેવી પ્રેમ તરંગે
ચઢી જગબત્રીશીએ ચડી કલકીત અને અનાચારી તરીકે ગણાતા હ-
તા પણ નવીન પાત્રની રહાયતાથી દોરંગી દુનિયામાં મનહરને દેવી એક
પવિત્ર પ્રેમી બનેડા તરીકે ગણાશે.

આ પ્રમાણે આત્મ લાગ કરતા કરતા પ્રેમરાજે પ્રેમની સર્ખત
કુસોડીમાં કાંક એને ફીક લાગવાથી નવીન રહાયકારી બક્ષી દેવી અને
મનહરના દુઃખના ભાગીદાર કર્યા ! જેની સ્વપ્ને પણ સુખકર થવાની
આશા રખાતી નહોતી; જેની હાંમેશાં પ્રિતીમાં વિદ્ન રૂપ થવાની ભિત્તિ
રખાતી હતી; તે ભિત્તિ ભગવાને દુર કરી છે ! દુઃકામાં એજકે મેના
સુન્દરીથી આપણે જે ભિત્તિ રાખતા હતા, તેજ મેનાસુન્દરી ઈશ્વરી કૃ-
પાથી આજથી આપણી થઈ છે. તેના અલોકીક પ્રેમથી અસીમ હૃદ-
યની ઉદારતાથી; અને પારમાર્થિક શુભવૃત્તીથી મારો જીવ બન્યો છે;
દુખ દુર થયું છે અને આપણો અન્યો અન્યને પ્રેમ અગળ અખંડીત
જળવાઈ રહ્યો છે ! તેણે આપણા જીવન પ્રવૃત્ત સુધી આપણને દરેક
રીતે ખતની મદદ કરવાનું કહ્યું છે, અને આપણી વાત શુભ રાખી હ-

દયની ભાવના રેડાવવાનું અભય અને સખળ સાધન બદ્ધીસ કર્યું છે; તમારા આખા કુટુંબમાંથી તમારે ડાઘ નથી એમ તમે માનતા હતા; પણ આજથી તમારી મેના છે એમજ માનજો ! હું પણ એમજ સમજતો હતો કે મનહરનું જગતમાં દેવી સિવાય ડાઘ નથી; પણ મનહરની દેવી અને મેના બે છે !! આ પ્રમાણે પરમાત્માએ આપણા ઉપર દયા-દષ્ટી કરી છે તે જાણીને તમારે જે કાંઈ કહેવું હોય; અને જે કાંઈ કરવું હોય અને જે કાંઈ લખવું હોય તે મેના મારફતે સુખેથી લખજો.

બીજું તમને કહેવાનું એટલુંજ છે કે પત્ર લખતા કટાક્ષ થોડા કરજો, જો કે તમે કટાક્ષ કદરતી કરતા હશો પણ મને કટાક્ષથી કારી અસર થઈ નય છે. આજના આત્મયાગનું મુખ્ય કારણ પણ તમારા કટાક્ષ કહું તો ખોટું કહેવાશે નહીં. તમારા લખેલા કાવ્યો મારા કાળજીને કચરી નાંખે છે.

તમે જે લખ્યું છે કે—

“ દીલની થાપણુ ઓળવી ઘટે ન કરવી વાત,
પ્રાણુ કહોતો પાઠવું વાલમ કરવા વાત.

આના જવાબમાં હું એટલુંજ જણાવું છે કે તમે એકવાર દમયાંતી અને આહુકળના હૃદય તપાસી જજો. સિતા અને રામની ભાવના રામાયણમાંથી વાંચી લેજો એટલે તરતજ ખબર પડશે કે, દીલની થાપણુ ઓળવનાર કોણ છે; ઓળવતા કેવી રીતે થાય છે; જગતમાં કેટલું સુખદુઃખ પડે છે !! હું પણ તેના જવાબમાં એટલુંજ કહું છું કે—

“ આશાને દરિયે મુક્યું હૃદય સમાગમ નાવ,
માર ઉતારે પ્રેમથી પ્રભુ સાધીને લાગ. ”

માટે પ્રેમના બાંધનાર જો કે મનુષ્યો છે પણ પ્રેમનો નભાવનાર પ્રભુ છે. પ્રેમીઓ પ્રકૃત આશાના દરિયાવ હૃદય સમાગમનું નામ મુકીને વેગળા રહે છે. તે હૃદય નાવ ક્યાં જાય છે; અને ક્યાં જશે તે વિધિના હાથમાં છે. તેને પાર ઉતારનાર પ્રભુજ છે, અને તે પ્રેમીઓના પ્રેમની કસોટી કરી પ્રેમ લક્ષિત પ્રમાણે નાવ વહેલું મોકલે પાર ઉતારે છે; વળી બીજું તારા અને મારા વચ્ચે દોરંગી દુનિયા રહેલી છે; એટલે મનની મનમાં અને તનની તનમાં સમાર્પ જાય છે. જેટલું બતાવાય તેટલું બતાવાતું નથી; જેટલું સમજવાય તેટલું સમજવાતું નથી અને જેટલું કહેવાય તેટલું કહેવાતું નથી; કારણ કે કંઈ છે કે—

“જેમન દરિયા ધુધવે પિયુ દેશાવર દુર,
અણુ જાણ્યા બિન અનુભવી જાણે ન નિરનું નુર.”

વળી તે ઉપરાંત તારા હૃદયના ખુલાસાને વારતે નીચેની લીટીઓ પુરતી થઈ પડશે.

“વિરહી વિરહે બળી મરે દુનિયા કરે ન પ્રમાણ,
બવાય પ્રેમી જોણીયાં પરવશ પડીને પ્રાણ.”

વળી તું જાણે છે કે “અંતર ઘટને અંતર પરખે, નાથ બ-
બર લ્યા છવતે મરતે” તેના ખુલાસામાં હું એટલું કહું છું કે—

ભિતરમાં ભડકા બળે જગ દેખે નહીં આળ,
વલખા મારે પ્રેમીઓ ભરી કારમી કાળ.”

માટે મારા હૃદયની વેદના મારૂ મનજ જાણે છે; અને તારા હૃદયની વેદના તારાંજ મન જાણે છે; એ સિવાય અન્ય કાઈ જાણતું નથી કેમકે—

“ મુગાનં સ્વનું થયું મનમાં રહી મુઝાય,
પ્રિતીનું તો પારખું છલે કહું ન જાય. ”

માટે માર હૃદય તારા પ્રતિ કેવું છે તેનો તોલ તું તારી મે-
ળેજ કરી લે જે, કાલ સાંજના પાંચ વાગતા આવીશ. કાગળ વાંચી
કહ્યાંત કે વિવાદ કરશે નહીં. જે રીતે હરી રાખે તે રીતે સંતોષ
રહેજે, પ્રેમનો પંથજ જ્યો છે. તારા પત્રમાં કખેલા કાવ્યોના ખુલા-
સા આ નીચેના કાવ્યમાંથી તારા મનનું સમાધાન થઈ શકે તે પ્રમાણે
નીકળી આવશે.

૫૬.

“ જેર સરખુ સ્નેહ પાખે સ્નેહ તે અમૃત ખરું,
જેવું જેથું મન કાગ્યું પ્રાણુ ગયે ન કરે પરું;
પ્રિત કેરી રીત જગમાં શીખવી નવ આવડું,
સદાતો સાચી નખે સમે જુદી તે દીડી પડે. ”

માટે પ્રિતી અજખજ છે. તેનો નભાવ કરવો તેમાંજ પ્રેમીની અ-
નુગર્ધ અને પ્રેમ રહેલા છે કેમકે—

“ પ્રથમ કરીને પ્રિત જળ પાખી દાદુર છવે,
મચ્છની અંહન રીત પ્રાણુ તજ પાણિ વિના. ”

લી. તારે

મનહર.

કાગળ વાંચતાની સાથે દેવી મૂર્છાવશ થઈ ગઈ! જેવી સ્થિતિ
દેવીનો પત્ર વાંચતા મનહરની થઈ પડી હતી તેવીજ સ્થિતિ મનહરનો
પત્ર વાંચતા દેવીની થઈ ગઈ! પ્રેમ અન્યો અન્ય સરખોજ છે. તેના
સુખ દુઃખ પ્રેમીઓના હૃદયમાં સરખી રીતેજ થાય છે. થોડીવારે દે-

વીને ભાન આવ્યું!! ઉડી બેઠી થઈ! પાણી પીકું, ઘડીઆળમાં
 ભેંચું ચાર વાગેલા જોતાં; કાંક ઉમંગમાં આવી, અને આનંદથી ર-
 રવા લાગી, અને મન સાથે જોલવા લાગી, “મનહરલાલને આવ-
 વાની હવે થોડીવાર છે. આહા મેં પણ મૂર્ખાઈ કરી! ન લખવાના શ-
 વ્દો લખ્યાં, અને તેમને જોડુ લગાડ્યું! સ્ત્રીઓનાં મન ચંચળ અને
 સાહસિક છે તે જોડુ નથી. સ્ત્રીઓનું હૃદય ઘણું હલકું અને ઓછું
 છે તે પણ ખરાબર છે મારાથી જરા પણ હરવાયું નહીં. લખતાં શું
 લખ્યું પણ એમાં મોટો ગજબ થઈ ગયો! મારી મેનાંએ મારી હ-
 નગી સુધારી! મનહર અને દેવીને જગતમાં મરતાં બચાવ્યાં! આજે
 તે જોવા આવે દે તરતજ હું લખેલા અવિનયની ક્ષમા માગી પાવન
 થઈ જાઉં!! તેમને એકવાર સારી રીતે ભેટી લઉં અને નયનથી નિ-
 રખી લઉં!!” આ પ્રમાણે આશા નિરાશામાં દેવીએ વખત કાઢવા
 માંડ્યો! કાગળ વારંવાર વાંચતી જાય અને વાળતી જાય ઘડીકમાં
 ખુશી થાય અને ઘડીકમાં દીલગીર થાય એ પ્રમાણે પ્રેમ તરંગમાં ઉ-
 ઘળવા લાગી! ખરાબર પાંચનો સમય થતાં મનહરલાલની વિક્ટોરીઆ
 આવી! મનહરલાલ ગાડીમાંથી ઉતરી દેવીના ભૂવન પ્રયે ગયો! દેવી
 મનહરને જોતાંજ જોઆકળી બની ગઈ! રડી પડી! અને ઘેલીની
 માફક કુદકો મારી મનહરને ભેટવા નીચે પ્રમાણે જોલતી જો-
 લતી દોડી!

“આહો કોણ કોણ મારા જીવનહાર મનહર? આ પાપણી ખા-
 તર પ્રાણુ ત્યાગ કરનાર પરમ પુરુષ મારા હૃદય મણી મનહર!

આહા પ્રેમ પ્રતિષ્ઠા ખાતર નિરંતર દુઃખ ખમનાર મારી જીવન
 દોરી દેવી! મારા સાર શરીરનો ક્ષય કરનાર મારી મનહરણી દેવી!”

કહી બંને પ્રેમીઓ રહતી આંખે હુસકા ખાતો ભેરી પડ્યાં !!
 પાંચેક મિનિટ સુધી યોડ્યા ચાલ્યા સિવાય બંને જણા ભેરી પડેલા
 વૃક્ષ સમાન સ્થિતિમાં ઉભા રહ્યા ! જરા પણ હાલ્યા ચાલ્યા નહીં !
 એમને એમ જડ પદાર્થ સમાન અથવા દીવાલપર આલિંગન કરેલા
 ચિત્રેલ પ્રેમી ચિત્ર સમાન ઉભાં રહ્યાં !! થોડીકવાર થઈ એટલે હ-
 દયમાં ચૈતન્ય આવ્યું ! બંને જણા જુદા પડ્યાં !! જુદા પડતા દેવી
 બોલી કે-

“ પ્રિયતમ પ્રિતી શાની બનેલી હશે ?

પ્રિયા પ્રિતી નિશ્વાસ અને અશ્રુધારાની બનેલી છે !!

ના ના મોહન પ્રિતિતો વિશ્વાસ અને સેવાની બનેલી છે.

હું ધારું છું કે કલ્પના અને મનોવૃત્તિની બનેલી છે !

મારા સમજવામાં તો એમ એમ આવે છે કે પ્રિતી દમ્પત્તિઓ
 અને પૂજનની બનેલી છે.

કદાચ કર્તવ્ય અને અનુસરણની બનેલી હશે !

મારા અનુભવ પ્રમાણે નમ્રતા અને ધીરજની બનેલી છે.

મારી કલ્પનામાં તો એમ આવે છે કે પ્રિતી અધીરાઈ અને વિ-
 શુદ્ધાની બનેલી છે !

ના, ના પ્રિતી કસોટી અને ઉમળકાથી થયેલી છે.

વાર મોહન ! મારા પત્રથી આપ આત્મત્યાગના નિશ્ચય ઉપર કેમ
 આવ્યા ?

મારાથી તમારું દુઃખ વાંચી શકાયું નહીં ! મને એમજ લાગ્યું
 કે હું એકસો આખા જગતને હેરાન કરું છું માટે આત્મત્યાગ કરીશ
 તો દેવી સદા સુખી થશે.

વાહ વાહ ધન્ય છે તમારી બુદ્ધિને ! આવો અયોગ્ય વિચાર કરતાં તમને કાંઈ દેવીની દયા આવી ?

જ્યારે તમને હૃદય દ્રાવક શબ્દો લખતા મનહરની દયા ન આવી, તો તમારા માગેલા ઉત્તર આપતા મને મારા જીવની દયા શી રીતે આવે ! !

હું તો મૂર્ખાઈ ! પણ તમે શા સારૂ મૂર્ખાઈ કરવા તૈયાર થયા !

જ્યારે સ્ત્રીઓ જ્યાં સુધી મૂર્ખજ રહે છે ત્યાં સુધી પુરૂષો સન્દાને વારતે મૂર્ખજ રહેવાના છે !

આર્ય સંસારમાં સ્ત્રીના અવતારજ મિથ્યા ગણવામાં આવે છે.

હા જ્યાં સુધી આર્ય સંસારમાં સ્ત્રીના અવતારને મિથ્યા ગણવામાં આવે છે ત્યાં સુધી આર્ય સંસારજ મિથ્યા રહેવાનો છે; અને આર્યાનું સુખ પણ મિથ્યાજ રહેવાનું છે ! !

હિંદુ સંસારમાં સ્ત્રી એક નજીવી ચીજ છે! તેની દરકાર પણ નજીવી છે જ્યાં સુધી સ્ત્રીને નજીવી માનવામાં આવે છે અને તેની દરકાર પણ નજીવી રાખવામાં આવે છે ત્યાં સુધી પુરૂષો પણ નજીવા છે.

બાલા નરકનું દારજ નારી છે !

નારીને નરકનું દાર કહેનારજ નરકના અધિકારી છે !

પ્રમદાની બુદ્ધિ પાનીચે !

જે એમ હોતો પ્રમદાની કુંખે રામચંદ્ર જેવા અવતાર થાત નહોં ! પ્રહલાદ, ધ્રુવ, અંબરીષ, પ્રતાપ, શિવાજી, લક્ષ્મણ, કૃષ્ણ, લિષ્મ, અર્જુન, વેદવ્યાસ નારાયણ, પ્રેમાનંદ, દયારામ, કાળીદાસ,

ન્યુટન, લ્યુથર, સ્પેનસર અને એડીસન જેવા રત્ન પુત્રોને જન્મ આપનારી સ્ત્રીઓજ છે ?

તમે એકલા સ્ત્રી જાતીની કીમત સમજો છો પણ જગત જાણતું નથી.

જ્યાં સુધી જગત જાણતું નથી ત્યાં સુધી જગતમાં કલેશને કંકાસ છે ?

જગતનો કલેશને કંકાસતું મૂળજ કામનાને કહે છે. જુઓને કહેવત છે કે જર જમીન ને જંતર એ ત્રણ કહ્યાના છોર ? માટે સ્ત્રી એટલે કંકાસતું મૂળ ?

ના ના સ્ત્રીઓ એ પરમાત્માની કુદરતના મુગધીદાર પુષ્પો છે. ?

જગતમાં કહ્યાનું કારણજ સ્ત્રીજ છે ?

ના, ના સ્ત્રીઓ એ જગતની સુંદરતા છે.

પુરુષોને જાહેર સમાનજ સ્ત્રીજ છે,

ના, ના પુરુષોની છદંગીની મીઠાસ સ્ત્રીઓ છે.

જો તમારા કલા પ્રમાણે સ્ત્રીઓની કીમત થતી હોત તો આર્ય સંસાર આટલો નિર્બળ પ્રિતિહીન હોત નહીં !

પ્રિયા ! આ દેશમાં સ્ત્રીની સાચી કીમત સમજવા વારતે થોડાક જમાનાની જરૂર છે. જ્યાં સુધી આર્યો એમ નથી ધારતા કે સ્ત્રીઓ એ પુરુષનો પુરુષાર્થ વધારવા સાર પ્રત્યક્ષ જાદુ છે, સ્ત્રીઓએ જગતના પ્રવાહને આગળ વધારનારી મહા શક્તિ છે, સ્ત્રીઓ એ મહાત્માઓને ઉત્પન્ન કરનારી એક રત્નની ખાણ છે, ત્યાં સુધી આર્યોની સંતતિ કદી પણ દેશાભિમાની પરમાર્થિક સાયવાદી પ્રેમી અને લક્ષિતવાન

નીચડી શકશે નહીં; કેમકે ભવિષ્યની પ્રગ્નના સુખની દોરી સ્ત્રીઓનાજ હાથમાં રહેલી છે. સૌંદર્યનો સ્વામી સ્ત્રીઓના ચહેરામાં છે. દયાનો દેવ સ્ત્રીઓના કરુણમળમાં છે. શરમનો સ્વામી સ્ત્રીઓની આંખમાં છે ! સંગીતનો દેવ સ્ત્રીઓના કંઠમાં છે; સ્વર્ગનું અમૃત સ્ત્રીઓની જીભમાં છે ! સ્વર્ગ પોતે સ્ત્રીઓના પ્રેમમાં છે અને મોક્ષનું ધામ સ્ત્રીઓના હૃદયમાં છે.

આહા તમારા કહેવા પ્રમાણે જે સ્ત્રી જગતને આ દેશમાં સમજવામાં આવતી હોતતો આર્ય પ્રગ્નની દશા અત્યારે કાંક જુદીજ હોત ! આર્ય પ્રગ્ન કાંક નવાજ રંગમાં મોજ ભારતી હોત, અને આર્યાવતની કીર્તિ દિગદિગાન્તરે દીપાવતી હોત ! !

પ્રિયા જ્યાં સુધી જે દેશમાં દયાની દેવી, જગતની મીઠાસ, આનંદના અવતાર, ખુશીના ભંડાર, સુંદરતાના નમુના, રનેહના સમુદ્ર, પુરુષાર્થની કુચી; ઇશ્વરની ખુશી અને જગતની મહા શક્તિ મહા લક્ષ્મી સ્ત્રીઓને હલકી ગણવામાં આવે છે ત્યાં સુધી તે દેશની પ્રગ્ન સર્વદા હલકીજ રહેવાની છે.

જીવનહાર જ્યારે તમારા કહેવા પ્રમાણે પુરુષ સ્ત્રીઓની કામત જાણે ત્યારે અમે સ્ત્રીઓ પણ અમારું કામ અમારી મેજેજ જાણી લઈએ. જ્યારે જે દેશમાં સ્ત્રીઓને તમારા કહેવા પ્રમાણે સુખી રાખવામાં આવે ત્યારે સ્ત્રીઓ પણ જગતમાં સૌંદર્ય ફેલાવવું, પુરુષોમાં અમૃત રેડવું, બાળકોમાં મનુષ્યપણું મૂકવું; સંસારમાંથી દુઃખો દુરકરવા, જગતમાં પ્રભુનો પ્રેમ પ્રસરાવવો, બાળકોને નવું જીવન આપવું અને પરમાર્થ તથા દેશ ભક્તિ શીખવવી એ સ્ત્રીઓની ઉત્તમ ફરજ છે એ સમજી ભવિષ્યની પ્રગ્નને એવી ઉત્તમ અને પરાક્રમવાળી બનાવે કે દુનિયા હેરાત પામી જાય.

સ્ત્રીઓને અતિથી સમજવી, મિત્ર સમજવી શરણાગત સમજવી, અને તેમને નિરંતર પ્રસન્ન રાખી સુખી કરવી એ અમારા પુરૂષોનું કામ છે.

ત્યારે પુરૂષોને રસભરેલા રાખવા, પુરૂષાર્થમાં રાખવા, આનંદમાં રાખવા, સદા મહત્ કાર્યોમાં ગુંથાયેલા રાખવા અને દેશાન્નતિના કાર્યમાં તદ્દલીન રાખવા એ અમારી સ્ત્રીઓનું કામ છે ! !

જગતના તમામ વૈભવ સુખ આનંદો અને શાંતી આપી સર્વદા તમને સુખી રાખવામાંજ અમે અમારો પુરૂષાર્થ સમજીએ છીએ.

ત્યારે અમારા હૃદયની પવિત્ર ભાવનાઓના સંસ્કાર બળે કરી; અને અમારા ઉત્તમ અલગ પ્રેમના યોગે કરી સ્વર્ગને આ સંસારમાં ખેંચી લાવી તમને ધર્મ અર્થ મોક્ષ અને કા એમ ત્રણે પદાર્થોની પ્રાપ્તિ ગૃહસ્થાશ્રમમાં કરાવવામાં અમે અમારું સ્ત્રી પણું સમજીએ છીએ.

પ્રિયતમ આપણા પવિત્ર પ્રેમતરંગને દુનિયા દોરંગી કેવો ગણુશે ?

તેની દરકાર આપણે શું કામ રાખવી જોઈએ !

જગતને છતાંશે ?

જગત દોષથી છતાયું છે ?

ના.

ત્યારે આપણે શું કરવું ?

આપણા પવિત્ર પ્રેમમાં મસ્ત રહેવું ! ટેકનું પાલન કરવું અને પ્રભુનું ધ્યાન ધરવું !

વચ્ચે દોરંગી દુનિયા હરકત કરે તો ?

ખમ્બવી !

એટલે !

દુનિયા જે કાંઈ કહે તે કહેવા દેવું ! જે આપણે આપણા પ્રેમમાં

પવિત્ર હૃદયું તો દુનિયા થોડીવાર લવારો કરી ગયું થઈ જશે ! અને
જો આપણે અપવિત્ર હૃદયું તો દુનિયાનો લવારો સર્વદા ચાલુજ રહેશે
માટે આપણે આપણા કર્તવ્યમાં તદ્દલીન રહેવું એજ ઉત્તમ ઉપાય છે ! !

અને માથે પડે તેનું શું કરવું ?

યુક્તિથી સહન કરવું !

સહન તો નથી થતું !

સહન કરવામાંજ ચતુરાઈ રહેલી છે ! દુનિયાના અપવાદો હૃદયની
પવિત્રતા રાખી પ્રેમનું અગ્નિપણું સાચવીને ટાલા મનથી સહન કરવા
અકળાવું નહીં, મુંઝાવું નહીં, ગભરાવું નહીં અને સર્વદા સહનશિલ-
તા રાખી સમયને ભણી યુક્તિથી માથે પડેલી નભાવી દેવી ! અંતરમાં
જરાપણુ આશ્રુ આણવું નહીં ! કેમ હવે કાંઈ કહેવું છે ?

ના, પ્રિયતમ ! આજ મારા મનની ગભરામણુ આછી થઈ !

લ્યો લલિતાંગી હવે હું જાઉં છું.

હું જશેજ !

હા.

પ્રાણ વહેલા પધારજો ! દારીની અખર અન્તર લઈ હૃદય વેદનાનું
દુઃખ આશ્રુ કરજો.

જાઉં છું.

પધારજો. ” કહી પ્રેમી જોડે રહી આંખે જાડું પડ્યું ! ! મન-
હરલાલ બંગલામાંથી જવા લાગ્યો ! દેવી ટગર ટગર મનહર ભણી જોઈ
રહી ! મનહર અદશ્ય થયો કે તરતજ દેવી પણ અદશ્ય થઈ ! !

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ભોળી ભામનીના ભગવાન.

દોહરો.

મુખ જેનાં મધુરા નથી, અમી ભરેલ ન આંખ,
પ્રિત પરાણે પાંધતા. રૂડી ચોળવી રાખ.

સાકરના જેમ જેમ ખારીક કકડા કરવામાં આવે છે તેમ તેમ મિઠાશ વધતી જાય છે, મુખડને જેમ જેમ સળગાવવામાં આવે છે તેમ તેમ મુગન્ધી આપતી જાય છે, કણ્ઠકને જેમ જેમ ટુપવામાં આવે છે તેમ તેમ સ્વાદમાં ઓર વધારો આપે છે, અને પ્રેમીને જેમ જેમ કપટ અને દુઃખમાં ઉતારવામાં આવે છે તેમ તેમ દીલની પાવત્રતા વધારે જણાઈ આવે છે.

સંસારમાં પારસમણી ચિંતામણી છે કામના,
કામ ઘેનુ કલ્પ તરૂં રસ કુંપી સૌના કામના;
અજળ કાન્તિ અલખ શાન્તિ વેદ કરતા વાચના,
છે પ્રેમ નિર્મળ રત્ન જેની નવે ખંડે નામના.

ગદ્યા—ઝવેરી.

રી કાઈની થઈ નથી, થશે પણ નહીં અને થવાની પણ નથી. મુખમાં અમૃત અને હૃદયમાં ઝેર, નયનમાં પ્રિતિ અને અંતરમાં અણુગમો; હાથેથી નમસ્કાર અને પગેથી લાતો, વચનમાં મિઠાસ અને અંતરમાં કડવશ, કહેણીમાં હકાર અને રેંછીમાં નકાર, યોલવામાં સુલટા અને ચાલવામાં કુલટા, એકથી જીર રમનારી અને બીજીથી પ્યાર બાંધનારી; ત્રીજીને પરજોષમાં વળાવનારી ચાથાને કટાક્ષ મારી તૈયાર કરનારી, નરકની બારી, વિપત્તી ઝારી, કુકર્મની કટારી, અને અણંગે દુરાચારી વ્યભિચારી પાપણી, સાપણી પીશાચણી ડાકયણી અને શાકયણી જગતમાં નારીજ છે. પાપની પનોતી કલેશનું મૂળ અને નરકની બાણી નારીજ છે. જગતને અવળે રસ્તે દોરનારી, પુરુષોનું પુરુષાતન હરનારી અને છવ ધારીઓની રંગે રંગે રોગ ભરનારી નારીજ છે. એક બીજીને લડાવી મારનારી, દેશમાં અનાચારનો પંથ પ્રસારવનારી, રક્તની સરિતાઓ વહેવડાવનારી, ભેગીઓનો ભેગ તળવનારી, મુનિઓનું મુનિપણું મુઠાવનારી, નિતી, સત્ય, વિવેક અને લજ્જન વર્જવનારી, ધર્મ કર્મ અને પુન્યને પ્રબળનારી નારીજ છે. આર્ય મુમિની ખવારી કરનારી, દેશની સ્વતંત્રતાનો નાશ કરનારી અને પરાધિન તાની બેડી પહેરાવનારી પાપણી નારીજ છે. ભરથરી જેવા ભાગ્યશાળી મુખને ભગવા આપનારી કુલટા નારીજ છે; તેમાંની એક મુખ્ય દેવી ! અરે દેવી નહીં પણ દાનવી પીશાચણી કુલટા વ્યભિચારણી સાથે માથે પાનું પડ્યું. મારા પૂર્વ જન્મના પાપે આઝ આગી તેવી કુલટા સાથે મારો સંબંધ બેસ્યો ! હર હર હર હું સદાને વાસ્તે દુખી રહ્યો ! મારે

પરણે પાંચ પાંચ વરસ થયા પણ પ્રેમ સુખ લેવાની એક ઘડી આવી નહીં. જૂની મળી પણ અવગળાઈ મળી; અને નવી મળી પણ માથાની મળી ! મળી મળી ! રાંડને સમજવતા સમજવતા મારી છલનો તો કુચો થઈ ગયો પણ એકની બે થઈ નહીં; છયોક તેણે મારો તિરસ્કાર કર્યો, અને લાઈ બાપ બનાવી શરમીદો કરી નાંખ્યો ! શિવ, શિવ, શિવ, હવે મારે શું કરવું ?

બે નારીના નાવલા સદાચ્છ દુખીના દુખી ! દેવી ફાટી ગઈ ! વંડી ગઈ ! હદ બહાર જતી રહી ! મારી તો તત્ત માત્ર પણ પરવા કરતીજ નથી; અને છયોક મનહર સાથે ધણી ધણીયાણીના સંબંધ બાંધી બારે માસ પિયરમાં મરી રહે છે. મેં જાણ્યું નવી કરીને સુખી થઈશું; જૂનીની ખુશામત કરવી મટશે પણ નવી કરતાં જૂની બદલાઈ ગઈ; મારો ત્યાગ કરી ચાલી ગઈ; અને નવી પણ મને પાં ગઈ, અને સદાને વાસ્તે મારાપર અણુગમે બતાવી પિયરમાં નાચી ગઈ ! હવે શું કરવું. આ સંસારમાં શી રીતે રહેવું ? શેડીયાની છોડીએ પરણતાં આવો લાલ મળ્યો ! દુનિયામાં હાડ હાડ થયા; તિરસ્કારને પાત્ર થયા; હળવા થયા; ભારણોજ ઘટી ગયો, અને મૂખમાં ખપી સદાને વાસ્તે વાંદા બળદીયા જેવા બન્યા ! !

રાંડને કરોડો વખત સમજવાની પણ અહીંઆ આવતીજ નથી. પરાણે પરાણે દુનિયાદારી ખાતર આવે છે તો તરતજ એકાદ બે દીવસ રહી પીયરમાં ચાલી બનય છે. જગતની કન્યાઓ કરતાં અવગળા વહન શ્રીમંતોની કન્યાઓ કરે છે. જગતની તમામ કન્યાઓ બ્યારે મોક્ષનું ધામ અને સુખનો સાગર સાસરૂ ગળે છે ત્યારે શેડીયાઓની કન્યાઓ સાસરાને નફનું દાર અને દુખનો દરીઓ ગળે છે. રવામિ-

ને જ્યારે બધી સ્ત્રીઓ માથાનો મુગટ અને પ્રભુ માને છે ત્યારે શ્રી-
મતોની કન્યાઓ સ્વામીને પગનું પગરખું અને વગર પેસાનો ચાકર
ગુલામ ગણે છે.

જ્યારે તમામ સ્ત્રીઓ સ્વામીનાથની સોડીઓના ઝપાટા, અને
હુમની ઝડીઓ ખમી આનંદથી મરતાં લગી સાસરામાં રહીને સુખ
માને છે ત્યારે શ્રીમાનોની કન્યાઓ સ્વામિનાથ સો સો વાર પગે પંડે
પાણી માગે ત્યારે દુધ આપે અને આખો દીવસ સુખ આપે તોપણ
નુખથી વાસી મરતા લગી પિયરમાં રહે છે. મારા ભાગ લાગ્યા કે
શેડીયાની છોડીને હું પરણ્યો ! હવે શું કરું ? એ પાપમાંથી શી રીતે
છુટો થાઉં ? હવે દીવસે દીવસે દેવીની આલયલગત બદલાતી વ્યવસ્થા
અને રાત દીવસ મનહરના તારમાંજ તદ્દલીન રહે છે; હવે તો એ કડક-
શાને ઝેર આપી મારી નાંખવી એજ ઉત્તમ છે. તેનો જ્ઞાન લીધા
સિવાય આ જીવને સુખ અને જીવ જીવતા જીવતા મળવાનો નથી.
આલ આજ સાંજે તે કુલટા જેવી આવે કે તરતજ દુધમાં ઝેર
નાંખી પાર કરી દેઉં : નારી એ નરકનું દારૂજ છે; તેમાં જરાપણ
સંશય નથી. ભગ્યરી જેવા જ્ઞાની મહારાજન પાણુ નારીને વાસ્તે કહી
ગયા છે કે:—

“ યાચિંતયામિ સતતં,
મયિસાવિસ્ત્તા;
સાપ્યન્યામિ ચ્છતિજનં
સજનો ન્યસક્તઃ
અસ્મત્કૃતે ચપરિતુચ્ચાતિ,

કાચિદન્યા;
ધિક્તાં ચતં ચમદનં,
ચદ્માંચમાંચ. ”

“ ભલે ભામની જાણો સાચી નથી થતી એ સાચીરે,
કોડ ઉપાયે કરો જતન પણ કામ પ્રગટતાં કાચીરે;
એકજ કામની ઈચ્છા એને એકજ સુખની પ્યાસીરે,
ઝેર હૃદયમાં મુખમાં અમૃત જણાશે જુઓ તપાસીરે.
ધિક નરનારીના વિશ્વાસી રહે અંગારે રાચીરે,
તે નર ગોથા નકોજ ખાશે પ્રસાદ પડશે પ્રાંસીરે;
છે અખળા પણ નરની ધાતક કે નર કરતી ઉદાસીરે,
ભાગપણે જુઓ ખવરાવે નીચ નરક નિવાસીરે. ”

• સ્ત્રી જાતને હમેંશા ધિક્કાર છે, સ્ત્રીને આ જગતમાં સાચું બહુ
કાણુ છે ? કોઈ નથી.

“ જલપાંતિ સાર્દ્ધમન્યેન ।

પશ્યંત્ય ન્યં સવિભ્રમ્ ॥

હૃદયોચિંતયંત્યન્યં ।

પ્રિયઃ કોનામયોષિતામ્ ॥

અખળા એક પુરુષની સાથે વાત કરે છે, બીજાને હાવભાવથી
જુએ છે, અને પોતાના મનમાં ત્રાંબવું ચિંતવન કરે છે; માટે અખ-
ળા કહેવાઈ કામ પ્રસંગે પ્રખળા બનતી અખળા જાતીને ધિક્કાર છે,
આજે તે કુલટાને વિષ આપી એકદમ પાર કરી દેવી તે ઉત્તમ છે, ”

આ પ્રમાણે ભગાભાઈ દેવીને ઠાર કરવાના વિચારમાં ક્રોધાવેશમાં આવી કુદકુદા કરી રહ્યા હતા; આ વખતે દેવીને આવવાને વારતે પા કલાકનીજ વાર હતી. ઘડીઆગમાં જાણ થયા હતા. દેવી જ્યારે સાસરે આવતી હતી ત્યારે બરાબર આઠ વાગતા સીંગરામમાં બેસીને આવતી હતી. તે હમેશાં બે વખત પોતાના ખીયરમાંજ જન્મતી હતી. ભગાભાઈને ત્યાં કવચિતજ ખાતી હતી.

સાંજના જમીને આવતી હતી અને સવારના આઠ વાગતામાં તેને ગાડી તેડવા સાથે આવતી હતી તેમાં બેસીને ખીયર જતી રહેતી હતી, વખતે ભગાભાઈ ઘણેજ દુરાગ્રહ કરતા ત્યારે રાતના દુધ કે ચાહ પીતી હતી, તે સિવાય તે કંઈ પણ ખાતી નહી. તેને ભગાભાઈને ઘેર આવતાંજ કંટાળો આવતો હતો, તો ભગાભાઈનું ખાતા તેને ઉમંગ કયાંથી થાય ? દુનિયાદારીને બતાવવા ખાતર દેવી રાતના કોક કોક દીવસે સાસરે આવતી; ને જ્યારે સાસરે રહેતી હતી ત્યારે સવામણનું મોં ચઢાવીને ઉદાસમાં ને ઉદાસમાં રહેતી હતી; અને ભગાભાઈ તરફ તો હમેશાં તિરસ્કાર અને શીટકારની નજરે જોતી હતી, તેણે લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનું પાલન તે મજબૂત રીતે કર્યા કરતી હતી, અને તે પ્રતિજ્ઞા પાલનના સાથેજ હમેશા ઉદાસ રહેતી હતી. તે ભગાભાઈ સામે કરડી નજરથી જોતી હતી; ભગાભાઈ તેને ફેસફાવવાના કરોડો ઉપાય કરતા, શામદામ ભેદ પણ પુષ્કળ લડાવી ચુકતા, વખતે દંડ પણ આપી ચુકતા ધમપગ્ગડા મારફાડ અને ગાળંગાળા ચલાવી દેવીને કાયર કરી મુકતા હતા; તો પણ દેવી એકની બે થતી નહી, અને તેમની સામે સ્વપ્ને પણ મુખ મલકાવીને નજર કરતી નહી; ભગાભાઈ જરાપણુ દેવી પાસે જતા અથવા તેને અડકતા તો દેવી ભાઈ બાપ ભાઈ બાપ

કહીને ભગાભાઈના કામનો નાશ કરી દેતી હતી; અને પોતાનું આખું અંગ સંક્રાંતી સંતાડીને છાનીમાની લપાઈને બુદ્ધજ બિચ્છનામાં પડી રહેતી હતી.

ન્યારે ભગાભાઈ નિંદ્રાવશ થતા હતા ત્યારેજ દેવી જરા જાંપતી નહોતી આખી રાત જાગીને પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતી હતી, અને આ કારણને લીધેજ તે સાસરે બરાબર આવતી નહીં. આવી દેવીની વર્તણૂકથી ભગાભાઈ ઘણુજ કંટાળી ગયા હતા, અને વારંવાર દેવીને મારી નાંખવાના નિશ્ચય ઉપર તે આવી જતા હતા.

આજેતો દેવીને મારી નાંખવાની તેમણે ખાસ કરીને યુક્તિ રચી હતી. પોતાના ઓળખીતા વૈદને ત્યાંથી પાંચસો રૂપીયાની કંઈ આપીને હલાહલ વિષ લાવ્યા હતા; અને તે વિષ દેવીને દુધમાં આપવાનો હરાવ કરી બેઠા હતા; આ પ્રમાણે આજના અજબ મામલામાં આવી ભગાભાઈ દેવીની રાહ જોતા હતા; બરાબર આહનો અમલ થતા દેવી સીંગરામમાં બેસી સાસરે આવી; ભગાભાઈ દેવીને આવતી જોઈ વિષને સંભાળી લીધું અને અગાઉથી તૈયાર કરેલા દુધના બે પ્યાલામાં એક પ્યાલો પોતાના વાસ્તે ખાસ અલાયદો રાખી બીજા પ્યાલામાં વિષ રેડી દીધું; અને વિષને બરાબર રીતે દુધ હલાવીને મિશ્ર કરી દીધું; અને પોતે હરખાતા હરખાતા ઉપરનો કૃત્રીમ પ્રેમ બતાવતા બતાવતા મેડામાં ફરવા લાગ્યા; દેવી ઉદાસ થતી બારણુ કરી મેડે આવી; અને એક ખુણામાં જઈ સોડીયું વાળી બેઠી; ભગાભાઈએ ભોપાળું રમણું શરૂ કર્યું.

“ઓહો આજતો સોનાનો સૂરજ ઉઘ્યો કે તમે સાસરે આવ્યાં.”

દેવી છાનીમાની ચૂપ થઈને બેસી રહી; ભગાભાઈના બોલવા તરફ બીલકુલ લક્ષ દીધું નહીં.

“ આહો બાલશો પણ નહીં કે ?

શું કામ છે ? તમારે શું બોલાવવું છે ?

અરે આમતો આવો ! જરા પાસેતો બેસો “ કહી લગાભાઈ દેવી પાસે ગયા,

“ ખબરદાર મને અડકશો નહીં. વેગળેથી વાત કરો,

એમાં શું તારા બાપનું મેં લઈ લીધું. જ્યારે મને અડકવું નહોતું ત્યારે શું ઝખ મારવા મારી સાથે પરણી ?

ઝખ મારવા સાથેજ હું તમારી સાથે પરણી છું.

મારા સામી આમ કરડી આંખ કરે છે ત્યારે તારી મા સામી કરડી આંખ પરણાવતી વખતે કરવી હતી ને ?

મુઠ્ઠા મારી મા ! એણેજ મને હાથે કરીને કુવામાં ઉતારી છે. એણેજ મારો અવતાર રદ કર્યો છે. એણેજ મારી હાંદગી જાહેર કરી છે; હવે જો લગવાન મને મૃત્યુ આપે તો હું તમારા પાસમાંથી છુટી થઈ મુખી થાઉં ! હવે મને જગતમાં જીવવું ગમતું નથી.

ત્યારે શું કરશો ? તારી માએ તારો અવતાર રદ કર્યો પણ તું મારો શું કામ અવતાર હાથે કરી રદ કરે છે, જરા તો પ્રભુનો ડર રાખ !

તમે તો તમારો અવતાર હાથે કરીનેજ રદ કરેલો છે. જ્યારથી એક ઉપર બીજી કરી છે ત્યારથી તમારી તો બાજુ બગડી છે. તમને જૂનીનો અવતાર રદ કરતાં દયા ન આવી ? વિના કારણે તેને વિશ્વ વગડામાં રજાગતી મુકતાં તમને કાંઈ વિચાર આવ્યો ? તેની આંતરડી કકળાવતાં તમને કાંઈ કદરૂણા ઉપજી ? તેના પ્રેમનો કાંઈ પણ કારણ વગર એકદમ ત્યાગ કર્યો; તેનો અવતાર રદ કર્યો; બિચારીને જીવતી

સગાવી મારી; અને જોડે મને સગાવવાને બીજી પરણ્યા ! તમે જુનીતું જીવતર રહ કરું તો ભગવાને તમારું જીવતર રહ કરું !

જાગ્યો જાગ્યો મારો મોહ મુકી દઈ જૂનીના પ્રેમનો સત્કાર કરો અને તેને બળતી ઊગારો. હું તો તમને ભાઈ અને બાપ કહી ચુકી છું માટે કાંઈ પણ તમારૂં વળશે નહીં; દુનિયાને બતાવવા ખાતર હું મારું જીવતર નલાવી રહી છું; અને તમારી સાથે નામનો સંબંધ રાખી રહી છું માટે જો પ્રેમના અધિકારી થવું હોય તો જૂનીની પળાડી કરો, અને જો મને રાત દીવસ સંતાપ્યા કરશે તો ફરી હું કાંઈ દીવસ આહીં આવીશ નહીં. મારી સાથે બાપ અને ભાઈ માફક વર્તવું હોય તો ખુશીથી વરતો, મારી પાસે કામ કરાવો, આકરી કરાવો તમારે જે કાંઈ બીજામતદારી કરાવવી હોય તે કરાવો, હું કરવાને તૈયાર છું; પણ સ્ત્રી સંબંધની રૂપને પણ આશા રાખશે નહીં.

ત્યારે શું તું મારું જીવતર જાહેર કરીશ ?

ત્યારે શું તમે મને સતાવી સતાવીને આત્મહત્યા કરાવવા ઈચ્છો છો; જો એવીજ ઈચ્છા હોય તો મને તરતજ કહી દો કે હું આત્મહત્યા કરીને સદાને વાસ્તે મુખી થઈ જાઉં ?

તું શું આત્મ હત્યા કરીને મુખ પામીશ ? આત્મહત્યાથી તારા આત્માને શાન્તી વળશે ?

હા.

જરૂર.

ખચિત.

આત્મહત્યાથી તારા મનની વેદના દૂર થશે.

મારી રજો રજો શાંતી થશે; અને મને મુખ્ય મોક્ષગતિ મળશે.

મારા આવા લોક બિચારીએ ચંડલા બહેન પરણેતરને નભાવવા મારી મરણ નથી.

હીક ત્યારે તને હવે હું છોડીશ નહીં ?

હું આપનો હર્મશને વાસ્તે ઉપકાર માનીશ.

તે ચાલ હવે જરા આ દુધ તો પી. પીતાં પીતાં તું સાંભળી એ ટૂંકે મેં તારા વાસ્તે રાખી મુક્યું છે.

ભલે તમારી ઈચ્છા હોય તેમ કરો ?

તે તારે પી, ચાલ આપણે બંને સાથે પીએ "

કહીને કાળ હૃદયવાળા કપડી ભગલાઈ દાનવનું કામ કરવા તૈયાર થયા, અને દેવીને સદાને વાસ્તે શાંતી આપવા, પોતાનું વૈરવાળવા અને મનની દાઝ તથા મગજનો વહેમ કાઢી નાંખવા સારે તૈયાર થઈ એ પ્યાલા લેવા ઉઠ્યા, અત્યારે તેમનું મગજ ડોલડોલા થઈ રહ્યું હતું, હર્ષ, શોક, વિપાદ, અદેખાઈ, વહેમ, ક્રોધ અને કપટથી છલ્-છલા બનીગયું હતું, બહેર અધીર અને ઘેલુ બનીગયું હતું, સારા નરસાની ગમ અત્યારે તેમને પડતી નહોતી અને કુદરતના પ્રતાપે, વિશ્વપાલક વિશ્વાધારની અજબ લીલાને આધારે કપટ તેનું અપટ, રામ રામે તેને કોઈન આપે, કરણી તેવી પાર ઉતરણી, કુડ તેનું ધુળ, દગા ટીસકા સગા નહી, ખાંડા ખોદે તે પડે, વાવે તેવું લણે, અને કરે તેવું ભરે, એ મહામંત્રના આધારે વિપમય દુઃખાળો પ્યાલો પોતે લીધો અને વિપ વગરનો વિમળ પ્યાલો દેવીને આપ્યો. દેવીને પ્યાલો આપતા ભોળી ભામની ભગવાન ઉપર વિશ્વાસ રાખી પીગઈ અને ભગલાઈ પણ પીવા લાગ્યા; પ્યાલામાંનું અડધું દુધ જતાં એ એ ગળાળ કરતા ધબ ઘટ ધરણી ઉપર ઢળી પડ્યા; દેવી આ સંધનું જોઈ

છગીગઈ, ગભરાઈ ગઈ અને ખીકની મારી ખૂમ પાડી ઉઠી,

“ જો બા બા ઉપર આવો કાંઈ થઈ ગયું. ”

આ શબ્દો સાંભળતાની સાથે દેવીની સાસુ સસરા વીગેરે દોડતા આવ્યા; અને ભગાભાઈને ધરણી ઉપર આંખો ફાંડી ઢળી પડેલા જોઈ ગભરાઈ ગયા, ભગાભાઈની બા છાતી કુટવા લાગી; અને બાપ ધમપ-છાડા કરવા લાગ્યા, રડાપીટથી આડોશીપાડોશી દોડી આવ્યા, અને ભગાભાઈને શય સમાન પડેલા જોઈને ગભરાઈ ગયા. પાડોશીમાંના એકે ભગાભાઈને શું થયું તે સંબંધી દેવી જોઈને પૂછપાછ કરવા લાગ્યા. દેવીએ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે ભગાભાઈ તદ્દન સારા હતા, અ-ધધડી પહેલાં બે દુધના પ્યાલા લઈ આવ્યા, તેમાંના એક મને આપ્યો અને બીજો પોતે પીવા લાગ્યા. મારો પ્યાલો હું પી ગઈ અને તેમનો પ્યાલો તે પીતાંજ ગળળ કરી ભોંય ઢળી પડ્યા. ”

આ ખુલાસો સાંભળી પાડાપાડોશીએ નિશ્ચય કર્યો કે દુધ ઉધાડું રહી ગયેલું હોવું જોઈએ અને તેમાં ગરોડીનો ગળ પડ્યો હોવો જોઈએ; અને તેથીજ ભગાભાઈ બેશુદ્ધ થઈને પડ્યા છે, આ સિવાય બીજું કાંઈ કારણ નથી. પાડોશીમાંના એકને ભગાભાઈના બાપે દાકતરને બોલાવા સારું દોડાવ્યો અને બીજા માણસ સાથે ભગાભાઈના સાસરે સંદેશો મોકલ્યો.

થોડીકવાર થઈ નહીં એટલામાં દાકતરની ગાડી આવી અને તેની પાછળ ભગાભાઈની સાળીઓ તથા સાસુ ધસમર્યા સીગરામમાં બેસી આવ્યા. ભગાભાઈની સાસુ ભગાભાઈના હાથ જોઈ રડી ગઈ, તેણે ત-તને તને કેવી પાણી-દુધની બાધા લેવડાવી; જે ભગાભાઈને સારું થા-

યતો મારે નવચંડી કરવી એવી બાધા જડીબાએ રાખી. જડીબા ગભરાઈ ગયા; મુંઝાઈ ગયા, રોવા જેવા થઈ ગયા અને હુસકા ખાતા જ-
મના માહરાણીને વિનવવા લાગ્યા, “હે જમના મૈયા જે મારા જમા-
ઈને સાર થશે તો દશમણુ દુધથી હું તારી પૂજા મારી દેવી પાસે
કરાવીશ,” આ પ્રમાણે દેવીપાસે પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી. એક બાબુ પાડા પા-
ડેશી અને સગાબહાલા ગભરાટમાં પડ્યા; અને બીજી બાબુએ દાકતર
લગાભાઈની સારવારમાં પડ્યા.

દાકતરે આવી લગાભાઈની તબીબત તપાસી; હૃદયની ગતી સારી
જોઈને તેને કાંક હીમત આવી, ઈપીકાકયુઆનાનું પડીકું આપી લગા-
ભાઈને ઉઠાડી કરાવી, છાતીપર રાઈના પલાસ્તર મરાવ્યા; સ્તંભક પંપથી
હોજરી ઘોઈ નાંખી, વીજળી શરીરમાં દાખલ કરી; સ્ટ્રાકનાઈનની
પીચકારી મારી હૃદયની ગતી સતેજ કરી; લગાભાઈને ઉત્તમ સારવા-
રથી અને કાંઈકે આયુષ્યના બળથી વિપનો ઉતાર થયો; ધીમે ધીમે
ભાન આવવા લાગ્યું, શરીરમાં ચૈતન્યનો પ્રકાશ થયો; ગરમી આવી;
દાકતરે તરતજ ગરમ દુધ અને કાફી આપ્યા; થોડીકવારમાં લગાભાઈ
ઘેઠા થયા; વાત ચીત કરવા લાગ્યા, પોતાની વિચિત્ર સ્થિતિ થયેલી
જોઈ મનની મનમાં રાખી; મૂંગે ગોળ બાધા એનો શ્વાદ શી રીતે
સમજવાય; તે પ્રમાણે ખાડો ખોદે તે પડે; બીજને મારતા પોતે હ-
જાય તેમ પોતાનો કુહાડો પોતાના પગપર વાળ્યો તેથી છાનામાના રત-
બધ થઈ ગયા; રામરાખે તેને કોઈ ન આખે તે પ્રમાણે ભોળી ભામ-
નીનો લગવાન થયો, લગાભાઈને આરામ થયો જોઈ સઘળા રાજ થયા
જડીબાએ ડોકમાંની કંઠી કાઢી દાકતરને ઈનામ આપી, લગાભાઈના
આપે સારો સિરપાવ આપ્યો, અને સગાબહાલા દાકતરને પૈસે લાગી

તારીફ કરવા લાગ્યા, દાકતર ઉડીને તરત દવાખાને દવા આપવા સાડ
એક માણસને લઇને ગયા. પાડા પાડોસી ધીમે ધીમે વેરાઈ ગયા.
દેવી પોતાનાપરથી આળ ઉતર્યું એમ ધારી પ્રસન્ન થઈ, અને પ્રભુને
ધન્યવાદ આપવા લાગી,

જડીયા અને ભગલાઈની માતા વાતચીત કરવામાં ગુંથાયા; એકલા
ભગલાઈ ઉડાં વિચારમાં પડી ધારેલું નિશાન નિષ્ફળ ગયું તેથી
વિચારમાંને વિવાદમાં પડ્યા. થોડાક દીવસમાં ભગલાઈને તદ્દન આરામ
થઈ ગયો; અને સાસુએ રાખેલી મથુરાની જત્રા સાડ પોતે મથુરા જ-
વાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. મંગળમય દીવસ જોઈને જડીયાએ દેવીને
ભગલાઈની જોડે મથુરા મોકલવાની તૈયારી કરવા માંડી. ભગલાઈના
ઘરમાં પણ જત્રાનો સરસામન તૈયાર થવા લાગ્યો; કપડા લઈ વીંગે-
રેના ગાંસડા પોટલા બંધાયા, ભગલાઈએ જત્રામાં સાથે પોતાના
ભાઈબંધ જગલાઈને સાથે લેવો તૈયાર કર્યો અને એક બીમા રસોઈ-
આને પણ સાથે રાખવાની ગોઠવણ કરી લીધી. વાંચકો ચાલો આપણે
પણ ભગલાઈ જોડે મથુરાની જત્રા કરી આવોએ !

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મથુરાની જત્રા.

દાહરો.

જેને વાગ્યા જગતમાં પ્રગટ પ્રેમનાં બાણ,
તે જન પીગ પારખે હારી કરે અનળ.

પ્રેમીને પર્વત ઉપરથી ઉઠાવી સાગરમાં નાંખે, તે-
લની કડ કડતી કઢાઈમાં નાંખી તજે, અગ્નિના ધગ ધ-
ગતા અંગારાના ઢગલામાં નાંખી ચલાવે, અને ગમે તેવા
કષ્ટના કુવામાં ઉતારે તો પણ તેનું મન તો સદા પવિત્ર
અને અડગજ રહેશે !!

શુદ્ધ જ્યાં પ્રેમ ત્યાં બુદ્ધિને બળ વધે, રોજ અમૃત ઝરે ચાર આંખે,
કમળની વાસ લે લોગી લમરા લલા, સ્વાદ ગેંગો કહો કેમ ચાખે ?
પ્રેમને હાથ બાજી બધા વિશ્વની, બળ દગા ખેરછળ ચોર ખાંખે,
પ્રેમ જીવન બધા પ્રાણીનું ધર્મ છે, શૈલવત્ જીવ જડ પ્રેમ પાખે.

જ નગરનું રજિયામણું રેલવે સ્ટેશન પેસેન્જરોથી ઉભરાઈ રહેલું છે. વ્યાપાર રોજગારની દીન પ્રતિદીન અભિવૃદ્ધિથી ધમ ધમી રહેલું છે. માળવા, મારવાડ, સોરઠ સુરત અને મુંબાઈના વ્યાપારીઓથી ખીચો ખીચ ભરાઈ ગયું છે. આખા સ્ટેશન પર સાંજના છ વાગતા પંખીઓનો અને માણસોનો શોર બકોર થઈ રહેલો છે. એન્જીનના ડુંડાટા, ભારખાનાની દોડ ધામ, લારીઓનો કચ્ચુડાટ, ગાડીઓનો ધમ ધમાટ અને વીસલોના સુસવાટોથી ગરજી ઉઠ્યું છે.

અજમેર ભણીની ગાડી ઉપડવાને અરધા કલાક બાકી રહેલો છે, અજમેરની ગાડીમાં આજ રાત્રે ભગાભાઈ અને દેવી મથુરાની જત્રા સાથે ઉપડવાના છે, તેમના સગાવહાલાઓ આગળ આગળથી મળવાને માટે સ્ટેશન પર આવેલા છે.

ભગાભાઈ પોતાના સગાવહાલાઓને હળીમળી આદર સત્કાર કરી રહેલા છે; શેઠાણી જડીબા અને દેવી પણુ પોત પોતાના કુટુંબીઓની ખબર અંતર પૂછી આનંદમાં પ્રી રહ્યાં છે.

વીસલ થતા ટીકોટ ઓફીસનું બારણું ઉઘડ્યું, ટીકોટો થયા લાગી; ભગાભાઈએ પોતાના મિત્ર જગાભાઈને સેકન્ડ ક્લાસની ચાર ટીકોટો લેવા સાથે મોકલ્યો; અને પોતાનો સરસામાન મજૂર સાથે ઉપડાવ્યો, થોડીક વારમાં જગાભાઈ ટીકોટો લઈને આવ્યા, ભગાભાઈએ દેવી સગાવહાલાઓને હસ્તે મુખડે મલી ગાડીમાં બેસવા સાથે ગયા; કેટલાક સગાવહાલાઓ હળીમળીને રજા લઈ લઈને સલામ કરી કરી પાછા વળ્યા, અને કેટલાક પ્લાટફોર્મના પાસે લઈ સ્ટેશનમાં દાખલ

થયા. લગાલાઈની સાસુ, સાળીઓ તથા માળાપ પાસે લઈ અંદર સાથે આવ્યાં. સેકન્ડક્લાસનો એક નિરાલો ડબ્બો જોઈ જગાલાઈ તેમાં દાખલ થયા; અને લગાલાઈને બોલાવ્યા બીમારે બધા સરસામાન તપાસી તપાસીને ડબ્બામાં મુકાવરાવ્યો, લગાલાઈ અને દેવી ડબ્બામાં દાખલ થયાં, બેઠાં, ડબ્બાની પાસે લગાલાઈના માળાપ સાસુ સાળીઓ વીંટળાઈ વળ્યાં. જડીલાએ દેવીને સાચવવાની લજામણ કરી; લગાલાઈએ હસ્તે મુખે હકાર ભણી માથું હલાવી જવાબ આપ્યો.

લીલા, માણેક અને ચતુરા દેવી પાસે ગઈઓ, મીઠી મીઠી વાતો સાંભળી પેસી કરી, ઘંટનો નાદ થતા તમામ માણસો ડબ્બાથી અલગ થઈ ગયા, છેલ્લીવારના લગીલગી લગાલાઈને તથા દેવીને સર્વે જણાએ બોલાવી લીધા, ગાર્ડની વીસલ થઈ; વીસલ થતાની સાથે એન્જીનની વીસલ થઈ; અને જોતજોતામાં ટ્રેન ઉપડી; મિનિટમાં ટ્રેન પ્લાટફોર્મ છોડી બહાર નીકળી; અને ટુંકાટા મારતું એન્જીન ટ્રેનને લઈ મથુરાભણી ઉપડ્યું.

લગાલાઈ અને દેવીના માળાપ આંસુવાળી આંખે દીલગીર થતા થતાં સ્ટેશન બહાર નીકળી ઝંખવાણા પડી મંદ મંદગતિથી ઘેર પાછા ગયા.

ધમપગ્ગડ કરતી મેલટ્રેન ઉપડી ગઈ ! દેવી એક ખુણામાં બેસી દીલગીરીમાં ગરકાવ થઈ ગઈ. લગાલાઈ પણ ડોલા ખાવા લાગ્યા; જગાલાઈ પણ ઝોકાં ખાતા ખાતા નિંદ્રાવશ થઈ ગયો; ફક્ત દેવી વિચાર માળામાં પડી જંગતી રહી, અને મનમાં ને મનમાં ઘયારામના કાવ્યમાં ગાવા લાગી.

“ પ્રેમની પીડા તે કાને કહીએ હો મધુકર.
 ચાતાં ન જાણી પ્રીત જતાં પ્રાણુજયે
 લાથના કર્યા તે વાગ્યાં હૈયેરે—હો મધુકર.
 જેને કહીએ તેતો સરવે કહે મુરખ,
 પરતાવો પામી સહી રહીએરે—હો મધુકર.
 ધીકીએ ઢાક્યાં રાત દીવસ અંતરમાં,
 ભુખ નિંદ્રામાં નવ લહિએરે—હો મધુકર.
 રનેહતણો ધાવ ઘણો મરણુ થકી માંઠા,
 રંગ કલ્પને ક્યાં જઈએરે—હો મધુકર.
 દાઝ્યા ઉપરે ડુણુ દીધુ દામોદરે.
 શું કરીએ વાણા તે વહિએરે—હો મધુકર.

સંગીતના ધીમા અને મીઠા સુરથી ભગાભાઈ જંગી ઉડ્યા, અ-
 ને દેવીને જાગતી તથા ધીમી ધીમી ગાતી જનકીને અગંગામાં આ-
 વી ગયા.

“ આહો તું હજુમુઘી જાગે છે ? સુષ્ણ સુષ્ણ તારી પ્ર-
 કૃતિ બગાડશે.

મને ઉંઘ આવતી નથી.

નકામો શું કામ ઉજાગરો કરે છે. ઉંઘ ના આવેતા જરા આડી
 થઈ જા એટલે જટ આવશે, આમ બેસી રહે વખત નહીં જાય, સુષ્ણ.

મનેતો આ ખખડાટ ભલડાટમાં ઉંઘ નહીં આવે.

લે તારે આમ આવ, મારા ખોળામાં સુષ્ણ.

મને ઉંઘજ નહીં આવે, જેમ બેઠી છું તેમ બેસવા દો.

હવે જરાતું ડાહીયા.

ગઢપણુમાંજ દુઃખ રહેલું છે.

જે તારા મારે પરણ્યે પાંચ પાંચ વરસ થયા; છતાં પણ સુખથી હરીને બેસવાની થડી આવી નહીં, માટે છોકરવાદી તથા સાસરે આવી જી અને સમજતી જી, દુનિયા ચઢાવા કરે તેમ ચઢીશ નહીં એમાં તારીને મારી કળેતી છે. હાથે કરીને શું કામ તું તારો અવતાર રદ કરે છે ?

મારો અવતાર રદ થએલોજ છે. મારી માએ મારું ન્યારથી બગાડ્યું છે ત્યારથી કશું સંધરવાનું નથી. હુંતો જગતમાં જીવતી મરેલીધું.

હાથે કરીને શું કામ પરતાવાના સાગરમાં પડે છે ? તારા પાપમાં મારે વિપ લેવું પડ્યું ? તારી મોંકાણુમાં મારે મૃત્યુ થઈ જત ?

કાણુ જાણે કેવા હેતુથીએ વિપ લીધું હશે ? અને કાને મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો હશે તે હરી જાણે ?

તારા પાપમાંજ મેં મરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો !

મારવાનોતો મને નિશ્ચય કર્યો હતો પણ કાણુ જાણે સાથી ભુલ થાપ ખાઈ ગયા તે હરી જાણે ?

તું તારી મેળે અવગોજ અર્થ લીધા કરજે હોં ! જરાએ સારી શીખામણુ ગ્રહણુ કરીશ નહીં. જરા સમજ સમજ હવે નાની નથી. શું કામ તારો સંસાર મિથ્યા કરે છે. કાંઈ પેટખેટમાંડવાનીએ દરકાર છે કે નહીં ?

મારોતો સંસાર મિથ્યા થએલોજ છે.

બાળ્યે તારો સંસાર ! પણ મારે શું કામ બગાડે છે ?

ન્યારથી ખીજ કરી ત્યારથી તમારી બાજીતો બગડી ગઈ છે.

ત્યારે તું મારી બગડી નહીં સુધારે ?

ના, બચ્ચો જૂનીને બોલાવો; એ તમારી બગડી સુધારશે.

અરે એણેતો મારૂં બગાડ્યું; અને શું કામ તું બગાડવા તૈયાર થઈ, જરાતો મારી દયા લાવ.

મારી પાસે તમારૂં કાંઈ નહીં વળે !

ત્યારે મારે શું કરવું ?

જૂનીના પ્રેમની પ્રાર્થના કરવી અને તેનામાંજ તદલીન રહેવું.

તું મારી નહીં થાય ?

ના.

તારા પરણેતરને તું હાથે કરી પ્રજેત કરીશ ? તારા બાપની આખરને તું હાથે કરીને કલંક લગાડીશ ?

મારૂં પરણેતરતો તમારી સાથે વરંને ફજેત થયેલુંજ છે- જ્યાર-થી શોક્યની શળી ઉપર મને દીવી અને મારા કરેલા વિવાદનો ભંગ થયો ત્યારથી બાપની આખરને તો કલંક લાગેલું છે.

ત્યારે શું તું મને કબુલ નહીં કરે ?

કદાપી નહીં.

તું મારી નહીં થાય ?

કાંઈ કાળે પણ નહીં. મેં જેને તન મનથી વર્યો છે તેનીજ હું રહીશ.

ત્યારે તારા મારા થયેલા લગ્નને શું કરીશ ?

ફક્ત દુનિયાદારીને બતાવવા ખાતર નલાવી રહીશ; અને તેમાંજ જ્ઞ તમે મને વધારે પજવશો તો મારો પ્રાણ ત્યાગ કરી સંસારથી વિમુક્ત થઈશ; કાંતો જોગણુ બની ઘરબાર છોડીને ચાલી જઈશ !

ત્યારે મારું શું ધાર્યું ?

જૂની પાસે જાઓ. તેની આંતરડી ઠારો; તેના પ્રેમનો સત્કાર કરો. તેની બગડતી હાંદગી સુધારો. મારી તો બગાડી પણ તેની દયા લાવો. તેને કકળાવો નહીં, હુતો પૈસાદાર છું. પણ તે ગરીબ છે. તેનું જગતમાં તમારા સિવાય બીજું કોઈ નથી. ગરીબની હાય ન લ્યો. ગરીબની હાય બહુ ઓરી છે.

મારું શું કામ બગાડે છે ? જરા વિચાર કર !

આટલી બધી મારી પળશી કરો છો ત્યારે જૂનીની શા માટે કરતા નથી ?

મારું કોઈ સુધાર !

હાંદગી બગાડી હોજથી નહીં સુધરે.

સુધાર, સુધાર મારી હાંદગી સુધાર.

તમારી હાંદગી તમારી જૂનીજ સુધારી શકશે.

ત્યારે તારા મારા લગ્ન ?

એ લગ્નજ મારા આંતરની અગત છે ! એ લગ્નજ તમારી હાંદગીનું વિધન છે. અને એ લગ્નજ જતે દીવસે મારા જીવનનો અંત છે.

ત્યારે તું શું મને રીખાવી રીખાવીને મારીશ ?

તમારા કરેલા કર્મોજ તમને રીખાવીને મારશે. તમારી જૂની સાધવી આનો પ્રેમજ તમને રીખાવીને મારશે. યાદ રાખો કે ત્યાં સુધી નારીની આંતરડી કકળાવમાં આવે છે ત્યાં સુધી કોઈ પણ દીવસે સુખ અને શાન્તી મળવાની નથી. તમારી નારીની કકળતી આંતરડી કાળી નાગણુ થઈને તમને રીખાવીને મારશે માટે તેને બળતીને ઠારો !

આ પ્રમાણે વાતચીત કરતાં કરતાં પ્રભાત થઈ ગયું; અને સાં-
જના દીલગીરી ભર્યાં મન સાથે મથુરા જઈ પહોંચ્યા. રોતાં નીકળે તે
મુઆની ખખર લાવે તે કહેવત પ્રમાણે મથુરા જઈને દેવી અને ભગા-
ભાઈ એક રાત્રગોરને ઘેર રહ્યા નહીં તેટલામાં તો ભગાભાઈની માની
માંદગીનો તાર આવ્યો. માની ભયંકર માંદગી સાંભળી ભગાભાઈ ગ-
ભરાઈ ગયા; મોં જોતું હોય તો આવજો એ શબ્દે ભગાભાઈના
મનને પીગળાવી નાંખ્યું અને માના પ્રેમમાં પરવશ બની ભગાભાઈ
ગભરાઈ ગયા, અને ગોરો લઈને જેમ બને તેમ ઝડપથી બાધા પૂરી
કરી. દેવીએ દશમણુ દ્વંધથી જમના નદીની પૂજા કરી; ભગાભાઈ એ
ગોરને મન માનતી દક્ષણા આપી સંતોષ્યો અને તેજ દીવસે અમદા-
વાદની ટ્રેનમાં ઝડપ બંધ તૈયારી કરી ચઢી બેઠા. દેવી, જગાભાઈ, ભી-
મો અને ભગાભાઈ માની માંદગી સાંભળી હેબક ખાઈ ગયા હતા,
તેઓ સર્વે જણા અમદાવાદ જવાને ઘણાજ આતુર હતા, કાળક્રમણુ-
ના નિયમાનુસાર સુખ પછાડી દુઃખ એ સંજોગ પ્રમાણે દુઃખના
બોલાવ્યાથી સર્વે જણા અમદાવાદ આવવાને મથુરાથી ઉપડ્યાં, અને
અમદાવાદ આવી પહોંચ્યાં. ભગાભાઈ ગભરાતે મને ધસમરયા ઘરમાં
જઈ માને મળ્યાં; મરણુ પથારીપર તરફીયા મારતી માએ ભગાભાઈ
ને જોઈને સંતોષથી છેલ્લો શ્વાસ થઈ લીધો. મા દીકરો કર્મ સંજોગથી
ભેગા થઈ ગયા. દીકરાના છેલ્લી વારના દર્શન કરી મા આ ક્ષણભંગુર
દુનિયાને ત્યાગ કરી સ્વર્ગે ગઈ.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

અનિતીનો અખાડો.

દાહરો.

પ્રેમ વિનાના પાનનો રસના ચહે ન રંગ,
ઝંધિર ઝરે પિયકારીએ પણ પણ હરે ઉમંગ.

મરુછા વગર ભોજન ખાવાથી અર્જુની ઉત્પતિ થાય છે, ગળ વગર ભાર ભર્યાથી શરીરની ક્ષતી થાય છે, અક્ષલ વિના વ્યાપાર કરવાથી લક્ષ્મીનો નાશ થાય છે, હિંમત વગર કાર્ય કર્યાથી કાર્યનો ખગાડ થાય છે તેમ મન વગર અને પ્રેમ વગર વિવાહ જોડવાથી દુરાચારની વૃદ્ધિ થાય છે.

વેઠ સમજી વહે વિશ્વના વહુનમાં દાવ તાકી ખીજી એકદોડે,
ભૂત વળગ્યું ભણે ભિતરે બે જણા, જીવ જુદા અને દેહજોડે;
જેમ આંતરી આરોગિ લે ઔષધી પુષ્પની સેજમાં આ પોઠે,
ભોખભજવે વિના ભાવ ભવસાગરે નાવ કાગળ તણે સિંધુ રાલે.

કાશમાં સ્યામ રંગના વાદળા છવાઈ ગયેલાં છે, મેઘાગ્ન્યર થઈ રહ્યું છે, વરસાદના આપટા ઉપર આપટા પડે છે; રહી જાય છે, માંહી ફરફર પણુ આવી જાય જાય છે, જરાક ઉઘાડ થાય છે અને આકાશ ઘેરાય છે, વરસાદના સરવણ આવે છે; વાદળી વેરાઈ જાય છે, અને ભરાય છે અને હલવાય છે, આ પ્રમાણે મેઘરાજ ગગનમાં સંતા કુદડી કરી રહ્યા છે, અને આખા વિશ્વને ભીંજવી રહ્યા છે. આ વખતે લીલાવતી અને મુનમ કાલીદાસ એક સુંદર હીચોળાખાટ પર દુનિયાદારીની દરકાર તથા ઝૂલી રહ્યાં છે. આજે લીલાવતી કાલીદાસના પ્રેમમાં હૃદ ઉપરાંત તનમય બની ગઈ છે, જગતમાં કાલીદાસ સિવાય બીજુ કાંઈ જોતીજ નથી, તેના હૃદયમાંથી ઝવેરીની અને મીલ માલેકની પ્રીતી ધીમે ધીમે ઝાઝી થઈ ગઈ છે, જગતે લીલાની લીલા સારી રીતે જાણી છે, ઝવેરી અને મીલ માલેકની ચારી લોકબત્રીશીએ ચઢી ગઈ છે. લીલા પણુ લોક દાદમાં ચવાઈ ગઈ છે. લીલાને જગતની ભીતી જરા જરા લાગવા માંડી છે; તેથી છાની છપની પ્રિતી ગમતમાં મશગુલ રહેવા લાગી છે.

કાલીદાસની ચારીમાં હમણાંથી તેને હીક મઝા પડવા લાગી છે, ઘરની વાત ઘરમાં રહે છે; બહાર કોઈ જાણતું નથી એમ ધારી લીલા કાળીદાસના પ્યારમાંજ તદલીન બની ગઈ છે. પાપ છાનું રહેતુંજ નથી, ભાંયરામાં પેસી નાગા થઈને નાચીએ પણુ જગતને જાણ પડી જાય છે. ચોર ચોરી કરે છે ત્યારે ઘણીજ સાવચેતીથી ચોડસાઈથી અને ગુપ્ત રીતે કરે છે પણ તરતજ જગતને જાણ પડી જાય છે. આંધળા

માણસ પોતાના અધાપાને દેખતા નથી; મૂર્ખ માણસ પોતાના મૂર્ખાઈને નિહાળતો નથી; અવિચારી માણસ પોતાની ભૂલ કબૂલ કરતો નથી તેમ પાપી અને કામી માણસ પોતાના કામ અને પાપને જોતો નથી. તે જગતથી છુપાવવાને સતત પ્રયત્ન કરે છે પણ જગતને તરતજ જાણ પડી જાય છે. પાપને છુપાવવાને જેમ જેમ પ્રયત્ન કરવામાં આવે છે તેમ તેમ સહેલાઈથી અને જરૂરીથી જગતની જાણમાં પ્રગટ થઈ જાય છે.

લીલા પોતાની લીલા ઘણીજ ખાનગી રીતે અને ગુપ્ત રીતે રમતી હતી પણ જગતની જાણમાં તે આવી ગઈ હતી. લીલા પોતાની વ્યાસપાસના માણસોને ઘણી કુશળતાથી મેળવી લેતી હતી; યુક્તિથી તેમનાં મન તાવી લેતી હતી; અને હેવટે તેની મન પસંદ પરિક્ષામાં પસાર હતર્યા પછીજ તે પોતાનું અંતર જણાવતી હતી; આ પ્રમાણે નિપુણતાથી અને ગુપ્ત પણથી લીલા કામ પાર પાડતી હતી પણ જગતની જાણમાં તે તરતજ આવી જતું હતું.

મનહરલાલના મિત્રે લીલાની લીલા સારી રીતે મનહરલાલને કહી બતાવી હતી. મીલ માલેકનો ગોટાળો અને ઝવેરીનું ભોપાળું પણ અસાધ્ય રીતે કહી સમજાવ્યું હતું, અને કાળીદાસ મુનમની ધાલ-મેલ પણ કહી બતાવી હતી. મનહરલાલ આ સઘળું શ્રવણ કરીને આંખો બંધી ગયો હતો; અને લીલા પાસે જઈ લીલાને ધમકાવવા ઇરાદો રાખતો હતો. શેઠાણી જડીયાના કાનમાં પણ લીલાની ઉડતી અપ્પવા આવી હતી. પણ તેમણે હાથે કરી આંખ આડા કાન કરી દીધા હતા. જડીયા સમજતા હતા કે જતે દીવસે છોકરીઓ છો વાળવાની છે, અને તેથી હંમેશાં ઉદાસને ઉદાસી રહેતા હતા; અને ખરા

અંતકરણથી પ્રભુ પાસે માત માગતા હતા; હવે તેમને હવવાપર બી-
બીલકુલ પ્રીતી થતી નથી; જે જે દિવસો ગયા તે તમામ આપરના
ગયા સમજે છે; અને હવે કેવા જશે તેની ચિંતામાં રાત દિવસ ચિ-
ન્તાતુર રહે છે.

કાલીદાસ અને લીલાવતી આનંદમાં આવી એક હીચાગા-
ખાટપર બેસી બેસી રહ્યાં છે. લીલાવતી અત્યારે તમામ ઉજડ અને
ભીતો દેખો રહી છે. કાલીદાસ પણ અત્યારે સર્વ ઠંકણે કાળાશ જોઈ
રહ્યા છે; તેને જગતમાં કોઈ પણ ઠંકણે અત્યારે ઉજળાશ લાગતી
નથી, કોઈ પણ પ્રકારની ભીતી કે દરકાર તેને થતી નથી. પોતે કેવા
દરજાન પર છે, 'દાની સાથે પ્રેમમાં પડ્યો છે, અને અત્યારે રાત છે
'કે દિવસ છે તેનું જરાએ ભાન રહ્યું નથી. કાળીદાસ આખા બંગલાનો
માલીક થઈ પડ્યો છે. જડીયાના ઘરમાં અત્યારે લીલા અને કાળીદા-
સનું ચલણ ચાલી રહ્યું છે. કાળીદાસ જે કહે તેમાં લીલાની હા રહેલી
છે, અને લીલા જે કહે તેમાં કાલીદાસની હા રહેલી છે. ભેળા જ-
ડીયા પણ આ પાપીઆની પ્રપંચ જગતમાં ફસાઈ ગયેલા છે; અને
લીલા અને કાળીદાસ એ બે આંખોએ આખા જગતને જોઈ રહ્યા
છે. કાળીદાસ જે જે કરે તે તમામ બાજબી કરે છે, એમ જડીયા
માની બેઠા છે. ઘરમાં જે કોઈ લાવવું હોય આપવું હોય મેલવું
હોય અગર દેવું હોય તે તમામ કામ કાળીદાસની મરજી માફક થયે
જાય છે. કાળીદાસનું એટલું બધું ચલણ બંગલામાં થઈ ગયું છે કે
જોડાણીના ચારે જમાઈઓને ક્યારે તેડવા, તેમને શું શું આપવું, દી-
કરીઓના શી શી રીતે આણું વાળવા તેમની પૂરત કરવી તથા ઘરાણું
ગાંઠું કેવું કેવું આપવું કેટલું આપવું અને ક્યારે આપવું એ તમામ

કાળીદાસની મુનસફી પર રહેલું છે. આખા જંગલનો ધણી કાળીદાસ થઈ બેઠો છે.

શ્રિમંતોના અવાસમાં રાત દીવસ ચાકર નક્કર ગુમારતા અને મુનિમોનીજ ધાલમેલ ચાલી રહે છે. શેડીઆચો તેમની આંખેજ જ-ગતને જુએ છે. જળદીઆની માફક આખો દીવસ સખત વૈતર કરી પૈસા પેદા કરવા તે શેડીયાનું કામ રહ્યું છે, અને ગાડીધાડા રાખી છકા પંચા ઉડાવવા, માલમશાલા ખાવા; શાવે તેમ કરવું, શાવે તેમ પહેરવું અને શાવે તેમ ચાલવું એ મુનિમોના હાથમાં રહેલ છે. કાળાં ધાળાં કરી પૈસા ઘરમાં ધાલવો તે શેડીયાના હાથમાં રહેલ છે, અને પૈસાનો મન ગમતો ઉપયોગ કરવો, અટમસટમ કરી ગોટાળા વાળવા, તેમના છોકરાને કરીને ચઢાવી ચઢાવી ફેશનના પથે નાંખવા, અને તેમની પાસે મનગમતો માલ ખરીદ કરાવી દલાલી ખાવી અને પોતાનાં ઘર તાજાં કરવાં એ મુનિમોના હાથમાં રહ્યું છે.

આ પ્રમાણે જડીબા શેઠાણીના કુટુંબમાં કાળીદાસ મુનમ ધાલમેલ કરી રહ્યા છે, અને શેઠાણીના પૈસા ઉપર તાગડધીના કરી મોજ મગ્ન માણી રહ્યા છે. લીલા અને કાળીદાસ મનગમતા ઠાઠમાઠમાં મશગુલ થઈ હીચોળે હીચી રહ્યાં છે. મનહરલાલ સાસરાની આખરતા વિચાર આવવાથી એકદમ લીલાને ઘેર જવા તૈયાર થયો. કપડાં લતાં પહેરી હાથમાં એક છત્રી રાખી પગે ચાલતો લીલાના ઘરભણી ગયો. પાપનો ઘડો ભરાય એટલે ડુટે તે પ્રમાણે આજે મુનમ કાળીદાસની કાળાશ પાપનો ઘડો પણ ડુટવાની તૈયારીમાં આવી રહેલો છે. વરસાદના દીવસ હોવાથી લીલા અને કાળીદાસ નિર્ભયપણે દીવાનખાનામાં આનંદ ઉડાવી રહ્યાં છે. તેમને મનહરલાલ આજે આગીતો ઘેર આવશે એવી

સ્વપ્ને પણ ભાલમ હતી નહીં; તેમ કાલ દીવસ પણ મનહરલાલ અંગલા સિવાય સસરાના શહેરના ઘરમાં જતો નહીં. લીલા પોતાનો લીલા સારી રીતે કરી શકાય તે હેતુથીજ અંગલાનો ત્યાગ કરી શહેરમાં આવ્યો રહી હતી. તેને મનહરની સ્વપ્ને પણ બીલી હતી નહીં, જે કે મનહરથી તે ઘણી બહીતી હતી; તેની ઘણી શરમ રાખતી હતી અને સર્વદા તેનાથી અફખમાં રહેતી હતી; તોપણ મનહર કશું તેણે જાણ્યું નથી તેવી પક્ષી ખાત્રી તેને હતી; તેથી તે મનહરથી સદા અભય અને નિર્ભય રહેતી હતી.

મનહરલાલ એકદમ રોજમાં ને રોજમાં ખારણું ધામેથી ઉઘાડી મેડે ગયો. મનહર લીલાને અને મુનમને એક ઝૂલામાં ઝૂલતા જોઈ શોતો પીળો થઈ ગયો, કોઘાતુર બની ગયો. તેને તેના મિત્ર પાસેથી સાંભળેલી વાતનો પ્રત્યક્ષ અને સાચો પુરાવો મળ્યો. મનહરે લીલા અને કાળીદાસને જોયાં પણ કાળીદાસ અને લીલાએ મનહરને જોયા નહીં. થોડીકવાર સુધી મનહર લીલાની સામું જોઈ રહ્યો.

લીલાની લીલા થોડીવાર ઝલાલ્યા પછી એકદમ કોઘાવેશમાં લીલા અને કાલીદાસની સમક્ષ જઈ ઉભો રહ્યો. મનહરને જોતાજ લીલા અને કાલીદાસના મોતીઆ મરી ગયા; કાલીદાસ એકદમ ઝૂલા પરથી ઉભો થઈ ગયો; અને લીલા કંપાયમાન થઈ ધરતી માગ આપે તો પેસી બહુ એ હેતુથી શરમની મારી નીચું જોઈ રહી થર થર ધ્રુજવા લાગી. કાલીદાસ ગભરાઈ ગયો, બે બાકજો બની ગયો અને હવે મનહર શું કરશે એ બીકમાં થર થરી ગયો, અને ઉભો ઉભો કંપાયમાન થઈ ગયો ! લીલા મનહર અને કાલીદાસનો જોવા લાયક નાટકનો ટેબલો સીન થઈ ગયો. થોડીકવાર સુધી ત્રણે જણા એમને એમ મુંગા ઉભા રહ્યા ! મનહરે આંખ રાતી ચો-

બકરી કાલીદાસ પર પોતાનો ક્રોધ ઉતારવો શરૂ કર્યો !!

“ કાલીદાસ, કાલીદાસ દુષ્ટ કાલીદાસ તું આટલા દરજ્જે પહોંચ્યો ? જેનું ખાધું તેનું બોદવા તૈયાર થયો ? જેણે તને પાણી પોપી મોટો કર્યો તેનુંજ બગાડવા તું તૈયાર થયો ? જે તારી બહેન થાય તેની સાથેજ તું કાળું કરવા તૈયાર થયો ? અધમ તને ધરા ગળી કેમ જતી નથી ? કાળ તારે લક્ષણ કેમ કરી જતો નથી ? ચાંડાલ તું અત્યારે ઢાંકણીમાં પાણી લઈ ટુપી મર ! શું શેડીઆના ધરના મુનમો બધાએ તારા જેવા હશે ? દુષ્ટ તું તારા કાળા દષ્ટાંતથી દુનિયાના તમામ મુનમોની કીર્તી ઉપર કાળજી લગાવવા તૈયાર થયો ? અંગારા તારા એકના પાપે સર્વે મુનમો લેવારા ! હરામી તારા એકલાના હરામી પણાથી બધાનું ખુર થશે.

વિધવા શેઠાણી જડીયાએ તને મુનમ બનાવ્યો તે શું આપું કાળું કરવાને ? તેમની સંતતિને આવા અનાચારને રસ્તે ચલવવાને ? શરમ શરમ તારા જેવા નિમક હરામી મુનમને હબ્બરો ધિક્કાર છે !

રાંડી રાંડ શેઠાણીઆની પુછના માલીક તારા જેવા ધર ઘાલુ મુનમોજ થઈ ગયે છે; અને તેમની સઘળી માલ મિલકત બચાવી પડી આખા ધરના માલીક બની જઈ રાત દીવસ પારકે પૈસે ગાડી ઘોડા દોડાવે છે અને અમનચમન કરે છે. શ્રીમંતોની ઉદ્ધરતી સંતતિને અનાચારને રસ્તે ચલાવી તેમની મિલકતને દુર ઉપયોગ કરનાર તારા જેવા હરામી મુનમોને કરોડો ફીટકાર છે ?

ભોળા અને ભરા શેઠાણીની આંખમાં ધુળ નાંખનાર જગતને ઠગનાર અને ભગવતને વેચી કાળા કર્મ કરનાર તારા જેવા ઘાલમેલીઆ ખટપટીઆ અનાચારી મુનમોને લાખો ફીટકાર છે.

ના દુષ્ટ એકદમ અહીંથી દુર થા તારે કાળું મોઢું સંતાડી ધર

જહાર થઈ બ. “કહી ક્રોધમાંને તે ક્રોધમાં ચાર પાંચ જીવીઓ જડાવી દીધી; કાળીદાસ રોધ ગયો, કરગરી પડ્યો અને ધ્રુજતો ધ્રુજતો ઘર જહાર ચાલી નીકળ્યો. મનહરે કાલીદાસને ગળેલો જોઈ લીલા લણી દૃષ્ટી કરી ! લીલા બીકની મારી કાંપી ઉઠી; નીચું જોઈ અંગુઠાવતી ધરતી ખોતરવા લાગી અને ધરતી માતાને માર્ગ આપવા સારું વિનવવા લાગી. લીલાને પસાતાપ થતો જણી મનહર કાંક ધીમે પડ્યો; અને લીલા-લણી જોઈ કહેવા લાગ્યો.

“લીલાવતી તમારા જેવી શ્રિમંત કન્યાને આપું કરવું ઘટે ? આવા ચંડાળ હલકા પેટ ભરા માણસ સાથે યારી કરતાં કાંઈ વિચાર ન આવ્યો ? તમારા જેવા વિદ્વાન, ડાહ્યા, દીવસમાં ત્રણ વખત મંદીર જઈ પ્રભુના દર્શન કરનાર સાધવી ભક્તાણીને આપું કર્મ કરવું છાજે ? જે આપણા ગુરૂ કહેવાય, પ્રભુ કહેવાય અને પિતા કહેવાય તેવા મહા-રાજા સાથે અનાચાર કરતા કાંઈ પણ વિચાર ન આવ્યો ? ઝવેરી જેવા હલકા માણસ સાથે દોસ્તી બાંધતા જગતની કાંઈપણ દરકાર ન રાખી ? મીલ માલિક જેવા માણસ સાથે પ્રેમમાં પડતા ચંપકલાલ શેઠની આ-બરૂ વિષે કાંઈપણ ખ્યાલ ન કર્યો ! તમને મારે શું કરવું ? હાથે કરીને શું કામ ધરની ફજેતી કરો છો ? કાંકતો ભગવતનો ડર રાખો ? મારે હવે વધારે તમને શું કહેવું ? જરા ડાહ્યા થાઓ, સમજીજાઓ અને જગતની આમન્યા રાખી નિતિમાં ચાલો.”

લીલાવતી આ સઘળું શ્રવણ કરી સ્તબ્ધ બની ગઈ ! શું કહેવું શું બોલવું તેની કાંઈ ગમ પડીજ નહી. તેની આંખે અધારા આવી ગયા અને એક શબ્દસમાન બીંતને આંઠેલી નીચું જોઈને ઉભી રહી; મનહર છાનો માનો કાંઈપણ વધુ બોલવા શિવાય સીધો ઘેર ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

પ્રેવક્ષા કુલટા.

દાહરો.

પ્રેમ પોપ્યાં પંડતે ચુસે પ્રેમ રૂધીર,
પ્રેમતણો પાવક કદી ન શકે ઝાલવા નીર.

પુ'છ વ્યાજે મુકનારને વારંવાર ઘડીએ ઘડીએ નાણાની
સલામતીનો જ'પો અને અજ'પો થયા કરે છે, રણસંગ્રામમાં
સૈન્યને મોકલનાર નૃપતિને હર ઘડીએ પરાજય અને વિ-
જયના ભણકારા વાન્યા કરે છે, સદ્દાના વ્યાપાર કરનારને
પળે પળે અધીરા બની તેણ અને મંદીના વિચાર આવ્યા
કરે છે, તેમ પ્રેમીને ક્ષણે ક્ષણે પ્રેમીના હૃદય અને લાવના
વિચારો અંતરમાં ઉપજ્યા કરે છે.

પ્રેમ દેવત વડુ દેહમાં એક છે, પ્રેમ પરમાર્થને સ્વાર્થ દાખે,
પ્રેમ પરિપૂર્ણ છે કષ્ટનું ચુર્ણ છે, શુણીજનો પ્રેમના ગાન ભાખે,
પ્રેમ ત્યાં પુન્યહરિ ધુન્ય જ્યાં પ્રેમ છે, સ્વર્ગ અપવર્ગ તે પ્રેમ ઝાંખે,
ધર્મ સતકર્મ સૌ પ્રેમ આધીન છે, રંગ ઉમંગ તે પ્રેમ રાખે.

મ, પ્રેમ, પ્રેમ ! તારું અજ્ઞાન નામ; તારું અજ્ઞાન કામ અને તારું અજ્ઞાન લામ ! તને મારા સો સો પ્રણામ ! સદૃશ સલામ અને લાળો નમસ્કાર ! તેં મારા આ બે ચક્ષુથી જે જે દેખાડ્યું તે મેં તમામ જોયું; જાણ્યું અને અનુભવ્યું ! તારી અગમ્ય અકળ લીલાના અવલોકનમાં હું અકળાઈ ગયો. તારી મધુરી મોરલીના નાદે હું નાચી રહ્યો ! તારી માયામાં હું મોહીત થઈ ગયો ! પ્રેમ પ્યાસો અતાવીને લલચાવીને મને આશાના જંગલમાં લઈ ગયો, સારી રીતે મારી જોડે કર્યો ! મને જગતની લીલા અતાવી, રંગો અતાવ્યાં, હું જેવો રંગમાં રંગાવા જાઉં છું તેવોજ તે રંગનો નાશ કર્યો, લીલા ઉડાવી દીધી અને મને એકલો મુકી આલતો થયો ! આ હા પ્રેમ તારી જગ આવી જનક વાળી છે ! પ્રેમ પ્રેમ તારા નેમ અદ્ભુત છે, તારા રસ્તે ચડ્યા પછી મનની સ્થિતિ જગતમાં કારમી થઈ જાય છે. મનને પ્રેમ સિવાય બીજું કાંઈ ગમતુંજ નથી. તેને જગતની જંગલમાં મોહ લાગતોજ નથી; ફક્ત તારામાંજ તે શુવન અંત સુધી તદલીન રહે છે ! આ હા આ શું તારામાં એકી ખુબી રહેલી છે !

જગતમાં મને પ્રથમ દેવીનું હૃદય દેખાડ્યું; તેના હૃદયમાં મને રાગી કર્યો; જ્યારે હું પ્રસન્ન થઈ તેના હૃદયમાં પ્રવેશ કરવા ગયો કે તરતજ તેં હૃદય ઉડાડી દીધું, મને ધક્કો મારી પાછો કાઢ્યો, અને મેના સુન્દરીના હૃદયનો મને અધિકારી કર્યો. તેના અધિકારમાં હું અમલ બનાવવા જતો હતો તેવામાં તે અચાનક આવી મને ઉંચકીને દેવીના હૃદયમાં મુક્યો. દેવીના હૃદયમાં હું સુખથી રહેવા લાગ્યો કે તરતજ તને અદેખાઈ આ

વી, અને દેવીના હૃદયમાં કંઠારતા મુકી દેવીને કંઠાર કરી તું ન્યારો ર-
હો, આહા આશુ તારા યોગ્ય પ્રપંચ છે ?

વિકટ સંસારની વિષમ વાટમાં હું એકલો મુસાફરી કરતો હતો;
તે વખતે તેં મારી દયા ખાઈ દેવી મિત્ર બક્ષીસ કર્યો. તારી બક્ષીસનો
ઉપકાર મારી હું મારા મિત્ર સાથે સંસાર જંગલમાં આનંદ માનતો
હતો; તેવામાં તારા હૃદયમાં પાછું કાંકા જત બરાય, અને અમને દુખી
કરવા સારી બીજા દુસ્મનો ઉભા કરવા લાગ્યો ! તેં તારો ભાવ ભગ-
વ્યો ! ભગલાઈ રિપુ ઉભો કરી અમને સતાવવા માંડ્યા, તેનાથી તને
સંતોષ ના વળ્યો એટલે લીલાવતી નામનો બીજો રિપુ લિપ્ત કર્યો અને
અમારા માર્ગમાં તેનાથી હરકત કરવા તું લાગ્યો ! હરકત એટલે સુધી
કરી કે દેવીનો જન લેવાનો કોશીશ ભગલાઈ પાસે કરાવી આહા પ્રેમ
આશુ તારા યોગ્ય કારસ્તાન છે ?

પ્રેમ પ્રેમ તું આ સંસારની એક ભુલવણી ભરી સુંદર સૃષ્ટિ છે.
આહા આ સંસારમાં પરમાત્માએ મનુષ્યને બૃક્ષલું ધન તે પ્રિતીજ
છે. પ્રિતી આ દુનિયાની વસ્તુ નથી પણ સ્વર્ગની સામગ્રી છે. એના
વિના સંસારમાં એક પણ ચાલી શકતું નથી. આહા એક અજબ
વસ્તુ સ્વર્ગની પ્રિતી કેટલા ભાવથી પ્રકાશીત થઈ રહી છે ? માતૃભા-
વની પ્રિતી, પતિ ભાવની પ્રિતી, પત્નિભાવની પ્રિતી, અને પ્રભુ ભાવ-
ની પ્રિતી !!

માણસે જ્યારે પરમાત્મા પાસેથી આવું એટ ધન મેળવ્યું છે
ત્યારે તેના સદુપયોગ કરવામાં સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પ્રિતી
પરમાત્માની પ્રતિમા સ્વરૂપ છે, એથી આપણે એને જોઈ શકીએ છીએ.
પવિત્ર પ્રિતીજ આ દુઃખમય સંસારમાં સ્વર્ગ બતાવે છે. મનુષ્યના સુખને

દેવની સુન્દરતામાં શોભાવે છે. એ પુષ્પના પરાગ જેવી મોહક અને મીઠી છે, અને ચંદ્રમાના કિરણની પેઠે શાંતિ આપનારી છે. પ્રેમ જગતનો આદી ધર્મ છે. પ્રેમ સુન્દર અને પવિત્ર છે. પ્રેમ મનુષ્યનો સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને ઉત્કૃષ્ટ ગુણ છે પ્રેમી માણસનું હૃદય સ્વર્ગીય પ્રકાશીત છે, આનંદથી ભરપૂર છે અને સૌન્દર્યતાથી છવાયેલું છે.

પ્રેમરસન જેવા પવિત્ર તત્વજ્ઞાનીયો કહી ગયા છે કે Love is our highest word and the synonym of God. મનુષ્યનું હૃદય અને મન જુદું છે. મન બુદ્ધિને તામે છે અને હૃદય અનુભાવનાને આધીન છે. મન તર્ક કરીને જાણવા ચાહે છે, હૃદય જ્ઞેષ્ઠને પ્રેમ કરે છે. હૃદય પ્રેમ કરે છે, તે મનની શીખામણુ ગણકારતું નથી. બુદ્ધિ ઉપદેશ આપે છે કે જ્ઞે વિચાર કર્યા સિવાય પ્રેમ કરશો તો હૃદયના આંધળા પ્રેમનું પાત્ર ખરાબ અને કુચરિતવાન થશે, પ્રેમનું પરિણામ અધિકાર મય થશે, અનુભાવના તે શીખામણુને તુચ્છ કરે છે,

મન તેના ઉપર પ્રેમ કરવા કહે છે તે હૃદય કરવા ઈચ્છતું નથી; પરંતુ હૃદય હૃદયની તરફ પોતાની મેળે દોડે છે, પોતાનો મેળે મળવા ચાહે છે; કેમકે

The statue is then beautiful when it brings to be incomprehensible, when it is passing out of criticism and can no longer be defined by company and measuring wand, but demands an active imagination to go with it, and to say what it is in the act of doing. And of poetry the success is not attained when it bells and satisfies

but when it astonishes and fires us with new endeavours after the unattainable.

કૃષિરે મનુષ્યના બે વિભાગ કર્યા છે. નર અને નારી. નર નારીને પ્રેમ કરે છે એને લીધે તેણે તેને રમણીય અને સુંદર બનાવીને જગતમાં મોકલી છે, નર અને નારી પરમાત્માની પ્રેરણાથી બંધનમાં બંધાયેલા છે. આશુક માશુકનો પ્રેમ સુંદર અને સુખમય છે. પ્રેમી પ્રેમીનીને સામાન્ય નારી તરીકે ગણતો નથી, કલ્પનાથી તેને સુંદર તર કરે છે, તેમાં ચંદ્રમાનું માધુર્ય અને સૂર્યની પ્રભા જુએ છે; અમરાવતી પવિત્રતા અને જગતનું સૌંદર્ય મિશ્રિત કરે છે, માશુકનો અવાજ જોખરો અને જાડો હોય તો પણ આશુકને કાઢીલાના અવાજ જેવો લાગે છે. તેનું મુખ અરાધ્ય હોય તોપણ કમળ વદન જેવું લાગે છે. માશુકના એક શબ્દથી હૃદય તંત્ર વાગે છે, એક દૃષ્ટિપાતથી અંતરનો સાગર ઉછળે છે, જરા હસવાથી સ્વર્ગનું પુણ્ય તથા પૃથ્વીની માધુરી એકઠી થાય છે. માશુક પગ મુંકે છે તે બ્રહ્મ બહારી લાગે છે, અને માશુક ઊવતી તેથી ઊવન સુખમય લાગે છે.

પવિત્ર પ્રેમીને પૃથ્વી સ્વર્ગ છે. સંસાર બગીચો છે. સર્વ પદાર્થ રાગ પુનમની રાત્રી જેવા મનહર જણાય છે, અને તેની પ્રેમી પ્રિયા શુભશુભ છે. આખો દીવસ અને રાત તે શુભશુભના મીઠા ગાનમાં તદ્દત્ત રહે છે, રોઅર્ટહોલ જેવા વિદ્વાન કહી ગયા છે કે:—

The order of nature is ever more from particulars to generally. As in operations of intellect we proceed from the contemplation of individuals to general abstractions, so in the development

of the passions in like manner, from private to public affections.

शैशवेऽभ्यस्त विद्यानां यौवने विषयै षिणां ।

वार्द्धिक्ये मुनिवृत्तिनां योगેનાં તનુત્યજામ્ ॥

આણ કાલીદાસ જેવો સમર્થ કવિ પણ રઘુવંશમાં પ્રેમના વખાણ કરી ગયો છે. મહાકવિ ભવભૂતિ પણ પ્રેમને વારને નીચે પ્રમાણે ઉદ્દગાર કાઢી ગયો છે.

अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगुणं सर्वास्ववस्थासु य- ।

द्विश्रामो हृदयस्य यत्र जरसायस्मिन्न हायों रसः ॥

કાલેનાવરણાત્યયાત્ પરિણતે યત્સેદ્દ સારે સ્થિતં ।

भेदं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हितत् प्राप्यते ॥

સુખ અને દુઃખમાં જેનો એક સરખો ભાવ છે, સર્વ અવસ્થામાં જે અનુકૂળ છે, જેને મેળવીને હૃદય આરામ અને વિશ્રામ મેળવે છે. વૃદ્ધ વસ્થા જેની ગાઢતાને નષ્ટ કરી શકતી નથી, કાલે કરીને પરિપક્વ થયાથી લગ્નરૂપ આકરણ ભેદીને જે ધનીભૂત સ્નેહનો આકાર ધારણ કરે છે તેનું નામ પ્રેમ છે. " આ પ્રમાણે પ્રેમ ચર્ચા કરતો કરતો મનહર પોતાના બૂવનની અટારી ઉપર ચંદનીમાં ચંદ્ર ભણી ભેંતો ભેંતો પ્રવા કાઢ્યો, થોડીકવાર મુઠ્ઠી આમતેમ ફર્યો અને અંતે એક આરામ એરપર પડી તીઆરમાં લીન થયો. કીકાના બનાવથી તેના મનમાં કાંક વિલક્ષણ ફેરફાર થયો હતો, ભગલાઈના વિપાનના બનાવથી અને મથુરાની બગાના બનાવથી મનહર વધારે શંકાશીલ થયો

હતો. સ્ત્રી જનિ સંબંધી કાંક હલકા વિચારમાં ઉતરવાની તૈયારીમાં હતો; આનું કારણ લીલાવતીની લીલાનું અવલોકન હતું.

હમણાં થોડાક દીવસથી દેવીનો તેને મેળાપ થયો નહોતો; તેનું કારણ ઉપર જણાવ્યું તેજ હતું. વિપાનનો પ્રસંગ જન્યા પછી મનહર સાસરે જવલ્લેજ જતો હતો. દેવી પણ શરમીંદી બાવરી અને ગાભરી બની ગઈ હતી. દુનિયાદારીની બીતિથી મનહર અને દેવી બહુજ ખીંતાઈ હતાં. હમણાથી તેમના મનની મનમાં સમાતી હતી અને તનની તનમાં સમાતી હતી. દેવીથી પહેલા જોડો પ્રેમ મનહરને જોડે બતાવાતો નહોતો; તેનું હૃદય હમેશાં નિર્મળ અને પવિત્ર હતું, પણ દુનિયાના મારથી ખીંટું હતું. અગાઉ જેમ મનહર અને દેવી વારંવાર મળતા હતા તેમ હાલ મળાનું નહોતું.

મનહરનું હૃદય કાંક શંકારીલ અને અધીરું જન્યું હતું. દેવી પણ મથુરાથી આવ્યા પછી મનહરની એક પણ મુલાકાત નહીં થવાથી ગભરાઈ ગઈ હતી, કે રખેને મનહરને મારા વાર્તે કાંક બહેમ આવ્યો હોય અગર મારા પ્રેમની ન્યુનતા તેમને લાગી હોય એવા વિચારમાં પડી અધીરી અને ઉદાસ બની હતી, વધારે ઉદાસ થવાનું કારણ એજ હતું કે તેને હમેલ રહ્યા હતા, હમેલથી તે વધારે અધીરી ઉદાસ અને ચિંતાતુર બની ગઈ હતી, જોકે હમેલ મનહરલાલના પ્રસંગથી રહ્યા હતા તોપણ મનહરના માન્યામાં આ વાત આવશે નહીં, અને ઉઝડી મને જેવડા ગણુશે એમ ધારીને રાત દીવસ શોકમાં ઝુર્યા કરતી હતી. એક બાબુએ લગાલાઈની મોટી બીક હતી અને બીજી બાબુએ મનહરની મોટી ખીંટ હતી, વચમાં દુનિયાદારીથી ડરતી હતી; આ પ્રમાણે આ નિર્દોષ બાળા દેવી ગભરાટમાં ખરી સપ

ગમલુમાં સપડાઇ ગઇ હતી.

મનહર દેવી સંઘથી વિચારમાં પડી ગયો હતો. આ વખતે ચો-
ગરદમ શાન્તી પથરાઇ ગઈ હતી. આંધથી દુરના ઘરમાંથી ધીમે ધીમે
મધુર સ્વર સંભળાયા કરતો હતો. મનહર મધુર સ્વરના તાનમાં ધીમે
ધીમે તદલીન થતો હતો; ધીમે ધીમે સ્વર સ્પષ્ટતાથી સારી રીતે સં-
ભળાવા લાગ્યો:—

“ આરા આવો તો કહુ વાતડી બિહારીલાલ,

તમ માટે ગાળી છે મેં જનતડી, ”

જે દહાડે મળ્યાતા ટંદાવનમાં ”

તે દહાડાની તાલાવેલી તનમાં ”

આહા કેવા હૃદય દ્રાવક ઉદ્ગાર ! નટવરના પ્રેમમાં ગોપિકા કેવી
તન્મય થઈ ગઈ છે. પ્રેમવક્ષણુ લક્ષિથી ભરપુર હૃદય કેવી રીતે કબ્જુને
ખતાવી રહી છે; આહા આવો વખત મારી દેવીનો પણ એક વખત
હતો. ”

“ વેદના વિરહની તે ક્યાં ભાંખીએ બિહારીલાલ.

લિતરનો ભડકો તે ક્યાં દાખાએ ”

ફટકારી સરખી પ્રેમ વનમાં ”

કળ ના પડે રજની દીનમાં ”

આહા ! હૃદયના ભાવ ધણીજ ઉત્તમ રીતે જણાવી રહી છે.
દેવી દેવી તાર હૃદય પણ આવુંજ પવિત્ર છે. ”

ઘેલી ઠરીધું સહુ ગામમાં બિહારીલાલ.

ચિત આટલું નથી ઘર કામમાં ”

વિકળતાની વાત કહે ના બને ”

ધરમાં જાંઉને જોઉં આંગણે „

આતુરતા એવી ક્યાં લાગી સહુ „

છો અતુર શિરોમણી ત્યાં થું કહું „

પ્રિત કીધાંતો હવે પાળીએ „

આતુર શરણે આજ્યાને ન ટાળીએ „

વાદ વાદ ગોપીકા ધન્ય છે તારા પ્રેમને ! !

“ તમારે હું સરખી હજારો હશે બિહારીલાલ.

માહરોતો પ્રાણુ તમવિના જશે „

દરદી હોયને જાણે દરદમાં „

અવર દુખ એની આગળ ગરદમાં „

આજ્ઞા મારા હૃદયમાં પ્રેમદરદ આસંગીતે ઉભું કર્યું. દેવી દેવી તું મને એક ઘડી પણ વિસરતી નથી ઘડીએ ઘડીએ તારી માહક મુર્તિ મારા મનમાં રમ્યા કરે છે, લલિતાંગી કુદરત આપણા બંને વચ્ચે આડી પડી છે. વિષયાન પ્રસંગ પછી હૃદય અન્યો અન્ય મળી શક્તા નથી, કોરતાર કિરતાર જ્યારે તું હૃદયથી જુદા કરે ત્યારે અમને ખોળી આથી પણ જુદા કરજે ! ! લાવ અત્યારની સ્થિતિ એક કાગળમાં બિતરી દેવીને બતાવું”, કહી મનદર એક કાગળ લઈ લખવા બેઠા—

“ મારી દેવી ,

“ અલગેલડી રસવેલડી છબિછેલડી રસિકા અરે,

મનમોહીની દુઃખ દોહિતી ભવ ઓહીની સુન્દરી અરે;

સાથે રમ્યા સાથે જમ્યા સાથે પ્રયાં સાથે રહ્યાં,

લલિતાંગી તે દીવસો લલિત સુખના અરેરે ક્યાં ગયા ?

લોચન મળ્યા લોચન વિષે હેયું મળ્યું હૈયે દર્શી,

મનડુ મળ્યું મનડા વિશે પ્રેમે લીધા છે આકૃષી;
 શુભ રંગલાગ્યો અધરમાં પ્રિયપાન અધરામૃત કરી.
 હૃદય પુરના પ્રેમ સરમાં મન નાવે માલ્યા સુન્દરી.
 ખ્યાલા પીધા શુભ પ્રેમના રંગે રમ્યા ગ્યા રસિકડી,
 મનોરાજના પ્રિયનેહનગરે મોજ માણી મીઠડી;
 ભક્તિ કરી અતિ પ્રેમની પ્રેમે પીડા સૌ પરહરી.
 વાસ કરીને હૃદય હૃદયે સુખે રહ્યાતા પ્રિયહરી;
 મન્દુવસે આકાશમાં કુમુદિનિ જલમાં વસે,
 નલમાંડી સૂર્ય પ્રકાશ પેખી સરમાંડી કમતિનિ હસે;
 પતંગ પ્રેમે દેહનું દીપક પ્રભાને દાન દે,
 સારંગી સુરને સુણવા સારંગ પ્રીતે બન દે.
 કમળ ફેરા પ્રાગના શુભ રાગમાં મધુકર ધસે;
 પ્રિતે પુરાઈ કમળમાં નિજ હૃદયમાંડી નિત હસે.
 હીરો જડે લોહા વિશે પિતળ સ્થળે કુંદન ધરે.
 રંકે કરતા રાયને પદમાંડી પ્રેમ ન ઉર ડરે.
 બદલી મધુરી મિઠી મનરંજની મૂઝ્યા પ્રિયા,
 ચિન્તા કરીશ નહીં ચિત વિધે છે અજગ્ય પ્રેમતણી ક્રિયા;
 કીરતાર પ્રાણુ હરે નહીં મુજ પ્રિયથી અજગો થતાં,
 આધાર ભુત અલગેલડી અજગી કરે ક્યમ જીવ છતાં !
 લલિતા સલિતા પ્રેમની પ્રણમુ તને શુણવંતી હું,
 અજગો કરે ભાવિ મને પણ ભુલીશ નહીં તુજનેજ હું.
 અવિનાશી અર્જુનધરી ઉરે દેજેમને મૂઝ્યા ફરી,
 મરણુદે મૃગ છાલાદે ઉરમાં ન આશ ધરે જરી. "

લી.

તારો મનાવર.

આ પ્રમાણે કાગળ પૂરો કરી રામોશી સાથે ટપલમાં નંખાવ-
રાવ્યો. થોડીકવાર થઈ નહીં એટલામાં મેનાસુન્દરી સાસરે મોડી આવી.
મેનાને મોડી આવેલી જોઈ મનહર કાંક વિસ્મય થયો પણ કાંઈ ઘર
સંબંધી કામ હશે એમ ધારી વિસ્મયતાને દુર કરી. મેના અટારી ઉ-
પર મનહર પાસે આવી અને પ્રણામ કરી એક સામી ખુરશી પર
બેસી બેસી મનહરે દેવી સંબંધી હકીકત પૂછવી શરૂ કરી.

“ એમણે સુન્દરી આજ આટલા બધા મોડા કેમ આવ્યા ?

જડીયાની પ્રકૃતી કાંક નરમ હતી એટલે આજે આવવાનો વિચાર
નહોતો, પણ કાંક શરીરે ડીક થવાથી જડીલાએ મને મોકલવા માંડી,
તેથી મોકુ થઈ ગયું.

કહો હાલમાં દેવી શું કરે છે ?

હમણાંથીતો હમેશા સાસરે રહે છે.

તમારે ત્યાં બંગલે ક્યારે આવે છે !

કાંઈ બરાબર ટૂંકાણું નથી. લગાલાઈના ઝેરનો પ્રસંગ બન્યા પછી
દેવીયાની સ્થિતિમાં કાંક વિલક્ષણ દેરફાર થઈ ગયો છે.

શું દેરફાર થઈ ગયો છે ?

દેવીયા દીવસે દીવસે સુકાતા જાય છે, શુભ ચિંતામાં ગરકાવ
થતા જાય છે, અને તેમાં અધુરામાં પૂરા હમેલ તેમને રહ્યા છે.

હું શું હમેલ ?

હા, હમેલ રહ્યા છે.

હમેલ ! હમેલ હરામના હમેલ ! અબળા અબળા પણ આખર
પ્રબળા ! પ્રમદા પ્રમદા પ્રવિણ પ્રમદા પણ ખુદ્દિ પાનીએ ! પ્રેમ
પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કર્યો ! મન બદલાઈ ગયું અને તેની સાથે તન પણ

અદલાઈ ગયું ! સ્ત્રીઓના મનને પીગળતા વારશી ? એમના મનનો મીણુના જેવા હોય છે. દેલી, દેવી આખરે દગો કર્યો ! મને પ્રેમના પંથમાં દોરી રાખતો કરી આખરે ભુદાઈ કરી ! મારી મરી પરતી થઈ. મારો પ્રેમ તે પળમાં વિસારી દીધા હવે મારે શું કરવું ? સંસારનો ત્યાગ કરવો કે આત્મત્યાગ કરવો ? હવે મને દુનિયામાં કંઈ પણ મોહ લાગતો નથી છવ, છવ, હવે છવીને શું કરવું ?

બસ બસ હવેતો દેવી ખાતર પ્રાણ ત્યાગ કરવો. દેવી સમક્ષ એક-વાર જવું અને તેના હૃદય આગળજ દેહનો ત્યાગ કરવો એજ ઉત્તમ છે. લાવ એક ફરી ખીજે કાગળ પણ લખી દેવીને હપકો દેઉ કે મનહર સાથે આખરે દગો કર્યો, આ પ્રમાણે જોણતો જોણતો મનહર ધંસો બનીએક ખીજે કાગળ લખવા લાગ્યો !

મને વિસારી બેઠેલ તોપણ વહાલી દેવી.

દેવી, દેવી આખરે ભુદાઈ ગણી ! પ્રેમ પ્રતિજ્ઞાનો લંગ કર્યો ! મને પ્રેમપાસમાં સપડાવી નિરાધાર અળગો કર્યો ! અંતે તું અદલાઈ ગઈ ! દેવી, દેવી, દેવી તારે ગમ્યું તેખર ! તારા મનનું ધણી કોઈ નથી કેમકે સ્ત્રીઓના મન તો મીણુજેવા ચંચળ અને સદા ડગુમગુ હોય છે અને તેને પીગળતા વાર લાગતી નથી. મનથી છતાય છે. કશું છે કે “બેઠી બંધન પતિ દેહને રાખી તનકુ તાણે કરાવું.

મનનું ધણી નથી માનવી જગમાં મનકુ મનથી મરાવું,
વાયુથી છે વેગ વિશેષ ચંચળ ચપળાથી છે એહ.”

મન વાયુ વેગી છે તે ચપળાથી પણ અધીક ચંચળ છે. તેવા અધીરા ચંચળ મનને હું મારે માની બેઠો તે મેં મોટી ભૂલ કરી છે કેમકે.

“ દેહરૂપી રમ્ય રથ આગળરો અધ્ય ઈંદ્રીયા બાણે,
સારથી મનને સ્વાધીન જીવ છે પળે દોરાય પ્રમાણે,
નથી અન્યથી રોકાતુ મિથ્યા માનવી મલકાતુ. ”

આહા તેમ હું દેવીના મારાપણમાં મલકાઈ ગયો. પણ દેવી આ-
ગળે બદલાઈ ગઈ ! દેવી, દેવી તને હું અધિક શું કહું ? તને અધિક
હું શું લખું ? નારી કાઈની થઈ નહીં તે શું મારી થશે ? હું તેને
મારી માતૃ એ દેવી મૂર્ખાઈ ? લોક કહેવતથી વિરુદ્ધ આવું એ મારીજ
બેવકુફાઈ છે. લોકો કહીને છુટા પડી જાય છે કે રહેતો આપથી અને
જાયતો સગા આપથી, તે પ્રમાણે મારી દેવી તું મારાથીજ બદલાઈ
ગઈ ! આગળે આવો દગો તું મારી સાથે રાખીશ એવી મને સ્વપ્ન
પણ આશા નહોતી ! તે આશા તેં પળમાં દેખાડી માફ જીવતર જાહેર કર્યું !

હે એવકા કલટા અને તું કેરીલતામાં લળી ! હે હરામી હમે
લદાર નારી અને હરામના હમેલ ધારણ કર્યા ! સ્ત્રિજનતાને સર્વદા ધિ-
માર છે ! જ્યારે તારે આવું કરવું હતું ત્યારે મારા જેવા નિર્દોષને શું
કામ તારી પાપણી જગમા ફસાવ્યો ? હે દયાહીન દારા તારા નામપર
કરોડો ધિકાર છે ! હવેથી હું તારી પાસેથી દેવી પદ છીનવી લઈને
દાનવીપદ આપું છું ! હે દાનવી રાક્ષસી પિશાચણી અને તું દગો રમી
બીજનતી થઈ ? એવકા કલટા તારા નામપર નિરંતર ફિટકાર છે. મારા
તને છેલ્લી વારના પ્રણામ છે ! ”

લી.

તારો થયેલો મનહર.

આ પ્રમાણે કાગળ લખી મેનાને આપ્યો અને મને મનહરની
વિકળતાને સમજી ગઈ, કાંક બોલવા ગઈ.

“ શું કામ આવેલો બધો કલેશ કરો છો ?

ચુપ રહે ! મારી સાથે અત્યારે વધારે વિવાદ કરી મને દુઃખી કરીશ નહીં.

પણ છે શું ?

છે માં સ્ત્રીજનતાને સર્વદા ધિક્કાર, શીટકાર ! ! ”

આ પ્રમાણે મનહર ક્રોધાવેશમાં રાતો પીળો થઈ ગયો; એકદમ અટારી પરથી ઉતરી નીચે આવી પલંગમાં સૂઈ રહ્યો; મેના સુન્દરી અત્યારે વાતચિત કરવાનો કાંઈ વખત નથી એમ ધારી મૌન રહી અને પોતાના મુખથી દેવી હંમેશ્વર છે એમ કહીજવાથી પરતાવાના સાગરમાં પડી; જો કે તેનો કહેવાનો ઈરાદો જુદોજ હતો અને તે એ હતો કે દેવીને તમારાથી હંમેશ રહ્યા છે તેથી જગત શું કહેશે, અને ભગાભાઈ શું કરશે એની ચિન્તામાં ઘેરાઈ ગઈ હતી. આહા પ્રિતમાં કલેશ ભરેલો જ છે; રનેહ સર્વદા અશ્રદ્ધા બ્રહેમ અને કંકાસથી છવાયેલો છે. આ પ્રમાણે મનહર બેઠેમી ગની ગયો હતો, અને બ્રહેમમાં આવી જઈ આટલી બધી કુરતાનો વરસાદ દેવીપર વરસાવી દીધો ! ! ગિચરી મેના ગરીબ પામર દેવીની દયા ખાતી ખાતી શોક સાગરમાં ડુબી ગઈ, મનહર ઉંચું ધાલી પલંગમાં ગંભીર વિચારમાં પડી ગયો. વાંચકો ક્રોધી મનહરને જરાવાર વિરામ આપો !

પ્રકરણ ૧૭ મું

કલંક વાદળ.

દાહરો.

જગમાં જુડી જલ કે, જગમાં જુહા જંગ;
જગમાં જુહા જવ કે, જુહા પ્રેમ ઉઘાગ.

જગત થોડું બોલનારને કપટી ગણે છે અને વધારે
બોલનારને લખાડી ગણે છે, વિશ્વમાં લક્ષ્મી નહીં વાપરનાર
ની ચીંતુસમાં ગણત્રી થાય છે અને વધારે વાપરનારની ઉ-
ડાઉમાં ગણત્રી થાય છે, દુનિયા પવિત્ર પ્રેમીને પલકમાં પ-
વિત્ર રીતે દેખાડે છે અને પલકમાં અપવિત્ર બતાવતા
આંચકો ખાતી નથી.

ઓ પ્રેમ તારા નેમ આવા ગહન છે અતિ કારમા,
પ્રેમી બિચારા રઝળતા પ્રિય પ્રેમના અંધકારમાં,
આખર વિયોગ કરાવી દે પળમાં સંયોગ તબવીને,
પથરપથે પ્રેમી પછાડે પ્રેમદોર કપાવીને.

ત્રી મનહરના જે પત્રો વાંચી મરવા તુલ્ય થઈ ગઈ છે; નીશાસા નાંખતી કર્મને ઉપાલમ્બ આપી રહી છે, તેની આંખોમાંથી આવળુ ભાદરવા વરસી રહ્યા છે. સુકુમાર બાળા દુનિયાના દોરંગથી કાયર કાયર થઈ ગઈ છે. પ્રેમના પંથમાં પ્રવેશ કરી પૂર્ણ રીતે પરતાવો કરી રહી છે. હવે જગતમાં તેનું કાંઈ નથી એમ માની છંદગીને જાહેર રૂપ માની આત્મ ત્યાગના ઉપાયો શોધી રહી છે.

આજે તેનું હૃદય ચિરાઈ જાય છે, તેનું શરીર કાંપી જાય છે, તેનું મન ફટકી જાય છે, આજે તેને કાંઈ ગમતું નથી. જગતમાં તેને જેની સહાય હતી તે સહાય આજે દુર થઈ ગઈ છે; તેથી નિરદોષ બાળા હેબક ખાઈ ગઈ છે. સંપૂર્ણ રીતે પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરતા અંતે તેના પર કલંક આગ્યું તેથી પામર પ્રેમદા ગભરાઈ ગઈ છે.

હવે શું કરવું તેની તેને કાંઈ સૂઝ પડતી નથી. ત્રણ ત્રણ દી-વસ થયા મનહરના તેને દર્શન થયા નથી, તેથી સુકુમાર બાળા અન્ન જળનો ત્યાગ કરીને મનહરની જપમાળા જપતી બેસી રહી છે. હમણા મનહરલાલ આવશે, હમણા મનહરલાલ આવશે એવી આશામાં આવી પામર દેવી પોતાના પ્રાણને શરીરમાં ધારી રહી છે. જગતમાં કાલે શું થશે તેની કાંઈને ખબર નથી. ન જાણે જાનકીનાથ કિં કાલે મરિ-વ્યતિ ! કાલે શું થશે તેની જનકીનાથ ને પણ ખબર નથી !

મનહરની મનહરણી દેવી મનહરલાલના દર્શનની મનહર આશામાં આવી મનહરની અતી આતુરતાથી વાટ જોઈ રહી હતી, પણ મનહરના દર્શન થયા નહી. મનહરલાલના જે પત્રો તેને મળ્યા. પહેલો પત્ર વાંચી દેવી

આનંદમાં આવી, હરખાવા લાગી અને ખીન્ને પત્ર વાંચતાં શોક સાગરમાં ડુબી ગઈ, ‘હરામના હમેલ, અંતે દગો કર્યો, આખરે દાણુઈ ગણી, બેવશ કુલટા, નારી કાઠની થઈ નથી અને થશે પણ નહીં’ ધર્યાદી સંબોધનો વાંચી ગરીબ દેવી ત્યાંને ત્યાં હરી ગઈ! તેની આંખ માંથી ચોધારે આંસુ ચાલવા લાગ્યાં; તેને ટુસકા ઉપર ટુસકા આવવા લાગ્યા, વારંવાર ભુખ તૃપ્ત્યા અને શ્રમથી મૂર્છાવત થવા લાગી; જ્યાં સુધી મૂર્છા વશ થતી હતી ત્યાં સુધી શયનન એકલી પોતાના દીવાનખાનામાં પડી રહેતી, આજે તેને કાઠપણુ આશ્વાસન દીક્ષાસા કે ધીરજ આપનાર હતું નહીં. જ્યારે તે મૂર્છાથી જગતી હતી ત્યારે વારંવાર પત્રો વાંચી આકંઠ કરી કલેશ કરી મૂર્છાવશ થતી હતી; આ પ્રમાણે ગરીબ નિરાધાર દેવી દુઃખના દરિયામાં ડુબકા મારી રહી છે, અત્યારે તેની સારવાર કરનાર કાઠપણુ જગતમાં રહ્યું નથી !

દુઃખના મહાસાગરમાં ડુબકા ખાતી ખાતી દેવી બે હાથ ફેંડી વિશ્વપતિને વિનવી રહી છે. “હે અનાથના નાથ અવિનાશી આ અભાગણીને તે શું કામ જન્મ આપી મારા મનહરને દુઃખી કર્યા ! હે નિરાધારના આધાર કિરતાર આ પાપણીનો સંબંધ મનહરલાલ સાથે બાંધી શું કામ મનહરલાલને દુઃખી કર્યા ? અરેરે જગતમાં મારું હવે કાંઈ પણ ના રહ્યું ? મને જન્મ આપનારી માતા પણ મનગમતું કરી મને શોકવની શળી ઉપર વીંધી ન્યારી થઈ ગઈ ! મારી વડીલ બહેન લીલાવતી પણ પોતાનો સ્વાર્થ સાધી મને દુઃખના દરિયામાં નાંખી અજગી જતી રહી ! ભગાભાઈ પણ મને વારંવાર મારી નાંખવાના પ્રયત્નો કરી મારાપર અણુગમે બતાવી દુર થઈ ગયા ! જેના આશાના તાંતણે આ પ્રાણુ પ્રોવાધને અત્યાર સુધી ટકા રહ્યો હતો તે મારા મનહર પ્રભુ

પણ અસારે બદલાઈ ગયા; મારાપર રૂઝિને કલંકનો વરસાદ વરસાવી રહ્યા ! હવે મારું જગતમાં કોઈ ના રહ્યું ! સંસાર દાવાનજમાં બળતી બાળાનું કોઈ પણ બેલી હવે રહ્યું નહીં ! હવે હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ! કુવામાં પડું ! ઝેર ખાઉં ? કંઈપાસ કરું ! નાસી જાઉં ! કે બળી મરું ?

હે મનહર નાથ ! આ પામર ભોળી અવેતી બાળાને પ્રેમજન્યમાં કસાવી, રમાડી, લલચાવી અને અતિ તેનો ત્યાગ કર્યો ! હે મારા મનહર તમને આવા કુર થવું ના થયે ! આ દેવીનું હવે જગતમાં કોઈ નથી ! ચંદ્રદર્શનની વાત બૂલી ગયા ! દેવી, દેવી અતિ તું કલંકીત થઈ ! હરામના હમેલ લખતા તમને કાંઈ પણ દયા ન આવી ! તમારે કહેલો દોહરો તમને યાદ ના આવ્યો ? આટલી વારમાં તમારું કહેલું તમે બૂલી ગયા ? ‘દધિસુત ઝુર્યો દાંત વિણુ કર વિણુ ઝુર્યા હાર, નૃપર ઝુર્યા નેત્ર વિણુ પ્રેમી કરો વિચાર’ એ દુહો તમને કલંક મુકતા કેમ ના સાંભર્યો ? તમારા રાગમાં હું પરવશ થઈ ! તમે જેમ જેમ કહ્યું તેમ તેમ મેં તમામ કર્યું, તમારા વાસ્તે મેં મારા માળાપની આબરૂની દરકાર કરે કરી, મારા પરણ્યા નાથ લગાલાઈની પણ પરવા ન રાખી; તમે ભિરમ પ્રતિજ્ઞા લેવરાવી તે પ્રતિજ્ઞા મેં લીધી; લગાલાઈને ભાઈ કહી અસહ્યા માર સહન કર્યો, મારો સંસાર રદ કર્યો; તમારા વાસ્તે માળાપ ધણી જાહેનો અને દુનિયાની દરકાર વગેરે તમામ મેં તજ્યું; અને ફક્ત તમારા પવિત્ર પ્યારમાંજ હું જોડાઈ ગઈ. તમે જેમ જેમ પ્રેમમાં રમાડી તેમ હું રમી, અને તમે જે પ્રમાણે નચાવરાવી તે પ્રમાણે હું તમારી માયામાં નાચી, અને અતિ મને કલંકીત બેવશ કુલટા ગણી દુર કરી ! હરી, હરી, હરી, મેં પૂર્વ જન્મ કેવા પાપ કર્યા હશે

કે આ લવમાં આવી દશા મારી થઈ !

હૈ મનહર પ્રભુ અન્તે તમે મને શકુન્તલાની પેઠે કલંકીત ગણી દુષ્યન્ત ખન્યા ! સીતા સમાન દોષીત ગણી કઠોર હૃદયના રામ થઈ મને ભર જંગલમાં સગર્ભા રખડતી મુકી ! દમયન્તી સમાન કઠોર હૃદયવાળા ગણી મારો ત્યાગ કરી મારી પાસેથી ચાલ્યા ગયા ? નળ-રાજાજેવા કુર ખન્યા !

આલ શુવ હવે શુવીને શું કામ છે ? લાવ હવે કંઠપાસ કરીને મનહર પ્રભુએ કલંકીત ગણેલા ખોલીઆથી મુક્ત થઈ જાડિ ! પણ સસુર સસુર દેવી દેવી તું આપારે બે શુવની હયા કરે છે. તારા શુવે દોષ કર્યા છે પણ ગર્ભનો શુવ નિર્દોષ છે, તેની હયા કરતાં તું વધારે દોષિત થઈશ ! તારે આત્મહયા કરવી હોય તો ભલે કરજે ! પણ ક્યારે ગર્ભના શુવને જન્મ આપીને કરજે ! આપારે તું જરા સસુરી રાખ ” આ પ્ર-માણે દેવીના શરીરમાં મન અને બુદ્ધિ વચ્ચે યુદ્ધ થઈ રહ્યું. દેવી આપારે તદન આવરી બની ગઈ હતી. આમ તેમ ગાંડાની માફક ઉન્માદમાં આવીને જેમ આવે તેમ બકતી હતી. દેવીને પાછો હૃદયમાં કાંકે વિચાર આવ્યો અને ઝડપ લઈને કાગળ લખવા બેઠી. દુષ્પ્રિયારી બાળા સાહસકરતા અચકી ગઈ. તેને કાગળનો પ્રત્યુત્તર આપવો હીકે લાગ્યો તેથી કાગળ લખવા એકદમ મંડી ગઈઃ—

“ મારા પ્રભુ મનહર,

આપની અલોકાકાંક કૃપાથી ભરેલા બે પત્રો મળ્યા; વાંચ્યા, અને હકાકત બાણી ખુશી થઈ ! આપને જેમ આવે તેમ કહેવાનો અને લખવાનો હક છે; અને મને જેમ આવે તેમ સાંભળવાનો અને ખમવાનો હક છે. આપના કાગળના ખુલાસામાં નીચેનો ભાવ લખી થયેલા અ-

પરાધની ક્ષમા માગી લઉં છું.

“ના રહ્યું કહેવાનું તો થું કહીએલું,
અંતર પોતાને સમજીને રહીએલું;
રસના દંત તજે ચગદાયલું,
દુખ વ્યાપે તોએ પોકાર ન થાયલું;
કુપની છાંયા તે સમે કુપ માંયલું,
મુગો તે મનસુઓ જઈ કહે કયાંયલું;
એ દુઃખ એવું તે મુખ થું વખાણેલું,
પ્રિતની પીડાને અનુભવી જાણેલું.”

તેમ મારા મનહર મણી ! તમેજ મારા હૃદયને જાણો છો ! જ
ગતમાં બીજું કોઈ પણ મારા અન્તરને જાણવું નથી, કેમકે—

“જાણે તે સાચું કહે બાકી સરવકા એટલું કરે.
માટે કોઈને કહેવું નહીં એમ કહેથી કોતક હરે;
દોષ નથી એમાં કોઈનો જાણી જોઈ સધણું કર્યું.
ઉતારી વન કુપ મધ્યે વરત વારે તેમ હ્યું.”

મોહન આપના પ્રેમે મને દગો દીધો. હવે મારે કયાં જઈ પ્રી-
યાદ કરવી ? હવે મારે કોણ બેસી ! મારે કોણ સાંભળશે, કોણ મારે
થશે ? મારી કોને દયા આવશે ? કેમકે—

“ચક્રાર તરવેઃચંદ્રને પણ ચંદ્રના મનમાં નહીં,
એમ મોહન મનમાં એમે નહીં, એ માટે બળી આહી,”

હવે ગમે તેટલું કલ્પાંત કરીશ પણ મારી કોઈને કશું ઉપજશે
નહીં; કેમકે

“ માણી રસ કમળને મધુકર મુંકેછ,
 કરે નનીં પ્રિત પછી ન્યારે કાંઈ સુકેછ,
 મતલબી જન ડેરી એવી રીતછ,
 ગર્જ થતા લગી પાળે પ્રિતછ.
 પારધીની પેઠે ભોળવીને અંતે મારેછ,
 સાધી નિજ સ્વાસ્થ દયા ન વિચારેછ ”

માટે હવે મનની મનમાં રહેશે; મુજે જોળ ખાધા તેનો સ્વાદ
 શો રીતે ખીંચને કહી શકાશે ? કુવાની છાંયડી કુવામાંજ સમાઈ જશે;
 ઉરના ઉમળકા ઉરમાંજ સમાઈ જશે; હવે મનની વાત કોને કહેવી !

દ્રમકે:—

“ મનડાની વાતો તે કોને કહીએ, પ્રિતમ પ્રાણ અમારો
 પ્રિતમ પ્રાણ અમારો પ્રભુ નયનનો તારો,
 ચિતડામાં શર્ણુ નિશદીન રહીએ,
 છાયાંને દેહ જેમ વળગીને છુટે ન્યારા,
 પ્રેમના પંથમાં પડીને પરતાણા,
 હાળી વિયોગની આ દૈયેરો ”

હવે તો હૃદયની વાત આપ સિવાય આ જગતમાં બીજુ કોઈ
 સાંભળનાર નથી, હવે તમને ગમે તેમ કરો, આહે તો મારો કે ઉગારો,
 આહે તો આજો કે હારો; આહે તો દુઃખી કરો કે સુખી કરો પણ
 આપના વિના હવે મારે કોઈ બીજુ નથી. આપ મને વિસારી મુકશો
 પણ મારાથી આપને વિસરાશે ? સૂર્ય કમળપર તિરસ્કાર કરી નાસી
 જઈ રહી શકશે પણ કમળને સૂરજ વિના ઘડી ચાલશે ? માટે હવે તો

“ કંથ કૃપાનિધી કેમ હવે મને મુકારે,
 પ્રાણજીવન પ્રભુ શી વાતે હું ચુકારે;
 ચુકી તોપણ દાસી દોષ સમાવો રે,
 મારા સમ જે જે મનમાં કાંઈ લાવેરે;
 અળખા જન અમો અવગણુ ફેરી ખાણુરે,
 તોપણ નાથ નિભાવો જાણો પાણુરે;
 અન્તર મલયાં અન્તરને અતિ અકળાયરે,
 પ્રિતિ તણી પીડા કાંઈએ ન કહેવાયરે,
 ગિડયું સિડયું પણ અન્તર ભડકે લાગેરે.
 કાળજી ભેદી પ્રેમના શર વાગેરે
 વિરહ વિકળ થઈ કળ ન પડે નિશદીનરે,
 તાલાવેધી લાગી મારે તનરે,
 દુઃખ દાવાનળ પ્રગટ્યો કેમ સહેવાયરે,
 ધીરજ રાખુ પણ કહાંલગી રહેવાયરે !
 જેવી તેવી પણ કાંકરીછું હું તમારીરે.
 કણ્યાકરી કંથજી કાંઈ ખચર હ્યો મારીરે ”

હૃદય જીવન દાસીથી ગમે તેવા અપરાધ થયા હોય તો પણ હામા
 કરશે ! એકવાર મારી પાસે આવી દર્શનનો લાભ આપી કૃતાર્થ કર-
 શો ! આપને જેમ કહેવું તેમ કહેજે, જેમ લાડવું હોય તેમ લડજે,
 અને જેમ લખવું હોય તેમ લખજે પણ મારી પાસે આવીને મનગ-
 મતું કરજે !! આ કાળજી વાંચીને એકવાર પણ મારી પાસે આવી
 જજે. જે આપને મારો ત્યાગ કરવાની મજ્જા હોય તો પણ એકવાર
 મારી પાસે આવી માર અન્તર જાણીજજે, હૃદયના ખુલાસો લઈજજે

અને છેલ્લી વારની મારાપર કરણા કરી દર્શન આપજે. હું હાથ જોડીને, કરગરીને, પ્રાર્થના કરીને, વિનવણી કરીને એકવાર આપના દર્શન માગી લઉં છું માટે દર્શન આપવા કૃપા કરજે; જે દારીને આપના દર્શન નહીં થાયતો પછી શું થશે તે હું કહી શકતી નથી. આપની પાસે દર્શનનીજ મારી માગણી છે, માટે હૃદયની ઉદ્ધારતા મારાવાસ્તે દરશાવી દર્શનનો લાભ આપી આ કાંકરી ને છેલ્લીવારની કૃતાર્થ કરવા કૃપા કરજો.

લી.

આપની અપરાધી

બેવફા કુલરા,

દેવી.

આ પ્રમાણે કાગળ લખી બીટી નોકર સાથે મનહરને ઘેર મોકલવામાં અને પોતે મનહરની વાટ આપુરતાર્થી જતા લાગી !

પ્રકરણ ૧૮ મું.

સંસાર ત્યાગ અને આત્મ ત્યાગ.

દાહરા.

પ્રેમ પલુછમન તીરને તાકે નેન નિશાન,
ચઢાવી મારે કામડી કહણુ પ્રેમનાં બાણુ.

• લોભના પંથે જતા યોગ્યા યોગ્યનું જ્ઞાન ભુલી જઈ
ફેજેતીને પાત્ર થવાય છે, માયાના પંથે પળતા ઇંદ્રિયનું
ધ્યાન ભુલી જઈ અધમતાને પાત્ર થવાય છે, અને પ્રમના
પંથે વિચરતા મનની પવિત્રતા અને હૃદયની કઠર ભુલી
જઈ ધિક્કારને પાત્ર થવાય છે.

કમળ કેરા પ્રાગના શુભ રાગમાં મધુકર ધસે,
પિતે પુરાઈ કમળમાં નિજ હૃદયમાં નિત્યે હસે;
ભણે ન બળ લાવિતણું પણ એકમાંડી શું થશે;
હસતી પદે ચંપાઈ પ્રભાતે પલકમાં જીવડો જશે.

વીના મહિમય વિકાસ ભૂવનમાં અત્યારે ચોમરદમ શાન્તિ પથરાઈ રહેલી છે. આજતી રાતને વારતે આપ્યું જગત શન્યકાર અને ઉદાસ બની ગયું છે. સર્વત્ર શાન્તિ ઉદાસિનતા ગમગીની અને ગંભીર ચિંતા છવાઈ ગયેલી જણાય છે. આજે દેવી ગંભીર ચિન્તાથી ઘેરાણી છે, ઘણાજ અંતરના ઉંડા વિચારમાં ડુબી ગયેલી છે. આજે તેના ભૂવનમાં દીવો ઝાંખો ઝાંખો નિસ્તેજ બળી રહ્યો છે. દેવી તદ્દન સાદા પોશાકમાં સજ થઈ એક ઢાચ પર આડી થઈને સૂતેલી છે. આજે તેને મનહરની છેલ્લી મુલાકાત થવાની વધી છે તેથી કાંક આશામાં આવી ગંભીર અને ઉંડા તર્કો બાંધતી બાંધતી પડેલી છે. તેના શરીરપર આજે સફેદ વસ્ત્રો દેખાય છે. કેવળ સાધુ વૃત્તિ અંગીકાર કરવા સાર અગર મનહર મણીના ત્યાગને સંતોષવા સાર કાંતો મનહરે તેનો ત્યાગ કર્યો તેના શોક મય ગિન્દ તરીકે તેણે આજે એવા ભગવા વસ્ત્રો પસંદ કર્યા છે.

અત્યારે આખા બંગલામાં કાઈ જનગણ નથી. વખત રાતના દશ વાગતાનો છે. કૃષ્ણ પક્ષ આવે છે, એટલે સર્વત્ર તિમિરતા પ્રસરી રહેલી છે. ચોમરદમ શાન્તિ શાન્તિ છવાયેલી જણાય છે, વખતે વખતે ચોપ્રીદારોના ખુખારા સંભળાય છે, રસ્તા પર પસાર થતી ઢાક ઢાક ગાડીઓનો ગડગડાટ સંભળાય છે.

આજે દેવીને કાંઈ પણ ચેતન પડતું નથી; તેના નેન નિરંતર પળે પળે નિસાસા નાંખ્યા કરે છે; તેના મુખમાંથી હરખડીએ મનહર ! મનહર ! મનહર ! મનહર ! મનહર ! એ શબ્દો નીકળ્યા કરે છે.

તેનું હૃદય વારંવાર ભરાઈ આવે છે. આવી ગમગીની ભરેલી સ્થિતિમાં દેવી ઉદાસ થઈને કોચપર પડેલી છે; તેના મુખમાંથી દયારામનું કાવ્ય જાન નીકળ્યા કરે છે—

“ ગરજ સવાદી ના થઈએ મારા બહાલા,

ગરજ સવાદી ના થઈએ;

શરણાંગત કર અહીંએ મારા બહાલા

ગરજ સવાદી ના થઈએ.

તમ માટે ત્રાજ તજ લોકમાં ગવાણી, બહાલા તે વેરીડા કીધા,
તેનો બદલો રે સ્યામ સારારે આપ્યો વણ વાંકે અગાધાં લીધાં
સગારે સખધી મુને પેર પેર પાંડે સખળ સંતાપે પરણ્યો મારો.
તે દુખડું હું ના ગણું જાં હોયે નયન મેઝાપો તમારો
જે તમ માટે મેં સહુ કાઈ મુક્યું, તેજ તમે મને મુકી,
તે અમિ અર્ધાંશ મારે અંગે બહાલા વેલડી મુકીં

હરે, હરે, મનહરે ! મનહરે ! હાથ ઝાલીને તરછોડી ! પ્રિતી
દોરી બાંધીને તોડી અને અતે દોર કાપી મને પથર પર પગાડી !
તમારા ચરણમાં માફ તન મન ધન સર્વાંખણ કર્યું, સગા બહાલા મા
બાપ સાસરીયા, પીયરીઆ અને જગત તમામનો ત્યાગ કર્યો ત્યારે
અતે મને તમે તરછોડી ! મારો ગર્ભાવસ્થાની સ્થિતિમાં ત્યાગ કર્યો !

રાતદીવસ તમારા પ્રેમમાંજ તદલીન રહી ત્યારે મને હરામ હમેલદાર
બેવકા ! કલટા ગણી ! પ્રભુ તને ગમ્યું તે ખર ? હરે, હરે, મનહરે
મનહરે ! તમારા આવા વજ્ર, વચન સાંભળવાનો વખત પ્રેમના પંથમાં
પડીને આવશે તેની મને સ્વપ્ને પણ આશા નહોતી ! અતે કંઠોર હૃદય
ના થઈ હૃદય બદલી આ અલેલી અખગાના અંતરનો ત્યાગ કર્યો !

મંદુર મંદુર વચન વદી મને પ્રેમ જાળમાં ફસાવી, રનેહના કુવામાં ઉતારી અને પ્રિતીના ઉપવનમાં ગોલાવી, લલગ્યાવી, લોભાવી, ટુલાવી ટુલાવી અને છેવટે દગો કરી મને રજાગતી મુકી ન્યારા થઇ ગયા !! હાય હવે હું થું કરે ! આત્મ ત્યાગ કરીને તરતજ મુખી થઇ જાઉં; તમારા અપવાદમાંથી મોકળી થઈ જાઉં પણ તેમ કરતાં એ જીવની હયા થાય છે. લાચાર, લાચાર, મારાથી કાંઈ પણ થઈ શકતું નથી, જગત જગત અત્યારે તુંમને દીકું પણ ગમતું નથી. દુનિયા, દુનિયા દો રંગી દુનિયા અત્યારે મને તારા રંગ દુઃખ દાયક થઈ પડ્યા છે, અરેરે હવે તો.---

ગજલ.

“ નથી આનંદ નથી કાંઈ શોક નથી આ જગત નથી આ લોક,
ગયું સર્વે રથું પણ એક, હૃદય રડતું હૃદય રડતું;
જમાનો આજ બદલાયો, પ્રિતિનો રંગ પલટાયો,
લાલચમાં જીવ લપટાયો હૃદય રડતું હૃદય રડતું;
હવે જગમાં નથી મારું, હવે તે તો થયું ન્યાર,
રથું રીખાતુ બિચાર હૃદય રડતું હૃદય રડતું;
નથી આ ઊર કાંઈ ઠરતું, નથી આ ઊર રે મરતું,
જગત આગે સદા બળતું હૃદય રડતું હૃદય રડતું. ”

હા.....હવે આ વિશ્વ વગડામાં દેવી નિરાધાર રખડતી રહી !
મનહર, મનહર, મનહરે. મનહરે. ” આ પ્રમાણે મનહરનો જાપ જપ-
તી કે, મળ બાળા કોચપર પડી વિચારમાં લીન થઈ ગઈ !!

મનહરલાલને દેવીનો પત્ર મળ્યો; વાંચ્યો, જગતપરથી તેની પ્રિતી

હોઈ ગઈ, ને છેલ્લીયાર ભરતાં ભરતાં દેવીના દર્શન સાદે દેવીને ત્યાં આવવા નીકળ્યો ! ઘરને તેણે છેલ્લીયાર સલામ કરી લીધી, પોતાના પૈલવને હાથમાઠને તથા સાથળીને તેણે છેલ્લીયાર નિવાળી લીધી, અને ભરવાનો નિશ્ચય કરી ભયંકર હવેલેણુ વિપત્તિ પડીકું બાંધી લઈ ખાસમાં મુક્યું અને દેવીના બંગલા તરફ આવવા નીકળ્યો. મનહર આટલી માડી રાતે તદ્દન હલકા સાદા પોશાકમાં પગે ચાલના નીકળ્યો. જોવો દેવીએ શોકમય સફેદ પોશાક પહેર્યો હતો તેવો મનહરે શોકમય કાળો પોશાક પહેર્યો હતો. રાતરે અગીયાર વાગતા મનહર પોતાના અવાસને પ્રણામ કરી ભરવાનો સખત નિશ્ચય કરી ચાલી નીકળ્યો. સાદા અગીયાર વાગતા મુઠ્ઠીમાં તે દેવીના બંગલામાં પ્રવેશ કરી ચુક્યો. મનહર બાનો માનો ગુમપણે કંઈપણ બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય દેવીના અવાસ ભણી ગયો. દેવી કોચપર પડી હતી તે તેણે જોઈ. મનહર બાનોમાનો દેવી પાસે ગયો પણ પગના ધમકારથી દેવી જે વિચારમાં ને વિચારમાં શૂન્ય થઈને પડી હતી તે અંકદમ વનગૃત થઈ ગઈ; વનગૃત થતાની સાથે તેણે મનહરને જોયો. જોતાની સાથે અંકદમ બેચાકળી બની આનંદના આવેશમાં ઉભી થઈ ગઈ અને મનહરને પ્રણામ કરી બોલવા લાગી.

“આહો આજે છેલ્લીયારની મારાપર કૃપા કરી ! દારીની ચિનતી સ્વીકારી માર્યાં દર્શન આપ્યાં ! પ્રભુ હવે હું કૃતાર્થ થઈ હવે આપની નજરમાં આવે તે કહો, અને નજરમાં આવે તે કરો ” કહી દેવી હુંટ-હુંટીએ પડી મનહરને પ્રણામ કરી રહી !!

“દેવી દેવી આખરે મારાથી બુદ્ધાઈ રાખી ?

મારા પ્રભુ, મારા નાથ, બુદ્ધાઈ સ્વપ્ને પણ મેં રાખી નથી. બુ-

દાઢ છે શું તે હું સમજતીજ નથી, આપના સીવાય આ સંસારમાં મારું કાઈ છેજ નહીં.

દેવી દેવી અંતે મારી સાથે દગો કર્યો ?

મારા પ્રભુ, વચનના બાણ મારા નહીં ! હૃદયે તો બરધાથી હૃદયને વીધી નાંખે, ખંજરથી આ શરીરના દુકંડે દુકંડા કરી નાંખે; તરવારથી આ શીર ધડ ઉપરથી જુદું કરી નાંખે પણ દગો શબ્દ બોલી મારા કાનને છેલ્લી વખત અપવિત્ર ન કરે.

દેવી દેવી તને મેં મારી ગણી ત્યારે અંતે તું બીજનની થઈ ?

દેવી આ જગતમાં તમારીજ છે. તે બ્યાંસુધી તેના શરીરમાં આસ રહેશે ત્યાંસુધી કદી પણ બીજનની થશે નહીં તે નિશ્ચય સમજાવે. બ્યારે તેને બીજનની થવાનો વખત આવશે ત્યારે જગતમાં દેવી હવલી રહેશે નહીં.

હા.....કપટાચારી કામની મારાથી તેં કપટ કર્યું !

પ્રભુ આ શું બોલોછો ? અરેરે મારા મનહર બદલાઈ ગયા !

દુષ્ટ દારા મનહર તો એનો એજ છે, પણ દેવી બદલાણી !

મારા નાથ આ શું કહોછો ?

બેવકા કુલટા !

અરરર મને કુલટા ગણી ! બેવકા ગણી ! પ્રાણ, પ્રાણ પાપી પ્રાણ તું પીડમાંથી કેમ ઉડી જતો નથી ! ધરા, ધરા, ધરા, મારો સીતાની માફક કેમ સમાસ કરતી નથી ? કાળ, કાળ મારે બદલાય કેમ કરી જતો નથી ?

દેવી આખરે મને તારી પ્રેમ જાળમાં ફસાવ્યો અને તેં તારી

પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ કર્યો ? ક્ષમા કરો પ્રભુ ક્ષમા કરો મારા પ્રતિજ્ઞાનો સદા
અક્ષય અચળ અને વિજયવંતી છે.

દેવી, દેવી અંતે હરામના હમેલ !

નાથ, નાથ આ શું બોલોછો ? પ્રભુનો ડર રાખો.

હરામી હમેલદાર ચોરત ! મારી સાથે દગો ?

ઓ પ્રભુ ! પ્રભુ મને નિર્દોષ કરો ! હે ધરતીમાતા મારી નિર્દોષ-
તાની પવિત્રતાની મારા મનહરને ખાત્રી આપ ! જો હું બેવશ કુલટા
હઉંતો મને પ્રગળી નાંખ !

દેવી સાચું બોલ ? તેં મારાથી જુદાઈ ગણી કે નહીં ?

નાના પ્રભુ સ્વંને પણ નહીં.

દેવી સત્ય કહે આ હમેલ કેના ?

નાથ તમારા !

કુલટા પાપ છુપાવ નહીં.

નાથ હું સાચુંજ કહું છું.

અભાગણી નારી પ્રપંચ ચલાવ નહીં.

હું સત્યજ કહું છું.

કુલટા પીશાયણી સાચુંબોલ ? તેં મારાથી કપટ કર્યું કે નહીં ?

પ્રભુ હું નિર્દોષ છું.

દેવી સત્ય કહે. હું તારા તમામ અપરાધ ક્ષમા કરું છું.

પ્રભુ હું પવિત્ર છું.

દેવી સાચું બોલ, આનું પરિણામ સાર નહીં આવે !

નાથ હું સ્વંને પણ સત્ય ચુકી નથી.

દેવી અંતે પ્રાણની હાની થશે ?

પ્રભુ હું કાંઈ જાણતી નથી.

ગજબ થશે.

નિર્દોષ છું.

જગતમાં કાળો કેર વર્તાશે.

હું પવિત્ર છું.

દેવી પાપને છુપાવ નહીં, અસત્યને ઢાંક નહીં. તારૂં છુપાવેલું પાપ છુપાશે નહીં. જગતની જાણમાં તારૂં પાપ આવ્યું છે, માટે સાચું બોલી દે ! મારા આત્માને એકવાર સત્ય બોલી સંતોષ આપ. તેં મારાથી જુદાઈ ગણી હોય તો તેમાં તારો તલમાત્ર પણ વાંક નથી; વાંક ભાવિનો છે, કદાચ જગતદસ્તીથી જુદાઈ ગણાઈ ગઈ હોય તો મને સાચું કહી દે.

પ્રભુ હું સત્યજ કહું છું કે હું પવિત્ર છું. સ્વપ્ને પણ મેં આપ નાથી જુદાઈ, દગો, કપટ, ઉંચું મન રાખ્યું નથી. અત્યારની ધડી સુધી મેં મારી પ્રતિજ્ઞા અખંડ જાળવી રાખી છે. નાથ આપ મારા ઉપર પ્રાપ્તિપણ વાતે બહેમ ભરાશો નહીં. ચંદ્ર દર્શનની રજની યાદ કરો ? ચંદ્રરાજની સાક્ષી સંભાળી લ્યો. આપનો કહેલો દુહો આપ યાદ લાવો.

“દધિઃ સુતઃ કુર્યાં દંતઃ વિણુ કર વિણુ કુર્યાં
હાર, નુપુર કુર્યાં નેત્રવિણુ પ્રેમી કરો વિચાર !”

કુલટા હું જાણું છું કે તું કાળા કર્મની કરનારી છું.

અરેરે મારા નાથ ! હું તમારા પ્રેમમાં રાગી થઈ ! તમારે સાથ મેં દુનિયાની દરકાર, માળખાની આખર અને નારીની પ્રતિજ્ઞા એ સ-

વેના ત્યાગ કર્યો; તમે જેમ જેમ ક્યું તે પ્રમાણે મેં ઉમંગથી મનવચન અને કર્મથી ક્યું ત્યારે અતે મારે આવા વચન સાંભળવાનો વખત યો!! હરિ! હરિ! હરિ હવે હું તારે શરણે મારા નાથ આ વચન આપ બોલતા નથી પણ મારો ભવિકાળ બોલે છે. આપનો દયાળુ પ્રેમી અને પવિત્ર છે; પણ કંઈક જોઈએ નળરજનનું હૃદય બગાડ્યું હતું તેમ મારા કર્મ કંઈક જોઈએ આપનું હૃદય બદલી નાંખ્યું છે.

બેવફા કુલટા તારા ચરીત્ર હું સારી રીતે જાણું છું.

પ્રભુ પ્રભુ હું નિર્દોષ છું. પ્રેમ, પ્રેમ, પ્રેમ તું આવો કુર હરામી અપવિત્ર અને ઘાતકી છું તેની મને આજે ખબર પડી છે. તું પ્રેમી-આને પજો પજો લગાવી મારે છે, પજો પજો હૃદય બદલીને કલેશ કરાવે છે, પજો પજો અશ્વક્ષા અને અપવિત્રના મુકા તેમને પ્રેમ કલહમાં પ્રગળાવી મુકે છે. શકુન્તલા શકુન્તલા શકુન્તા સાધવી શકુન્તલા તારા જેવી મારી દશા પણ આજે થઈ, તને જેમ દુષ્યંત રાજાએ પ્રેમ પંથમાં પાડીને ફૂલાવી હતી અને તારો ત્યાગ કર્યો હતો, તેમ મને પણ મારા પ્રેમીએ પ્રેમ પંથમાં દોરી પ્રસાવી મારી મારો ત્યાગ કર્યો! સિતા સિતા સાધવી સિતા તને સ્વર્ગના દેવતાઓએ અને અગ્નિ દેવે પવિત્ર કરી તોપણ રામચંદ્રે તારો ત્યાગ કર્યો, તેમ માર પ્રેમીએ મને પણ મને તરછોડી! આહા મારો ભાવી કાળ મારી કેટ પડ્યો છે તેમાં મારા મનહર શું શું કરે? વાંક મારા નરીબનો છે!

બોલ બોલ દેવી સાચુ બોલ!

પ્રભુ હું નિર્દોષ છું.

સાચું બોલ નહીં તો મારો પ્રાણ આપીશ.

પ્રભુ હું પવિત્ર છું.

દેવી જ્ઞેત જ્ઞેતામાં ગંજળ થાઈ જશે. રોજી વળી જશે, કાળો
કેર થશે અને તારો માનેલો મનહર તારા કદમમાંજ પ્રાણુ ત્યાગ કરી
પરલોક પહોંચી જશે, માટે સાચુ કહી મારા ક્રોધને શાંત કર !
પ્રભુ હું સ્વપ્ને પણ પ્રતિજ્ઞા ચુકી નથી !

ત્યારે તું મારા રક્તનીજ તરસી છું કેમ ? તું મારો ભોગ
લેવા ઇચ્છે છે કેમ ?

નાથ અધરીત જોલો તેના કરતા મને મારી નાંખી આપનો ક્રોધ
ઉતારી નાંખો.

કુલટા કુલટા તું મારો પ્રાણુ લેવાજ ઇચ્છેછે, આજ મારો પ્રાણુ
લઈ ખુશી થા.

અરેરે નાથ ! અરેરે મારા પ્રભુ, મારા પર દયા કરો ! કૃપા કરો
હું સ્વપ્ને પણ સત્ય ચુકી નથી. કોઈ કાળે પણ મેં આપનાથી જુ-
દાઈ રાખી નથી, મારા પર દયા કરો, દયા કરો.

જોલ, જોલ સાચુ જોલ ! મારાથી દગો ?

ના, મારા નાથ, સ્વપ્ને પણ નહીં.

જોલ !

હું પવિત્ર છું.

પ્રેમ, પ્રેમ, પ્રેમ તું પ્રેમીઓનો કાળ છે, પ્રેમીઓનો પાંદરા શિષુ છે.
તારો પંથજ અગમ અને વિપતિઓથી ભરેલો છે. તારા ઉપાસકાને
પળે પળે તું પીડ્યા કરે છે.

ગજલ.

ન દીડો સાર સંસારે, સકળ શર સ્નેહના સારે;
રમે જે જાઝુ તે હારે, નષ્ટ પ્રિટકાર છે પ્રિતી.

પ્રથમ રસમાં પુરા બોલે, પછી રંગ તું રંગદોળે;
 ચહે ચક્રોળ છવ જોલે નફટ ફિટકાર છે પ્રિતી.
 ભરસો તાલરો કાચો, નથી સંગાથ તુજ સાચો,
 રવે તુજ રંગમાં રાચ્યો, નફટ ફિટકાર છે પ્રિતી.
 પિતળ રૂપે થઈ પ્રિતિ, વિચાર વાત હું વિતી,
 કહું કોને યથા ધતિ નફટ ફીટકાર છે પ્રિતી.

પ્રેમ પ્રેમ મારો ભોગ લઈ ખુશી થા. જગતમાં પેમના પથે
 દાર્દ્ર ચડ્યો નહીં.—

રટણ ના છોડે ડગી મન પ્રેમિના મદ મસ્ત છે,
 મન લામ શુધ ખગતા રહિત ઘટના સદાય ગૃહસ્થ છે.
 નહીં તાણુ માન જરાય પંથ સમસ્ત પેળે પાંધરા,
 અંતરાય નહીં જળ સ્થાળ તણો દુશ્મન થકી ન ડરે જરા.”

પ્રેમ પ્રેમ તને મારા પ્રણામ છે ! રનેદ રનેદ તને મારી છલ્લી
 સલામ છે ” કહી મનહરલાલે ખીરસામાંથી વિપતું પડીકું કાઢ્યું અને
 માંમાં નાંખી દીકું, નાંખતાની સાથે બોલવા લાગ્યો.

“પ્રિત મરણ છે કારમુ, અદ્ય ઉધાર ન થાય,
 પતંગ દીપકમાં પડી પગમાં પ્રજ્વળી જાય.”

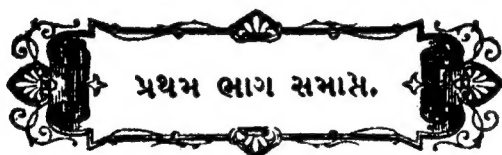
કહીને મનહર ધડીમ લઈને ધરણીપર ચતોપાટ પડ્યો !

“ચરર નાથ, નાથ, મનહર, મનહર, મનહર ! મનહર ! મન-
 હર ! અતિ આપું કર્યું ? દારીને સદાને વારતે છોડી દીધી, તેને
 શવતી પ્રજ્વળી !

પ્રેમ પ્રેમ ગોળરો પ્રેમ તને પારાવાર ફીટકાર છે ! જગતમાં કોઈ
પ્રિતિ કરશે નહીં !

પ્રિતી સમ પાવક નહીં વિચારી કરજે પ્રિત,
પ્રિત કરે જો કો થકી, નભાવજે તે નિત. ”

પ્રાણ પ્રાણ તું પણ મારા પ્રભુની પાછળ જન ! ” કહી દેવી
મૂર્છાવશ થઈ ગઈ ! ! “ સંયોગાન્તે વિયોગ. ”

દુનિયામાં આંખ એ જીંદગીનું જીવન છે.
અથવા વરસનો અનુભવ મેળવી પ્રખ્યાત થયેલી ચસમાની
માટી હુકમ.

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા.

ખરા પેખલના ચસમા વેચનાર.

ખાસ વીલાયતથી મંગાવેલા ખરા પેખલના ચસમા અમારે ત્યાં
ધાર્મિક આજ્ઞા લાયકી મળશે.

વિલાયતમાં પાસ થયેલા આંખના ડાક્ટર બળવ-
તરાય નરસીંહરાય કાનુંગા એલ. એમ એન્ડ એસ અને
એલ, આર, સી. પી. ને અમારે ત્યાં ડાક્ટરી ચસમાની
પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચસમાનો નંબર મફત કાઢવા
માટે રોકવામાં આવ્યા છે.

માતીઆના ચસમા તથા કમ્પાઉન્ડ ગ્લાસ પાલુ અમારે ત્યાંથી
દરેક જાતના મળે છે.

સફળદસ્થો તથા બાનુઓની સગવડ માટે ઘેર બોલાવવાથી ડાક્ટરી
ચસમાની પેટીમાંથી આંખ તપાસી ચસમાનો નંબર મફત કાઢવામાં
આવે છે.

અમારે ત્યાંથી લીધેલા પેખલના ચસમાનો નંબર એક વરસ
સુધી પૈસા લીધા વીના ફેરફાર કરી આપવામાં આવે છે.

એક વરસ પછી અમારે ત્યાંથી લીધેલા ચસમા અગર જુના
પેખલના ચસમાનો નંબર ફક્ત રૂપિયા એક લઈ કાચ ફેરફાર કર-
વામાં આવે છે.

ખાસ જૈનના સાધુ સાધવીઓના માટે નફો લીધા વિના ચસમા
આપવામાં આવે છે.

એન. હોલની સઘળી દવાઓ અમારે ત્યાંથી મળશે.

ચુનીલાલ મયાચંદ મહેતા.

અમદાવાદ-ત્રણ દરવાજા નં. ૩૬૧૪.

